

*The Academy of Management
and Administration in Opole*

**EDUCATIONAL PROCESSES
MANAGEMENT:
DEVELOPMENT IN REFORM CONTEXT**

Opole 2021

The Academy of Management and Administration in Opole

**EDUCATIONAL PROCESSES MANAGEMENT:
DEVELOPMENT IN REFORM CONTEXT**

Monograph

Edited by Olena Tryfonova

Sławomir Śliwa

Opole 2021

ISBN 978 – 83 – 66567 – 25 – 2

Educational Processes Management: Development in Reform Context. Editors: Olena Tryfonova & Sławomir Śliwa. *Monograph.* Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021, pp.308; ISBN 978-83-66567-25-2.

Editorial Office:

The Academy of Management and Administration in Opole
18 Niedziałkowskiego str., 45-085 Opole, Poland
tel. 77 402-19-00/01
E-mail: info@poczta.wszia.opole.pl

Reviewers

prof. dr hab. Marian Duczmal
Nataliia Svitlychna, PhD, Associate Professor (Ukraine)

Editors

Olena Tryfonova, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
dr Sławomir Śliwa

Editorial Board

Olena Chukurna (Ukraine), Wojciech Duczmal, Józef Kaczmarek,
Tetyana Nestorenko, Iryna Ostopolets (Ukraine), Filip Pokusa,
Tadeusz Pokusa, Jadwiga Ratajczak, Dmytro Tsys (Ukraine)

Publishing House:

The Academy of Management and Administration in Opole
18 Niedziałkowskiego str., 45-085 Opole, Poland
tel. 77 402-19-00/01

Authors are responsible for content of the materials.

© Authors of articles, 2021
© Olena Tryfonova, Sławomir Śliwa
© Publishing House WSZiA, 2021

TABLE OF CONTENTS

PREFACE	6
PART 1. EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOLS, PRIMARY-ELEMENTARY SCHOOLS AND SECONDARY-HIGH SCHOOLS: MODERN APPROACHES AND TECHNOLOGIES	8
1.1. Theoretical model of gifted services provision in Ukrainian out-of-school STEM education institutions	8
1.2. The art therapy technique «I am in Society» for increasing the active social position of orphans and children deprived of parental care	18
1.3. Support and facilitation of pupils in the process of group work at the Junior Academy of Sciences of Ukraine	27
1.4. Formation of self-educational competence of students on the basis of sustainable development in the process of implementation of educational projects	36
1.5. Formation of environmental consciousness of adolescents	46
1.6. Introduction of health-saving technology of fitball aerobics in the process of correctional and health-improving work of preschool educational institutions	56
1.7. The role musical accompaniment during the lessons of rhythmic and choreography	63
1.8. Innovative learning technologies in the development of creative abilities of students in lessons of Ukrainian language and literature	69

PART 2. FEATURES OF THE ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	81
2.1. International non-governmental organizations and the quality of higher education in departmental higher education institutions of Ukraine	81
2.2. Cooperation between non-governmental organizations and departmental higher education institutions in Ukraine	88
2.3. Corporate culture as a tool for management of the educational process in higher education institutions	95
2.4. Management of the process of formation of professional competencies of the future art teacher in the process of studying professional disciplines	104
2.5. Organization of the educational process in natural sciences in terms of distance education	114
2.6. Features of formation of professional competences of students at training of a course «Fundamentals of scientific researches»	124
2.7. Comparative analysis of the features of professional thinking of students of engineering and humanities	134
2.8. Theoretical aspects of physical education in higher educational institutions	143
2.9. The formation of students of vocational and pedagogical professional college the motivation for a healthy lifestyle by means of fitness technologies	151
2.10. Organization of classroom lessons on the subject «Biochemistry of physical culture and sports» in the form of games for students of the specialty «Physical culture and sports»	159
2.11. Characteristics of mental conditions in students during physical education	168
2.12. Development of special abilities of football players in the preparatory period	176
2.13. Problems of professional and pedagogical training of future educators: implementation of the competence approach	185

PART 3. FUTURE SPECIALISTS' MANAGERIAL COMPETENCE FORMATION	193
PART 4. ADULT EDUCATION AND ADVANCED TRAINING	241
4.1. Informal education of teachers of higher education institutions as a component of the concept of «Lifelong learning»	241
4.2. Technology of development of professional competence of educators of preschool institutions by means of training	250
4.3. Communicological approach in professional training of teachers- androgogues	260
4.4. Diagnosis of communication skills of heads of educational institutions: gender aspect	267
4.5. Prospects of using computer tomography during the teaching of veterinary directions	280
4.6. Gender differences in the leadership styles of secondary schools' directors	290
ANNOTATION	296
ABOUT THE AUTHORS	304

PREFACE

The monograph is devoted to the management of educational processes and its development in the context of reform.

Reforming the education system in Ukraine raises the issue of management and development of the educational process. The transformations that are taking place in all levels of education must meet the modern challenges of socio-economic life and technological transformations. Education reform is also influenced by European integration processes, which require the implementation of new approaches in the educational space.

The formation of a new Ukrainian school, which takes place in the context of European integration, has influenced the scientific and methodological approaches to teaching, contributed to the creation of an inclusive space, implemented innovative approaches in education. The implementation of higher education reform has helped to increase the level of integrity of research and the overall quality of education. European standards for the implementation of educational activities require continuous professional development and training, the introduction of a competency-based approach. It is necessary to introduce systematic approaches to the organization of the educational process at the stage of training for the effective work of all levels of Ukrainian education. In this aspect, this monograph covers the issues of the peculiarities of reforming all levels of education in Ukraine and their effectiveness.

The first section of the monograph examines the educational process in preschool and secondary schools. It was detailed analysis of the peculiarities of the formation of self-educational competence of students on the basis of sustainable development in the implementation of educational projects. The following issues are considered: formation of ecological consciousness of teenagers; innovative learning technologies in the development of creative abilities of students in lessons of Ukrainian language and literature; methods of art therapy «I am in society» to increase the active social

position of orphans and children deprived of parental care; models of service provision in Ukrainian preschool institutions.

The second section of the monograph is devoted to the peculiarities of the organization and management of the educational process in higher education institutions. Particular attention is paid to the analysis of the quality of education, corporate culture as a tool for managing the educational process in higher education institutions, the peculiarities of the formation of professional competencies of students of higher educational institutions. It was carried out some features of special training in institutions of higher education are considered, the comparative analysis of features of professional thinking of students of engineering and technical and humanitarian specialties.

The third section of the monograph deals with the formation of managerial competence of future specialists in preschool education in higher education.

The fourth section focuses on aspects of adult education and training. In this section, special attention was paid to the issues of communication approach in the training of teachers andragogues, diagnosis of communication skills of heads of educational institutions in the gender context and gender differences in management styles of heads of secondary schools. It was analyzed the system of informal education of teachers of higher education institutions as the main storehouse concept of «lifelong learning».

The team of authors hopes that the monograph contains useful research results that are relevant to scientists, students and all those interested in the management of educational processes and its development in the context of reform.

Yours sincerely,

Editors

PART 1. EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOLS, PRIMARY-ELEMENTARY SCHOOLS AND SECONDARY-HIGH SCHOOLS: MODERN APPROACHES AND TECHNOLOGIES

1.1. Theoretical model of gifted services provision in Ukrainian out-of-school STEM education institutions

Gifted students as the most vulnerable category of children and youth need special attention and support from both the state and providers of gifted services – education institutions of different types. In Ukraine gifted services are provided either at general secondary education institutions or out-of-school education institutions. The out-of-school institutions of STEM education as an innovative type of gifted services providers occupy the special place among such institutions.

Nowadays STEM is considered a priority area of Science and Mathematics education development, which is confirmed by the state documents («Concept of Science and Mathematics education (STEM education) development» (2020), Orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On amendments to the working group on the implementation of STEM education in Ukraine» (2017), «On the establishment of a working group on the implementation of STEM education in Ukraine» (2016), Action Plans on the Implementation of STEM Education in Ukraine for 2016–2018) and numerous studies of domestic researchers (V. Andriievskya, S. Babiichuk, S. Dembitska, O. Honcharova, O. Korshunova, N. Morze [5], O. Patrykeieva [6; 7], N. Polikhun, I. Slipukhina and others).

In order to enhance the process of gifted services provision we have developed a theoretical model, the description of which has become the purpose of this study.

The proposed model is a pedagogical system that includes a number of interrelated components: target, methodological, content, technological and evaluative as well as pedagogical conditions.

The target component ensures compliance of the results of gifted services provision with the defined objectives, as well as effective diagnostics of the educational process. The purpose of this component of the model lies in setting goals for each stage of gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions. The effectiveness of gifted services provision depends on the design and development of this component of the model.

The methodological component is determined by a set of approaches and principles on the basis of which the work with gifted students is organized in the out-of-school STEM education institutions. In the context of our study, it includes systems, personality-centered and technological approaches.

It is common knowledge that the features of any educational process also characterize a particular pedagogical system, which is based on a systems approach. From the position of the systems approach parts are considered in an inseparable unity within the whole. Philosophy emphasizes the dialectical nature of the systems approach, which is used as a general scientific method of cognition. At the heart of the systems approach is the concept of the «system» – a material or ideal object that is considered as a complex whole.

The systems theory defines «system» as a general methodological concept that means a set of interconnected elements that form an integrity, a stable unity with the environment; this set is characterized by integrated properties and patterns [10].

In the «Ukrainian Pedagogical Dictionary» the systems approach is interpreted as «a direction in a special methodology of science, whose task is to develop research methods and design complex objects as systems. The systems approach in pedagogical science involves revealing the integrity of pedagogical objects, determining different types of connections and their integration into a single theoretical framework. For example, a system can be considered as any cognitive activity, the components of which include both the subject (personality), the process and the product of cognition,

and the purpose and conditions in which it functions. Accordingly, the components of the system – subsystems – can be considered independent systems» [3].

According to the provisions of the systems approach, gifted services provision can be considered as a holistic system, the components of which are its purpose, content, methods, means, forms and results. The results are characterized by internal connections that lead to the emergence of a new quality that is not inherent in the individual elements. Accordingly, the change of one or several elements can have a significant impact on the nature of the entire system of providing services for gifted students.

Thus, the systems approach is an important methodological tool of scientific cognition. This approach allows the division of complex phenomena of reality into parts or elements, the definition of ways to organize individual elements of the system into a single whole, the mutual subordination of system components and their interaction.

The next methodological approach, important for characterizing the model of gifted services provision in the out-of-school STEM education institution, is personality-centered.

Domestic scientists I. Bekh, O. Piekhota and A. Starieva define the personality-centered approach in pedagogical theory and practice as a synthesis of pedagogical activity areas united by the leading purpose – the personality; as the principle which helps reveal the mechanism of forming new qualities in the personality [1, 8].

Transfer to a personality-centered model of providing gifted services needs a significant change in the requirements for organizing this process.

The leading provisions of the personality-centered approach are manifested in the personality-centered teaching and upbringing, which are considered as a special type, which provides optimal conditions for developing STEM skills and abilities in gifted students.

Scientists call the personality-centered approach the methodological basis of the educational process, which involves its design taking into account the personal attitudes and motivational constructs of the participants in the educational process.

The analysis of the scientific literature devoted to the personality-centered approach allows to outline its characteristic features, namely: a personality with its unique individual qualities is put in the center of the educational process; organization of teaching and upbringing is carried out on the basis of subject-subject interaction, pedagogical cooperation during the creative solution of educational and cognitive tasks and educational situations; giving each subject of the educational process the opportunity to form their own ideas about development and transformation of the surrounding reality with the use of personal experience, personally significant values and a system of positive motives; increasing the role of the teacher of the out-of-school STEM education institution in activating students' cognitive activity, their versatile development.

Thus, a personality-centered interaction is a system-forming factor in providing services for gifted students in the out-of-school STEM education institution. As a result, personal qualities are formed, and personal self-realization of the gifted student is carried out. The personality-centered approach assumes that the result of teaching and upbringing is education of the individual and his activity in this process.

The connecting link between theory and practice in the educational process is the technological approach. The concept of «technology» is interpreted by scientists as the art of mastering the process. In turn, the technological process involves consistent implementation of operations using the necessary tools and conditions [9].

Accordingly, the technological approach can serve as a basis for innovations that renew the educational process aimed at the versatile development of the personality, getting knowledge and forming skills and values required in a modern society. Innovations transform the traditional process of gifted services provision in the out-of-school STEM education institution and are aimed at ensuring the research nature of organizing students' activities.

Pedagogical technology, according to V. Monkhov, is a model of pedagogical activity designed in all details, which provides for planning, organizing and conducting the pedagogical process with creating comfortable conditions for personal development (Monkhov, 1995).

S. Vitvytska believes that pedagogical technology functions both as a science that explores the most rational means of learning, as a system of principles, techniques and methods used in teaching, and as a real learning process [2].

There is no coincidence that we have noticed the function of the link performed by the technological approach, because pedagogical technology brings pedagogy closer to sciences, and pedagogical practice, which includes, above all, teacher's creativity, turns into an organized and controlled process characterized by a positive result.

Thus, having analyzed these approaches, we can say that together they allow considering the phenomenon of gifted services provision in the out-of-school STEM education institution as a process of dialogic interaction, designing mechanisms of professional development and self-determination of the personality, as a manifestation of his/her subject nature, the process of forming personally significant and professionally important qualities of children and youth in the field of STEM.

To the principles underlying gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions can be referred:

- humanistic orientation;
- systematicity;
- variability;
- creativity;
- success and social significance.

The content component of the proposed model is characterized by variability. The content of gifted services provision is determined by such areas as identification of high abilities through different methods, creation individual educational plans for gifted students, conducting their teaching, research work and upbringing (developing intellectual and specific academic abilities, creative and leadership skills, research skills, moral values, and other personal qualities). The means of improving the quality of gifted services provision in our study include creative centers, student government, partnerships with other stakeholders, including family, local community and so on.

Extremely important is the technological component that provides for the logic of organizing gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions. The technology of organizing gifted services provision covers three consecutive stages: preparatory, basic, dissemination and reflection.

Evaluative component allows identifying criteria by which the effectiveness of gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions is determined, namely: students' innovative knowledge and competences, satisfaction of stakeholders (parents) with the results of gifted services provision in the institution.

Accordingly, we distinguish the levels of organizing gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions: low, high, medium.

When designing the technology of organizing gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions, we proceeded from the fact that the pedagogical process is a specially organized, purposeful interaction of teachers and students, aimed at solving developmental and educational tasks, as it highlights three important features:

- purpose of the pedagogical process, which is considered as a multilevel phenomenon due to the goals of education;
- interaction as an exchange of activities that have a content, technological and managerial basis;
- result, manifested in acquiring the experience, gained by mankind [11].

Thus, the logic of designing theoretical model of gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions in the most general kind can be presented as follows:

- defining the purposes of education, describing in measurable parameters the expected result;
- substantiating the content of gifted services in the out-of-school institution of STEM education;
- identifying the structure of gifted services, their information capacity, as well as the system of semantic connections between its elements;

- search for optimal methods, forms and means of individual and collective pedagogical activity;
- identifying the logic of organizing pedagogical interaction with students at the level of subject-subject interaction;
- choice of procedures for diagnosing the effectiveness of gifted services in the out-of-school STEM education institutions, as well as the ways of differentiated correction of pedagogical influence on the participants in the educational process (students, teachers).

This sequence of teachers' actions in the out-of-school education institution corresponds to the concept of process, i.e. explicitly reflects the change in its state: each stage qualitatively differs both in tasks to be solved and the result obtained.

Implementation of the theoretical model of gifted services provision in the out-of-school STEM education institutions covers several stages.

The first stage – preparatory – is aimed at creating conditions for the transition from the traditional process of teaching and upbringing in the institution of out-of-school education to the integrated one, which provides for the unity of different areas of education.

The tasks of the preparatory stage are:

- defining the theoretical basis for the transition from a traditional model to an integrated one;
- uniting teachers in the creative groups in order to develop a new image of the out-of-school education institution and the image of its student;
- conducting a survey of students and parents in order to determine the prospects for the out-of-school education development;
- testing innovative technologies that help students at each age to successfully solve problems in key areas;
- promoting preservation of existing traditions in out-of-school education and the emergence of new ones.

The second stage – basic – involves working out the process of services provision in the out-of-school STEM education institutions.

The tasks of the basic stage include:

- approval of the proposed model in the institution of out-of-school education;
- ensuring reliable quality of gifted services in the conditions of the out-of-school education institution, which is characterized by variability and multidisciplinary areas;
- monitoring of the level of organizing gifted services provision in the out-of-school STEM education institution.

This stage envisages expansion of search activities for the development of innovative educational models by creative teachers' groups; designing and implementing a system of classes in STEM-disciplines, integrating educational and upbringing (intellectual, ecological, valeological, local lore, aesthetic, spiritual-moral, etc.) tasks; ensuring the continuity of the implemented educational and upbringing programs in the conditions of continuous education; development of student self-government.

The third stage – dissemination – involves multiple repetitions of the experiment, generalization and dissemination of experience.

The tasks of the dissemination stage concern:

- ensuring the optimal level of intellectual, spiritual, moral, socio-cultural and physical development of the personality of each student on the basis of his/her natural inclinations and abilities;
- creating conditions for active participation of each gifted student in educational activities, updating his life experience;
- establishing cooperation between teachers, students and their parents.

The content of the dissemination stage is manifested in the development of the strategy of educational work with gifted students in the out-of-school education institution; creation of the student self-government and leadership program; introduction of the idea of self-government in a separate group; active use of social projects in the work of the methodological association of the out-of-school education institutions; organization of the museum in the institution; holding various events, exhibitions of young experimenters-inventors, including personal ones; birth of new

traditions and preservation of old ones; generalization of the experience of creative groups of teachers; producing information booklets, etc.

Effective implementation of the proposed theoretical model is possible in case of ensuring a number of pedagogical conditions: 1) providing gifted students with a choice of STEM-education areas, possibilities of realizing their cognitive needs; 2) ensuring integrity and consistency of gifted services in the institution of out-of-school education; 3) designing educational work in an out-of-school STEM education institution.

Thus, the proposed model can become the theoretical-methodological framework for improving the process of gifted education services provision in the out-of-school STEM education institutions. The prospects of further studies are seen in implementing the model in the out-of-school STEM education institutions of the Sumy region and experimental verification of its effectiveness.

References:

1. Бех І.Д. Психологічні особливості навчальної діяльності школярів. *Початкова школа*. 1982. № 4. С. 53-57.
2. Вітвицька С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методол. аспект. Житомир, 2009.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.
4. Монхов В.М. Теоретические основы проектирования и конструирования учебного процесса. Волгоград: Перемена, 1995.
5. Морзе Н. STEM: проблеми та перспективи: презентація. Київський Університет імені Б. Грінченка, 2016.
6. Патрикеева О.О. Актуальність запровадження STEM-навчання в Україні. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*. К.: Освіта України, 2015. С. 17–18.
7. Патрикеева О., Василяшко І., Лозова О., Горбенко С. Упровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: методичний аспект. *Рідна школа*. 2017. № 9–10. С. 90–95.

8. Пехота О.М., Старєва А.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв: Іліон, 2005.

9. Сисоєва С.О. Особистісно орієнтовані технології: сутність, специфіка, вимоги до проектування. *Педагогічна освіта: педагогіка і психологія*. 2003. С. 153–166.

10. Формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності: теорія і практика: колективна монографія / за ред. О.І. Огієнко. 2016.

11. Шамова Т.И., Шебанова Г.Н. Воспитательная система школы: сущность, содержание, управление. М.: Рон, 2005.

1.2. The art therapy technique «I am in Society» for increasing the active social position of orphans and children deprived of parental care

Formulation of a research problem. Psychological support and socialization of orphans and children deprived of parental care is one of the leading tasks of boarding schools, since psychological state of such children is significantly different from those, who live at home. G. Foster, C. Makufa, R. Drew, S. Mashumba and S. Kambeu note in their studies that orphans experience additional stressful situations related to life changes, the death of one or both parents, and including separation from siblings, child labour, abuse, loss of social support and instability in new life circumstances [5]. K. Whetten, J. Ostermann, R. Whetten, K. O'Donnell and N. Thielman also find that boarding school students tend to experience potentially traumatic events other than the death of their parents. Such events most often include domestic violence and abuse [10], which significantly worsens psychological state of orphans or children deprived of parental care. According to L. Cluver, D.S. Fincham and S. Seedat, orphans have higher levels of maladaptive grief, post-traumatic stress symptoms (PTSS), depression, suicidal ideation and anxiety compared to youth that has parents. At the same time, modern research emphasizes that negative life experiences, constant stress and child neglect lead to increased maladaptive and unhealthy behaviour, as well as reduce child's ability to think logically and promote emotional derivation [1; 2; 7]. All the above-mentioned negatively affects child's socialization and his or her ability to build effective behaviours in small groups and in society as a whole. Therefore, one of the most substantial areas of psychological and pedagogical work with orphans and children deprived of parental care is providing of psychological assistance and increasing their level of socialization. In our opinion, the usage of art therapy methods provides these needs. In this regard, our study primary focuses on the usage of the author's art therapy technique 'I Am in Society'.

Analysis of the recent research and publications. Relevance of the usage of art therapy methods in working with children of different ages was substantiated in studies

of domestic and foreign scientists. They include M. Kyselova, O. Kopytin, M. Kostevych, A. Starovoitov and I. Lysenkova (consider art therapy as a tool for effective psychological and pedagogical influence on an individual); O. Voznesenska, O. Pletka, O. Derkach, I. Dmytriieva and L. Mova (study art therapy as a component of educational activities and pedagogical support).

Purpose of the research is to highlight the experience of using the author's art therapy technique 'I Am in Society' in working with orphans and children deprived of parental care in order to increase their level of socialization and active social position in society.

Main results of the study. The art therapy technique 'I Am in Society' is developed by the author to identify and to understand the patterns of behaviour formed in a person (in social groups) in order to further correct ineffective ways of interaction. It can be used as a separate technique or combined with others, for example, in-group training sessions. Desired number of participants includes from 5 to 15 (20) people. The smaller number of participants does not allow tracing all of the necessary moments. The larger number of participants, if it is necessary, can be divided into two equal groups.

The art therapy technique 'I Am in Society' performs a number of such important functions for the working process as diagnostic (provides an opportunity to assess the situation and to determine the starting point); developmental (creates conditions for effective self-development through self-acceptance and self-knowledge); communicative (gives an opportunity to develop verbal and nonverbal communication skills); informational (explains the ways of social interaction, their consequences and factors that influence social behaviour and receiving feedbacks from other group members); socializing (helps individuals to more effectively realize themselves in social groups); and correctional (gaining new experience to act in a group or team and the possibility of transferring this experience into the real life) ones.

Before starting the work, a group receives a task, which should be formulated as follows: «Today we will paint a little with you. The task will be explained only once. No questions or clarifications. You see on the table a sheet of whatman paper, paints

and brushes. When I give a signal, everyone can come up and choose one colour to paint. One colour for each participant. You can paint anything you want until I stop you or you decide that you have painted everything you want. Complete silence is an important condition of work. Therefore, in the process of painting, it is forbidden to communicate with other members of the group. You can start».

In the process of work, the social educator closely monitors the actions of children and records all necessary information. Upon completion, participants are seated in their chairs and proceeded to the discussion. Among the main questions raised by the social educator are the followings: «Why did you choose this colour? How did you find this colour: did you consciously want to take it or did you take it, because there were no other colours (already disassembled), someone offered it to you, etc.? How do you act in life: do you take what you want or what you get? What prevented you from choosing the desired colour (if you chose another one)? Why the painted image is relevant for you? What is it for you? Who was the first to start painting? What events led to that? If you wanted to be the first, why did not you start? Where is your picture located? How much space does it take on the common sheet? And, what space do you allow yourself to take in the group? Which painting (paintings) is (are) more advantageous in your opinion? Why? Would you like to be in the place of its (their) author (authors)? Why? If so, what could be done for it?».

Depending on a direction, a work format and the allotted time, all or only some questions can be used at once. If time is limited, it is desirable to choose fewer questions, but take enough time to discuss them. Remember that each group is individual and it is difficult to count out the exact number of questions to discuss. If this technique is used as part of another training, or the amount of time is extremely limited and the number of participants is more than recommended, you can give every participant a piece of paper and ask to write down the questions and their answers. In this way, everyone will have the opportunity to conduct a personal reflection.

Based on the functional potential of the described technique, the social educator can expect, as a result, that children will identify and become aware of the behavioural patterns formed in them for acting in social groups. Moreover, students can recognize

a place, which they allow themselves to occupy in social groups, and find out how satisfied they are with such a situation; realize own position as a leader or as a follower; and define personal limits and comfortable boundaries in interaction with other people. The usage of technique also promotes gaining experience in acting in new ways for children, expanding skills to defend individual positions and gaining a positive experience of social interaction on the example of other group members. It forms an objective vision of other people's reactions to own actions and readiness to take responsibility for one's position in society; facilitates development of reflection, empathy and figurative thinking.

Creative products have significant diagnostic potential and allow revealing deep personal feelings and experiences, unconscious attitudes and individual characteristics. However, interpretation by the art therapy of painted elements is not an end in itself. Not only an image, but also its colour, features of symbols' interaction, emotional state of a person and other aspects are significant. Therefore, it is extremely important to observe the process of working in a group and the participants' answers to questions.

We propose to consider more carefully the experience of using 'I Am in Society' approach in working with orphans and children deprived of parental care. The discussed art therapy technique was tested during 2015-2017 in the project 'I Know, I Can', which was implemented in the Mykolaiv region, in September 2015. The initiative was realised by the Department of Social Work, Management and Pedagogy of the Black Sea National University named after Petro Mohyla and NGO 'Workshop of Good', with the support of the Public Affairs Section (PAS) of the U.S. Embassy in Ukraine, as well as the Swiss Cooperation Office (SCO). One of the institutions, where the described method has been tested, is a boarding school for orphans and children deprived of parental care (in order to maintain confidentiality, the full name of the institution is not specified). Generally, 24 persons aged 15 to 17 participated in the group work.

Participants were emotionally involved in the work, took an active part in the process of painting and discussion. Actually, they could be divided into two following groups: those, who immediately took an active position and quickly began to paint, and

those, who stood aside for a long time, showing no initiative and watching the work of others. The second group of children started painting only after the other participants finished their work. Accordingly, the first group of children chose the colours they wanted, and the second one – the colours that remained. There were cases, when one of the participants gave a bottle of paint to another.

For most of the children, who took part in the work, it was very difficult to adjust to reflection, to understand and to name their feelings, which can be explained by the presence of severe traumatic events [3; 1; 2; 7], the conditions of upbringing in a boarding school [5] and the lack of such experience. Moreover, modern studies claim that 40-56% of orphans have behavioural problems and difficulties with emotional development [9; 4; 8; 6]. During the discussion, it was seen that most of the children did not think about reasons for their actions and paid no attention to them, acting accordingly to a habit. Most of the children had a desire to «be liked». In that regard, they tried to control the paintings of others in order for the latter to paint something «normal», as the children noted. Despite the fact that it was difficult for the children, they had the opportunity to try differentiating their feelings and monitoring their changes during the art therapy lesson.

Evaluating the work, we have come to the following conclusions. Paintings are dominated by such bright colours as red, pink, green and more. Justifying the choice of colour, the children usually said «I like this colour», «It's bright» and «I wanted something fun». Among those children, who stood aside at the beginning of the work and waited until the first ones would choose the colours, there were the following frequent phrases: «What is left», «There was no one I liked, but that one was alike», «Just took».

Most of the paintings was devoted to the theme of personal names that could be explained by the desire to become distinguished against others and the difficulties in inventing symbolic, abstract images that could be depicted in a painting.

Many of children used the following language clichés: «forever», «best», «the best» and such symbolic clichés as «smiles». In the process, it became clear that the children had problems with figurative thinking. Therefore, almost everyone had

difficulties in explaining what their picture meant for them. Discussing the reasons for choosing certain symbols, the children could not give a clear answer to explain why they drew such symbols. Common answers were «I don't know», «I wanted», «I just drew».

Depicting of the standard images can be explained by desire of the children «not to lose a face» in front of guests of their institution. Observing the children showed that they were thinking what to do and to say in order to make a «good» impression. Even communicating with each other, they tried to avoid situations that could disclose their weakness and «living» emotions. A painting of one of the students, made in black paint, caused special dissatisfaction of the children. However, the indignation was brought on only by the fact that, accordingly to other students' participants, the boy drew «nonsense» instead of something «normal». No one was outraged that the picture was painted atop of the images of other participants and violated their personal boundaries.

Another common theme in the work was patriotic paraphernalia and elements of military actions. Many of children depicted flags, coats of arms of Ukraine, tanks, yellow and blue hearts, etc. During the discussion, it was seen that the situation in Eastern Ukraine had a significant negative impact on most of the children. Their emotions on that topic indicated feelings of anxiety, fear and anger. The children immediately became actively involved in the discussion of that topic and expressed their patriotic attitude.

In the process of working with usage of the specified art therapy technique, problems in interpersonal communication have been clearly traced. Modern research states that 47% of orphans have problems with social behaviour and 84% – difficulties in communicating with peers [9]. Despite the fact that the general picture is painted by the group of students, who have lived together for a long time and know each other well, it is unstructured and rather chaotic. This aspect indicates insufficiency of their teamwork and the lack of emotional contact between the participants during the process. The children act as a group or collective, but not as a team. Discussing issues related to the interaction between the participants, the children began to express their dissatisfaction with the actions of others, saying that in ordinary life and study they

cannot work as a team and interact without conflicts. Difficulties arise even in solving household problems. For instance, each child, according to the rules of living in the boarding school, is responsible for a certain job (cleanliness in the bedroom or on the tables in the dining room, care of flowers, etc.). Frequently, several people must do the same work together; thus, it causes negative emotions in the children, as they have difficulties, discussing the organization of the work process.

Like many children in boarding schools, this group of children clearly lacks distinguished personal boundaries, since the pictures of some participants have been painted atop of other students' paintings. At the same time, during the lesson, there were no attempts «to defend» personal borders or «to protect oneself», somehow preventing such state of affairs. It can be explained by the living conditions of children in boarding schools and the practice of common usage of objects in almost all spheres. On the one hand, it develops a more categorical attitude to those things that remain in personal ownership, but on the other – it blurs personal boundaries and does not properly develop children's skills to protect them in socially acceptable ways.

In general, evaluating the work of this group accordingly to the method 'I Am in Society', it can be concluded that this technique has helped the children to understand their current position in the team, to assess the effectiveness of their own ways of interaction, to obtain possible ways of protecting personal boundaries in socially acceptable ways, to realize individual responsibility for one's place in the group or team, to express some negative emotions and to get a sense of being understood. It is worth noting that all of the children (students of the boarding school) without exception have demonstrated difficulties in answering questions. Their level of self-knowledge is quite low and needs further improving, because it is the key to success in personal, professional and social development.

Conclusions and prospects for the further exploration. Thus, as it is seen, the art therapy technique 'I Am in Society' is multifunctional and provides an opportunity to explore the various aspects of personality in social groups and the effectiveness of its inherent ways of interaction and influence on other people. The usage of this technique is relevant for children of different ages, and especially for children in

boarding schools, as it allows conducting in an interesting and accessible form not only diagnosis, but also correction of existing behaviours in social groups. Besides, it facilitates developing reflection skills and emotional intelligence that contributes to formation of an active social position.

References:

1. Bruce S. McEwen. Effects of Stress on the Developing Brain. *Cerebrum*, 2011. MI. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3574783/> (Last accessed: 20.02.2020).

2. Childlineindia.org. Childline India Foundation. Available from: <http://www.childlineindia.org.in/children-without-parental-care-india.htm>. (Last accessed: 20.02.2020).

3. Cluver L, Fincham DS, Seedat S. Posttraumatic stress in AIDS-orphaned children exposed to high levels of trauma: the protective role of perceived social support. *J Trauma Stress*, 2009 Apr. Vol. 22(2). P. 106-12.

4. Doku PN, Minnis H. Multi-informant perspective on psychological distress among Ghanaian orphans and vulnerable children within the context of HIV/AIDS. *Psychol Med*. 2016; Vol. 46:2329-36.

5. Foster G, Makufa C, Drew R, Mashumba S, Kambeu S. Perceptions of children and community members concerning the circumstances of orphans in rural Zimbabwe. *AIDS Care*, 1997 Aug. Vol. 9(4). P. 391-405.

6. Lamia Th., Abdel A. Mental Health Problems among Orphanage Children in the Gaza Strip. *Sage Journal*. July 1, 2007. MI. URL: <https://doi.org/10.1177/030857590703100209> (Last accessed: 20.02.2020).

7. Musisi S, Kinyanda E, Nakasujja N, Nakigudde J. A comparison of the behavioral and emotional disorders of primary school-going orphans and non-orphans in Uganda. *Afr Health Sci*, 2007; Vol.7:202-13.

8. Rahman W, Mullick MS, Pathan MA. Prevalence of behavioral and emotional disorders among the orphans and factors associated with these disorders. *Bangabandhu Sheikh Mujib Med Univ. J* 2012; Vol. 5:29–34.

9. Ravneet K., Archana V., Sanjibani P., A descriptive study on behavioral and emotional problems in orphans and other vulnerable children staying in institutional homes. *Indian Journal of psychological medicine*. 2018. Vol.: 40. P. 161–168. URL: <http://www.ijpm.info/article.asp?issn=0253-7176;year=2018;volume=40;issue=2;spage=161;epage=168;aulast=Kaur> (Last accessed: 20.02.2020).

10. Whetten K, Ostermann J, Whetten R, O'Donnell K, Thielman N. More than the loss of a parent: potentially traumatic events among orphaned and abandoned children. Positive Outcomes for Orphans Research Team. *Journal Trauma Stress*, 2011 Apr. Vol. 24(2). P. 174–82.

1.3. Support and facilitation of pupils in the process of group work at the Junior Academy of Sciences of Ukraine

Супровід і фасилітація учнів в процесі гурткової роботи в Малій академії наук

Одним із найважливіших завдань Нової української школи є забезпечення всіх необхідних умов для розвитку особистості учнів, їх самореалізації, набуття життєво важливих компетенцій. Саме різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності є пріоритетними на сучасному етапі реформування освіти [1].

Держава й суспільство відчують потребу у формуванні покоління, здатного акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, навчатися впродовж життя, створювати та вдосконалювати цінності громадянського суспільства [5]. У зв'язку з цим, істотно зростає роль психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу та створення індивідуального освітнього середовища для кожного, хто навчається.

Гурткова робота Малої академії наук (МАН) є потужним засобом розвитку особистості учнів, їх творчих здібностей, оскільки націлена на формування і розвиток таких компетенцій, як пізнавальні, соціально-комунікативні, практичні, та ін. Організована керівником творча науково-пошукова діяльність надихає гуртківця, заохочує до генерації оригінальних ідей, стимулює формування якостей творчої особистості. Таким чином, гурток – є творчим об'єднанням учнівської молоді, яке забезпечує її інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки, сприяє професійному самовизначенню.

Освіта повинна розвивати не тільки пізнавальну сферу учнів, формувати знання, уміння і навички, а й сприяти розвитку їх особистості, реалізації інтелектуального, творчого та лідерського потенціалів. Такий підхід в освіті давно вже дістав назву особистісно орієнтованого.

У витоків особистісно орієнтованої освіти стояли психологи гуманістичного спрямування: Абрахам Маслоу, Карл Роджерс, Ерік Берн, Вірджинія Сатир і ін. К. Роджерс основну ідею цієї парадигми назвав «клієнт-центрований підхід» [8]. Саме він і ввів у науковий обіг поняття «фасилітація». Фасилітація розглядається нами як створення атмосфери підтримки та умов для самопізнання, самовиявлення, саморозвитку особистості. Фасилітатор – людина, яка полегшує забезпечення прояву ініціативи й особистісної взаємодії учасників, надає психологічну підтримку [4]. Саме таким фасилітатором і має бути педагог, керівник гуртка.

К. Роджерс акцентує увагу на трьох установках фасилітатора, необхідних для розвитку особистості учня, та умов, які сприяють створенню позитивного психологічного клімату в колективі. Перша установка – це щирість, або конгруентність. Конгруентність – це насамперед здатність людини контактувати з власними почуттями і вміння їх щиро проявляти у відношенні до інших. К. Роджерс говорить про конгруентність між тим, що людина відчуває, тим, як вона це сприймає, і тим, як вона це висловлює [8].

Дуже важливий наступний аспект: педагог повинен прийняти свої почуття як цілком природні і нормальні, вміти їх виражати у формі, що не ображає і не кривдить вихованця. Друга установка – безумовне прийняття учня, позитивне ставлення до нього. Ця установка педагога-фасилітатора, описана термінами «прийняття», «довіра», є внутрішньою впевненістю в можливостях і здібностях кожного учня. Багато в чому (але не в усьому) ця установка збігається з тим, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці прийнято називати «педагогічним оптимізмом» [7].

Третя умова (установка педагога) – емпатія, емпатійне розуміння – це бачення викладачем внутрішнього світу і поведінки кожного учня з його

внутрішньої позиції, як би його очима” [8, с. 79]. Наш власний досвід проведення навчально-педагогічних і психологічних тренінгів для школярів указує на те, що засвоєння навіть зовнішніх проявів емпатійного розуміння іншої людини запускає потужні особистісні зміни у самих протагоністів (учасників тренінгу). Створення в гуртку сприятливої емоційно-комфортної атмосфери, соціальної значущості й особистісної захищеності, гармонізує відносини вихованців з навколишнім світом, збагачує досвід безконфліктного спілкування, допомагає вибрати заняття чи тему дослідження до душі згідно своїм інтересам, нахилам, життєвому досвіду.

Таким чином, на нашу думку, виявляється досить важливим в процесі гурткової роботи з дітьми здійснювати їх психолого-педагогічний супровід і фасилітацію реалізуючи принципи особистісно орієнтованого навчання.

Мета статті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури і власного практичного досвіду роботи розкрити особливості реалізації психолого-педагогічного супроводу та фасилітації учнів очно-заочної школи «Юний дослідник» в гуртковій роботі.

Термін «супровід» міцно увійшов у професійне життя практичних психологів та педагогів, і вживається як концептуально, так і відносно практичної діяльності щодо вирішення конкретних проблем. Однак, сьогодні все ще немає єдності думок фахівців у визначенні цього поняття. У сучасній психологічній літературі він трактується досить широко, та й у науковій і методичній літературі не існує однозначного підходу у визначенні цілей і завдань психологічного супроводу, його змісту.

Багато дослідників відзначають, що супровід передбачає підтримку природних реакцій, процесів і станів особистості. Більше того, успішно організований соціально-психологічний супровід, на їхню думку, відкриває перспективи особистісного росту, допомагає дитині увійти в ту «зону розвитку», яка поки ще їй недоступна (О. Обухова).

На думку О. Казакової, супровід – це складний процес взаємодії супроводжувача і супровідного, результатом якого є рішення й дія, що веде до

прогресу в розвитку супроводжуваного. Не менш важливо й те, що суб'єктом або носієм розвитку дитини є не тільки вона сама, але і її батьки та педагоги. Позиція супроводу – позиція «на стороні дитини». Це цілісний процес допомоги дитині, її родині й педагогам, в основі якої лежить збереження максимуму волі й відповідальності суб'єкта розвитку за вибір рішення актуальної проблеми; мультидисциплінарний метод забезпечуваний єдністю зусиль педагогів, психологів, соціальних і медичних працівників; органічна єдність діагностики проблеми й суб'єктного потенціалу її розв'язання, інформаційного пошуку можливих шляхів вирішення, конструювання плану дій і первинна допомога в його здійсненні; допомога у формуванні орієнтаційного поля, де відповідальність за дії несе сам суб'єкт розвитку [3].

Таким чином, психологічний супровід за О. Казаковою – це комплексний метод, в основі якого – єдність чотирьох функцій:

- діагностика суті виниклої проблеми;
- інформація про суть проблеми й шляхи її розв'язання;
- консультація на етапі ухвалення рішення й вироблення плану вирішення проблеми;
- первинна допомога на етапі розв'язання проблеми [3].

Вагомий внесок у вивчення проблеми психологічного супроводу зробив Е.Ф. Зеєр. Він описував у своїх працях, що психологічний супровід являє собою рух разом з особистістю, яка розвивається і змінюється. Це своєчасне надання допомоги і підтримки учням з боку педагогів і психологів у цьому нелегкому процесі [2]. Однак, автор зосередив свої дослідження навколо психологічного супроводу студентів і виділяє наступні етапи професійного становлення особистості студента в процесі навчання: а) адаптація; б) інтенсифікація і ідентифікація. Він вказував, що метою психологічного супроводу, є організація співпраці з майбутнім фахівцем, спрямованої на його самопізнання, пошук шляхів самовладання з внутрішнім світом і актуалізації особистісно-професійного потенціалу.

Ми лише частково розділяємо точку зору Е.Ф. Зеєра і вважаємо, що психологічний супровід може здійснювати не лише педагог чи психолог, а фактично люба людина, особливо якщо вона є «значущою», референтною для особистості. Крім того, зауважимо, набір компетенцій окремого учня лише частково формується в рамках формальної освіти, спрямованої на засвоєння ним базових навчальних предметів. Значна частина школярів змушена конструювати себе як особистість, вдаючись до неформальних і інформальних форм освіти [7]. По суті, учні під час навчання у школі можуть отримати додаткову освіту паралельно відвідуючи різні приватні тренінгові програми, мовні курси, гуртки і т.д. Таким чином, будь-який вихованець має шанс формувати, створювати самостійно, проектувати власне освітнє середовище в межах певного освітнього простору, вибираючи освітні інститути або займаючись самоосвітою. Одним із таких інститутів позашкільної освіти є Мала академія наук [7].

Однак, відзначимо, що навколишнє середовище стає освітнім лише тоді, «коли з'являється особистість, що має інтенцію на освіту». При цьому одне і те ж середовище може бути освітнім для однієї людини і абсолютно нейтральним в цьому сенсі для іншої. Учень, занурюючись у освітнє середовище, самостійно рухається в ньому в індивідуальному темпі, у власному визначеному стилі, у напрямку тих пріоритетів, які він сам для себе обирає. Одним з таких пріоритетів є спілкування з фахівцями і педагогами, функція яких полягає в сприянні цьому руху. Завданням же педагогів, психологів, які працюють з вихованцем стає супровід суб'єкта навчальної діяльності не тільки в створенні власного набору компетенцій і їх розвитку, але й в індивідуальному підборі форм і методів їх формування, шляхів розвитку своєї особистості. Причому цей процес значно ширше сприяння професійного самовизначення школярем, оскільки включає і життєво важливі компетенції.

В основі традиційних (директивних) моделей освіти має місце «дефіцитарний» підхід, тобто, педагог «чітко знає», що саме потрібно для учня, яким він повинен бути, до чого повинен прагнути. Виходячи з цього, педагог вдається до використання арсеналу всіх наявних у нього методичних,

технологічних та інших засобів для формування знань, умінь і навичок. При цьому характерно те, що ці засоби повинні принести високу результативність, інакше професіоналізм самого педагога/психолога буде під сумнівом [5].

Ми ж, вслід за П.В. Лушиним, пропонуємо екофасилітативний супровід особистості вихованців, виходячи з позицій «профіцитарного» підходу, тобто розуміння того, що у кожної людини є власний особистісний ресурс, який вона може укріплювати, розширювати і використовувати в процесі вирішення проблеми, подолання труднощів тощо [6]. Таким чином, основним завданням керівника гуртка є організація спільної з учнями діяльності, спрямованої на конструювання особистості-людини, особистості-дослідника з урахуванням всіх наявних у неї можливостей і потенцій. Саме такий похід дозволяє вихованцям формувати власний особистісний освітній простір, самостійно розвивати і координувати його. Такий підхід надає можливість особистості виступати в ролі не тільки споживача освітніх послуг, а й активного творця своєї компетентності. Цей момент є особливо актуальним в умовах реформування освіти і постійних трансформацій в соціумі.

Основними формами залучення учнів до пошукової та науково-дослідницької діяльності є: участь в роботі МАН України, наукових гуртках, товариствах, секціях, клубах, школах юних дослідників, творчих лабораторіях; індивідуальна та групова робота над пошуковими та науково-дослідницькими проектами; науково-практичні конференції, семінари, колоквіуми, наукові читання, конкурси-виставки пошукових та дослідницьких робіт, тренінги; самоосвітня діяльність.

Як показує досвід роботи Донецької обласної очно-заочної школи «Юний дослідник» викладачі використовують різні форми роботи з обдарованими дітьми, але переконані, що домінувати мають самостійна робота, пошуковий та дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь і навичок. Саме тому велика увага приділяється супроводу участі учнів в науково-дослідницькій роботі Малої академії наук України, яка посідає чільне місце серед ефективних форм науково-дослідної діяльності, що сприяють розвитку творчого потенціалу учнів,

спрямовує зусилля на розвиток дослідницьких здібностей школярів, залучає їх до активної дослідницької роботи. Саме тут старшокласники проходять першу школу становлення як майбутніх науковців, дослідників. На нашу думку, важливо щоб діти весь час перебували в особливому творчому середовищі наукового пошуку, могли розвивати уміння полемізувати, обстоюючи власну думку і формуючи власні наукові погляди на світ.

Нами було проведено опитування учнів – членів гуртка «Психологія» та «Історія» 2020-2021 н. р. (20 респондентів віком від 14 до – 16 років) з метою виявлення мотивів науково-дослідницької діяльності учнів. Основним запитанням було визначення того, "Що спонукає учнів займатися науково-дослідницькою роботою?" Аналіз результатів дозволив відслідкувати дві групи мотивів: широкі соціальні мотиви (відповідальність, самовизначення та самовдосконалення, благополуччя, престижу, уникнення неприємності); суто навчально-пізнавальні мотиви (цікавить сам зміст і процес навчально-дослідницької діяльності). Результати показали наступне: 25% учнів цікавить зміст, а 20% захоплює процес науково-дослідницької діяльності; у 20% учнів домінує мотив самовизначення і самовдосконалення; 20% вважають наукову діяльність престижною; у 15% учнів домінує мотив відповідальності; для 5% домінуючою є мотивація благополуччя; у 5% учнів домінує мотивація уникнення неприємностей.

Отже, вважаємо, що участь школярів у відділеннях і секціях МАН успішно вирішує проблеми індивідуалізації та диференціації навчання, формування навичок самоаналізу і творчості, мотивів досягнення мети, потреби в самореалізації, вчить робити власні винаходи, відкривати нові факти в науці. Зауважимо на тому, що така діяльність буде більш ефективною, якщо педагог-наставник здійснює психолого-педагогічний супровід фасилітативного характеру і допомагає учневі конструювати індивідуальне освітнє середовище і підкріплює мотивацію рухатися в ньому по власній особистісній траєкторії.

Висновки. Сучасна освітня система потребує значних змін та модернізації, що стосується переходу учнів від позиції об'єкта освітньої діяльності до

суб'єкта, творця власної особистості, розвитку особистісних ресурсів, формування життєвих і професійно важливих компетенцій. Ми робимо особливий акцент не на визначенні та наданні умов для отримання тих чи інших компетенцій, а на психолого-педагогічному супроводі та фасилітації суб'єктів навчальної діяльності в реалізації створюваних ними ж індивідуальних стратегій розвитку. Супровід визначається як допомога особистості у ситуації вибору, що породжує варіанти рішення, у формуванні орієнтаційного поля розвитку, при цьому відповідальність за рішення несе сама особистість. При цьому визначення та освоєння базових компетенцій виступає в якості лише окремого елемента в реалізації освітньої самоорганізації школяра. Освітній продукт цієї особистісно-орієнтованої підготовки виявляється полімодальний, гнучким і таким, що постійно розвивається.

References:

1. Закон України «Про освіту». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2OZ7LA.html (Дата звернення: 18.11.2019)
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов. Екатеринбург, 2003. 336 с.
3. Казакова Е.И. Толерантность – путь к развитию. СПб: Изд-во Ютас, 2017. С. 24–36.
4. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки. *Освіта України*. 2006. № 48 (741). 30 червня. С. 1–3.
5. Лушин П.В. Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация [Текст] : монография. Киев, 2013. 296 с.
6. Остоплец И.Ю. Подготовка студентов, будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности на основе принципов экофасилитации. *Technologies of shaping and enhancing health of human and society*: Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. P. 187–192.

7. Пронюк Н.П. Організація роботи Малої академії наук. *Рідна школа*. 2000. № 6. С. 72–73.

8. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1994. 480 с.

1.4. Formation of self-educational competence of students on the basis of sustainable development in the process of implementation of educational projects

Формування самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку в процесі реалізації навчальних проектів

У зв'язку із швидкими темпами погіршення стану екологічної ситуації у світі на зламі століть виникла нагальна потреба пошуку ефективних шляхів для її вирішення. Освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку [5, с. 18]. Світове суспільство визнає, що поточні тенденції економічного розвитку порушують глобальну рівновагу, і тільки громадянська обізнаність, освіта та навчання є ключовими факторами для руху суспільства на засадах сталого розвитку [0]. На законодавчому рівні в освіті України прослідковуються певні позитивні кроки в напрямку реалізації ідей сталого розвитку. Наприклад, метою природничої освітньої галузі відповідно до державного стандарту базової та середньої освіти зазначено формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем [3]. У навчальній програмі з фізики для 7-9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів зазначено, що в основній школі навчання фізики спрямовується на досягнення загальної мети базової загальної середньої освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів, формуванні світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких навичок і навичок життєзабезпечення, здатності до саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін і викликів [4].

Про те варто розуміти важливу відмінність між освітою про сталий розвиток та освіту для сталого розвитку. У першому випадку мова іде про певну обізнаність про сталий розвиток або теоретичну дискусію з питань, що таке стійке суспільство, який його вигляд та як воно функціонує. У другому випадку освіта для сталого розвитку опирається на освіту як важливий інструмент досягнення стійкості.

Досягнути зазначених цілей сталого розвитку в рамках вимог компетентнісного підходу до навчання фізики можна за рахунок підсилення ролі самостійної роботи учнів на уроках та в позаурочний час; застосуванням інтерактивних методів навчання; залученням школярів до групових форм діяльності тощо [7]. Досить значний потенціал закладено у реалізації навчальних проєктів, які спрямовані на формування в учнів практичних навичок, які дозволять їм продовжувати навчання після завершення школи, розуміти особливості сталого способу існування та відповідно до цього вибудовувати шлях особистої життєдіяльності. Ці навички будуть відрізнятися відповідно до місцевих умов навчання та проживання учнів. Згідно результатів дослідження Шарко В.Д. реалізація навчальних проєктів має ряд переваг відносно традиційних підходів до процесу пізнання, які полягають у наступному:

- практична та теоретична значимість знань, умінь та навичок, яких вони набувають в освітньому процесі;
- учневі надається можливість самостійно обирати напрямок досліджень, відповідно до власних вподобань;
- реальний освітній продукт діяльності учня;
- розширення світогляду учня за рахунок виявлення невідомих сторін проблеми;
- стимулювання інтересу до суспільно значущих проблем, розв'язання яких потребує оперування певними знаннями і вміннями;
- поєднання теоретичних знань з практичними, перевірка дослідним шляхом істинності певної філософської тези;

- спонукання учнів до пошуку, спілкування, розвиток критичного мислення, відповідальності за виконану справу [9, с. 22–23].

Реалізація навчальних проектів в освітньому процесі дозволяє залучати учнів до розв'язування певних життєвих проблем та вирішувати ряд дидактичних цілей. Орієнтуючись на засади сталого розвитку зміст навчальних проектів торкається екологічної, економічної та соціальної складових розвитку суспільства, легко інтегрується в структуру освітньої програми з фізики та передбачає урахування пізнавальних інтересів учнів. Навчальні проекти реалізуються шляхом застосування форм та методів навчання, які сприяють формуванню самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку, мають практичну спрямованість, соціальну значущість, особистісну цінність результатів дослідження для учня та реалізацію міжпредметних зв'язків.

Ефективність формування самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку у процесі вивчення фізики підвищується завдяки соціальній важливості результату діяльності школярів. Дослідження психологів доводять, що свідоме навчання передбачає усвідомлення сутності навчального матеріалу учнями та проявляється в мотивах навчання [6, с.500]. Для того щоб учні охоче залучалися до освітньої діяльності, важливо, щоб поставленні їм освітні завдання були зрозумілими та викликали потребу у їх вирішенні, тобто вони повинні бути особисто ціннісним для учня, впливали на його емоційну сферу. Адже рівень свідомості особистості істотно залежить від того, наскільки особистісно значущих для нього є те, що об'єктивно, має суспільну цінність [6, с.500]. Тому, для того, щоб діти навчалися старанно та ефективно, у них повинна бути певна зацікавленість навчанням або інтерес до нього, викликані соціальними мотивами, прагненням опанувати певними знаннями задля здійснення суспільно корисної діяльності в інтересах сталого розвитку.

Реалізація навчальних проектів передбачає застосування таких форм організації пізнавальної діяльності учнів, які ефективно сприяють формуванню самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку, стимулюють активну діяльність учнів та забезпечують можливість кожного працювати у

зручному темпі, самостійно обирати напрям освітньої діяльності та набувати знання відповідно до рівня розвитку, здійснювати усвідомлений вибір шляхів вирішення завдань проекту, здійснювати рефлексію. Ефективній реалізації навчальних проектів сприяють наступні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів: дискусії в групах, дослідницькі завдання, індивідуальна організацію освітнього процесу, домашні лабораторні роботи, самостійну підготовку доповідей, фестиваль фізичного експерименту тощо.

Ми вважаємо, що ефективність формування самоосвітньої компетентності особистості на засадах сталого розвитку в значній мірі залежить від готовності та здатності учителя до організації і підтримки такої діяльності. Для цього учитель повинен знати індивідуальні особливості розвитку учня, фактори, які впливають на процес формування особистості в освітньому середовищі та поза ним, педагогічні закономірності, принципи і методи організації процесу формування самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку та здатності застосовувати в освітньому процесі ефективні технології, в тому числі проектні. У процесі реалізації навчального проекту участь учителя носить коригувальний характер, передбачає консультування щодо завдань проекту та шляхів їх вирішення, співпрацю з учнями з позиції партнерства, створення умов за яких учні зможуть самостійно формулювати висновки, ухвалювати рішення та реалізувати їх на всіх етапах виконання проекту. Учитель знайомить учнів з особливостями навчальних проектів, забезпечує умови для творчої та дослідно-пошукової діяльності, надає педагогічну й інформаційну підтримку.

Організація освітнього процесу з орієнтацією у дослідницькій діяльності на вирішення проблем сталого розвитку мотивує учнів якісно проводити дослідження, підбирати засоби вирішення завдань, виконувати досліди, проводити спостереження та вимірювання, працювати з приладами й обладнанням, аналізувати та коригувати результати дослідження. У сучасній науковій думці залучення учнів до реалізації навчальних проектів в освітньому процесі є актуальним та доцільним. Згідно з результатами дослідження близько

74% учителів опанували технологію організації та реалізації навчальних проектів.

Особливості організації та структура навчальних проектів відрізняються в залежності від теми дослідження, окресленими завданнями, віком учнів тощо. Проте у структурі будь-якого проекту, опираючись на дослідження учених [8;9] та на основі власного досвіду роботи, ми виокремили 5 етапів реалізації навчальних проектів: підготовчого, планування, пошукового, корекції, підсумковий. Зазначені етапи будуть мати певні відмінності у залежності від кількісного складу учасників, які залучені до реалізації навчального проекту.

Відповідно до запропонованої поетапної організації та виконання навчальних проектів нами розроблено структурно-логічну схему формування самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку у процесі реалізації навчальних проектів (рис. 1). На основі розробленої структурно-логічної схеми досліджено і відображено функціональні зв'язки між діяльністю вчителя і учнів та формуванням компонентів самоосвітньої компетентності (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльнісного та рефлексивно-аналітичного) [2] на всіх етапах реалізації навчального проекту. Товщина стрілки визначає ступінь впливу діяльності вчителя та учня на певному етапі реалізації навчального проекту на процес формування окремої компоненти самоосвітньої компетентності особистості. Чим товстіша стрілка тим значнішим є вплив роботи учнів на даному етапі проекту на формування визначеного компонента самоосвітньої компетентності.

Так на " реалізації навчального проекту особливу увагу варто зосередити формуванню мотиваційно-ціннісного компонента. Адже саме на цьому етапі учень має обрати особистісно ціннісну тему дослідження та виявити внутрішнє бажання самостійно дослідити її. Учитель повинен допомогти учням усвідомити цілі дослідження, поглибити розуміння цінності кінцевого освітнього продукту та спрямувати пізнавальну освітню діяльність на формування інтелектуального розвитку учня. На цьому етапі передбачено формування потреби учня у систематичній та спланованій освітній діяльності,

розвиток ціннісних орієнтацій особистості та внутрішньої потреби у самоосвіті. Підготовчий етап відіграє функцію стимулювання самоосвітньої діяльності учня та формування ціннісного ставлення до самоосвітнього процесу.

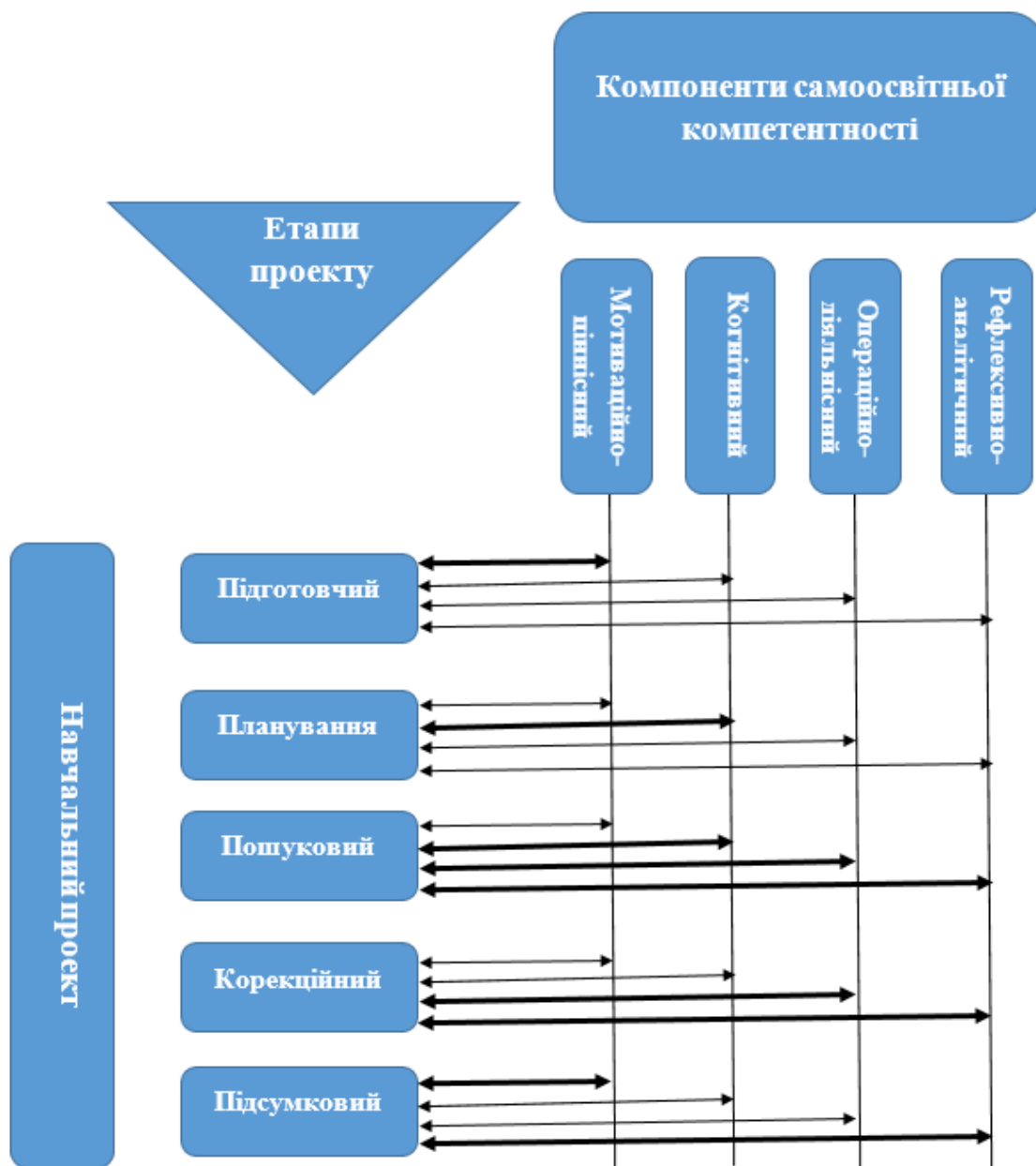

Рисунок 1. Структурно-логічна схема формування самоосвітньої компетентності учнів на засадах сталого розвитку у процесі реалізації навчальних проектів

На цьому етапі розвивається здатність учнів планувати та керувати власною навчально-пізнавальною діяльністю роботи, здійснювати добір відповідних видів і прийомів самоосвітньої діяльності. На цьому етапі учні вчаться самостійно визначати зміст та терміни виконання запланованих завдань, передбачати результати самоосвітньої діяльності, вибудовувати власну

самоосвітню траєкторію навчання з врахуванням особистих потреб, вподобань та здібностей. Основна увага зосереджується на формуванні когнітивного компонента самоосвітньої компетентності: учні вчаться планувати послідовність кроків дослідження, набувають умінь виокремлювати проміжні завдання для досягнення мети, визначають способи та обирають засоби вирішення завдань.

" забезпечує сприятливі умови для ефективного формування когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів самоосвітньої компетентності. Реалізуючи навчальні проекти учні вчаться визначати раціональні шляхи досягнення поставлених цілей, ефективно добирати форми, методи та засоби реалізації самоосвітньої діяльності тощо. На цьому етапі розвиваються уміння учнів самостійно обирати потрібні джерела інформації, здійснювати пошук необхідної інформації, критично аналізувати її, опановувати інформаційні технології. Пошуковий етап проекту творчий, який передбачає самостійне проведення дослідів, спостережень, експериментів в рамках обраного дослідження з метою вирішення поставлених завдань, розвитку креативності та набуття нових знань. Реалізуючи навчальні проекти саме на пошуковому етапі учні набувають вмінь втілювати на практиці заплановані завдання та досягати мети проекту, удосконалюються уміння застосовувати наявні знання та вміння для набуття нових знань, розв'язувати пізнавальні завдання, життєві ситуації.

Реалізація навчальних проектів на " забезпечує формування організаційно-діяльнісного та рефлексивно-аналітичного компонентів самоосвітньої компетентності особистості. Основна увага скерована на формування здатності учня здійснювати контроль і рефлексію освітньої діяльності, здійснювати самоаналіз, формувати адекватну оцінку власних досягнень під час вирішення складних завдань, порівнювати досягнуті результати з поставленими завданнями, коригувати й розробляти нові завдання. Вдосконалюється рефлексивна діяльність учня, на основі якої закріплюються навички самооцінки та корекції подальших дій відповідно до висновків самоаналізу. Характерною рисою корекційного етапу є спрямованість на

виявлення недоліків та помилок, допущених в ході вирішення завдань проекту та запровадження додаткових корекційних дій з метою виправлення неточностей і якісного доопрацювання освітнього продукту.

" " торкається усіх компонентів самоосвітньої компетентності особистості. Адже досягнення позитивних результатів проекту підвищує мотивацію учнів до подальшої самоосвітньої діяльності, формуються певні цінності, підвищуються емоційно-вольові якості та стійкі пізнавальні інтереси, формуючи мотиваційно-ціннісний компонент самоосвітньої компетентності учнів. Когнітивний компонент формується в процесі представлення результатів дослідження, під час якого учні усвідомлюють та засвоюють шляхи та способи засвоєння знань. Учні починають усвідомлювати, що самоосвіта є засобом самореалізації і самовдосконалення. Вплив на формування організаційно-діяльнісного компонента проявляється через розвиток умінь учня аналізувати, самостійно визначати хід подальших досліджень, планувати та коригувати хід освітньої діяльності. Адже демонстрування освітнього продукту, його презентація вимагає умінь доступно представити результати дослідження, висвітлити їх основну суть та обґрунтувати їх.

Сутність та зміст досліджуваних проблем, обрані стратегії і шляхи реалізації навчального проекту, форми висвітлення результатів дослідження та ступінь підтримки учителем повинні відповідати віковим та освітнім можливостям учнів. Здійснюючи перші кроки на шляху реалізації навчальних проектів, учителю необхідно дотримуватися поступовості у реалізації етапів проекту, враховувати рівень готовності учнів включатися у самостійну пізнавальну роботу, співпрацювати у групі з іншими учнями, здатності школярів до аналізу і рефлексії, звертати увагу на психофізіологічні особливості учасників проекту. Теми навчальних проектів повинні тісно переплітатися із змістом навчального предмета, адже характерне для певного віку наочно-образне мислення, зацікавленість та інтерес до особливостей навколишнього середовища викликають в учнів бажання обрати тему дослідження відповідно до навчального

матеріалу, який вивчається в даний час. Задля посилення мотивації включення учня в самостійну роботу, проблематика проекту повинна бути в околі пізнавальних захоплень учня і торкатися зони його найближчого розвитку.

Таким чином, у процесі реалізації навчальних проектів учні усвідомлюють потребу у саморозвитку, мотивовані до самоосвітньої діяльності системою ціннісних орієнтацій, набувають уміння планувати власну освітню траєкторію та передбачувати майбутній освітній продукт, здатні мобілізувати знання і вміння для вирішення практичних завдань, опановують уміння орієнтуватися в інформаційному просторі та жити у цифровому та сталому суспільстві.

References:

1. Висоцька О.Є. Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. 200 с.
2. Гайда В.Я. Суть самоосвітньої компетентності учнів закладів середньої освіти в умовах інформаційного суспільства. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна.* 2019. Вип. 25. С. 80–83.
3. Державний стандарт базової середньої освіти року : Постанова Кабінету міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення: 22.11.2020)
4. Навчальна програма з фізики для 7-9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 02.01.2021)
5. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку: посібник. / За ред. О.І. Пометун. К. : Педагогічна думка, 2015. 120 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2001. 720 с.

7. Садовий М.І., Трифонова О.М. Розвиток технологічної та природничої освіти в умовах сталого розвитку. *Наукові записки (НПУ імені М.П. Драгоманова)*. 2016. Вип. 132. С. 197–206.

8. Шарко В.Д., Поляко Г.В. Навчальні проекти як засіб реалізації компетентнісного підходу до навчання учнів фізики. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. 2005. Вип. 11. С. 215–220.

9. Шарко В.Д. Літня навчальна практика з фізики: дидактико-методичний аспект. Херсон. Типографія ХДУ, 2002. 260 с.

1.5. Formation of environmental consciousness of adolescents

Формування екологічної свідомості підлітків

Проблема взаємозв'язку людини і природи не нова. В епоху сучасного розвитку людської цивілізації негативний вплив людської діяльності на довкілля дуже масштабний. Неспроможність людини узгоджувати свої дії з природою може призвести до зникнення життя на планеті Земля. Вирішити цю проблему може тільки діяльність людей, яка заснована на розумінні законів природи. А це можливо тільки за умови, якщо у кожної людини буде розвинуто достатній рівень екологічної свідомості, екологічного ставлення і екологічної поведінки, формування яких починається з дитинства і продовжується все життя.

Екологічна свідомість – це сукупність екологічних уявлень, існуючого суб'єктивного ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Зараз в Україні та усьому світі приділяють велику увагу екологічній культурі, формуванню і розвитку екологічної свідомості, поінформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, місті проживання, про можливі шляхи вирішення екологічних проблем, збереження біосфери та цивілізації тощо. Однак, на сьогоднішній день у школярів та дорослих спостерігається споживчий підхід до природи; низький рівень сприйняття екологічних проблем як особисто цінних; не розвинена потреба практичної участі в реальній роботі з вивчення і покращення природного середовища [14].

Основне завдання екологічної освіти та виховання молоді – необхідність закріпити усвідомлення того, що природні багатства не є безмежними і потребують бережного екологічного ставлення. Питаннями екологічної просвіти, відношення людини до природи та екологічної свідомості займалися такі вчені, як Т.М. Царенко, Е.А. Марченко, С. Бурнашев, П. Виноградов, С.Д. Дерябо, В. Ясвін, Б.Г. Ананьев, М.Я. Басова, В.М. Бехтерев,

А.Ф. Лазурський, Б.Ф. Ломов, В.Н. Мясичев, С.Л. Рубінштейн та ін. Вчені стверджують, що для виховання екологічної культури людина повинна отримати екологічні знання, а також сформувати навички та вміння відповідальної екологічної поведінки в суспільстві і природі. Сучасне суспільство не має права жити за рахунок майбутніх поколінь. Формування нового світосприйняття, світоглядних настанов і цінностей повинне стати першочерговою справою усієї системи освіти та виховання молодого покоління.

Формування екологічної свідомості суб'єкта розглядається як узагальнююча ідея екологічної освіти, а еколого-освітня система ХХІ століття, в свою чергу, має бути зорієнтована на розвиток компонентів світогляду людини. Отже, сучасна система екологічної освіти повинна здійснювати трансляцію екологічних знань і культури від минулих поколінь до теперішніх. В сучасних умовах розвиток екологічного світогляду суб'єкта має підтримуватись екологічною освітою, яка спрямована на становлення екологічної свідомості людини, яка здатна розв'язувати глобальні проблеми, забезпечувати виживання цивілізації та збереження біосфери [3].

Екологічна свідомість, за Л.М. Фенчаком [12], є найвищою формою відображення реальної екологічної ситуації, яка відповідає за цілісне бачення екологічних проблем, усвідомлення єдності людей та середовища, розуміння наявності внутрішнього «саморегулятора» екологічно цивілізованої поведінки, відчуття відповідальності за здоровий спосіб життя, активну природоохоронну діяльність, що, в свою чергу, великою мірою зумовлюються ставленням людини до оточуючого світу.

В підлітковому віці відбувається зміна ставлення до навколишнього середовища. Науковцями було встановлено, що саме для цього віку характерний найменший рівень вираженості екологічних установок прагматичного типу (природа – «об'єкт користі») і схильність до вибору прагматичного типу взаємодії з нею.

О. Набочук, зауважує, що суперечливим є питання формування екологічної свідомості особистості в процесі шкільного навчання. Він пояснює це тим, що

лише з 2011 року предмет «Екологія» включений в типові навчальні плани для старшої школи, а до цього часу теми з дотичних до нього проблем вивчалися лише оглядово на уроках основ здоров'я, географії та біології. В 1-9 класах «Екологія» вивчається в рамках предмету основ здоров'я, в 10-11 класах з 2019-20 навчального року в рамках курсу біології.

Розробка та застосування нових ефективних технологій екологічної освіти пов'язані із наміченою тенденцією інтеграції педагогіки, екології та психології. Фахівці намагаються вийти за межі формування екологічних знань, умінь та навичок засобами традиційних форм та методів навчання та виховання. Просвітництво та пропаганда, які присвячені питанням охорони навколишнього середовища, без розвитку моральних почуттів до природи, визнаються такими, що не мають зворотного зв'язку, а, отже, є малоефективними. Очевидно, що зміна суб'єктивного ставлення до світу природи є можливою лише під час особистісного розвитку, який стосується психологічної сфери людини. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми вчені пропонують розробку та застосування екологічного тренінгу (О. Мамешина, В. Ясвін, В. Скребець, В. Турдакова, О. Філатова) [11].

Л. Петровська визначає тренінг як засіб психологічного впливу, спрямований на розвиток знань, соціальних настанов, умінь і досвіду в галузі міжособистісного спілкування [2]. Безперечно, більшість визначень цього поняття охоплюють саме педагогічний аспект використання тренінгових технологій – здобуття та засвоєння знань, формування та розвиток умінь, навичок, важливих якостей, ціннісних орієнтацій, компетентності. Це дає певну підставу дослідникам відносити тренінг також і до педагогічної категорії технологій навчання (відносити саме до категорії технологій, а не методів чи форм навчання, тому що тренінг відповідає всім основним ознакам технології та охоплює у своїй структурі велику кількість окремих форм і методів.

Цінність тренінгів для системи освіти виражається в тому, що вони дають змогу інтенсифікувати процес розвитку і формування відповідних властивостей і якостей особистості (зберігаючи час та простір), зробити його більш

ефективним за рахунок повної відповідності принципам особистісно орієнтованого навчання.

Тренінг – це одночасно: цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду [7]. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою людей безліч варіантів розвитку та розв’язання проблеми, заради якої вони зібралися. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим та необтяжливим.

Еколого-педагогічний тренінг – одна з нових технологій екологічної освіти й освіти, що перебуває на стику педагогіки, психології та екології. Незважаючи на зовнішню простоту, цей тренінг є дієвою системою коректувально-педагогічних прийомів, які допомагають розвинути суб’єктивне, особистісне ставлення особистості до природи. Еколого-педагогічний тренінг – це комплексна форма екологічного виховання, що заснована на методології соціально-психологічного тренінгу і спрямована на корекцію екологічної свідомості особистості [4]. Як засіб в екологічному вихованні можна також використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які підбираються відповідно до специфіки аудиторії та інформаційної наповнюваності заняття.

Теоретичний аналіз сучасних досліджень в області формування екологічної свідомості учнів підліткового віку показав, що недостатньо вивченими залишаються шляхи і засоби формування і розвитку дбайливого, бережного ставлення до природи.

Мета роботи – експериментальним шляхом вивчити можливість застосування еколого-психологічного тренінгу з метою формування дбайливого, бережного ставлення до природи, розвитку екологічної свідомості школярів підліткового віку

Для досягнення мети було використано сукупність загальнонаукових і психологічних методів, взаємодоповнюючих і взаємоперевіряючих один одного. Метод теоретичного аналізу використовувався під час вивчення наукових

публікацій та розробки плану дослідження. З метою отримання більш повної інформації про об'єкт дослідження використовувалися методи експерименту.

Експериментальною базою дослідження було обрано Лиманський ліцей Лиманської міської ради Донецької області. Вибірку склали учні-підлітки 8-х та 9-х класів у кількості 15 осіб. Середній вік учасників 13-14 років. Експериментальне дослідження проходило в декілька етапів:

1) відбір методів та методик дослідження;

2) констатуючо-діагностичний (збір первинних фактичних даних за допомогою методик щодо діагностики суб'єктивного ставлення до природи, автори С.Д. Дерябо, В.А. Ясвін, А.М. Львовчкіна);

3) кількісний і якісний аналіз отриманих даних, їх інтерпретація і формулювання висновків;

4) тренувально-орієнтуючий (підбір вправ для проведення та проведення еколого-психологічного тренінгу);

5) контрольний (повторний збір даних за добіркою методик та розробленою нами анкети, кількісний і якісний їх аналіз, формулювання висновків).

Для вивчення рівня екологічної культури та свідомості учнів, нами було використано «Особистісний тест», за допомогою якого ми змогли з'ясувати наскільки відношення респондентів до природи усвідомлене чи ні. Учням пропонувався бланк-відповідей із 25 запитань на які передбачалися варіанти відповідей «Так», «Ні», «По різному», де потрібно обрати один з варіантів.

Цікавим методом діагностики виявилась методика «ЕЗОП» – *вербальна асоціативна методика діагностики екологічних установок особистості* (С.Д. Дерябо, В.А. Ясвін). Цей тест спрямований на дослідження типу домінуючої установки щодо ставлення до природи. Він ґрунтується на основних принципах вербальних асоціативних методик (Леонт'єв, 1967).

Виділяють чотири типи таких установок: особа сприймає природу як об'єкт краси («естетична» установка); як об'єкт вивчення отримання знань («когнітивна»); як об'єкт охорони («етична») і як об'єкт користі («прагматична»). «ЕЗОП» – це «емоції», «знання», «охорона», «прагматизм» –

такі робочі назви типів установок використовувалися під час створення методики.

Методика складається з 12 пунктів. Кожен пункт містить стимульне слово і п'ять слів для асоціацій. Наприклад: ЛОСЬ – сліди, лісник, трофей, камені, роги. Ці слова відібрані як найбільш характерні, але «неявні» асоціації, що виникають у людей з чітко вираженим домінуванням відповідної установки. (Чотири слова відповідають чотирьом типам установки, п'яте – для відвернення уваги, «сміттєве» слово).

Для отримання більш детальної інформації про рівень екологічної свідомості учнів, ми використали розроблену нами анкету, яка складалася з 9 запитань, на які учні на свій розсуд мали змогу дати відповідь в довільній формі.

Тренувально-орієнтовний етап передбачав підбір вправ для проведення занять з підлітками з метою формування у них екологічного ставлення до природи та підвищення їх рівня екологічної свідомості і безпосередньо проведення еколого-психологічного тренінгу. Вправи сприяли розширенню уявлень підлітків про дбайливе ставлення до природи, наслідки бездумного втручання людини в її надра.

Заняття проводилися два рази на тиждень по дві години протягом п'яти тижнів, в рамках роботи гуртка «Психологія» в Лиманському ліцеї Лиманської міської ради Донецької області.

При плануванні занять ми дотримувались структури проведення тренінгових занять, тобто була передбачена вступна частина, основна і заключна [13].

Вступна частина є неодмінним і обов'язковим елементом кожного тренінгового заняття, але займає не більше 10-20 хвилин (пригадування матеріалу попереднього заняття, отримання зворотного зв'язку, оголошення теми поточного тренінгу і з'ясування очікувань, створення доброзичливої та продуктивної атмосфери (знайомство та привітання), повторення правил роботи групи. Приклади вправ «Не хочу хвалитися, але я...»; руханки «Броунівський

рух», «Передача почуття», «Атоми» та інші. з метою «розморожування» групи, створення атмосфери довіри та доброзичливості; мозковий штурм, асоціації.

Основна частина тренінгу – це кілька тематичних завдань у поєднанні з руханками (вправами на зняття м'язового і психологічного напруження). В основній частині тренінгу іноді виокремлюють теоретичний і практичний блоки. Проте цей поділ є досить умовним. Адже знання (як і вміння та навички) на тренінгу набувають у процесі виконання практичних завдань (міні-лекції, бесіди, мультимедійна презентація, робота у групах). Кожна інтерактивна вправа має завершуватися коротким обговоренням і підбиттям підсумків. Приклади вправ «Помста природи», «Прості поради», «Сортування сміття».

Заключна частина тренінгового заняття включала вправи, націлені на підведення підсумків заняття, отримання зворотного зв'язку від учасників, релаксацію і ритуал завершення тренінгу. Цей етап має об'єднати всі розглянуті впродовж заняття теми для логічного підбиття підсумку. Завершення – це можливість для відповідей на запитання і формулювання завдань на майбутнє. Важливо, щоб учні завершували роботу із задоволенням і високою мотивацією застосовувати набуті вміння.

В процесі таких занять учні із задоволенням отримували нову інформацію та відпрацьовували свої навички на практиці.

На першому констатувально-діагностичному етапі дослідження аналіз результатів вивчення рівня екологічної культури та свідомості учнів за методикою «Особистісний тест», показав наскільки відношення респондентів до природи усвідомлене чи ні. Вони вказують на те, що їх рівень відношення до природи не достатньо усвідомлений (30%) і вони не проявляють інтересу та активності у відношенні до природи (45%), тільки 25% опитаних усвідомлюють важливість природи для себе і оточуючих.

Повторне контрольне тестування за цією методикою, після проведення тренінгових занять на екологічну тематику показало динаміку змін у свідомості підлітків, щодо ставлення до природи, рівень усвідомленості зріс на 25%.

Результати проведення вербальної асоціативної методики «ЕЗОП» на I констатувально-діагностичному етапі показали нам, що домінуючими установками відносно природи є сприйняття її, як об'єкта користі (35%), та об'єкта краси (30%), що свідчить, про корисливе ставлення до природи, тобто респондентам подобається краса природи, її природні ресурси, що дає змогу для задоволення потреби в їжі, комфорті.

На другому контрольному етапі можна спостерігати дещо іншу картину, респонденти трішечки змінили своє ставлення до природи і на перший план виходить показник, охорони природи, це свідчить про, те що учні замислились на рівні підсвідомості, що природними ресурсами треба не тільки користуватися, а й докладати зусиль до їх охорони та вивчення.

На заключному етапі, щоб переконатися в результативності проведеної нами роботи, ми провели анкетування, яке дало нам змогу з'ясувати погляди респондентів на природу. Наведемо деякі з них. На запитання: «Як ви ставитеся до природи?» – 75% відповіли дбайливо і відповідально, 25% – з любов'ю; «Чи переконані Ви в тому, що діяльність кожної конкретної людини сприяє рішенню екологічних проблем?» – 85% – так, 15% – не зовсім переконаний; «Оцініть свій рівень екологічної культури» – 50% – високий, 25% – середній, 15% – низький, 10% – важко оцінити.

Отримані результати свідчать про те, що діти в підлітковому віці все ж таки усвідомлюють важливість бережливого ставлення до природи.

Висновки. Дослідження екологічної свідомості привертає увагу багатьох науковців, і актуальне в усі часи. Існує багато теорій дослідження категорії екологічної свідомості, ставлення і поведінки особистості в природі, але не достатньо уваги приділяється питанням формування екологічної свідомості школярів, їх дбайливому ставленню до природи.

Результати констатувально-діагностичного етапу показали, що рівень дбайливого ставлення до природи у підлітків не достатній. Вони не завжди діють усвідомлено в плані збереження і екологічного ставлення до природи, тільки

частина опитаних усвідомлюють важливість збереження природи для себе і оточуючих.

Проведення еколого-психологічного тренінгу позитивно вплинуло на розвиток екологічної свідомості школярів, тому що їх ставлення до природи змінилося, вони стали усвідомлювати відповідальне ставлення до природи, з площини корисливого ставлення, переходить в площину, коли вона сприймається як об'єкт охорони та вивчення. Перевагою застосування тренінгових вправ є відсутність спеціального забезпечення і можливість проведення у звичайних умовах, хоча, безперечно, їх ефективність підвищується при застосуванні в умовах природного середовища.

Запропоновані в роботі методики дають можливість діагностувати екологічну свідомість в ході навчання, а запропонований еколого-психологічний тренінг дозволяє організувати її корекцію за необхідності. Отримані результати свідчать про те, що діти в підлітковому віці все ж таки схильні до усвідомлення важливості екологічного, бережливого ставлення до природи, і є надія, що в майбутньому це буде запорукою збереження природних багатств природи та життя на землі.

Виходячи з вище зазначеного, ми вважаємо, що наше припущення, що в результаті проходження учнями еколого-психологічного тренінгу зміниться їх ставлення до природи та підвищиться рівень екологічної свідомості підтвердилося.

Матеріали і результати дослідження можуть бути корисними і цікавими перш за все підліткам, а також використані як педагогами так і психологами, в своїй роботі та дослідженнях, тому що дають можливість побачити шляхи активізації екологічної освіти школярів, відштовхнутися від визначеного рівня екологічної свідомості та поведінки учнів.

References:

1. Александров В.Ю., Кузубова Л.І. Екологічні проблеми системи освіти. М.: Вища школа, 1995. 412 с.

2. Вачков И.В. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004. 350 с.
3. Гиренок Ф.І. Екологія, цивілізація, ноосфера. М., 1990. С. 3.
4. Дерябо С.Д. Екологічна педагогіка і психологія: підручник. Ростов-н/Д: Фенікс, 2006. 480 с.
5. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Методики діагностики і корекції відношення до природи. Ростов-на-Дону: Фенікс, 1995. 360 с.
6. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Методологические проблемы становления и развития экологической психологии. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 408 с.
7. Карпова В.О. Технологія тренінгу. *Відкритий урок*. 2005. С. 10–15.
8. Леонтьев Д.А. Психология отношения к природе. М.: Смысл, 1999. 486 с.
9. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія: навч. пос. К.: Міленіум, 2003. 120 с.
10. Мамешина О.С. Психологічні особливості формування екологічної культури учнівської молоді. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*; за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. К.: Міленіум, 2003. С. 650–660.
11. Мамешина О.С. Еколого-психологічний тренінг для старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 8. С. 17–38.
12. Фенчак Л.М. Методологічний аспект формування екологічної культури студентів. *Нові технології навчання*. URL: <http://www.agronmc.cjm.ua/nmcprop/povteh41.html>. 145
13. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання: навч. посібн. К., 2014. 250 с.
14. Шагун Г., Павлов В.И. Исследование экологического сознания детей и подростков. *Психологический журнал*. 1994. Т. 15. № 1. С. 41–49.
15. Ясвин В.А. Методика проведения эколого-психологического тренинга. М.: Высшая школа, 1995. 121 с.
16. Ясвин В.А. Психология отношения к природе. М.: Сэнс, 2000. 456 с.

1.6. Introduction of health-saving technology of fitball aerobics in the process of correctional and health-improving work of preschool educational institutions

Впровадження здоров'язбережувальної технології фітбол-аеробіки в корекційно-оздоровчу роботу закладів дошкільної освіти

*Тільки в русі і через рух дитина розвивається,
впізнає світ у його багатогранності,
набуває нових умінь, гартує тіло.*

Ян Амос Каменський

Постановка проблеми: Сьогодні кожні батьки бажають бачити свою дитину здоровою, фізично підготовленою, врівноваженою та психічно-емоційною. Така проблема постає не тільки перед батьками, але й перед інструкторами з лікувальної фізичної культури та ортопедами. Однією з проблем з якою зустрічаються батьки з дітьми в дошкільному віці – це питання постави та корекційно-оздоровча робота з цим захворюванням. Наслідки цього захворювання дуже складні – незворотні структурні зміни в опорно-руховому апараті, порушення функцій кровообігу, зовнішнього дихання, змін від норми у діяльності серцево-судинної системи та органів зору. Одне з основних завдань, яке постає перед батьками, вихователями, інструкторами з фізичної культури в дошкільному віці – спільними зусиллями формувати правильну поставу, виявлення на ранніх стадіях порушень та профілактика захворювань, проведення корекційно-оздоровчої роботи в даному напрямку [2, с. 54].

Одним з основних засобів корекційно-оздоровчої роботи – фізичні вправи. Науково-обґрунтовано, що лікувальна фізична культура (ЛФК) – потужний, перевірений комплекс лікувально-профілактичних вправ у боротьбі з порушенням постави. ЛФК насамперед ефективно на ранніх стадіях

захворювання, але найважливіше значення має вчасна профілактична робота та необхідні систематичні огляди дітей дошкільного віку.

Під час процесу з фізичного виховання в закладі дошкільної освіти у дітей формуються рухові вміння та навички, розвиваються фізичні якості (гнучкість, сила, спритність, витривалість), формується стійкий м'язовий корсет, який здатний протистояти викривленню, що дуже важливо при формуванні правильної постави у дітей дошкільного віку. ЛФК при порушеннях опорно-рухового апарату слід розглядати як особливу систему навчання дітей дошкільного віку, яка має відновлювальну та профілактичну функцію [7, с. 114].

Основне завдання інструктора з фізичної культури дітей дошкільного віку – прививати позитивне ставлення дитини до занять з фізичної культури та різних форм фізкультурно-оздоровчої роботи, зробити заняття позитивними, емоційними, неповторними та сучасними. В сучасній галузі фізичної культури з дітьми дошкільного віку особливу увагу приділяють фітбол-аеробіці як корекційно-профілактичному заходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Питання необхідності впровадження здоров'язберезувальних технологій у дошкільному навчальному закладі докладно представлена у сучасних дослідженнях українських та зарубіжних вчених: Н. Ф. Денисенко (2004); Л. М. Волошина (2006); О. Л. Богініч (2008); О. П. Івахно (2008); Л. В. Гаращенко (2011). Авторські опрацювання здоров'язберезувальних технологій представлені у працях Н. М. Букреева (2007); А. М. Митяева (2008); Н. І. Семенова (2008); В. М. Єфімова (2010); Е. С. Вільчковський (2010).

Мета дослідження: дослідити використання фітбол-аеробіки в корекційно-оздоровчій роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження: 1. Проаналізувати зміст фітбол-аеробіки для закладів дошкільної освіти; 2. Дослідити вплив фітбол-аеробіки на організм дітей старшого дошкільного віку та використання в корекційно-оздоровчій роботі в сучасних закладах дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової та методичної літератури, порівняння та зіставлення, абстрагування та систематизація, спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження: Можливість займатися фітбол-аеробікою не лише дорослим, а й дітям з'явилася порівняно недавно і одразу сподобалася багатьом охочим. Сьогодні фітбол-аеробіку широко використовують в закладах дошкільної освіти як комплексну здоров'язбережувальну технологію. Фітбол-аеробіка має фізкультурно-оздоровче значення, яке підтверджено передовим досвідом спеціалізованих корекційно-оздоровчих та реабілітаційних центрів усього світу. Під час виконання вправ за допомогою коливань та амортизаційної дії фітбола покращується кровообіг, обмін речовин, мікродинаміка в хребтовому стовбурі та внутрішніх органах, що допомагає розслабленню, корекції лордозів і кіфозів у дитини [5, с. 57].

Комплекси вправ фітбол-аеробіки допомагають лікувати такі захворювання, як сколіоз, остеохондроз та неврастенія. Механічні коливання фітбола впливають на хребтовий стовбур, суглоби та міжхребцеві диски. Під час занять з фітбол-аеробіки з дітьми дошкільного віку вирішуються такі завдання: розвиток рухових якостей; розвиток та вдосконалення координації і рівноваги; зміцнення м'язового корсета; формування навичок правильної постави; поліпшення психоемоційного стану та стимулювання нервово-психічного розвитку; удосконалення моторики рук та мовлення; пристосування організму дитини до виконання фізичного навантаження [6, с. 97].

Фітболи – м'ячі великого розміру, які з'явилися порівняно недавно. Фітбол був створений у 1960 році в Європі, і вперше його почали використовувати швейцарські лікарі у якості пристосування для фізичної реабілітації хворих церебральним паралічем, а також для лікування хворих після травм опорно-рухового апарату. Амортизаційна функція м'яча забезпечує вібрацію при виконанні вправ, що сприяє поліпшенню обміну речовин. Активізація кровообігу та мікродинаміка в міжхребцевих дисках і внутрішніх органах

сприяють розвантаженню хребетного стовпа, мобілізації функціоналу різних його відділів, корекції лордозу та кіфозу. Вправи, які діти виконують з вихідного положення сидячи верхи на фітболі, за своїм фізіологічним впливом сприяють лікуванню таких захворювань, як остеохондроз, сколіоз, неврастенія, астено-невротичний синдром [8, с. 171]. Механічна вібрація фітбола позитивно впливає на суглоби, м'язові тканини та хребет, зокрема гармонізує стан міжхребцевих дисків. Практично це єдиний вид аеробіки, в якому під час виконання фізичних вправ взаємодіють руховий, вестибулярний, зоровий і тактильний аналізатори, що підсилює позитивний ефект від занять. Вправи на фітболі тренують серцево-судинну, дихальну, опорно-рухову системи та вестибулярний апарат, розвивають координацію рухів. Дуже важливо також те, що гімнастика з використанням фітболів створює в дитячому колективі веселу, насичену яскравими позитивними емоціями атмосферу. До того ж під час виконання вправ практично відсутнє ударне навантаження на нижні кінцівки, а серцево-судинна система працює у помірному режимі [3, с. 67].

Для того щоб заняття з фітболами мали оздоровчий ефект, потрібно правильно підібрати розмір фітбола. Для старших дошкільників оптимальний розмір фітболів – діаметр 45 – 60 см. Під час підбирання фітболів необхідно звертати увагу на їхню пружність: при легкому натисканні на фітбол долонею його поверхня має пружинити, не чинячи надмірний опір і не вгинаючись усередину. Фітболи мають бути високо пластичними і при повторному надуванні відновлювати форму без складок, зморшок та тріщин. Вони мають бути виготовлені з міцної гуми і розраховані на навантаження від 300 до 1000 кг. Ніпель на них має бути впаяний всередину, щоб не заважати під час занять, не травмувати шкіру. Якісні фітболи, виготовлені з гіпоалергенного екологічно чистого матеріалу без шкідливих домішок, мають антистатичні властивості. Фітболи можуть бути не тільки різного розміру, але і кольору. Адже відомо, що кольори по-різному впливають на психічний стан і фізіологічні функції людини. Теплий колір (червоний, оранжевий) підвищує активність, підсилює збудження центральної нервової системи. Цей колір зазвичай вибирають активні діти з

холеричними рисами. Холодний колір (синій, фіолетовий) заспокоює. Його вибирають діти з флегматичними рисами, спокійні, трохи загальмовані, інертні. Жовтий і зелений колір сприяє прояву витривалості.

Основна мета фітбол-аеробіки – профілактика та корекція різних захворювань, розвиток рухових здібностей та фізичних якостей. Упровадження фітбол-аеробіки у систему фізкультурно-оздоровчої роботи закладу дошкільної освіти необхідно розпочинати з розробки комплексів загальнорозвивальних вправ з фітболами. Поступово ці комплекси слід використовувати на заняттях з фізичної культури і закріплювати їх виконання під час ранкової гімнастики. Фітбол-аеробікою діти можуть займатися вже в ранньому віці індивідуально або в групі. Заняття проводиться за програмою, складеною відповідно до вікових особливостей дітей, добираючи комплекси вправ спеціально для кожної з вікових категорій.

Час проведення одного заняття з дітьми 3-4 років – 20-25 хвилин, з дітьми 5-6 років – 30-35 хвилин. Заняття проводяться в чистому, провітреному приміщенні на килимках, діти одягнені по можливості легко, краще без взуття (у шкарпетках) [1, с. 14].

Перший етап роботи з фітболом передбачає індивідуальну роботу з дітьми. Кожній дитині надають змогу самостійно ознайомитися з новим обладнанням, пограти з фітболами.

Другим етапом є навчання дітей самостійно сідати на фітбол та утримувати рівновагу на ньому. При цьому необхідно вчити сідати на фітбол правильно: при сидінні коліна мають бути розміщені на рівні стегон, слід сидіти стійко і впевнено, не провалюючись. Правильне сидіння на фітболі сприяє не лише ефективності, а й безпеці виконання вправ. На цьому етапі вчать дітей невеликими підгрупами займатися на м'ячах не більше 4 – 5 хв, поступово збільшуючи тривалість виконання вправ до 20 – 25 хв залежно від віку, фізичної підготовленості та стану здоров'я дітей. Це пов'язано з великим навантаженням на дрібні м'язи спини. Тож темп виконання вправ має бути повільним чи середнім.

Заняття корекційно-оздоровчого спрямування на фітболах будується з трьох частин: підготовчу, основну і заключну. Підготовча частина проводиться без фітболів, використовуючи різні види ходьби, бігу, музично-ритмічних рухів, які сприяють розігріву організму дитини та створюють позитивний емоційний настрій. Основна частина – це комплекс загальнорозвивальних вправ на фітболах. У основній частині фізичне навантаження чергується з відпочинком та розслабленням, проводяться ігри та ігрові вправи, що сприяють створенню радісної, емоційної атмосфери. Основна частина містить вправи, які виконують з різних вихідних положень, зокрема, лежачи на фітболі на грудях, на спині. Такі вправи сприяють корекції постави, тренують силу та витривалість м'язів [1, с. 14]. Заключна частина включає вправи на розслаблення м'язів спини та загальну релаксацію. Крім рухливих та музичних ігор і естафет, фітбол-аеробіка містить вправи креативної гімнастики, що сприяє розвитку творчості, ініціативи та самовираження старших дошкільників.

Діти старшого дошкільного віку мають більш координовані рухи, які підконтрольні свідомості і можуть регулюватися і підкорятися вольовому наказу. Діти розуміють користь вправ, зв'язок між способом виконання і кінцевим результатом, стають наполегливіші в подоланні труднощів і можуть багато разів повторювати вправи, працювати в колективі, виконувати всі команди, дані педагогом, організовано і дисципліновано.

Головні висновки: Використання в закладі дошкільної освіти фітбол-аеробіки сприяє оптимізації рухового режиму дошкільника, системному підходу до формування у дітей ціннісного ставлення до власного життя і мотивації щодо здорового способу життя. Фітбол-аеробіка дозволяє покращити оздоровчо-освітній процес у закладі дошкільної освіти, сприяє злагодженому розвитку всієї опорно-рухової системи, зміцненню всіх груп м'язів. Заняття з фітбол-аеробіки поліпшують роботу дихальної та серцево-судинної системи, нормалізують обмін речовин та інтенсивність процесів травлення, збільшують витривалість і зміцнюють організм в цілому.

Перспективи використання результатів дослідження. отримані теоретично-методичні дані з досліджуваного питання плануємо практично використовувати в подальшій корекційно-оздоровчій роботі з впровадження фітбол-аеробіки в заклади дошкільної освіти міста.

References:

1. Богініч О.Л., Левінець Н.В., Петрова Ж.Г. Створення здоров'язбережувальних технологій в дошкільному навчальному закладі. *Сучасні технології в дошкільній освіті України*; упорядник І.І. Загарницька. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. С. 14–25.

2. Букрєєва Н.М., Гапон О.М. Створення здоров'язбережувального середовища в дошкільному закладі (за результатами експериментальної роботи) *Дошкільна освіта*; гол. ред. А.М. Богуш. Запоріжжя, 2007. № 3. С. 54–61.

3. Гаращенко Л.В. Здоров'язбережувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 1 (44). С. 67–71.

4. Денисенко Н.Ф. Оздоровчі технології в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2004. № 12. С. 4–6.

5. Єфімова В.М. Здоров'язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 57–60.

6. Ivakhno O.P. Zdorov'iazberihaiuchi tekhnolohii v systemi doshkilnoi osvity. *Chasopys «Dytiachyi sadok»*. 2008. № 21–24 (453–456). P. 97–100.

7. Optymizatsiia fizychnoho rozvytku dytyny u vitchyzniani systemi osvity: monohrafiia / E.S. Vilchkovskiyi, N.F. Denysenko, A.V. Tsos, B.M. Shyian ta in. Zaporizhzhia: ZOIPPO, 2010. 250 p.

8. Semenova N.I. Formuvannia zdorovoi osobystosti doshkilnyka: teoretychnyi aspect. *Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. Seriia «Pedahohichni nauky»*. Lutsk, 2010. № 23. P. 171–175.

1.7. The role musical accompaniment during the lessons of rhythmic and choreography

Роль музичного супроводу на заняттях з ритміки і хореографії

Постановка проблеми. Одним зі стратегічних завдань модернізації вітчизняної системи освіти є оновлення змісту професійної підготовки фахівців, відбір і структурування навчального й виховного матеріалу, забезпечення альтернативних можливостей для здобуття освіти відповідно до індивідуальних потреб учнів та студентів. Державний підхід до проблеми фізичного виховання, фізичної культури і спорту відтворюють такі нормативні документи: «Державна національна програма», Закон України «Про фізичну культуру і спорт», «Фізичне виховання – здоров'я нації», Закон «Про освіту» Нової Української Школи та інші документи. Реформування сучасного суспільства неможливе без орієнтації на духовні цінності. Це потребує нових підходів до проведення уроків основ здоров'я і фізичної культури, ритміки і хореографії в новій українській школі. Формування української національної системи фізичного виховання школярів вимагає перебудови процесу фізичного виховання.

Успішне розв'язання цієї проблеми можливе тільки за умови цілеспрямованого комплексного вирішення завдань з виховання фізичної культури кожної особистості, починаючи з раннього віку і впродовж усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музично-ритмічне виховання міцно увійшло до системи фізичного виховання. Починаючи з дитячого садка, далі в загальноосвітніх школах, середніх і вищих навчальних закладах фізичні вправи, як правило, проводяться під музичний супровід. Уміле й виразне виконання рухів під музику розвиває музичну пам'ять, відчуття ритму, пластичність й виразність рухів, приносить дитині радість і задоволення.

Курс «Ритміка і хореографія» є однією з важливих дисциплін у підготовці студентів до професійної діяльності вчителя фізичної культури, хореографа. Він спрямований на вдосконалення музичної і рухової культури студентів. Актуальну проблему поєднання музики з руховими діями в своїх трудах розглядали науковці Т. Лисицька, В. Сосіна, Л. Ярмолович, Е. Вільчковський, О. Пророков, Т. Ротерс, О. Шевченко та ін.

Мета статті – дослідити роль музичного супроводу на заняттях з ритміки і хореографії для молодших школярів у процесі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Ритміка і хореографія є навчальною дисципліною художньо-естетичного циклу, яка спрямована на вироблення в студентів знань, умінь і навичок проведення занять із музично-ритмічного та хореографічного виховання в дитячих дошкільних закладах, загальноосвітніх та спортивних школах, гуртках і секціях. Метою дисципліни є формування базових професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, що забезпечують теоретичну і практичну підготовку вчителя фізичної культури, хореографа, організатора масових форм видовищних заходів. Заняття з ритміки й хореографії обов'язково відбуваються під музичний супровід. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця вчителя й концертмейстера, який забезпечує цей музичний супровід.

Музичне виховання – це процес розвитку музикальності як здатності зрозуміти та глибоко пережити й відчути музику. Тільки тоді вона надовго залишиться в емоційній пам'яті дитини, позначиться на її світовідчутті й поведінці. За умови глибокого сприйняття музика розкриває свою художньо-естетичну цінність, реалізує поставлені перед нею завдання. Така цілеспрямованість розвитку музичності дає змогу визначати музичне виховання як процес надзвичайно важливий і потрібний для дітей молодшого шкільного віку. Учням молодшої школи необхідно не тільки давати музичні знання та навички, а й формувати в них компетентності, передбачені програмою фізичної культури для молодшої школи, а саме: шляхом розвитку музикальності прививати естетичні смаки та формувати гармонійну особистість.

Рух під музику є одним з найефективніших методів розвитку музичності, оскільки базується на притаманній кожній дитині природній руховій реакції. Завдання музичного руху виховувати в дітей молодшого шкільного віку здатність слухати, сприймати, оцінювати музику, розвивати любов до неї та потребу в ній.

Музика викликає в будь якої людини моторну реакцію. Нерідко вона залишається таємною, вираженою хіба що в змінах м'язового тону, тож потрібно створювати необхідні умови для природного виявлення цих моторних реакцій, що втілювалися б у рухах усього тіла. Усе це виховує в дітей уяву й творчу активність, яка проявляється по-різному: і через підсвідоме вираження свого емоційного стану рухами під час слухання музики; і в ході виконання вправ із заданими рухами, яке діти увиразнюють відповідно до власного сприйняття музики. У процесі такої роботи дітей потрібно ознайомити з музикою, що містить різнохарактерні образи – від веселих, безтурботних, ліричних, ніжних до енергійних, вольових. Зіставлення конкретних музичних образів (енергійних, активних, вольових і спокійних, ліричних, споглядальних) допомагає дітям глибше переживати й чітко виражати їх, збагачуючи та організовуючи емоційне сприйняття світу дітьми [2, с. 45].

Слід завжди звертати увагу на вираз обличчя дітей, які рухаються під музику, бо саме в такий спосіб можна зрозуміти їх емоційне ставлення до цього процесу. Спочатку більшість учнів соромиться рухатися під музику, учитель в ігровій формі повинен поступово спонукати кожну таку дитину до відтворення рухами різних музичних характерів та темпоритму. Імпровізуючи, діти рухаються інтуїтивно, вільно, як їм підказує музика. Учитель слідкує, щоб діти весь час слухали музику, а їхні рухи передавали характер мелодії, передусім її емоційну забарвленість та динаміку.

Мелодія – це основа музично-рухового образу. У вправах, іграх, таночках вона допомагає слідувати за розгортанням змісту музики, відчувати логічне завершення музичної думки [3, с. 78]. Важливо, аби всі включилися в рух з початком музики та зупинилися в момент її закінчення. У дітей потрібно

виховувати цілісне сприйняття кожного музичного твору. Природний шлях до цього – розвиток сприйняття мелодії як головного носія змісту музики. Тільки в комплексі з усіма іншими засобами музичної виразності, тобто засвоюючи музичний руховий матеріал, діти вчаться розуміти, запам'ятовувати та відтворювати мелодію.

Починати навчання треба з простого музичного матеріалу, побудованого на елементарних одночастинних музичних творах. Вони стають базою для формування в дітей природної звички завершувати рух одночасно із закінченням музичної думки (після ходьби та бігу, у вправах на місті) і, навпаки, продовжувати рух, доки не стихнуть останні звуки музичного супроводу. Поступове ускладнення музичного матеріалу розвиває здатність сприймати музику з більш розгорнутим змістом та складнішою формою.

Необхідно розвивати в дітей чутливість до елементів музичної виразності. Цього можна досягти, працюючи над музичним твором, у якому той чи той елемент (динаміка, ритм, темп, регістрове забарвлення та інше) є провідним та визначає характер і зміст музики. Розвиток почуття музичного ритму та ритмічності руху не відокремлюється від виховання цілісного сприйняття музики.

У процес виховання відчуття темпоритму рекомендовано додавати елементи музичної грамотності (поняття такту, розміру, сильних та слабких долей, тривалості нот тощо). Зазвичай діти відшукують правильний темп і ритм рухів, а якщо виникають труднощі, учитель ритміки і хореографії та концертмейстер мають надати пояснення та продемонструвати рухи.

Музичний матеріал для занять з ритміки і хореографії повинен бути виразним та відповідати характеру вправ. Музичні твори з чітко вираженим малюнком і рівномірним повторенням окремих частин вважаються найбільш придатними для занять з ритміки та хореографії. Одним з найважливіших завдань формування професійної фахової підготовки вчителя ритміки і хореографії є наявність належного музично-естетичного досвіду та сформоване

почуття музичного смаку. Тож уважаємо за необхідне, щоб учитель ритміки та хореографії дотримувався принципів музично-хореографічної єдності.

Висновки. Музичний супровід є невід'ємною частиною занять з ритміки і хореографії. Маючи потужний потенціал емоційного впливу, він є суттєвим засобом естетичного виховання, який розвиває здатність виконувати рухи в певному ритмі з динамічними відтінками та в різному темпі. Засоби музичного супроводу на заняттях з ритміки і хореографії розвивають у молодших школярів музичний слух, почуття ритму, швидкість реакції, координацію рухів, слухову й рухову пам'ять.

Отже, необхідною складовою роботи вчителя ритміки і хореографії є наявність професійних умінь та навичок, які дадуть змогу творчо взаємодіяти з концертмейстером, а вдало дібраний музичний супровід визначає успішність проведення занять з ритміки та хореографії для молодших школярів.

Стаття присвячена пошуку нових підходів до ролі музичного супроводу на уроках ритміки і хореографії в молодшій школі. Висвітлені засоби музичного супроводу, які розвивають у молодших школярів музичний слух, почуття ритму, координацію рухів, слухову й рухову пам'ять. В статті визначено вплив музичного супроводу на емоційний стан дитини. Особлива увага приділена формуванню знань, умінь і навичок проведення занять із музично-ритмічного та хореографічного виховання в процесі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.

References:

1. Вільчковський Е., Денисенко Н., Шевченко Ю. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 128 с.
2. Лисицкая Т. Хореография в гимнастике. М.: Физкультура и спорт, 1984. 174 с.
3. Пророков О. Танцювальні елементи на уроках фізкультури та в позаурочній роботі. Тернопіль: Підручники та посібники, 2009. 94 с.

4. Сосина В. Хореография в гимнастике. К.: Олимпийская литература, 2009. 134 с.
5. Ротерс Т. Музыкально-ритмическое воспитание и художественная гимнастика. М.: Просвещение, 1989. 175 с.
6. Шевченко О., Шевченко А. Ритміка і хореографія з основами гімнастики художньої: навч. посібник. Кіровоград, 2012. 251 с.
7. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р.
8. Чеккетти Г. Полный учебник классического танца; пер. с итал. М.: Астрель, 2007.
9. Яромлович Л. Принципы музыкального оформления урока классического танца. Л.: Музыка, 1968.
10. Kuzminska O. Tance w teorii i praktyce. Poznan: Wyd. AWF, 2002.

1.8. Innovative learning technologies in the development of creative abilities of students in lessons of Ukrainian language and literature

Інноваційні технології навчання у розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури

Світ, у якому ми живемо, стає все складнішим і динамічнішим, тому інтеграція в сучасне суспільство й знаходження свого місця в житті вимагають від кожної людини дедалі більших зусиль. Уміння на основі набутих знань вирішувати проблеми, що виникають у різних життєвих ситуаціях, передбачає компетентісний підхід до навчання. Саме його міжнародна спільнота вважає дієвим інструментом поліпшення якості освіти. Адже навчальна діяльність у підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувані її компетентність як загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанням [18].

На основі визначених Радою Європи напрямів (соціальні, мотиваційні та функціональні компетентності) Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти [5], Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи [9], Концепція профільного навчання в старшій школі [10], Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти передбачають орієнтацією навчання на ключові компетентності, оволодіння якими дозволить учням вирішити проблеми в професійному, соціальному житті.

Наскрізною компетентністю, якої потребує сучасне життя, є комунікативна – «здатність, пов'язана з ефективним спілкуванням» [18, 2]. Вона визнана загальнокультурною й може формуватися через будь-які шкільні предмети, оскільки виявляється в спілкуванні, толерантній поведінці в умовах відмінностей між людьми, у збереженні традицій.

Глобалізація сучасного світу вимагає від педагога навчити учнів здобувати знання, які допоможуть жити й працювати разом. На досягнення саме цієї мети

спрямована технологія розвитку критичного мислення, яка ґрунтується на інтерактивній взаємодії, виключає домінування одного учасника над іншим, тому є достатньо ефективною для формування комунікативних компетентностей учнів.

Рис. 1. Компетентності учнів

Ця методика викладання, запропонована в середині 90-х років ХХ ст. американськими педагогами Дж. Стіл, К. Мередит, Ч. Темпл [13, 32], засновується на ідеї швейцарського психолога Ж. Піаже, котрий довів, що ми навчаємося, осмислюючи світ у поняттях, якими вже володіємо, знаходячи відповіді на поставлені запитання [21, 11]. В Україні інтерес до названої педагогічної інновації з'явився близько десяти років тому [14, 2]. Процес, «за допомогою якого розум опрацьовує інформацію з метою досягнення або продукування ідей або розв'язання проблем» [16, 15], розглядали у своїх роботах такі дослідники: М. Ліпман, М. Векслер, Д. Дью, Д.Х. Кларк, А.У. Бідл, Б. Бейер, О. Тягло, Т. Воропай, М. Красовицький, О. Белкіна, Ю. Стежко.

Метою нашої педагогічної діяльності є формування комунікативних компетентностей через розвиток критичного мислення – «вмілого

відповідального мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження» [21, 8].

Незаперечною є думка про те, що учні, які сприймають викладений педагогом матеріал на репродуктивному рівні, не вміють мислити критично. Тому необхідно планувати на уроках ситуації активної участі школярів у процесі навчання: дозволяти вільно розмірковувати, робити припущення, установлювати очевидність або безглуздість сказаного. Коли діти повірять, що їхні думки цінні, вони відповідатимуть за власні переконання.

Таблиця 1

Модель використання технології розвитку критичного мислення

* +	" " "	* "
Структурований огляд	Діаграма (кола) Венна	Незавершені речення
Семантична карта (групування)	Почергові запитання	Дошка запитань та роздумів
Припущення на основі запропонованих слів	Обмін проблемами	Твір-п'ятихвилинка
«Мозковий штурм»	«Ажурна пилка»	Сенкан
«Я досліджую»	Читання з маркуванням тексту	Опитування в парі
	Спрямоване читання	«Запитаю й відповім»

Уроки з технології розвитку критичного мислення ґрунтуються на трьох фазах (етапах). На першому етапі – фазі виклику (актуалізації) – реалізуються такі завдання:

- актуалізація наявних знань з теми;
- активізація пізнавальної діяльності – створення «інформаційної порожнечі», яку школярам хочеться заповнити;
- самостійне визначення учнями напрямів чи аспектів нової теми, яку хотілося б обговорити.

Рис. 2. Виклики

Структурований огляд – коротка лекція, що дається на початку уроку з метою вступу до теми та пояснення ключових понять чи термінів.

Семантична карта (ґронування) – графічний організатор, за допомогою якого поняття (ідеї) вибудовуються у вигляді ієрархічних взаємин-супутників основного поняття.

Це нелінійна форма мислення, яка подібна до принципу функціонування нашого мозку.

Роботу виконуємо в такій послідовності:

1. Записуємо ключове поняття .
2. Навколо розташовуємо інші, пов’язані з головним словом.
3. Установлюємо зв’язки між записаними поняттями.

Ґронування може бути використане для стимулювання мислення учнів, коли тема недостатньо вивчена, для підведення підсумків вивченого, як спосіб побудови нових зв’язків чи графічного зображення уявлень.

Цей прийом допомагає систематизувати знання, дозволяє учням вільно й відкрито висловлювати власні думки, здійснювати зв’язок між окремими поняттями, а отже, сприяє розвитку соціальних, інформаційних, полікультурних,

комунікативних компетентностей; спонукає учнів до саморозвитку, самоосвіти, продуктивної діяльності.

Наприклад, опрацьовуючи на уроці розвитку зв'язного мовлення текст «Гопак під шибеницею», у якому герой рятується від страти завдяки танцю, складаємо карту до слова «гопак».

Рис. 3. Карта до слова «гопак»

Припущення на основі запропонованих слів – прийом кооперативного навчання, використовуючи який, учні складають певну історію на основі слів, узятих з тексту, що пізніше буде опрацьовуватися.

Готуючись до роботи над вищезазначеним текстом, учні вводять слова козак, гопак, вирок, воля у власну розповідь, пропонують свої версії порятунку. Пізніше роботи порівнюються з оригіналом. Метод розвиває фантазію дітей, завдяки аналізу та синтезу допомагає поєднати речі, які, на перший погляд, абсолютно несумісні.

«Мозковий штурм» – прийом швидкого некритичного висловлення думок, за допомогою яких можна швидко генерувати багаточисельні ідеї з певної проблеми або теми для подальшого обговорення.

Розглядаючи тему «Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання та впливу» (8 клас), за допомогою «мозкового штурму» пригадуємо різні засоби спілкування. Потім намагаємося передати інформацію невербальними засобами та робимо висновок про важливість мови. У результаті цієї діяльності учні починають продукувати значну кількість ідей, мислити менш шаблонно.

«Я досліджую» дозволяє учням генерувати нові ідеї за допомогою різного роду досліджень. Якщо окреслити коло запитань, на які необхідно дати відповідь, діти здатні проаналізувати матеріал, частиною якого вже володіють.

Якщо на попередній фазі учень ставив запитання «Що це для мене означає?», «Навіщо це мені потрібно?», на другому етапі – фазі реалізації смислу (побудови знань) – він має знайти відповіді, виконуючи певні вправи. Тому необхідно навчити дітей організовувати активну роботу з новою інформацією та співвідносити її з уже відомим і раніше засвоєним.

Рис. 4. Фази реалізації смислу

Почергові запитання – завдання, у ході якого пари учнів читають текст і по черзі ставлять один одному запитання.

Діаграма (кола) Венна – прийом для співставлення, порівняння, знаходження спільних рис, явищ, ознак у поняттях. Представляє собою кола, що перетинаються. Середина заповнюється спільними ознаками, бічні частини – відмінними.

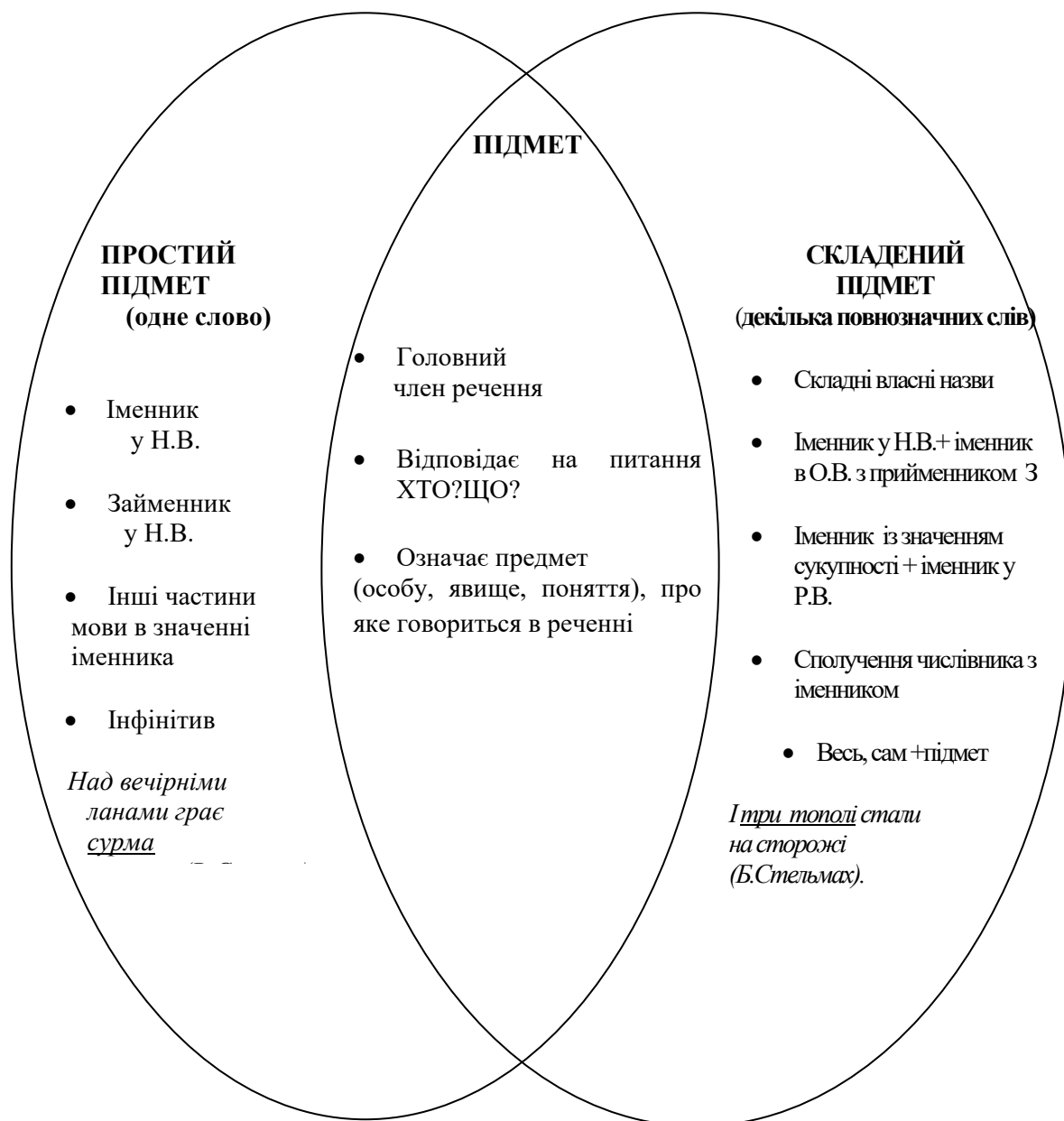

Рис. 5. Діаграма (кола) Венна

«Обмін проблемами» – вид роботи, у ході якої учні однієї групи готують завдання чи запитання для іншої. Таку роботу можна проводити на уроках систематизації та узагальнення матеріалу диференційовано:

- вибрати з підручника вправи, які важко виконати (середній рівень),
- підготувати завдання до поданих учителем прикладів (достатній рівень),
- самостійно сформулювати завдання та навести приклади (високий рівень).

«Обмін проблемами» допомагає визначити прогалини в знаннях, дослідити закономірності поданого матеріалу, узагальнити знання конкретного учня.

«Ажурна пилка». Перед тим, як розпочати вправу, необхідно об'єднатися в групи, наприклад: А1, А2..., Б1, Б2..., В1, В2... Під час першого етапу групи розташовуються за столами згідно з літерами (А, Б; В...Е) й отримують завдання, що стосується різних аспектів однієї теми. На другому етапі групи формуються відповідно до чисел (1, 2, 3, 6) і виконують спільну роботу. Спочатку кожен учасник нової групи представляє результати першого етапу, а потім учні разом виконують нове завдання. Під час третього етапу школярі повертаються в первинну групу й діляться отриманою під час другого етапу інформацією. Завдання дітей не в тому, щоб відповісти на запитання, а підвести інших до відповіді. Поки учні працюють, педагог у разі необхідності допомагає.

Читання з маркуванням допомагає усвідомлювати зміст тексту, виділяти в ньому відоме, невідоме, цікаве, «сортувати» матеріал. У процесі читання учні роблять на полях позначки «+» – відома інформація, «-» – нова інформація, «?» – незрозуміла інформація, «!» – здивувало, збентежило. Після цього заповнюється табличка в зошиті, у яку заносяться записи з опрацьованого тексту. З метою економії часу відому інформацію можна записати схематично.

«+»	«-»	«?»	«!»

Рис. 6. Приклади записів з опрацьованого тексту

Дану роботу, що привчає до ефективного самостійного опрацювання тексту, можна використовувати як випереджувальне диференційоване домашнє завдання, на уроках розвитку зв'язного мовлення, під час вивчення матеріалу, значна частина якого зрозуміла.

Спрямоване читання – метод конструювання знань, що передбачає читання, спрямоване за допомогою певних питань або графічного організатора, у якому учням подані ключові терміни чи напрямки роботи. Наприклад, опрацьовуючи матеріал «Словосполучення. Будова словосполучень. Види словосполучень за способами вираження головного слова», учні мають скористатися графічним організатором, у якому є ключові слова

Мета третього етапу – фази рефлексії (консолідації) – «вбудовування» нового досвіду, здобутих знань у систему особистісних компетенцій. Учні мають змогу обмінятися думками, поставити додаткові запитання, оцінити процес навчання тощо.

Рис. 7. Рефлексія

Незавершені речення

Дітям необхідно продовжити незавершені речення:

Я знаю...

Я вмію...

Я можу...

Я хочу сказати...

Я пам'ятаю...

Мені сподобалося...

Мене вразило...

Треба відзначити ...

Мені було нецікаво, коли..

Мені не сподобалося...

Наступного разу.

Дошка запитань та роздумів – зворотний бік дошки використовується як місце спілкування, на якому розміщуються учнівські запитання щодо теми уроку, роздуми, пропозиції та інші позитивні думки, оформлені на липких стікерах.

Твір – п'ятихвилинка (есе) – це неформальний твір (можна писати, не переймаючись стилістикою), мета якого полягає в тому, щоб зібрати та систематизувати думки учнів. Головне – писати не зупиняючись.

Сенкан – прийом для стислого узагальнення знань учнів із чіткою структурою.

Таблиця 2

Структура сенкана

Структура сенкана	Приклади	
	Речення	Роздум
"		
" " "	Зрозуміле, завершене	Обґрунтований, виважений
" . " "	Висловлює, розповідає, виражає	Аргументує, доводить, запевняє
" "	Так передається певна інформація	Допомагає переконати іншу людину
'б	Повідомлення	Міркування

Опитування в парі – взаємоопитування за вивченим матеріалом, під час якого обидва учні почергово формулюють запитання та дають відповіді.

«Запитаю й відповім» – самоопитування за планом уроку чи графічним організатором.

Отже, оволодіння нормами спілкування у сфері культурних, мовних, релігійних відносин, виправдане використання засобів мови для сприймання й створення висловлювань, аргументоване доведення власних думок, участь у

дискусіях, дебатах, уміння оцінити найважливіші досягнення національної, європейської та світової культур дають учням можливість установити й підтримати контакти зі співрозмовниками. У результаті школярі долають сумніви, ставлять запитання, будують судження на доказах, шукають зв'язок між предметами, є інтелектуально незалежними.

References:

1. Бухлова Н. Як навчити учня вчитися: поради та рекомендації. К.: Шк. світ, 2007. 128 с. (Б-ка «Шк. світу»).
2. Вукіна Н. Навіщо нам, українцям, критичне мислення? *Відкритий урок*. 2004. № 9–10. С. 8–10.
3. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Рідна мова: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.: Зодіак-ЕКО, 2007.
4. Громовий В. Уроки реформування американських шкіл. *Школа, школа...* К.: Плеяди, 2004. С. 265.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // *Освіта України*. – 2004. – №5.
6. Диктанти з української мови для учнів та абітурієнтів. Одеса: Логограф, 1996. 96 с.
7. Іванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій. *Зарубіжна література в школі*. 2006. № 23. С. 16–27.
8. Іванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентісний підхід в освіті. Проблеми, поняття, інструментарій. *Зарубіжна література в школі*. 2006. № 24. С. 11–26.
9. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи. *Директор школи*. 2002. №1.
10. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2003. № 24.

11. Коростельов В.В. Формування ключових компетенцій учнів на основі психолого-педагогічної діагностики особистості учня (на уроках української мови та літератури). *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2008. № 16–18. С. 86–90.
12. Ламах Є.Б., Марданенко В.В., Міненко Т.О., Чесноков А.В. Мистецтво публічних дебатів. К.: 2002.
13. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. Х.: Основа – Тріада+, 2007. 160 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 10 (58)).
14. Мітіна І.В. Формування критичного мислення учнів у педагогічних майстернях словесності. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. № 35. С. 2–4.
15. Нагрибельна І.А., Місенг Л.Г., Соколенко Н.М. Формування мовленнєвої компетенції учнів на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Зарубіжна література в школі*. 2006. № 23. С. 28–38.
16. Павловська О. Вчимо мислити критично. Взагалі. І на уроках мови зокрема. *Методичні діалоги*. 2008. № 5. С. 15.
17. Паламар Л.М. Практичний курс української мови. Поглиблений етап вивчення: навч. посібник. К.: Либідь, 1995. 158 с.
18. Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. URL: www.mon.gov.ua
19. Ралькіна С.М. Комунікативні компетенції учнів на уроках мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. № 34. С. 2–6.
20. Рідна мова: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.П. Глазова, Ю.Б. Кузнецов; наук. ред. І. Вихованець. К.: Зодіак-ЕКО, 2008. 240 с.
21. Руденко О.В. Життєва компетенція учнів у вимірі освітніх інновацій. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2007. № 24. С. 2–10.

PART 2. FEATURES OF THE ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

2.1. International non-governmental organizations and the quality of higher education in departmental higher education institutions of Ukraine

Introduction. A person's professional life and his becoming a specialist is due to higher education, which creates the basis for the material support of the individual and his professional self-realization. That is, higher education as a social institution is a necessary element of social development of modern society and a factor that affects the socio-economic and socio-cultural development of the state. The peculiarity of this social institution is the ability to create and disseminate new knowledge, norms and values of society.

Modern policy in the field of higher education in the European Higher Education Area (hereinafter EHEA), to ensure the quality of higher education involves the involvement of various stakeholders in the functioning of higher education, including NGOs and associations, employers, local communities, active citizens, etc.

The relevance of the study of the impact of public organizations on quality assurance in higher education is confirmed by a number of international documents:

«*Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education Area*» (2018). The report states that the EHEA is responsible for quality assurance, among other entities, including public organizations.

«*Benchmarking Higher Education System Performance*» (2019).

A part of the report entitled «Higher education and the wider social and economic context» states that higher education is part of the environment in which it exists and

is key to socio-economic development, being linked to different industries and stakeholders.

«Education at a Glance 2019. OECD Indicators» (2019).

The report states that the quality of higher education in the EHEA is based on shared responsibilities between specialized agencies.

Education and Training Monitor 2019 (2019).

The document states that national governments are focused on cooperation with various stakeholders, including NGOs, the church, the police and more.

«Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency» (2019).

The World Bank's monitoring report on the development of Ukraine's education system emphasizes that various stakeholders play an important role in the reform process.

A review of the above documents confirms the relevance of studying the impact of non-governmental organizations (NGOs) on quality assurance in higher education. The purpose of the chapter is to analyse the features of the influence of international NGOs on ensuring the quality of higher education in specialized institutions of higher education in Ukraine.

Research results. Ensuring the quality of higher education is an important aspect of the functioning of higher education in Ukraine. Terminologically, the concept of quality of higher education is disclosed in the National Glossary of Higher Education: «Quality in Higher Education»: «characteristics of higher education that reflects the relevance of learning outcomes, educational processes and institutional conditions to the current goals of personality and society. The quality of higher education is a key concept of the Bologna Process. In order to ensure it, the European Higher Education Area Qualifications Framework (2005), European Standards and Recommendations for Quality Assurance in Higher Education (2005), the European Association for Quality Assurance in Higher Education (2004) and the European Register for Quality Assurance in Higher Education were developed. education (2008)».

According to the Law on Education, it is currently possible to exercise public supervision (control) over the observance of quality assurance of educational services. Subjects of public control may be in accordance with Art. 71 of the Law on Education, public associations and other civil society institutions, the constituent documents of which provide for activities in the field of education and/or social protection of persons with disabilities, professional associations of pedagogical and scientific-pedagogical workers, associations of students, associations of parent committees and bodies to which they delegate their representatives. Higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (hereinafter – the Ministry of Internal Affairs) are state educational institutions subordinated to the Ministry of Internal Affairs, established and operating in accordance with the legislation of Ukraine, implementing educational and professional training programs in accordance with the issued license (licenses). professional training of persons taking into account the regulatory requirements in the field of higher education in order to meet the educational needs of the individual, society and the state, also carry out scientific and scientific and technical activities.

The main purpose of the higher education institutions (HEIs) is to provide the conditions necessary for a person to receive higher education, training specialists for bodies and departments of the Ministry of Internal Affairs, other executive bodies, enterprises, institutions and organizations of Ukraine.

Cooperation between departmental HEIs and international NGOs.

The chapter considers those public organizations, information on cooperation with which is available on the websites of the relevant HEIs for the period from January 2019 to June 2020.

The Association of European Police Colleges (AEPC) is a voluntary association of specialized police / MIA schools in the EU and neighbouring countries, established on January 25, 1996 in Brussels, Kingdom of Belgium, and currently has 53 members. (institutions) from EU countries and neighbouring countries. The tasks of this public organization are:

- coordination of activities and cooperation in police training in Europe;
- joint research and development in the field of police education;

- dissemination of best practices in training;
- expansion of ties between educational institutions of the relevant profile;
- online training (Association of European Police Colleges, 2019).

Forms of cooperation with departmental HEIs. On the websites of departmental universities there is information about the membership of universities in the organization, exchange of scientific developments and best practices in the form of round tables, conferences and trainings; providing scientific and educational literature; conducting online lectures for students. Free access to these materials is blocked.

The European Police College is one of the agencies of the European Union and brings together senior officers of the EU national police in the field of combating cross-border crime, public safety and law and order. The tasks of the organization include:

- dissemination of knowledge on European justice;
- training of police officers in EU candidate countries;
- training of EU police officers for joint action (European Union Agency for Law Enforcement Training, 2020).

Forms of cooperation with departmental HEIs. On the websites of Dnipropetrovsk University of Internal Affairs, Donetsk Law Institute of Internal Affairs of Ukraine, Lviv University of Internal Affairs there are reports on concluding agreements on long-term cooperation with this agency.

The International Association of Law Enforcement Leaders Standards and Training (IALEST) focuses its efforts on supporting the innovative development of professional public safety standards through research and development, assisting states and international partners in setting standards for training. staff. The organization provides opportunities for meetings and exchange of experience in the field of criminal justice and training standards (IALEST, 2020).

Forms of cooperation with departmental HEIs. On the sites of 5 departmental HEIs there is information about the work of institutions in the Ukrainian section of IALEST; indicated the exchange of materials of a professional nature, as well as the joint development and implementation of special programs for training and retraining

police officers, conducting online seminars for police chiefs, developing qualification requirements for law enforcement agencies, modern management models, etc.

The International Association of Chiefs of Police (IACP) is the world's largest and most influential professional association for police chiefs, with more than 30,000 members in more than 160 countries. The NGO's efforts are aimed at improving community safety by shaping the future of the police profession (IACP, 2020).

The organization is the publisher of *The Police Chief* magazine, the leading law enforcement periodical, and the organizer of the annual IACP conference, the world's largest educational and technology exhibition. IACP membership is open to law enforcement officers of all ranks, as well as unscrupulous leaders in the criminal justice system.

Forms of cooperation with departmental HEIs. The website of the Lviv University of Internal Affairs indicates the launch of a program to involve police officers in learning foreign languages to expand international cooperation in the fight against crime; The Donetsk Law Institute of Internal Affairs of Ukraine posted information that together with this organization Commonwealth Week was planned for the fall of 2020, and in February 2020 sports competitions were held on the basis of the university.

The International Police Association (IPA) is a non-governmental organization of police officers who work in the industry or have worked in the past. The organization unites 372 thousand members from 100 countries. The goals of the organization are to strengthen ties between the police of different countries, to promote international cooperation in social, cultural and professional spheres, to preserve world peace, to improve the public image of the police service (IRA, 2020).

In 1996, the Ukrainian section of the International Police Association (USA) was established, which unites about 7,000 members, including representatives of all the HEIs we have considered. The centre organizes events at various levels to deepen professional and friendly relations between law enforcement agencies of different countries, and ultimately – to strengthen peace and friendship on the planet.

Forms of cooperation with departmental HEIs. on the sites of the departmental HEIs considered by us in the section «News» there is a link to complicity of US IPA in carrying out local actions and round tables. The IPA CS also informs Ukrainian members of the organization about IGO activities, but there is no information on the participation of individual members in these programs on the websites.

Conclusions. The problem of ensuring the quality of higher education in specialized higher education institutions is a priority of modern state policy in the field of higher education. Effective quality assurance of educational services involves the introduction of quality indicators of higher education used in the European Higher Education Area.

The quality of higher education in Ukraine is influenced by various factors, including the participation of various stakeholders in ensuring and monitoring the quality standards of higher education. It is the responsibility of universities to organize and ensure the functioning of the internal quality assurance system of education.

Specialized HEIs began to form an internal system of quality assurance in higher education in 2016. At this stage, the relevant provisions have been developed, which regulate the distribution of powers to ensure the quality of education between different services and departments of the university.

The role of stakeholders, in particular representatives of such public organizations as, for example, associations of lawyers or lawyers, etc., in the process of ensuring the quality of higher education is not mentioned in official documents. The analysis of news from the websites of the relevant HEIs gives grounds to claim that specialized HEIs cooperate with certain international public organizations whose activities are related to law enforcement.

References:

1. Європейська поліцейська асоціація України. URL: <http://www.epa-ua.org/organization2.html>.
2. Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

3. Закон України «Про вищу освіту».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 28.09.2019).
4. Закон України «Про освіту».
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 28.09.2019).
5. Національний освітній глосарій: вища освіта. К.:ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 100 с.
6. Association of European Police Colleges.
URL: <https://www.aepc.net/mission-statement/>.
7. European Union Agency for Law Enforcement Training. URL: <https://www.cepol.europa.eu/who-we-are/european-union-agency-law-enforcement-training/mission-vision-values>.
8. International Association of Chiefs of Police. URL: <https://www.theiacp.org/about-iacp>.
9. International Association of Chiefs of Police. URL: https://www.theiacp.org/sites/default/files/2020-07/IACP%202019%20Annual%20Report_0.pdf.
10. International Association of Law Enforcement Leaders Standards and Training. URL: <https://www.iadlest.org/about-us/about>.
11. International Police Association. URL: <https://www.ipa-international.org/IPA-Statutes>.
12. Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P. 77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.
13. Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

2.2. Cooperation between non-governmental organizations and departmental higher education institutions in Ukraine

The humanitarian aspect of the modern state is changing its traditional content: the state continues to coordinate and control public goods, but new actors, namely public organizations, are allowed to participate in the governance process. NGOs have become part of a two-factor system of control and monitoring of public goods. Higher education as a specific type of public good remains a priority social institution for the state, because higher education indirectly affects political stability, the formation of national identity and economic well-being. NGOs also influence the functioning of higher education.

Increasing the influence of public organizations on public goods, in particular higher education, which has traditionally been related to the sphere of state influence, affects the classification and typology of public organizations. Today, there is a tendency to increase the number of public associations, which objectively leads to an assessment of the potential of this institution of civil society.

Higher education quality in departmental HEIs of Ukraine. Ensuring the quality of higher education is an important aspect of the functioning of higher education in Ukraine. Terminologically, the concept of quality of higher education is disclosed in the National Glossary of Higher Education: «Quality in Higher Education»: «characteristics of higher education that reflects the relevance of learning outcomes, educational processes and institutional conditions to the current goals of personality and society. The quality of higher education is a key concept of the Bologna Process. In order to ensure it, the European Higher Education Area Qualifications Framework (2005), European Standards and Recommendations for Quality Assurance in Higher Education (2005), the European Association for Quality Assurance in Higher Education (2004) and the European Register for Quality Assurance in Higher Education were developed. education (2008)».

According to the Law on Education, it is currently possible to exercise public supervision (control) over the observance of quality assurance of educational services. Subjects of public control may be in accordance with Art. 71 of the Law on Education, public associations and other civil society institutions, the constituent documents of which provide for activities in the field of education and / or social protection of persons with disabilities, professional associations of pedagogical and scientific-pedagogical workers, associations of students, associations of parent committees and bodies to which they delegate their representatives. Higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (hereinafter – the Ministry of Internal Affairs) are state educational institutions subordinated to the Ministry of Internal Affairs, established and operating in accordance with the legislation of Ukraine, implementing educational and professional training programs in accordance with the issued license (licenses). professional training of persons taking into account the regulatory requirements in the field of higher education in order to meet the educational needs of the individual, society and the state, also carry out scientific and scientific and technical activities.

The main purpose of the HEIs is to provide the conditions necessary for a person to receive higher education, training specialists for bodies and departments of the Ministry of Internal Affairs, other executive bodies, enterprises, institutions and organizations of Ukraine.

Analysis of cooperation of HEIs with Ukrainian NGOs. The analysis of information on the websites of departmental HEIs allows to single out the following Ukrainian public organizations with which the universities of internal affairs cooperate:

The Trade Union of Ukraine (Trade Union of Ukraine) is a «all-Ukrainian voluntary non-profit self-governing public organization, whose members are connected by common interests in the nature of their professional (labor) activities, created on territorial and sectoral grounds». The public organization unites «police officers, civil servants, police officers, institutions, educational institutions, other entities within the scope of management of the Ministry of Internal Affairs, the National Police of Ukraine, persons who have served in certified positions and resigned

from these sub-projects in connection with retirement» (Trade union police of Ukraine, 2020).

According to the Charter of the PAP of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the organization and its units carry out activities aimed at including the development of science, culture and education, and given its involvement in law enforcement and professional practitioners, this organization is a stakeholder in the educational process.

Forms of cooperation with departmental HEIs. This organization is listed as a partner of ZVO, which we study, but in the «News» section no more detailed information was found.

All-Ukrainian public organization «Association of Lawyers of Ukraine», founded in 2003, according to the Statute also has the status of «all-Ukrainian public non-profit organization, which is established on the basis of professional affiliation and unites representatives of the legal profession – scientists, politicians and others». (VGO «APU», 2020).

The functions of the organization include the following:

- participation in the development of draft laws and other regulations;
- organization and conduct of public examinations of draft laws, programs, decisions and other documents and regulations;
- organization and implementation of measures to improve legal education, development of the legal profession and professional development of lawyers;
- promoting the dissemination of legal knowledge among the population;
- promoting the professional growth and personal development of lawyers;
- organization and holding of lectures, seminars, trainings, conferences, meetings and other informational and educational events;
- organization and conduct of legal research and competitions.

The organization has a commission of the UBA on the improvement of legal education, which is engaged in establishing cooperation between law schools of Ukraine and the professional legal environment, in order to improve legal education. The UBA Commission organizes round tables, discussions, video meetings to discuss issues of improving legal education.

The Student League of the Ukrainian Bar Association operates as a youth wing of the All-Ukrainian Public Organization «Ukrainian Bar Association», which was established in 2005 in Kyiv. The tasks of the youth organization are to increase the activity of law students to increase the participation of young people in the processes of state formation of Ukraine, reforming legal education in Ukraine in order to improve its quality, organization and holding of cultural, social and other events. More than 3,000 students are members of the UBA Student League.

Forms of cooperation with departmental HEIs. Among the students we reviewed 5 ZV, there are members of the League of Students of the Bar Association. But the centre of the organization gives only on the basis of the Dnepropetrovsk University of Internal Affairs (League of students of APU, 2020).

In 2019–2020, the Student League held 13 all-Ukrainian, 7 regional and 54 local events, the largest of which were political cuisine, Legal Speed Dating, Legal F * ckUp Night. There is no information on the participation of individual students on the relevant sites.

In 2019–2020, 475 new members were attracted, including freelance students. Students join the organization's Youtube channel, which has 71 videos and has 1,020 subscribers.

To ensure the quality of higher education, the Student League of the Ukrainian Bar Association has launched an all-Ukrainian project «Legal Education Reform». Members of the UBA Student League are also involved in the Working Group on Legal Education Reform at the Verkhovna Rada. Information on the participation of individual students in this project was not found on the websites of the relevant HEIs.

According to the Charter, the Ukrainian Association of Women in Law Enforcement (UAWLE) is also a voluntary, non-profit public organization formed by citizens of Ukraine for joint realization and protection of rights and freedoms, achievement of goals and objectives. implementation of activities (UAWLE, 2020).

The Charter states that the activities of the organization are:

➤ implementation of measures aimed at preventing and overcoming discrimination against women in law enforcement agencies;

- increasing the level of professional competence of women in law enforcement agencies;
- introduction of a mentoring system for women in law enforcement agencies;
- establishing partnerships with international and national organizations, research institutions and educational institutions to expand knowledge, exchange best practices, professional experience;
- promoting the prestige and authority of law enforcement agencies, strengthening partnerships and cooperation between law enforcement agencies and the public.

Forms of cooperation with departmental HEs: on the sites of three departmental HEs (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipropetrovsk University of Internal Affairs, Odessa University of Internal Affairs) there is information on trainings organized by public organizations to develop leadership and professional qualities.

The European Police Association of Ukraine (EPAU) is a «public association and non-governmental organization with all-Ukrainian status in its organizational and legal form» according to the Statute (EPAU, 2020). The organization unites employees of the Ministry of Internal Affairs, the Prosecutor's Office, the Security Service of Ukraine and other persons in order to:

- support and assistance to law enforcement agencies;
- exercising civil control over law enforcement officers;
- increase of legal development and legal culture of the population;
- promoting the development of civil society institutions and the introduction of mechanisms for effective civilian control over national security;
- training, retraining and advanced training of personnel for law enforcement, etc. (EPAU Statute, 2020).

Forms of cooperation with departmental HEs: on the sites of four departmental HEs (Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipropetrovsk University of Internal Affairs, Odessa University of Internal Affairs,

Lviv University of Internal Affairs) there is information on joint organization and participation in joint training events and round tables.

Conclusions. Specialized HEIs began to form an internal system of quality assurance in higher education in 2016. At this stage, the relevant provisions have been developed, which regulate the distribution of powers to ensure the quality of education between different services and departments of the university.

The role of stakeholders, in particular representatives of such public organizations as associations of lawyers or lawyers, etc., in the process of ensuring the quality of higher education is not mentioned in official documents. The analysis of news from the websites of the relevant HEIs gives grounds to claim that specialized HEIs cooperate with international and Ukrainian public organizations whose activities are related to law enforcement. The priority of cooperation between the HEIs and NGOs, which is publicly available on the relevant sites, is joint educational activities, trainings, conferences and round tables, advanced training of individual employees. Documents outlining the influence of public organizations on ensuring the quality of educational services and information on the practical dimension of cooperation in this area are not available on the websites.

To further adapt the quality standards of higher education in specialized HEIs to the quality standards of higher education of the EHEA, we recommend using the theoretical and methodological developments contained in the guidelines for building the institutional structure of the internal system of quality and quality of education within the Erasmus + QUAER project.

References:

1. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України». URL: https://uba.ua/ukr/official_documents/.
2. Громадська організація «Українська асоціація представниць правоохоронних органів». URL: <http://uawle.org/sample-page-2-2/statut/>.
3. Європейська поліцейська асоціація України. URL: <http://www.epa-ua.org/organization2.html>.

4. Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
5. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 28.09.2019).
6. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 28.09.2019).
7. Національний освітній глосарій: вища освіта. К.:ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 100 с.
8. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти Дніпропетровського університету
9. Постанова N 62 від 14.02.2008 р. «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС 14.02.2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0193-08/conv/print> (дата звернення: 23.09.2019).
10. Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
11. Професійна спілка атестованих працівників органів внутрішніх справ України. URL: <http://papovs.com/statut/>.
12. Трима К. Вплив Групи Є4 на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. №22. 2018. С. 78-84.

2.3. Corporate culture as a tool for management of the educational process in higher education institutions

Корпоративна культура як інструмент управління освітнім процесом у закладах вищої освіти

Нова стратегія державної політики в освітній галузі підкреслює значущість закладів вищої освіти як агентів змін й реалізації реформ і, як наслідок, зумовлює необхідність їх якісного оновлення. Адже у новітніх умовах розвитку ринку освітніх послуг однією зі складових успіху освітніх організацій є їх конкурентоспроможність, ефективність і можливість постійного розвитку. Традиційна система управління закладом вищої освіти як незмінна й алгоритмічна форма його існування повинна поступитися місцем більш динамічній та інноваційній системі управління освітнім процесом. На сьогодні існуючі вимоги визначають необхідність оперативно реформуватися з огляду на мінливі зовнішні й внутрішні фактори.

В умовах кризи сучасної економічної системи й скорочення обсягів державного фінансування одним із пріоритетних напрямів реформування освітніх організацій є впровадження таких механізмів управління якістю освітнього процесу, які дозволяли би підвищити результативність діяльності закладу в цілому. Одним з таких механізмів є розвиток корпоративної культури як ефективного інструменту управління освітнім процесом у закладах вищої освіти.

У сучасній літературі здійснюються наукові розвідки щодо визначення суті корпоративної культури закладу вищої освіти (ЗВО). Безперечним залишається той факт, що тільки ЗВО з добре організованою корпоративною культурою здатні гнучко реагувати на виклики сучасності, адаптуватися до новітніх умов організації освітнього процесу, гармонійно переходити зі стану функціонування в стан стійкого розвитку.

Проблематика управління освітнім процесом ЗВО аналізувалася з різних позицій: досліджувалися функції управлінської діяльності, особливості освітніх послуг, результативність освітньої організації, технології управління освітнім процесом, планування діяльності тощо. Дослідження специфіки корпоративності в соціальних системах представлено у працях Р. Беґея, Л. Дмитріченко, В. Євтушевського, Д. Задихайла, О. Кузьміна, М. Кужелєва, А. Хімченко, Н. Останіної, С. Пішпека, О. Поважного, С. Турнбулла, І. Храбова, К. Шапошникова. Значення корпоративної культури для управління освітнім процесом закладу вищої освіти розглядалося у публікаціях Г. Хаєта, Д. Мацумото, А. Шевчук та інших. Науковцями підкреслено, що існуючий опір інноваціям і реформам підтверджує невідповідність суб'єктів освітнього процесу прийняти зміни і дозволяє дійти до висновку, що потрібна робота з модифікації образу майбутнього у свідомості як педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти. Значущість даної теми обумовлена й тим, що корпоративна культура вважається одним з найбільш дієвих засобів залучення і зацікавленості суб'єктів освітнього процесу в ефективній роботі. Тому дослідження розвитку корпоративної культури як інструменту управління освітнім процесом закладів вищої освіти є особливо своєчасними. У той же час спостерігається недостатня увага науковців до означеного питання.

Отже, метою роботи є визначення суті корпоративної культури як інструменту управління освітнім процесом закладів вищої освіти й особливостей її розвитку у динамічному освітньому середовищі.

Як було підкреслено, сучасні тенденції розвитку освітньої галузі зумовлюють затребуваність досліджень суті й особливостей корпоративної культури закладів вищої освіти, що актуалізуються і необхідністю налагодження ефективної співпраці та взаємодії різних поколінь суб'єктів освітнього процесу. Науковцями зазначено, що корпоративна культура – це різноманітне явище, а також невід'ємна частина будь-якої освітньої організації. Незважаючи на однозначне розуміння важливості корпоративної культури як інструменту

управління освітнім процесом, у науковій літературі існують різні підходи до трактування цього терміну.

Так, М. Мескон під корпоративною культурою розуміє атмосферу і клімат в організації, що відображає звичаї, які в ній домінують [6]. О. Ковтун визначає корпоративну культуру організації в контексті становлення її ідеології, що охоплює спільні цінності, відчуття належності до організації, інтеграцію цілей членів персоналу та організації, традиції, організаційні міфи, і становить вищу форму культурного розвитку організації [4]. О. Наумов та О. Віханський корпоративну культуру трактують як «набір найважливіших положень, що сприймаються членами організації та втілюються у цінностях, які декларуються організацією і задають людям орієнтири в їхній поведінці та діях» [2, с. 38]. На думку Е. Капітонова, корпоративна культура – це система матеріальних та духовних цінностей, які між собою взаємодіють, властивих певній корпорації, відображаючи її індивідуальність та сприйняття себе та інших у соціальному та матеріальному середовищі, що виявляється в поведінці, взаємодії, сприйнятті і навколишньому середовищі [3]. А. Воронкова розглядає корпоративну культуру як певний фон діяльності організації, що виявляється за динамічних змін структури діяльності, який сприяє посиленню вектору результативності, залежно від ступеня керованості усвідомлених цінностей організації [5]. Згідно представленого підходу цей фон охоплює сукупність базових уявлень усіх суб'єктів освітнього процесу закладу вищої освіти. Таке трактування поняття підкреслює значну роль корпоративної культури в управлінні освітньою організацією та її вплив на результативність освіти. Це пояснюється тим, що однакове тлумачення цінностей як педагогічними співробітниками, так і здобувачами вищої освіти позитивно впливає на якість освітнього процесу, оскільки спрямовує поведінку освітніх суб'єктів у єдиному векторі досягнення спільних цілей.

Отже, у наукових працях корпоративна культура розглядається як інструмент управління освітнім процесом на основі чітко визначеної, відповідно до візії та місії закладу вищої освіти, системи цінностей, норм і правил поведінки

суб'єктів освітньої діяльності. У свою чергу, ядром корпоративної культури є ідеї, погляди, цінності учасників освітнього процесу, які можуть бути різними й залежать від базових орієнтирів особистості, основа яких визначається чи інтересами закладу вищої освіти, чи інтересами окремих суб'єктів освітнього процесу, чи їх гармонійним поєднанням. Прийняті цінності спрямовують поведінку й манеру спілкування особистості, яка тим самим демонструє рівень розвитку корпоративної культури освітньої організації.

За результатами аналізу визначення поняття корпоративної культури як зарубіжними вченими, так і українськими дослідниками встановлено, що саме цінності та ціннісні орієнтації, норми поведінки та переконання і установки, які активізують діяльність особистості (суб'єктів освітнього процесу) є ключовими елементами корпоративної культури. Ми погоджуємося з думкою В. Шаполової стосовно того, що корпоративну культуру необхідно розглядати як досить складну систему, яка характеризується такими властивостями, як цілісність, автономність та адаптивність [9].

Таким чином, проведений аналіз першоджерел дозволив визначити поняття корпоративної культури як системи цінностей та норм, провідних переконань, принципів і технологій співпраці суб'єктів освітнього процесу задля досягнення цілей закладу вищої освіти у відповідності до його візії та місії.

Корпоративна культура освітньої організації як комплекс певних цінностей та норм поведінки, ідей та установок реалізує в управлінській діяльності менеджерів освіти певні функції. В. Співак виділяє серед них наступні [7, с. 28-30]: смислоутворююча (впливає на світогляд людини, завдяки чому часто корпоративні цінності перетворюються на цінності особистості і колективу або вступають з ними в конфлікт); регламентуюча і регулююча (культура виступає як регулятор та індикатор поведінки особистості); вплив на зовнішні суб'єкти, у тому числі на культури більш високого рівня (регіональну або національну); демонстрація своєї унікальності як фактору своїх переваг перед іншими.

Більш ширші та змістовні функції корпоративної культури визначили В. Антонов, В. Крилов та О. Кузмічов, а саме: пізнавальну (сприяє усвідомленню

свого професійного призначення та організаційній ідентичності, що створює у суб'єктів освітнього процесу відчуття захищеності); ціннісно-утворювальну (сприяє розумінню та прийняттю корпоративних цінностей); комунікаційну (забезпечує успішний комунікаційний процес між членами колективу, що підвищує ефективність колективної праці); нормативно-регулюючу (визначення загальних норм поведінки учасників освітнього процесу, полегшує регулювання та управління всіма членами організації); мотиваційну (стимулює всіх суб'єктів освітнього процесу до сумлінної роботи); охоронну (утворює своєрідний бар'єр, який мінімізує проникнення небажаних тенденцій зовнішнього середовища до життєдіяльності освітньої організації) [1].

Специфіка корпоративної культури обумовлюється адаптаційними властивостями, якими володіє кожна з визначених функцій. Відповідно, адаптивна функція, як і адаптаційний механізм, є одними з основних у корпоративній культурі. Вона реалізується при взаємодії особистості, соціальної групи і соціального середовища [8]. Отже, корпоративна культура, ініціюючи взаємодію між соціальною спільнотою (організацією) і новим суб'єктом освітнього процесу, спрямована на освоєння ним цінностей освітньої організації, тому є функціонально адаптивним середовищем [1; 3; 9].

Корпоративну культуру будь-якої організації, зокрема й закладу вищої освіти, науковці розглядають у трьох вимірах, які відповідають моделі корпоративної культури, запропонованої Е. Шейном (рис. 1). Модель Е. Шейна [10] розкривається метафорою «дерева»:

- «крона» (артефакти) – перший, поверхневий рівень культури зі складовими у якості інтер'єра, зразків поведінки суб'єктів освітнього процесу, мови, традицій, обрядів, ритуалів;

- «стовбур» (засвоєні цінності) – другий, більш глибокий рівень культури у представництві цінностей, норм, принципів, правил, стратегій, цілей;

- «коріння» (базові припущення) – третій, глибинний рівень культури, який стосується базових уявлень про характер навколишнього світу, реальності, часу,

простору, людської природи, людської активності, людських взаємин.

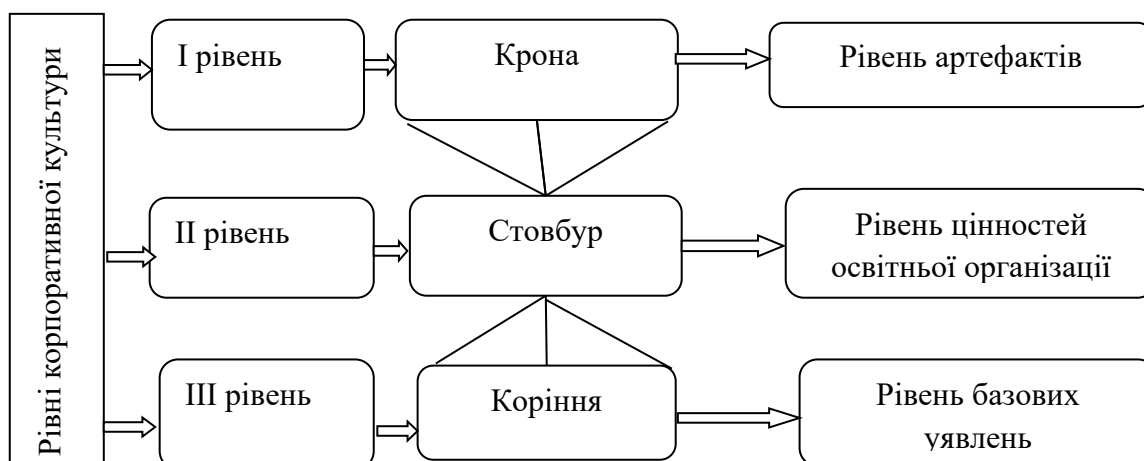

Рис. 1. Рівні корпоративної культури освітньої організації

З огляду на рис. 1 першим рівнем корпоративної культури освітньої організації є рівень артефактів, який містить такі елементи: мову, технології, освітні послуги, стиль, емоційну атмосферу, манеру спілкування, історію закладу вищої освіти, його традиції тощо. Цей рівень утворюють елементи, які можна побачити й відчути при входженні особистості в нову культуру. Також саме до цього рівня відносять видиму поведінку суб'єктів освітнього процесу і відповідні організаційні процеси. Отже, рівень артефактів можна побачити, але важко пояснити.

Проголошені цінності освітньої організації є другим рівнем її корпоративної культури. Вони відображають оригінальні ідеї щодо функціонування закладу вищої освіти, засобів досягнення цілей його діяльності, основ взаємодії суб'єктів освітнього процесу тощо. Вірність й наслідування проголошених цінностей трансформує їх в норми, переконання і правила поведінки. Ті цінності, які реально втілені в ідеологію існування закладу вищої освіти, можуть бути моделлю поведінки чи орієнтиром суб'єктів освітнього процесу в складних ситуаціях.

Базові уявлення суб'єктів освітнього процесу є третім рівнем корпоративної культури освітньої організації. Їх трансформація відбувається важко. Для

особистості вони є такими очевидними, що зміна її поведінки мінімізується. Систему базових уявлень ще називають ментальною картою особистості. Якщо у суб'єктів освітнього процесу ідентичні базові уявлення, то для них умови взаємодії є комфортними, якщо різні – дискомфортними.

Як вже було зазначено, ядром корпоративної культури є цінності. Культурні, моральні і соціальні цінності інтегруються й утворюють корпоративну культуру освітньої організації, яка є основою вироблення норм і форм поведінки суб'єктів освітнього процесу. Останні, в свою чергу, визначають модель поведінки в закладі вищої освіти, соціальні ролі й внутрішньо-організаційні норми.

Нормами, за твердженням науковців, є узагальнені правила, що формують поведінку учасників освітнього процесу і призводять їх до досягнення цілей закладу вищої освіти. Соціальні ролі розкривають внесок кожної особистості у спільну діяльність відповідно до позиції, яку займає суб'єкт в освітній організації.

Суб'єкти освітнього процесу, кожний з яких розділяє цінності і норми закладу вищої освіти, мають власні ціннісні орієнтації, володіють певними компетентностями, які уможливають певну позицію особистості в соціальній структурі освітньої організації. Заклад вищої освіти, який створений на єднанні ціннісних установок і світогляду його співробітників й здобувачів вищої освіти, стає динамічною і самодостатньою формою спільноти. Якщо рівень культури в освітній організації низький, тоді виявляється внутрішня конкуренція між суб'єктами освітньої діяльності за владу, статус, вплив.

Корпоративна культура закладу вищої освіти у зовнішньому середовищі виявляється через:

- виконання професійних обов'язків співробітниками освітньої організації;
- взаємодію окремих працівників та підрозділів один з одним;
- спілкування працівників між собою та зі здобувачами вищої освіти.

Отже, для корпоративної культури як інструменту управління освітнім процесом закладу вищої освіти є характерними такі особливості:

- поділені цінності, тобто що для суб'єктів освітнього процесу є пріоритетним при реалізації освітньої діяльності;

- ефективна система комунікацій та мова спілкування (використання усної, невербальної, писемної комунікації);

- гармонійні взаємовідносини між суб'єктами освітнього процесу, що розрізняються за віком і статтю, статусом й владою, досвідом й знаннями, а також шляхи й методи вирішення виникаючих конфліктів;

- віра в успіх, у взаємодопомогу, керівництво, справедливість, в етичну поведінку;

- трудова етика й методи стимулювання: поділ праці й виконання посадових обов'язків; ставлення до роботи й відповідальність за доручену справу; оформлення і чистота робочого місця; оцінка роботи і винагорода; якість роботи; шляхи кар'єрного просування;

- раціональне використання часу, поважне ставлення як до власного часу, так і часу оточуючих: точність часу, дотримання тимчасового розпорядку й заохочення за це;

- зовнішній вигляд, одяг, діловий стиль.

Таким чином, корпоративна культура як інструмент управління освітнім процесом є комплексом духовно-практичних цінностей і дій в рамках освітньої організації, в якій вона (корпоративна культура) задає упорядкований характер і загальну орієнтацію корпоративній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Тому з метою забезпечення стабільного розвитку закладів вищої освіти та підвищення якості освітнього процесу топ-менеджерам освіти необхідно інвестувати ресурси у формування та вдосконалення корпоративної культури. Корпоративна культура повинна знаходитися в центрі постійної уваги менеджерів освіти. Вона має сприяти досягненню ефективних результатів діяльності освітніх організацій в контексті забезпечення якості освітнього процесу, що створює умови конкурентоспроможності закладів вищої освіти як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках освітніх послуг.

References:

1. Антонов В.Г. Корпоративное управление : учеб. пособие / В.Г. Антонов, В.В. Крылов, А.Ю. Кузьмичев [и др.] ; под ред. В. Г. Антонова. Москва : «ФОРУМ» ; ИНФРА-М, 2006. 288 с.
2. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: учебник. Изд. 6-е, перераб. и доп. М.: Магистр: ИНФРА-М, 2014. 656 с.
3. Капитонов Э.А. Корпоративная культура: теория и практика / Э.А. Капитонов, Г.П. Зинченко, А.Э. Капитонов. Москва : Альфа-Пресс, 2005. 352 с.
4. Ковтун О.С. Формування корпоративної культури організації в умовах транзитного суспільства. *Український соціум*. 2013. № 3. С.54–62.
5. Корпорації: управління та культура : монографія / А.Е. Воронкова, М.М. Баб'як, Е.Н. Коренєв, І.В. Мажура. Дрогобич : Вимір, 2006. 376 с.
6. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента; [пер. с англ.]. М.: Дело, 2002. 702 с.
7. Спивак В.А. Корпоративная культура. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 416 с.
8. Чернявський А.Д. Корпоративне управління : навч. посіб. МАУП, 2007. 208 с.
9. Шаполова В.В. Проблеми формування та розвитку корпоративної культури. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (гол. ред.) [та ін.]. Запоріжжя, 2011. Вип. 18 (71). С. 404–410.
10. Shein E.H. Organizational Culture. *American psychologist*. 1990. Vol. 45(1). P. 109–119.

2.4. Management of the process of formation of professional competencies of the future art teacher in the process of studying professional disciplines

Управління процесом формування професійних компетентностей майбутнього вчителя мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін

В сучасній освіті втілення в життя модернізованих гуманістичних підходів та становлення особистості розпочинається з використання нових методів, форм, засобів, підходів в управлінській діяльності керівника, які дають змогу забезпечити безупинний професійний та особистісний ріст членів колективу закладу вищої освіти та здобувачів освіти, їх сталість і благополучність у ЗВО, їх пристосування до мінливих умов та визначення особистого місця в даних умовах, створення стратегії і тактики подальшого розвитку.

Якісне функціонування освітніх закладів залежить від ефективного керування ними. Сьогодні стало очевидним, що управління, яке базується на традиційних засадах, не відповідає вимогам сьогодення і вимагає негайного застосування модернізованої теорії та практики освітнього менеджменту.

Питання освітнього менеджменту в сучасному світі має різноманітні грані і весь час актуальною проблемою для вивчення багатьох українських і зарубіжних вчених, серед яких Даниленко А., Кашевський В., Корнажевський Ю., Маслов В., Орлов А., Пікельна В., Світельська Л., Сухомлинський В., Флоренська Т. та ін.

Сьогодення доволі вичерпно подані теоретичні основи управління освітою у науковій літературі освітнього менеджменту, на основі яких ми маємо можливість обговорити розвиток освітньої системи, ефективність освіти, теоретичні основи, механізм керування розвитком освіти, системно-цільове управління навчальними закладами, теоретичні основи та технології педагогічної освіти, теоретичні основи безперервної освіти тощо. Освітній менеджмент розглядається як специфічний вид і мистецтво управлінської

діяльності, що включає в себе комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітніми системами різних типів і видів, спрямованих на їхнє становлення, ефективне функціонування і розвиток.

В умовах розвитку сучасної вищої школи, зокрема, в царині мистецької освіти особливо важливими постають питання вдосконалення теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів мистецтва до музично-виховної роботи з учнями. Для розвитку мистецької освіти важливим є формування професійної компетентності сучасного вчителя мистецтва. І управління цим процесом набуває важливого значення на сучасному етапі розвитку вищої освіти.

Проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя мистецтва в процесі інструментальної підготовки висвітлено в аспекті загальних основ естетичного розвитку, формування художньої культури майбутніх фахівців (Е. Абдуллін, Л. Арчажнікова, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова), розробки методичних засад інструментального навчання (О. Алексєєв, В. Буцяк, Н. Гуральник, Є. Куришев, В. Макаров, та ін.), специфіки музично-виховної роботи в загальноосвітній школі (О. Апраксіна, Л. Арчажнікова, Л. Безбородова, О. Ростовський, Л. Хлебнікова, Н. Черноіваненко та ін.), розробки методів і прийомів поліхудожнього навчання майбутніх учителів (Л. Масол, Г. Шевченко, Б. Юсов).

Разом з тим багато актуальних питань підготовки студентів до здійснення виконавської діяльності (частково, вивчення репертуару шкільної програми на уроках «Основного музичного інструменту» в системі професійно-педагогічної підготовки вчителя-музиканта) та управління цим процесом вивчені недостатньо. Виконавська діяльність вчителя мистецтва специфічна за своїм змістом, формами і умовами її здійснення. Характеризуючи специфіку виконавської діяльності педагога-музиканта, слід відмітити її тісний взаємозв'язок і взаємодію з педагогічною діяльністю, високу інтенсивність, адресування дитячій слухацькій аудиторії, різноманітність форм і умов її реалізації, що припускають сполучення виконавського і мовного спілкування з слухачем, широке використання прийомів практичного музикування в

сполученні з педагогічними поясненнями і художньо-педагогічними анотуваннями музичного матеріалу що виконується.

Відсутність ґрунтовних досліджень з методики формування професійної компетентності майбутніх учителів мистецтва спричиняють такі вади практичного навчання студентів гри на інструменті в процесі вивчення творів шкільного репертуару, як розповсюдження музичного авторитаризму з боку викладачів, відсутність мистецьких узагальнень на уроках, перекося в бік поточних вказівок тощо.

Педагогічний аналіз процесу інструментального навчання, а також відповідної науково-методичної літератури (Я. Мільштейн, Г. Коган, Є. Ліберман, Лінь Ян, Г. Нейгауз та сучасних дослідників Н. Гуральник, Н. Кашкадамова та ін.) дозволив визначити інструментальну підготовку студентів одним із важливих напрямків формування професійної компетентності майбутнього вчителя мистецтва, оскільки вона містить широкі можливості для забезпечення: оперативного застосування музичних історико-теоретичних знань відповідно до конкретних навчальних завдань розучування музичного твору; розвитку умінь виразної творчої інтерпретації музики; визначення та усвідомлення оптимальних педагогічних засобів; творчого саморозвитку і самовиявлення; здатності до педагогічної діяльності (оволодіння специфічними вміннями виконання музики у дитячій аудиторії, створення концертних програм для школярів, навчання дітей гри на фортепіано).

Підготовка висококваліфікованих вчителів мистецтва, які спираються у своїй роботі на найновіші досягнення педагогічної науки і практики, здійснюється на мистецько-педагогічних факультетах вищих навчальних закладів. Завданням мистецько-педагогічно колективу факультету є виховання педагога-музиканта, здатного на високому художньо-естетичному рівні вести урок мистецтва в школі, озброєння майбутнього вчителя мистецтва глибокими спеціальними знаннями, вміннями та навичками, забезпечення високого рівня інтелектуального і музичного розвитку, формування здатності до самостійної самооцінки явищ мистецтва та виконавської майстерності.

Багатоплановість практичної професійно-педагогічної діяльності вчителя мистецтва залежить від його поліфункціональної спеціальної підготовки (інструментальної, вокальної, хорознавчої, теоретичної, музикознавчої). Головною складовою професійної підготовки вчителя мистецтва у закладі вищої освіти є цикл фортепіанних дисциплін (основний музичний інструмент, акомпанемент, концертмейстерський клас). На заняттях із цих дисциплін здобуваються знання, формуються та удосконалюються спеціальні музичні здібності, практичні уміння, навички, необхідні для здійснення майбутньої професійної діяльності. Професійно-педагогічна діяльність майбутнього вчителя мистецтва залежить від знання творів шкільної репертуару зі слухання музики та рівня його музичного виконання. Виразне, повноцінне в художньому і технічному плані виконання музичного матеріалу вчителя на уроках і в процесі позакласної роботи зі школярами розширює слухацький досвід учнів, залучає їх до сприймання «живого» виконання. Крім того, виконавська діяльність вчителя містить в собі великі можливості і для розкриття його власних творчих здібностей, максимального розвитку самостійності та уявлення.

Використовуючи на уроці різноманітні сучасні засоби навчання, вчитель отримує можливість прослухати з учнями записи творів композиторів різних стилістичних напрямів в інтерпретації видатних музикантів-виконавців минулого і сучасності. Це, однак, не означає, що рівень виконавської майстерності вчителя музичного мистецтва в сучасних умовах вже не має суттєвого значення.

Сучасний стан викладання навчального курсу «Основний музичний інструмент» потребує інноваційних підходів до оновлення змісту, удосконалення форм, впровадження активних методів навчання, спрямованих на розвиток спеціальних умінь в інструментальному навчанні студентів спеціальності «Музичне мистецтво» в процесі вивчення творів шкільної програми. Для стимулювання позитивного відношення до вивчення і виконання репертуару шкільної програми перед дитячою аудиторією в плані формування професійної компетентності майбутніх учителів мистецтва є розробка системи

диференційованих завдань з елементами проблемності та впровадження її у навчальну практику.

Інструментальна підготовка виступає однією з пріоритетних у становленні майбутнього вчителя мистецтва, а сформованість професійних умінь дозволяє відкривати нові змістовні аспекти художньої образності музичних структур, тембрально-звукових характеристик.

Основними завданнями у підготовці майбутнього вчителя мистецтва в процесі інструментальної підготовки є формування й розвиток у студентів певних професійних компетентностей: вільно оперувати мистецькими знаннями; мобільно застосовувати наявні знання в контексті конкретного музичного твору; проводити художні паралелі між стильовими напрямками та жанрами музики та інших видів мистецтв; відтворювати об'єктивний зміст твору і вираження суб'єктивного ставлення до музики; дотримуватися стильових засад виконавства; артистично втілювати інтерпретаційний задуму в реальному звучанні; вибирати педагогічно доцільний репертуар; визначати навчально-виховний потенціал музичного твору, передбачати труднощі і способи їх подолання в роботі над ним з дітьми; уміти захоплювати школярів власним виконанням і словесним поясненням у процесі музично-просвітницької роботи. Таким чином, на аудиторних заняттях з дисципліни «Основний музичний інструмент» у студентів мистецьких факультетів необхідно формувати професійну компетентність в процесі вивчення творів шкільного репертуару, яка дозволять ефективно здійснювати музично-теоретичну підготовку школярів.

Відповідно до навчального плану ЗВО за ступеневою підготовкою курс «Основний музичний інструмент» (фортепіано) вивчається студентами з 1 по 12 семестр. Щороку студент повинен ознайомитися з одним поліфонічним твором, з твором великої форми, двома етюдами, а також з різнохарактерними п'єсами, серед яких основне місце займають п'єси та пісні з репертуару по слуханню музики в загальноосвітній школі.

Формування професійної компетентності здійснюється поетапно і, в кінцевому рахунку, переростає у майстерність і творчість [1]. Слід зазначити, що

компетентності як прояв майстерності ніколи не можуть бути механічними, адже це окремі дії, що утворюють продуктивну діяльність, пов'язану з вирішенням нетипових теоретичних і практичних завдань. Набуття знань, умінь, навичок можливе лише у процесі пізнавальної діяльності. Від того, як організовано процес пізнання, залежить інтенсивність роботи мислення суб'єкта і розвиток його здібностей, зокрема у музиканта: музичного слуху, темпо-метро-ритму, музично-слухових уявлень [5]. Музично-аналітична діяльність має специфічний характер і знаходить застосування у процесі вивчення музично-теоретичних і фахових дисциплін.

Оскільки компетентність є важливим засобом свідомої, цілеспрямованої, творчої праці і показником майстерності студентів, їх формування повинно бути у центрі всього навчально-виховного процесу.

В результаті опанування курсу «Основний музичний інструмент» студенти повинні вільно орієнтуватися у стильовій класифікації навчального матеріалу, розуміти жанрові ознаки музичних творів, визначати виражальні засоби у музичній інтерпретації та аргументувати їх вибір, характеризувати музичний твір на основі узагальнень знань та досвіду спілкування з музичним мистецтвом.

Основна увага під час інструментальної підготовки приділяється стимулюванню студентів до варіантного опрацювання музичних творів; розвитку умінь художньо-педагогічної інтерпретації музичних творів; узгодженню музично-виконавського репертуару студентів з шкільною програмою; організації лекційно-виконавської роботи майбутніх учителів мистецтва серед школярів.

Завдання для самостійного опрацювання включають ескізне виконання музичних творів, читання з листа дитячого репертуару із здійсненням наскрізного аналізу музичних творів. Це сприяє систематизації знань студентів, спонукає майбутніх учителів до цілісного аналізу музичних творів, обґрунтуванню та визначенню стильових та жанрових особливостей виконавської інтерпретації.

Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку творчих здібностей особистості у формуванні професійних умінь, необхідних сучасному вчителю мистецтва є проблемність. Проблемна ситуація вимагає від особистості активних дій і у такий спосіб забезпечує процес виявлення та формування необхідної професійної компетентності. Метод вирішення проблемних ситуацій активізує участь студентів у отриманні необхідних фахових знань, а також спонукає до практичного застосування, закріплення та узагальнення отриманих знань при постановці нових проблем. Для реалізації принципів проблемності у практичній діяльності найбільш відповідними є ігрові технології навчання. [4].

Музичний репертуар – основа виховання музиканта-педагога. Специфіка виховання майбутнього вчителя мистецтва у вищих навчальних закладах полягає в тому, що студенти мають вміти методично грамотно провести урок, володіти навичками акомпанементу, читання нот з аркуша, транспонування, підбирання на слух, тощо. Одним із найголовніших завдань класу «Основного музичного інструменту» на факультеті мистецтв зі спеціальності «музичне мистецтво» є формування у студентів розуміння перспективи використання отриманих знань і умінь при роботі в школі. Педагог-музикант в процесі своєї практичної діяльності в школі не тільки проводить урок мистецтва для учнів різних класів, але і здійснює системну музично-просвітницьку та пропагандистську роботу в ході позакласних заходів зі школярами. Вчитель мистецтва залучає учнів до скарбниць світового музичного мистецтва, формує їхні художні смаки на найкращих зразках класичної і сучасної музичної культури, максимально розвиває музичні задатки та здібності дітей, задовольняє їхні потреби та інтереси, закладає основу музичних навичок, виховує активних, грамотних слухачів і любителів музики.

Процес формування комплексу умінь самостійного вивчення репертуару шкільної програми та його виконання у студентів буде протікати більш ефективно при введенні у складену систему їх професійної підготовки додаткового фонду теоретичних знань, поступово ускладнених творчих завдань, які мають виконуватись на різних масштабних рівнях виконавського засвоєння

педагогічного репертуару при умові спеціальної організації поетапного вивчення творів шкільного репертуару в класі основного музичного інструменту, а також стимулювання позитивного відношення до вивчення і виконання репертуару шкільної програми перед дитячою аудиторією. У ході інструментальної підготовки студенти вивчають шкільний репертуар за такими етапами: навчання здійснювати художньо-педагогічний аналіз музичних творів; використання принципів та прийомів адаптованого перекладу оперно-симфонічних творів; вивчення творів шкільного репертуару порівняльними способами.

Художньо-педагогічний аналіз музичних творів складається з двох взаємопов'язаних частин: розкриття художніх властивостей та визначення його педагогічних можливостей. Ці два компоненти аналізу взаємообумовлені, та лише у єдності сприяють цілеспрямованій роботі вчителя мистецтва, роблять виклад навчального матеріалу доступним і зрозумілим для школярів. Щоб правильно визначити зміст бесіди вчителя, спрямованої на створення емоційної атмосфери в класі, необхідно усвідомити, перш за все, одне із головних завдань спілкування дітей зі світом музичного мистецтва. Це завдання було чітко сформульоване О. Ростовським: «Потрібно допомогти дитині через мистецтво ясніше мислити і глибше відчувати» [2]. Інакше кажучи, спілкування школярів з музикою є значущим не тільки для їх музичної освіти, але і для духовного зросту в цілому.

Із різноманітних професійних навичок, необхідних в самостійній музичній діяльності вчителя мистецтва, можна виділити – уміння адаптувати твори оперно-симфонічної музики і пісень шкільного репертуару, які в великій кількості включені в програму загальноосвітньої школи.

До основних принципів полегшеного перекладу музичних творів відносимо: збереження ідейно-художнього змісту любого твору, заснованого на глибокому розумінні стильових особливостей творчості композитора; рельєфне виділення мелодії із загальної фактури; створення, по можливості, зручної для виконання інструментальної фактури.

У зв'язку з необхідністю формування навичок самостійної роботи у майбутніх учителів, рекомендуємо використовувати метод порівняльного вивчення творів шкільної програми в двох організаційних варіантах.

1) Паралельне вивчення нескладних творів шкільної програми і творів вузівської програми, які поєднані спільними ознаками.

Наприклад: П. Чайковський – п'єса із альбому «Пори року» і твір шкільної програми із «Дитячого альбому»; або Ф. Шопен – «Мазурка» і декілька п'єс цього ж жанру різних композиторів із шкільного репертуару.

При такій організації знання отримані студентом в процесі вивчення творів підвищеної складності під керівництвом педагога, переносились і закріплювались на матеріалі нескладних творів шкільної програми. Цьому сприяли знання і вміння, які студент отримує в процесі роботи над складним твором від викладача. При цьому не випускався з поля зору зв'язок засвоєних знань студента з використанням їх самостійного пошуку вирішення творчих завдань у процесі роботи над матеріалом шкільного репертуару.

2) Порівняння музичних колекцій із творів, які охоплені будь якою спільною ознакою.

При організації такого виду роботи необхідно з'ясувати ступінь знань і вмінь студента і визначити завдання таким чином, щоб вони сприяли самостійному вирішенню студентом певних творчих завдань і встановленню зв'язків між змістом музики і засобами його втілення.

Отже, формування професійної компетентності майбутнього вчителя мистецтва буде більш ефективним, якщо в процесі інструментальної підготовки студентів будуть застосовуватись інноваційні форми й методи роботи як під час аудиторних занять так і під час самостійної роботи. Організація поетапного вивчення шкільного репертуару в класі «Основного музичного інструменту», а також стимулювання позитивного відношення до вивчення і виконання репертуару шкільної програми перед дитячою аудиторією дозволяють успішно спрямовувати набуті мистецькі знання і виконавські вміння в річище музично-педагогічної діяльності; розвивати художньо-естетичний світогляд студентів.

Постановка та розв'язання проблемних ситуацій у навчальному процесі студентів-музикантів дає можливість не тільки розвивати виконавські уміння й навички, а також формувати професійне мислення майбутніх учителів мистецтва, а саме розвивати самостійність студента у виробленні художньо-педагогічної інтерпретації музичних творів.

Сьогодні ставить багато завдань перед закладом вищої освіти, які потребують швидкого і правильного рішення. Суспільство змінюється щохвилини і менеджер навчального закладу повинен слідкувати за цими змінами, щоб він зміг правильно скерувати роботу колективу. Керівник має бути взірцем для всіх, вивчивши усі наукові підходи в управлінні навчальним закладом та скерувати у правильне русло, щоб отримати потужний інструмент шкільного управління, якого потребує сучасний світ. Без правильного, розумного керування навчальним закладом не можлива його повноцінна діяльність.

References:

1. Каган М. С. (1974) *Человеческая деятельность (Опыт системного анализа)*. Москва: Политиздат.
2. Ростовський О.Я. (2001) *Методика викладання музики в основній школі*. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан.
3. Ростовський О.Я. (2001) *Методика викладання музики в початковій школі*. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан
4. Рудницька О. П., Ісьянова Л. М., Цвігун О. А., Кольєва О. П., Соломаха С. О. (1998) *Основи викладання мистецьких дисциплін: Навч. посібник*. О. П. Рудницька (ред.). Київ.
5. Теплов Б. М. *Психология музыкальных способностей / Избр. труды: в 2-х т.* (1985). (Т. 1-2). Москва: Педагогика.
6. Ши Цзюнь-бо. (2006). Компетентнісна парадигма мистецької освіти і специфіка її реалізації в фортепіанній підготовці студентів педагогічних факультетів. *Наука і сучасність*, (55), 116 – 123.

2.5. Organization of the educational process in natural sciences in terms of distance education

Організація освітнього процесу з природничих наук в умовах дистанційного навчання

2020 р. охарактеризувався у світі стрімким переходом усіх сфер життя людини на дистанційні віддалені форми роботи. Передумовою цьому стали значні темпи поширення пандемії Covid-19. Людство постало перед проблемою пошуку альтернативних шляхів для свого економічного, культурного, соціального становлення на засадах сталого розвитку. Окресленні тенденції вплинули і на освіту. Всі країни світу розпочали пошук оптимальних форм для забезпечення дистанційного навчання (ДН), не стала осторонь і Україна.

Станом на початок 2021 р. на території України всі заклади освіти перебувають або на канікулах, або на дистанційній формі організації освітнього процесу. Але життя не стоїть на місці, і банальне відмежування від проблеми не сприяє її вирішенню, тож все гостріше постає проблема відшукання оптимальних форм, методів, засобів та технологій для організації ДН.

Особливо гостро проблема спостерігається у галузі природничої освіти. Проведений аналіз показників успішності студентів спеціальності Середня освіта (Природничі науки), де освітньою компонентою підготовки передбачено опанування студентами знаннями з фізики, хімії та біології, показав негативну динаміку в засвоєнні природничих дисциплін в умовах ДН. Тож модернізація методики організації освітнього процесу з природничих дисциплін в умовах ДН потребує особливої уваги.

Метою дослідження є удосконалення освітнього процесу з природничих наук в умовах ДН з використанням хмарних сервісів і цифрових технологій.

Теоретичні дослідження з питань ДН базуються на методологічних працях С. Архангельського, Ю. Бабанського, Л. Виготського, П. Гальперіна,

С. Гончаренка, Г. Костюка, О. Матюшкіна, М. Махмутова, Є. Полота, В. Сагарди, Н. Тализіної та інших. Значних зусиль до формування системи ДН доклали вчені-педагоги: С. Батишев, М. Жалдак О. Кірсанов, Ч. Куписевич, І. Огородніков, О. Пехота, Є.Г. Прокоф'єв, Л. Романишина, П. Сікорський, І. Харламов; психологи: Б. Анан'єв, Г. Балл, В. Виготський, М. Данилов [4; 5; 6; 10] та інші, які акцентували свою увагу на реалізації особистісного зорієнтованого підходу. Елементи теорії та практики організації навчання природничих дисциплін в умовах дистанційного навчання знайшли своє відображення у працях Л.П. Величко, В.М. Плющ, М.І. Садового, М.В. Хомутенка та ін. [4; 6; 10].

Але проблема організації освітнього процесу з природничих наук в умовах ДН далеко не вичерпується окресленими дослідженнями, весь час тривають пошуки нових оптимальних форм, методів і засобів для удосконалення методики навчання природничих наук. У ХХІ столітті в Україні, як і в усьому світі, стрімкими темпами розвивається інформаційне суспільство, де головним продуктом виробництва є інформація та знання. Інформаційне суспільство розглядають як орієнтир, тенденцію змін у сучасному світі, воно асоціюється з розвитком інформаційно-цифрових ресурсів (ІЦР).

Проведені нами дослідження [9] підтвердили ефективність використання цих технологій в освітньому процесі, особливо в умовах дистанційної освіти.

Впродовж останніх років ДН в Україні розгортається за підтримки Міністерства освіти і науки України, яке вбачає в ньому один із провідних інструментів удосконалення системи освіти та можливості її функціонування в умовах пандемії Covid-19. Згідно з цим були модернізовані деякі питання організації дистанційного навчання (наказ МОН України від 8 вересня 2020 року № 1115) [3]. Характерною особливістю дистанційного навчання є підвищений акцент на самоосвітню компетентність здобувачів освіти [1]. Педагог у цьому процесі виступає у ролі наставника та координатора освітньої траєкторії.

Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілкування між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та

мультимедіа. Ця форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання, завдяки Інтернету, який охоплює широкі шари суспільства та стає важливим фактором його розвитку. ДН через Інтернет забезпечує постійний контакт та інтенсивний обмін інформацією між слухачем та викладачем (тьютором), хоча фізично їх можуть розділяти тисячі кілометрів. Інша перевага ДН – гнучкість, що дає змогу слухачеві самостійно планувати заняття, не відриваючись від роботи або ж не залишаючи свого місця проживання. Аналіз праць дослідників та нормативних документів [3; 4; 5; 6; 8] дав нам змогу окреслити основні форми організації освітнього процесу в умовах ДН (рис. 1).

Рис. 1. Основні форми організації освітнього процесу з природничих наук в умовах дистанційного навчання

Забезпечення функціонування окреслених форм навчання (рис. 1) в умовах ДН ми пропонуємо здійснювати, зокрема, за допомогою ІЦР [9], які забезпечують функціонування хмаро орієнтованого освітнього середовища з природничих наук (рис. 2), компонентами якого є як різноманітні ІЦР студентів та викладача, так і ряд цифрових інструментів.

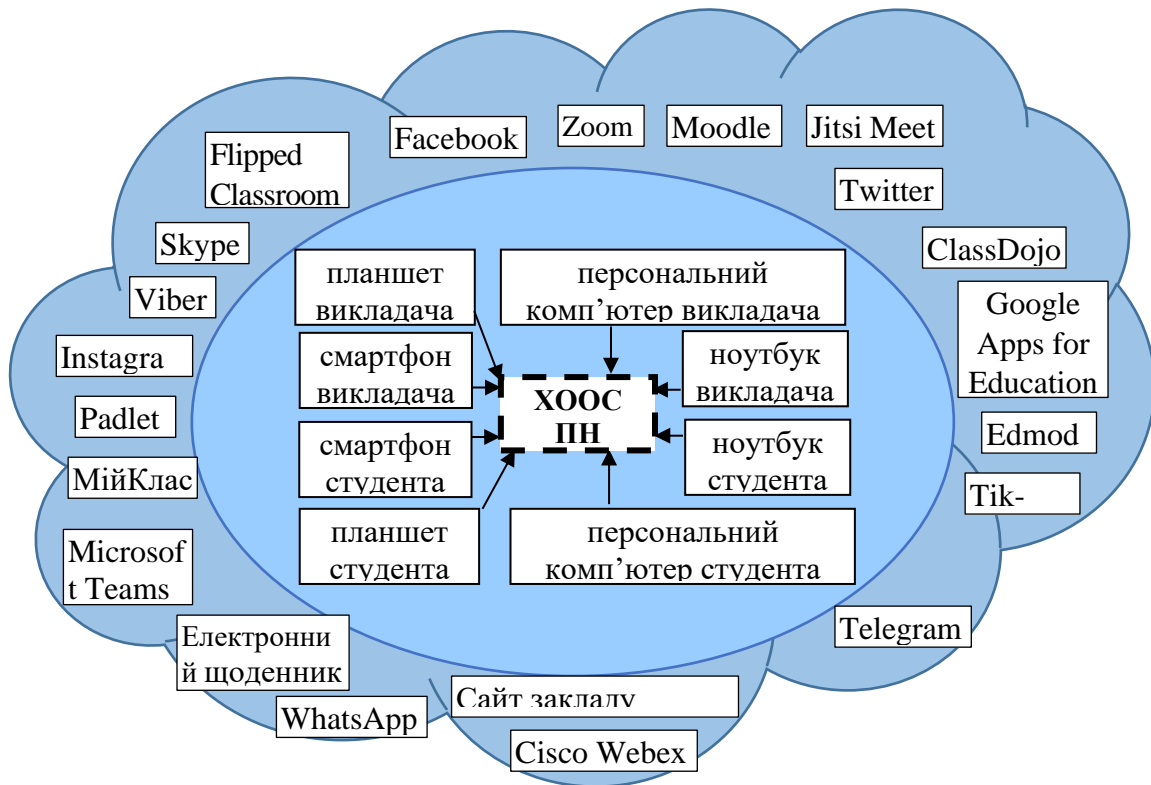

Рис. 2. Хмаро орієнтоване освітнє середовище з природничих наук (ПН)

Дослідження А.А. Дробіна [2], М.І. Садового [11], В.В. Сіпія [7] показали, що в сучасних умовах смартфон із засобу комунікації і розваг набуває статусу засобу навчання. Датчики та інструменти, які він містить, значною мірою забезпечують реалізацію освітньої компоненти природничих наук (рис. 3).

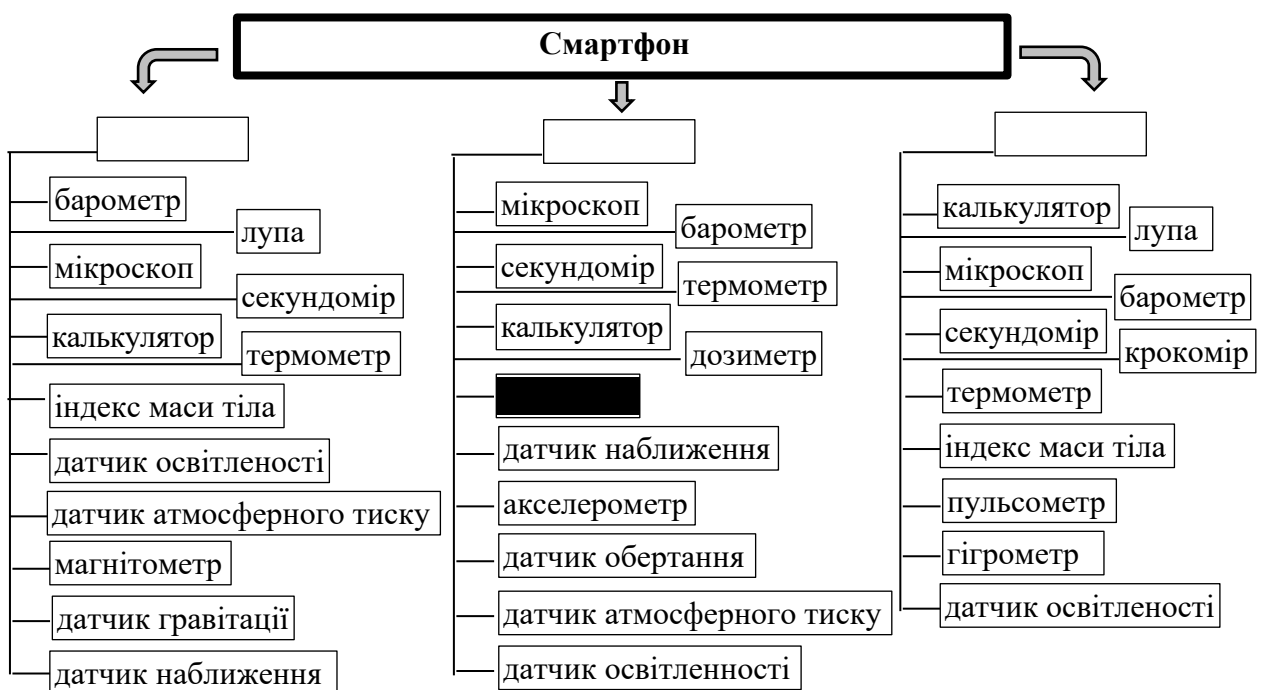
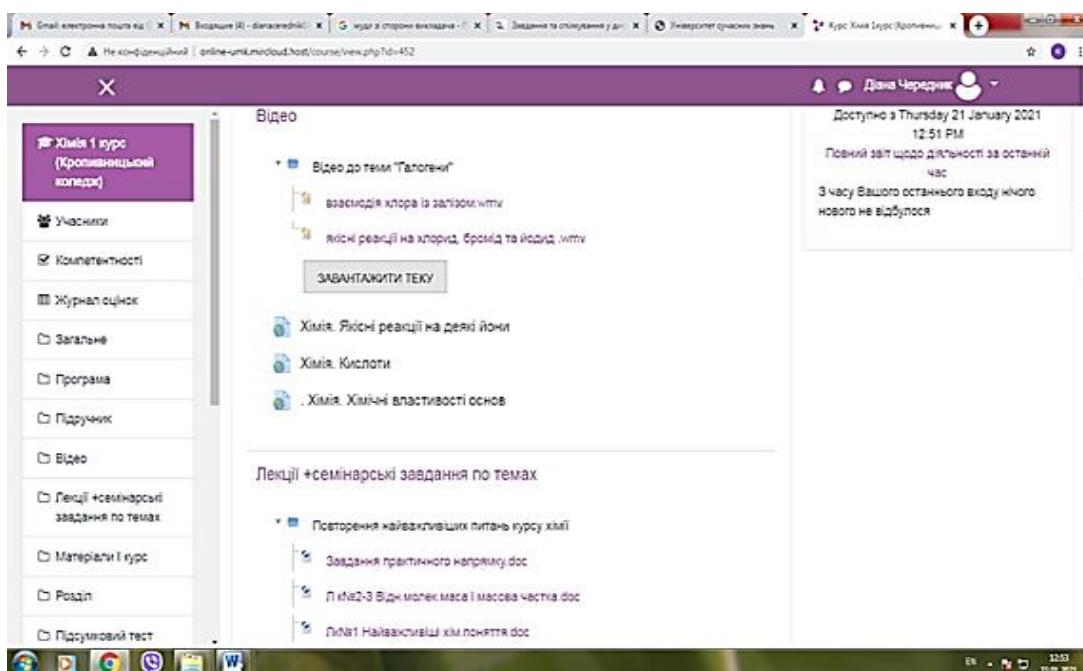
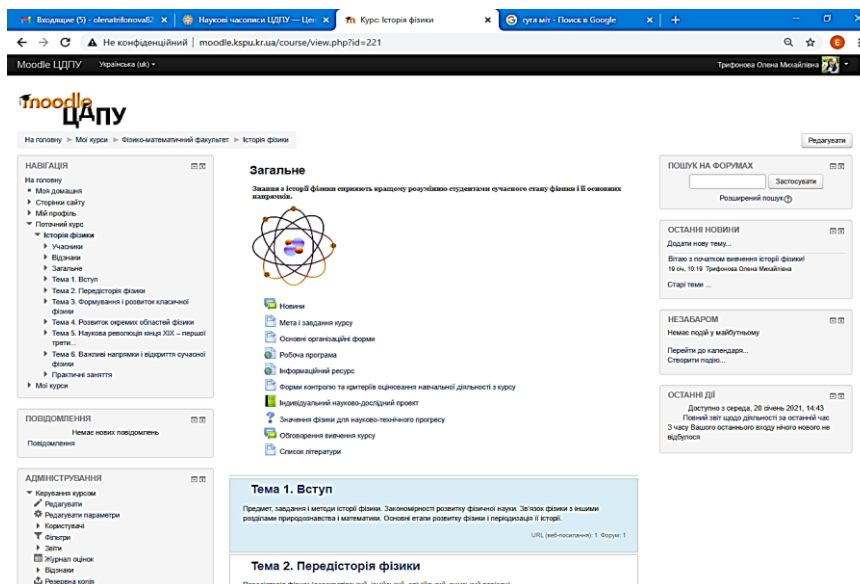

Рис. 3. Інструменти смартфона для забезпечення освітнього процесу з природничих наук

Апробація розробленої методики навчання циклу природничих дисциплін здійснювалася на базі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка при підготовці майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук та Кропивницького коледжу «Університет сучасних знань». Так поряд з використанням відеоконференцій (ZOOM, Google Meet тощо) широкого запровадження набули платформи Google Classroom та Moodle (<http://moodle.kspu.kr.ua/course/index.php>), на базі яких розроблені дистанційні курси навчальних дисциплін, що забезпечують формування змістової компоненти підготовки студентів з фізики, хімії та біології (рис. 4) тощо.

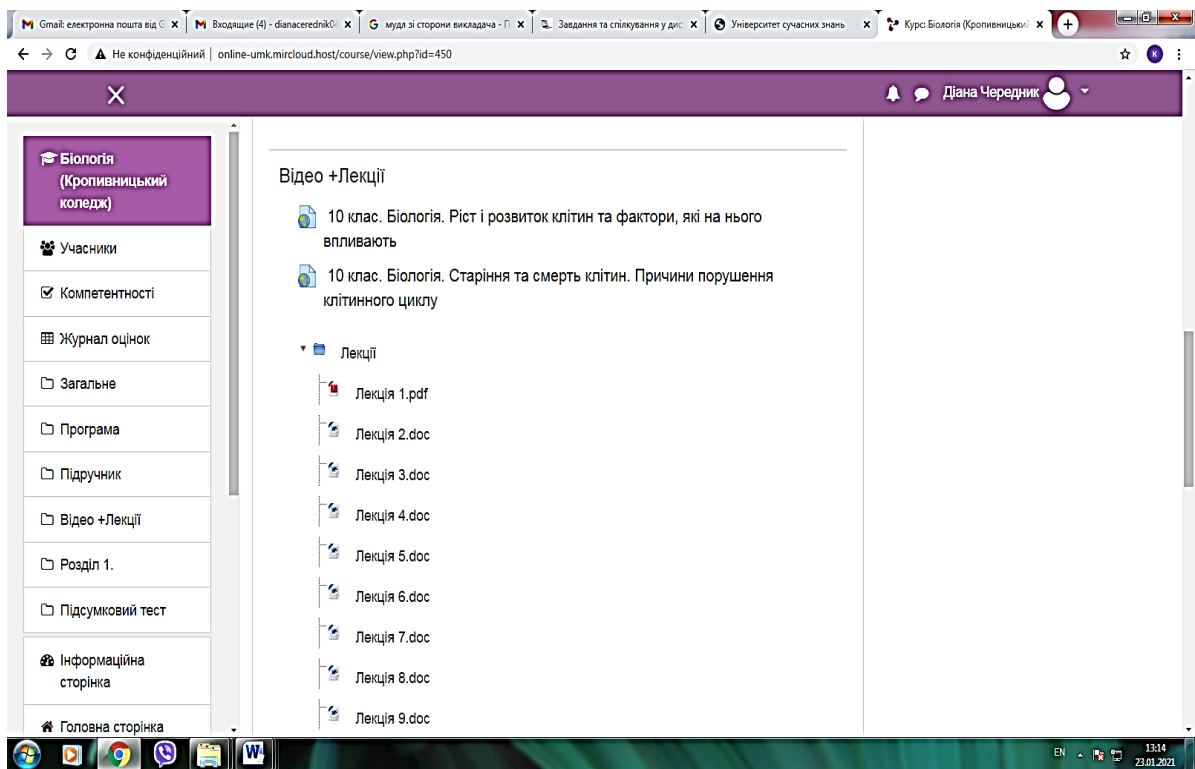

Рис. 4. Приклад курсів природничих наук в Moodle

Moodle – це модульне об’єктно-орієнтоване динамічне освітнє середовище, яке також є системою управління навчанням (LMS), системою управління курсами (CMS) або просто платформою для навчання в тому числі дистанційного з природничих наук [8]. Проведені дослідження [5; 6; 8] показали ефективність використання платформи Moodle для організації змішаного навчання, ДН, що сприяє розвитку самоосвітньої та інформаційно-цифрової компетентностей суб’єктів навчання.

Розроблені нами (рис. 4) на платформі Moodle курси природничих наук сприяли налагодженню взаємозв’язку «викладач ↔ студент» при ДН. Доступ до цих курсів можливий з будь-якої точки світу, що забезпечує мобільність отримання знань студентів. Теоретичний матеріал представлений у вигляді тексту лекцій, що доповнений презентаціями, навчальними посібниками та навчальними відеофрагментами. Для проведення лабораторних робіт представлені посилання на відповідні ресурси з імітаційним моделюванням і необхідний відеоконтент. Окремі матеріали згруповані та презентовані для опанування студентами змістом практичних занять.

Моніторинг знань студентів здійснювався за допомогою вбудованих інструментів «Завдання», «Тести», «Форум». Особливо цінним в умовах тривалого дистанційного навчання є «Форум», який виступає основним інструментом взаємозв'язку, забезпечує зворотній зв'язок зі студентами, дає їм можливість отримувати від викладача потрібні консультації, ставити питання, на які викладач може відповідати у зручний для нього час.

Запитання-відповіді в текстовому форматі на бажання викладача можуть бути доступними й для інших студентів (навіть наступних груп). Це дає можливість створити перелік питань, які часто виникають у студентів стосовно вивчення курсу, з вичерпними відповідями на них [8].

Подібним функціоналом володіє і Google Classroom. Основною його перевагою є безкоштовність для всіх користувачів, включаючи викладачів і студентів. Доступ здійснюється як з комп'ютера, так і з мобільного телефону, за допомогою додатків для Android та iPhone (iOS) (рис. 3).

Google Classroom – це онлайн-клас (рис. 5), який допомагає викладачам керувати навчанням і створювати інтерактивні заняття з курсу природничих дисциплін допомагаючи студентам розширювати навчання за допомогою інструментів, доступних в хмаро орієнтованому освітньому середовищі (рис. 2).

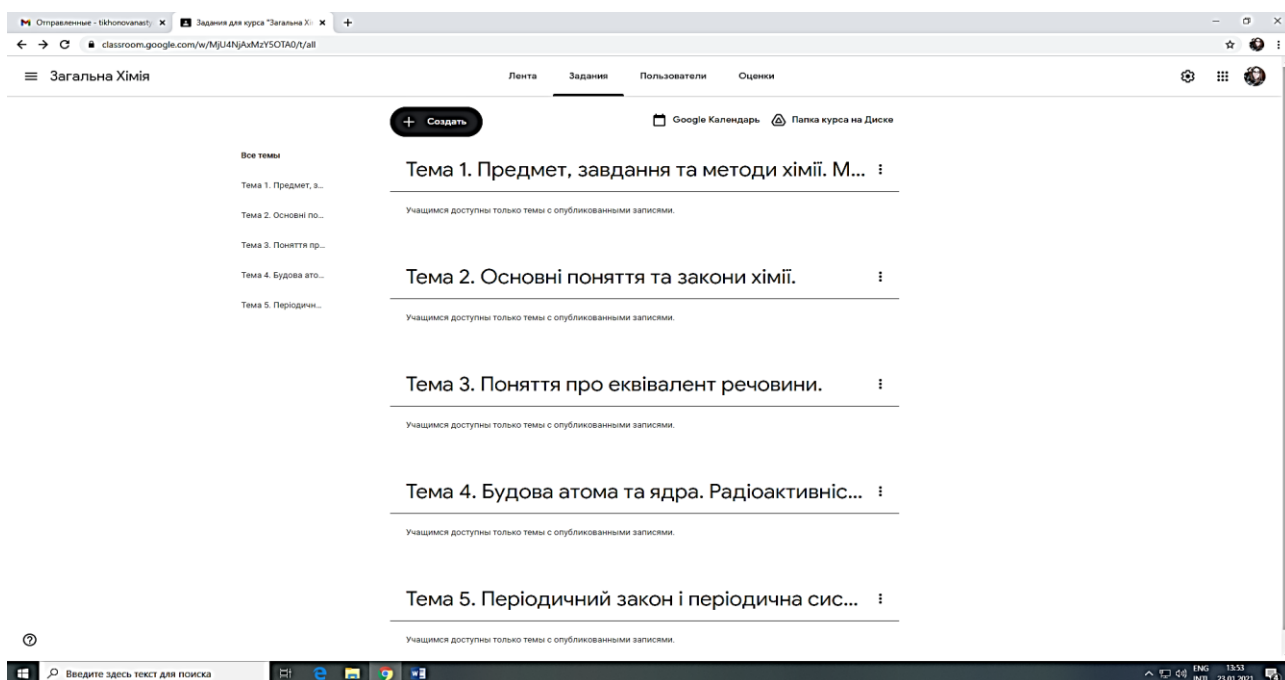

Рис. 5. Приклад курсу «Загальна хімія» в Google Classroom

Матеріалами курсу можна ділитися: в PDF форматі, фотографіях, відео та посиланнями на веб-сайти, кожен студент має доступ до змісту безпосередньо зі свого пристрою. Google Classroom також має інтеграцію з кількома програмами, орієнтованими на освіту. За допомогою Classcraft викладачі можуть імпортувати дані студентам.

Під час ДН як засоби взаємозв'язку зі студентами добре зарекомендували себе соціальні мережі Facebook та Instagram (рис. 6). Вони забезпечують можливість додаткового консультування, неформальність, доступність, одночасність спілкування з кількома студентами одночасно тощо. Як наслідок, маємо суттєве пришвидшення поширення навчальної інформації, постійний моніторинг активності студентів в опануванні курсом, налагодження оптимальної співпраці між викладачем і студентом.

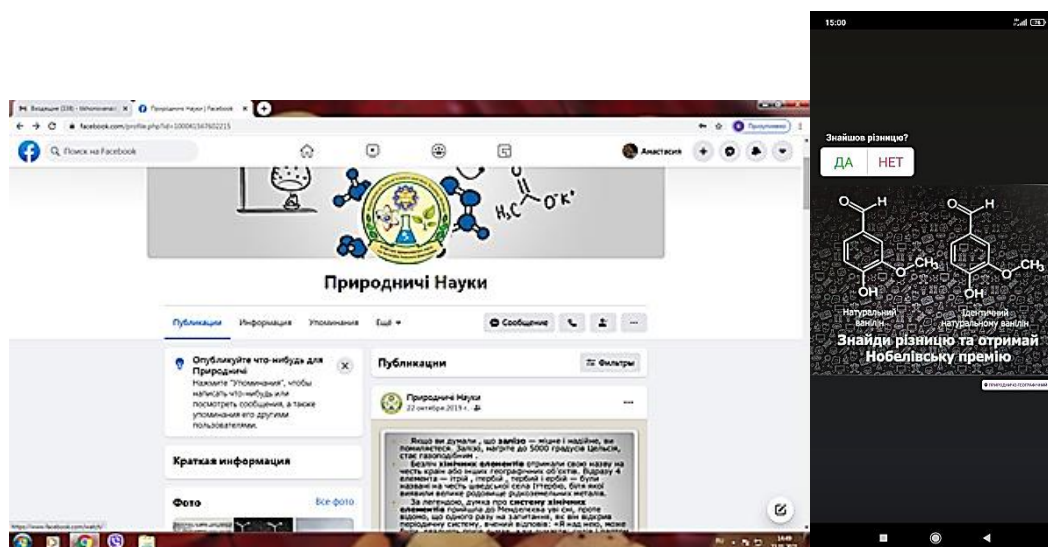

Рис. 6. Приклад засобів навігації у соціальних мережах

Використання в освітньому процесі з природничих наук окреслених у дослідженні ІЦР сприяє підвищенню вмотивованості студентів в умовах ДН до опанування природничими науками і як наслідок забезпечує розвиток відповідних предметних компетентностей, інформаційно-цифрової та фахової компетентності. Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з розробкою методики використання інформаційно-цифрових ресурсів для забезпечення розвитку у студентів дослідницької компетентності та залучення їх до науково-дослідної діяльності.

References:

1. Гайда В.В. Критерії та показники рівня сформованості самоосвітньої компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки* № 183. С. 184–188.
2. Дробін А.А. Використання ресурсів смартфона в освітньому процесі з фізики. *Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 177(1). С. 147–151.
3. Оновленні умови організації дистанційного навчання [Електронний ресурс]. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku> (дата звернення: 21.01.2021).
4. Плющ В.М., Равлів Ю.А. Становлення дистанційного навчання в Україні. *Вісник Глухівського національного пед. ун-ту імені Олександра Довженка. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 2 (37), Ч. 2. С. 24–30.
5. Прокоф'єв Є.Г. Організаційно-педагогічні засади загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2011. 205 с.
6. Садовий М.І., Трифонова О.М. Дистанційна освіта в умовах використання хмарних освітніх технологій як основа профорієнтаційної роботи з абітурієнтами. *Хмарні технології в освіті: матер. Всеукр. наук.-метод. Інтернет-семінару, 21.12.2012, Кр.Ріг – Київ – Черкаси – Харків*. 2012. С. 83–84.
7. Сіпій В.В. Формування в учнів основної школи політехнічного складника предметної компетентності з фізики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / ЦДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2018. 330 с.
8. Триус Ю.В., Герасименко І.В., Франчук В.М. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE; за ред. Ю.В. Триуса. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2012. 220 с.
9. Трифонова О.М. Методична система розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій у навчанні фізики

і технічних дисциплін: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02, 13.00.04 / ЦДПУ ім. В.Винниченка. Кропивницький, 2020. 595 с.

10. Хомутенко М.В. Методика навчання атомної і ядерної фізики старшокласників у хмаро орієнтованому навчальному середовищі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / ЦДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2018. 397 с.

11. Sadovyi M. Digitization of the experiment in natural sciences as a means of information and digital competence formation of specialists in professional education. *Modern Technologies in the Education System: monograph*. Katowice: Katowice School of Technology, 2019. P. 203–210.

2.6. Features of formation of professional competences of students at training of a course «Fundamentals of scientific researches»

Особливості формування фахових компетентностей студентів при навчанні курсу «Основи наукових досліджень»

Нині наука як ніколи ефективно впливає на умови життя кожної людини. Постає завданням членам світового суспільства знати, в чому полягає сутність поняття «наука», знати як вона формується, за якими законами розвивається, на що дозволяє сподіватися. Будь-які наукові дослідження є формою існування і розвитку науки. Науковий пошук носить організований і цілеспрямований характер, є спеціально організованим процесом і результатом передбачає перетворитися у безпосередню продуктивну силу.

На сучасному етапі розвитку науки особлива роль належить інформаційно-комунікаційним технологіям, реалізації принципів цифрової трансформації в освіті, здійснюється перегляд змісту та засобів навчання студентів педагогічних закладів вищої освіти (ЗВО). Передбачається за рахунок цього істотно поліпшити якість підготовки майбутніх фахівців трудового навчання, технологій та професійної освіти. Високопродуктивне виробництво потребує кваліфікованих спеціалістів, здатних до ефективної діяльності шляхом постійного навчання інноваціям. Відповідно постає завдання забезпечити розвиток такої вищої освіти, яка дасть змогу підготувати фахівця, що не тільки вільно володіє професійними знаннями, але й орієнтується в широких галузях освіти, науки, практики, в сферах діяльності, що створюють умови інтеграції України у світовий освітньо-науковий простір. Цим самим ці фахівці сприяють долученню національної системи вищої освіти до сучасних технологій оцифрування, впровадження STEM освіти та ін. Такий підхід сприяє постійному професійному вдосконаленню та самореалізації студентів, особливо педагогічних ЗВО. Ефективним засобом реалізації такого підходу є оволодіння

ними основами наукових досліджень. Теоретичною та методологічною основою обґрунтування шляхів розв'язання проблеми підготовки компетентних фахівців із вищою освітою здатних до наукової діяльності, постійного самовдосконалення й самоосвіти впродовж продуктивного життя займалися В.Ю. Биков, С.У. Гончаренко, І.О. Зимня, М.С. Корець, О.С. Мартинюк, О.М. Трифонова, Г.В. Терещук, А.В. Хуторський та ін. [2; 3; 5; 8; 9; 12–14]. Вивченню зарубіжного досвіду з визначених проблем присвятили свої роботи О.С. Овчарук, О.І. Пометун та ін. [10; 11]. Проблему класифікації компетенцій, компетентностей, ключові компетентності досліджували І.Д. Бех, О.М. Коберник, А.В. Хуторський та ін. [1; 7; 14].

Узагальнюючи надбання вказаних учених ми окреслили, що для майбутніх учителів технологій та фахівців галузі професійної освіти важливим є сформованість соціально-психологічних якостей: здатність до співпраці, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, бути соціально активними й мобільними в умовах цифровізації суспільства. На нашу думку, ці якості можна привити через створення та розвиток університетського технопарку (рис. 1).

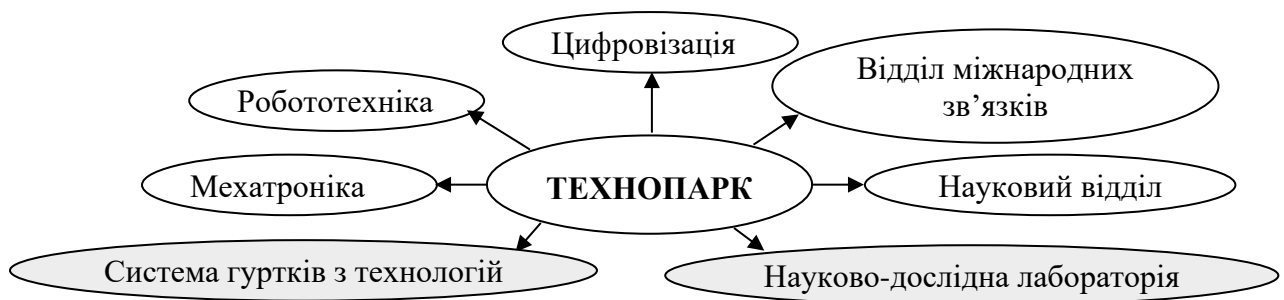

Рис. 1. Системний комплекс університетського технопарку

Таке об'єднання (рис. 1) є інфраструктурою, що забезпечує створення інновацій і нововведень. Такий міні технопарк функціонує на кафедрі теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (<https://phm.cuspu.edu.ua/kafedri/kafedra-teoriji-ta-metodiki-tekhnologichnoji-pidgotovki-okhoroni-pratsi-ta-bezpeki-zhittediyalnosti/sklad-kafedri.html>). Теоретичні підґрунтя його функціонування

забезпечує потужний кадровий потенціал: 3 доктори наук, 15 кандидатів наук. Всі вони керують науковими гуртками та проблемними групами різних науково-дослідних напрямків. Тривалий час Державні екзаменаційні комісії випускникам спеціальностей кафедри за результатами виконання кваліфікаційних робіт присуджують спочатку перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, а по завершенню навчання у магістратурі – другий (магістерський) рівень вищої освіти. Через аспірантуру здійснюється провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти на третьому освітньо-науковому рівні (доктора філософії), здобувачі якого виконують наукові дослідження з методики навчання фізики, технологій, радіоелектроніки тощо. Нині члени кафедри завершують підготовку докторських дисертацій з радіоелектроніки та професійної освіти.

Таким чином, можна стверджувати, що на кафедрі створена наукова школа, яка є стрижнем, основою наукових досліджень. Її напрямки досить розгалужені. Серед них виокремлюються методологічні, технологічні, методичні, цифрової трансформації, інформаційні, конструкторські, проєктні, моделювальні. В цілому цей науково-освітній процес розумової діяльності спрямований на створення нових знань, приладів, устаткування.

Прикладом науково-виробничої розробки створеної студентами IV курсу спеціальності 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології) є проєктування та виготовлення діючої практичної моделі фрезерного верстата з числовим програмним керуванням. Алгоритм діяльності був наступний: обрано майбутній виріб → створення на комп'ютері моделі кожної деталі → виготовлення деталей на 3D – принтері → збірка верстату → виготовлення електронного блоку на базі Arduino → налаштування → випробовування → доведення результатів науково-дослідної розробки до умов практичного використання.

За такого підходу була мотивована актуальність проблеми розвитку внутрішніх і зовнішніх мотиваційних аспектів предметних компетентностей студентів до винахідливості, розвитку інтересів, інтуїтивних здібностей, навичок адаптуватись до новітніх технологій. Актуальною виявилася проблема

становлення функціональних компетентностей: фахова, технічна, технологічна, наукова. Значна увага була сконцентрована на формування вміння аналізувати та використовувати джерела інформації для професійного зростання. Слідуючи правилу, що будь-яка науково-практична модель (розробка) має бути доведена до практичного використання ми досягли поставленої мети. Залучення студентів до розв'язання колективно обраної проблеми пройшло шлях гострої толерантної дискусії, що супроводжувалася обміном та боротьбою точок зору. В такий спосіб вдалося ефективно сформувані фахові компетентності, які викладені у Стандарті вищої освіти України спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Крім цього ми також узагальнили судження вчених, щодо поняття фахових компетентностей. На думку частини вчених [5], фахові компетентності, яким властиві поліфункціональність, міждисциплінарність, багатокомпонентність, забезпечують формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

В цілому погляди вчених на перераховані види компетентностей сходяться до інтегральної характеристики якості підготовки студентів до майбутньої фахової діяльності. Визначені вище проблеми в методологічному аспекті також концентруються у науковому напрямку навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень» (ОНД). Виходячи з цього ми здійснили узагальнюючий аналіз робочих програм навчальної дисципліни ОНД Уманського, Вінницького, Центральноукраїнського державних педагогічних університетів і Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, що вивчається згідно навчального плану спеціальностей: 015 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості); 015 Професійна освіта (Цифрові технології), 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології) на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти на предмет реалізації описаного вище підходу. Викладачі перерахованих ЗВО метою курсу визначають підготовку та залучення студентів до науково-дослідної діяльності, ознайомлення студентів із процесами та етапами наукового дослідження, його структурою та методами наукового пошуку. Важливим елементом є методика перевірки достовірності отриманих

наукових результатів. В цілому курс покликаний формувати у майбутніх фахівців з вищою освітою методологічне забезпечення предметної та фахової компетентності.

Ми окремо виділили блок структури курсу і назвали його «Наукове дослідження». Метою вивчення змісту блоку є сформувати у студентів уміння знаходити у вирі інформації нові ефективні та продуктивні для творчої діяльності знання, які характеризуються об'єктивністю, доказовістю, точністю, можливістю відтворення і застосування на практиці.

До обов'язкових елементів науково-дослідницької роботи ми відносимо вироблення у майбутніх фахівців педагогічної освіти привити студентами методологію розвитку творчого мислення, яке спрямоване на потребу застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності. Діяльність з виконання певного наукового проєкту, дослідження нового об'єкту сприяє формуванню свідомої особистої, причетності студента до суспільно значущих справ.

В цьому зв'язку вивчення ОНД має спрямовувати студента на уміння планувати виконання проєкту, використовувати традиційні та інноваційні методи дослідження, що ґрунтуються на нових ідеях і наближені до практики. Тоді майбутній фахівець буде планомірно і свідомо розвивати навички самостійної творчої роботи, сформувати коло своїх наукових інтересів, оволодіти нормами та науково-методичними принципами експериментальної та дослідної діяльності.

Вдосконалення будь-якої системи підготовки фахівців завжди пов'язане із педагогічною галуззю та підготовкою компетентного вчителя технологій, професійної освіти. Конкурентоздатні фахівців покликані виховати у суб'єктів навчання любов до праці, сформувати відчуття краси та гармонії, бажання оволодівати все новими й новими технологіями, що стрімко та невинно змінюються й удосконалюються у бурхливому суспільному житті.

Таким чином, курс ОНД логічно відповідає Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти і визначає: «Основною умовою реалізації технологічного компонента є технологічна та інформаційна діяльність, що

проводиться від появи творчого задуму до реалізації його в готовому продукті». При цьому завданнями навчання технологій є: 1) формування цілісного уявлення про розвиток матеріального виробництва, роль техніки, проектування і технологій у розвитку суспільства; 2) ознайомлення суб'єктів навчання з виробничим середовищем, традиційними, сучасними і перспективними технологіями обробки матеріалів, декоративно-ужитковим мистецтвом; 3) формування здатності розвивати надбання рідної культури з використанням засобів декоративно-ужиткового мистецтва; 4) набуття суб'єктами навчання досвіду провадження технологічної діяльності, партнерської взаємодії і ціннісних ставлень до трудових традицій; 5) розвиток технологічних умінь і навичок суб'єктів навчання; 6) усвідомлення суб'єктами навчання значущості ролі технологій як практичного втілення наукових знань; 7) реалізація здібностей та інтересів суб'єктів навчання у сфері технологічної діяльності; 8) створення умов для самореалізації, розвитку підприємливості та професійного самовизначення кожного здобувача освіти; 9) оволодіння вмінням оцінювати власні результати предметно-перетворювальної діяльності та рівня сформованості ключових і предметних компетентностей [4].

В курсі ОНД досить ґрунтовно розглядаються визначені завдання і слугують орієнтиром для створення освітньо-професійної програми (ОПП) спеціальностей: 015 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості); 015 Професійна освіта (Цифрові технології), 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології) на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти у педагогічних ЗВО. Приведені порівняння дали змогу внести в якості доповнення до ОПП наступні поняття: професійно спрямована діяльність майбутніх фахівців із технологій; методи навчання та методи дослідження; принципи цифровізації; закономірності наукової діяльності. До структури навчальної дисципліни входить три модуля (рис. 2).

Структура модулів подана у таблиці 1 із зазначенням орієнтовного розподілу годин за темами та форм моніторингу якості знань студентів.

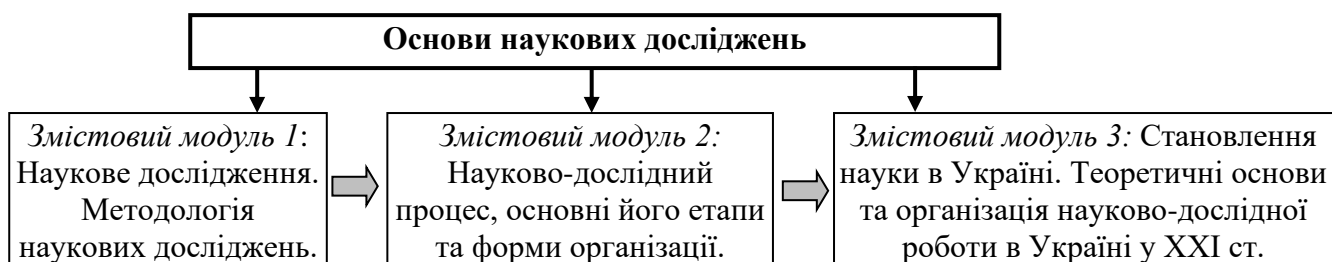

Рис. 2. Структура робочої програми навчальної дисципліни «Основи наукових досліджень»

Таблиця 1

Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Σ	л	п	інд.	с.р.
Змістовий модуль I. Наукове дослідження. Методологія наукових досліджень					
Тема 1. Характеристика наукового пізнання. Поняття наукового дослідження та вимоги до його організації	4	2			2
Тема 2. Методологія наукових досліджень	4	2			2
Тема 3. Емпіричні методи наукового дослідження	4		2		2
Тема 4. Теоретичні методи наукового дослідження	4		2		2
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	16	4	4		8
Змістовий модуль II. Науково-дослідний процес, основні його етапи та форми організації					
Тема 5. Зміст та складові науково-дослідного процесу. Особливості його організації в педагогічній науці	4	2			2
Тема 6. Форми відображення результатів наукових досліджень та впровадження їх у практику педагогічної діяльності	6	2	2		2
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	10	4	2		4
Змістовий модуль III. Становлення науки в Україні. Теоретичні основи та організація науково-дослідної роботи в Україні у XXI ст.					
Тема 7. Розвиток наукових уявлень та техніки на території України	4	2			2
Тема 8. Роль і завдання науки при переході до ринкової цифрової економіки та в умовах становлення інформаційного суспільства. Інформаційне забезпечення, обробка та аналіз матеріалів дослідження	6	2	2		2
Тема 9. Організація наукової діяльності в Україні	4	2			2
Тема 10. Організація науково-дослідної діяльності в умовах хмаро орієнтованого середовища	6	2	2		2
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	20	8	4		8
Контрольна робота	13		2		
Індивідуальний науково-дослідний проект та його захист	11			25	6
Усього годин	90	16	12	25	37

Ми пропонуємо зміст теми 2 подати в наступній редакції: «Визначити які поняття / технології потрібно засвоїти / сформувати в здобувачів освіти під час заняття «Оздоблювальні машинні шви» з навчального предмету «Технологія виготовлення одягу», «Розкрити принцип історизму під час створення творчого проєкту», «Підібрати перелік методів навчання для заняття на тему «Конструювання рукавів», навчальний предмет «Конструювання швейних виробів»; до теми 3 додати «Добрати емпіричні методи дослідження під час написання конспекту уроку з теми «Функціональні вимоги до промислових виробів»»; до теми 4 – «Врахування дидактичних умов до уроку»; до теми 5 – питання: «Гармонійне планування етапів проектно-технологічної діяльності».

Таким чином, науково-дослідна робота студентів є надійним засобом формування фахівців із вищою освітою, які спроможні і психологічно готові застосовувати в педагогічній діяльності інновації науково-технічного прогресу. Виходячи з приведеного аналізу поняття науково-дослідна робота студентів у сучасному його розумінні складається з двох взаємопов'язаних елементів:

- вивчення з майбутніми фахівцями основ дослідної праці, забезпечити їхню психологічну готовність до цієї праці;
- уміння організувати обране наукове дослідження студентів за спільного керівництва його виконання з викладачами ЗВО.

Означенні у робочій програмі курсу ОНД професійні якості формуються в середовищі ЗВО лише за активного залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт.

Самостійний науковий пошук забезпечує: надійне поглиблення знань фахових дисциплін; сприяє розвитку дослідницьких навичок, активності й ініціативності; формує уміння планувати й організовувати наукову роботу; співпрацювати у колективі; вмінню відстоювати власний науковий доробок. Крім цього, фахова компетентність зумовлює наявність у особистості особливої інтегральної компетентності, яка характеризує здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми професійної освіти та діяльності.

References:

1. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія : вісник АПН України*. 2009. № 2. С. 27–33.
2. Биков В.Ю. Проєктування і використання відкритого хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища закладу вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. ІТЗН НАПН України. Том 6, Вип. 74, С. 1–19
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1991. 393 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. КМУ постанова від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (Дата звернення 23.01.2021)
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34-42.
6. Кравець С.Г. Педагогічні основи формування змісту підготовки кваліфікованих робітників за інтегрованими професіями: посібник / С.Г. Кравець, Ю.І. Кравець, Н.П. Дерев'янка, О.Г. Оліферчук. К.: Поліграфсервіс, 2014. 152 с.
7. Коберник О.М. Компетентнісний підхід в технологічній освіті. Проблеми трудової і професійної підготовки: *Зб. наук. пр. Слов'янськ: СДПУ*, 2008. Вип. 12. С. 9–16
8. Корець М.С. Використання нових інформаційних технологій при вивченні навчальних дисциплін науково-технічної підготовки вчителів технологій виробництва. *Зб. наук. пр. Кам.-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Вип. 8. С. 275–280.
9. Мартинюк О.С., Мартинюк О.О. Інноваційні напрямки STEM-технологій у формуванні інформаційно-цифрової компетентності студентів та учнів. *Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті: X Міжнар. наук.-практ. конф.*, 25 травня – 4 червня 2020 р. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. С. 29–31.
10. Овчарук О.С. Напрями реформування змісту освіти:

загальноєвропейські підходи до формування компетентнісно-орієнтованого змісту шкільної освіти. *Відкритий урок*. 2004. № 7–8. С. 30–36.

11. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.

12. Терещук Г.В. Компетентнісний підхід як фактор зближення освітніх систем. *Професійні компетенції та компетентності вчителя: матер. регіон. наук.-практ. семінару*. Тернопіль: Вид-во ТИПУ ім. В. Гнатюка, 2006. С. 7–9.

13. Трифонова О.М., Садовий М.І. Наукова картина світу ХХІ століття: інтегративність природничих і технічних наук: навч. посіб. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2019. 332 с.

14. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

2.7. Comparative analysis of the features of professional thinking of students of engineering and humanities

Порівняльний аналіз особливостей професійного мислення студентів інженерно-технічних і гуманітарних спеціальностей

Проблема професійного мислення як психологічного феномену на сьогодні є відносно новою в порівнянні з загальною проблемою мислення. Це дає можливість виокремити її серед найбільш актуальних для розуміння специфіки мислення в діяльності фахівця.

Різними сторонами проблеми мислення та його розвитку займалися А.В. Брушлинський (понятійне мислення), Л.С. Виготський (образне мислення), Т.В. Кудрявцев (технічне мислення), Ю.К. Корнілов, Є.В. Драпак (практичне мислення), О.М. Леонтьєв (логічне мислення), О.М. Матюшкін (творче професійне мислення), В.О. Моляко (інтуїтивне мислення), К.С. Халл, Р.Ф. Томпсон виділяють (критичне мислення) та ін.

Розвиток професійного мислення свідчить про успішний професіогенез спеціаліста, про підвищення рівня його професійної компетентності, успішної професійної самореалізації. Дослідники вказують на те, що розвиток мислення є складовою професійного становлення особистості майбутнього фахівця, в процесі чого вона набуває ознак, характерних саме для певної професії, тобто набуття фахової компетентності (Н.І. Пов'якель).

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей професійного мислення студентів інженерних і педагогічних спеціальностей.

Відповідно до поставленої мети окреслено **основні завдання дослідження:**

1. На основі аналізу літературних джерел визначити психологічне підґрунтя дослідження професійного мислення.

2. Визначити структуру і процедуру емпіричного дослідження психологічних особливостей професійного мислення студентів інженерних і педагогічних спеціальностей.

3. Сформувати психодіагностичний комплекс методик для вивчення особливостей професійного мислення студентів технічних і гуманітарних спеціальностей.

4. Здійснити порівняльний аналіз особливостей професійного мислення студентів інженерних та гуманітарних спеціальностей.

5. Зробити висновки і наукові узагальнення.

Експериментальною базою нашого дослідження стали Українська інженерно-педагогічна академія та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Дослідження проводилося з майбутніми вчителями початкових класів та майбутніми інженерами-енергетиками. Кількість вибірки – 50 осіб (25 майбутніх учителів початкових класів та 25 майбутніх інженерів-енергетиків). Середній вік досліджуваних – 20 років. Вибірку склали 30 дівчат та 20 хлопців.

Для реалізації дослідження було сформовано комплекс діагностики психологічних особливостей професійного мислення студентів інженерних спеціальностей.

До нього було включено: тест «Інтелектуальна лабільність», що вимірює здатність до перемикання уваги, уміння швидко переходити з вирішення одних завдань на виконання інших, не допускаючи при цьому помилок; тест структури інтелекту Р. Амтхауера, який можна використовувати для діагностики різних аспектів розумової діяльності людини у віці від 13 до 61 року. Методика включає 9 субтестів: субтест 1 – «Логічний відбір» – дослідження індуктивного мислення, чуття мови; субтест 2 – «Визначення загальних рис» – дослідження здатності до абстрагування, оперування вербальними поняттями; субтест 3 – «Аналогії» – аналіз комбінаторних здібностей, тобто вміння будувати аналогії; субтест 4 – «Класифікація» – оцінка здатності робити судження, розмірковувати; субтест 5 – «Завдання на рахунок» – оцінка рівня розвитку практичного мислення; субтест

6 – «Ряди чисел» – визначення здатностей до порівняння і встановлення закономірностей; субтест 7 – «Вибір фігури» – дослідження просторової уяви, комбінаторних здібностей; субтест 8 – «Завдання з кубиками» – дослідження того ж, що і в субтесті 7, але при оперуванні просторовими фігурами; субтест 9 – «Завдання на здатність зосередити увагу і зберегти в пам'яті засвоєне».

На першому етапі нашого дослідження було визначено особливості вираження показника інтелектуальної лабільності студентів-енергетиків.

Так, у 24 % студентів-енергетиків (3 – 4 помилки за тестом) було визначено високу лабільність, хорошу здатність до навчання, що обумовлює їх успішність в будь-якій діяльності, особливо в їх професійній діяльності, де потрібне швидке переключення уваги.

У більше половини студентів-майбутніх інженерів було визначено середню лабільність (5 – 9 помилок за тестом).

У 20% студентів-енергетиків (10 – 11 помилок за тестом) було визначено низьку лабільність, труднощі в переключенні уваги, проблеми в перенавчанні.

Не виявлено студентів, які допустили 15 і більше помилок у тесті, що є свідченням малої успішності в будь-якій діяльності, у навчальній в тому числі.

На наступному етапі цей же тест був проведений серед групи майбутніх вчителів початкових класів. За даними у майбутніх вчителів початкових класів зустрічалися студенти, що допустили до 14 помилок. Незважаючи на відмінності у розподілі помилок за тестом у двох досліджуваних групах вони не були визначені статистично значущими (див. табл. 1).

Таблиця 1

Вираження показника інтелектуальної лабільності у студентів

	Групи		Значення t-критерію Ст'юдента	Рівень значущості (p)
	Середні студентів-майбутніх енергетиків	Середні студентів-майбутніх вчителів		
Інтелектуальна лабільність	7,00	6,72	0,32	0,74

Отже, за параметром інтелектуальної лабільності студенти гуманітарного та технічного профілю не відрізняються, а половина з обох груп демонструють середній рівень лабільності.

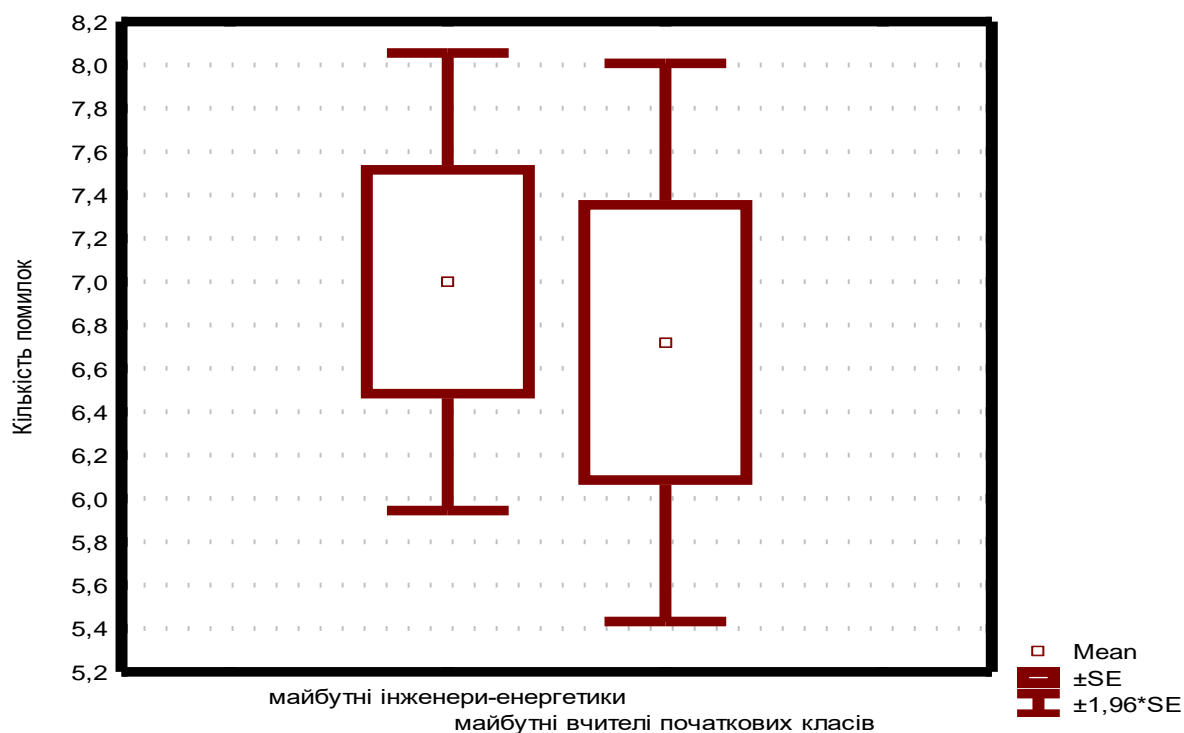

Рис. 1. Розподіл студентів за кількістю помилок «Інтелектуальна лабільність»

На другому етапі нашого дослідження ми вивчали особливості мислення студентів – майбутніх інженерів за допомогою тесту Амтхауера. За Субтестом 1 було визначено, що у 60 % студентів-енергетиків низький рівень індуктивності мислення та почуття мови, у 36 % – середній рівень індуктивності мислення та почуття мови. І лише 2 % опитаних властивий високий рівень індуктивності мислення та почуття мови.

За Субтестом 2 було визначено, що у 88 % студентів-енергетиків мають низьку здатність до абстрагування та оперування вербальними поняттями. 20 % студентів-енергетиків проявляють цю здатність на середньому рівні.

За Субтестом 3 було діагностовано, що 80 % студентів проявляють низький рівень, а 20 % середній рівень комбінаторних здібностей. Нагадаємо, що цей субтест діагностує рівень словесно-логічного мислення і високі результати

тільки з цього субтесту часто бувають у швидких, кмітливих, але менш успішних випробовуваних.

За Субтестом 4 було визначено, що середньо груповий рівень 8,96 із 32 можливих балів. Нагадаємо, що даний субтест діагностує здатність виносити судження. Низький рівень досліджуваних свідчить про низький рівень розвитку абстрактного мислення і бідний словниковий запас.

За Субтестом 5 було визначено, що 44 % студентів-енергетиків мають низький рівень розвитку практичного математичного мислення. Більше половини студентів-енергетиків мають середній рівень розвитку практичного математичного мислення.

Отже, більше половини студентів-енергетиків мають середній рівень здатності до математичного аналізу і синтезу, логічного висновку, математичного узагальнення.

За Субтестом 6 визначено, що 64 % студентів-енергетиків мають низький рівень індуктивності мислення. 32 % студентів-енергетиків демонструють середню здатність оперувати числами.

За Субтестом 7 діагностовано, що 36 % студентів-енергетиків мають низький рівень комбінаторних здібностей та наявні низькі показники просторової уваги. 48% студентам-енергетикам притаманний середній рівень комбінаторних здібностей та показників просторової уваги. 16 % опитаних студентів-майбутніх інженерів мають гарну здатність до оперування двомірними образами.

За Субтестом 8 визначено, що 28 % студентів-енергетиків мають низький рівень просторового узагальнення. Натомість 72 % студентів-майбутніх інженерів демонструють високий рівень просторового узагальнення. Тобто, ми можемо спрогнозувати, що більше половини студентів-енергетиків мають гарний рівень наочно-дійового мислення.

За Субтестом 9 діагностовано, що рівень розвитку мнемічних здібностей (рівень короткочасної пам'яті) більше половини студентів-енергетиків (56 %) – недостатній. Натомість 36 % опитаних студентів-майбутніх інженерів

демонструють середній рівень можливостей короткочасної пам'яті, а 8 % – високий.

Тож, проведене дослідження показало певний ряд психологічних особливостей професійного мислення майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. Далі був проведений порівняльний аналіз з результатами виконання цього тесту групою студентів-майбутніх вчителів початкових класів.

Статистична значущість відмінностей перевірялася за допомогою використання t-критерію Ст'юдента. Дані подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Співвідношення показників мислення студентів-майбутніх енергетиків та студентів-майбутніх вчителів (за методикою Амтхауера)

	Групи		Значення t-критерію Ст'юдента	Рівень значущості (p)
	Середні студентів-майбутніх енергетиків	Середні студентів-майбутніх вчителів		
Субтест 1	10,16	11,60	1,46	-*
Субтест 2	8,24	11,32	4,93	0,00
Субтест 3	7,24	9,36	2,28	0,03
Субтест 4	8,96	6,76	-1,86	-*
Субтест 5	11,64	6,84	-5,87	0,00
Субтест 6	8,28	5,64	-2,66	0,01
Субтест 7	11,72	10,92	-0,92	-*
Субтест 8	11,24	7,76	-4,73	0,00
Субтест 9	9,36	11,32	1,86	-*

*Примітка: «-» – відсутність статистично достовірних відмінностей.

З табл. 2. видно, що студенти гуманітарного профілю мають дещо вищі показники за індуктивністю мислення і почуття мови. Це може бути пояснено специфікою майбутньої діяльності. Проте, означені відмінності не були визначені як статистично значущі.

Натомість здатність до оперування вербальними поняттями та комбінаторні здібності виявилися більш вираженими у студентів-майбутніх вчителів, аніж у студентів-енергетиків. І ці означені відмінності були визначені як статистично

значущі. Професія педагога передбачає широке застосування вербальних вмінь, що і показують наші дані.

Показники за Субтестом 4 виявилися вищими у студентів-майбутніх інженерів, аніж у студентів-майбутніх вчителів початкових класів. Отже, здатність виносити судження є вищою у представників технічного напрямку, аніж гуманітарного. Проте, означені відмінності не були визначені як статистично значущі.

Статистично значущими виявилися відмінності за оцінкою рівня розвитку практичного математичного мислення. Він виявився значно вищим у студентів-майбутніх інженерів. Можемо вважати цю відмінність професійною, оскільки у діяльності майбутнього енергетика завдання на рахунок дуже важливі.

Також статистично значущими виявилися відмінності за здатністю до оперування числами. Вона також виявився вищою у студентів-майбутніх інженерів і це також можна вважати професійною відмінністю мислення, а саме його математичною спрямованістю.

За середніми значеннями обох груп визначено, що комбінаторні здібності та просторове мислення вищі у студентів-енергетиків, проте означені відмінності не були визначені як статистично значущі.

Натомість статистично значущими виявилися відмінності за Субтестом 8. Відтак, просторове узагальнення краще розвинене у студентів інженерних спеціальностей і зусилля професійного навчання спрямовані саме на його розвиток, тому можемо вважати ці відмінності професійно-значущими.

За середніми значеннями обох груп визначено, що показники короткочасної пам'яті вищі у майбутніх вчителів початкових класів, проте статистично значущими ці відмінності не було діагностовано.

Висновки. Аналіз й узагальнення психологічної, психолого-педагогічної та методичної літератури показав, що поняття «професійне мислення» не має чіткого й однозначного, узвичаєного у науці визначення. Його визначають як характеристику якості, рівень досконалості мислення фахівця, які зумовлені характером професійної діяльності. Його розвиток відбувається не тільки

безпосередньо під час практичної роботи, але й в умовах підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах.

Порівняльний аналіз фактичних даних емпіричних досліджень студентів інженерних і педагогічних спеціальностей показав, що за параметром інтелектуальної лабільності студенти інженерних спеціальностей не відрізняються від студентів гуманітарного профілю, і половина з обох груп демонструють середній рівень лабільності.

Студентів-енергетиків вирізняє низький рівень індуктивності мислення та почуття мови, низька здатність до абстрагування та оперування вербальними поняттями, низький рівень комбінаторних здібностей, низький рівень розвитку абстрактного мислення і бідний словниковий запас. Означені параметри є на вищому рівні у студентів-майбутніх вчителів початкових класів.

Показники розвитку практичного математичного мислення, здатності оперувати числами є вищими у студентів інженерних спеціальностей, аніж гуманітарних. В той же час студентів-енергетиків вирізняє середній рівень комбінаторних здібностей та високий рівень просторового узагальнення.

У студентів-майбутніх вчителів початкових класів визначено вищий рівень індуктивності мислення та почуття мови, здатність до абстрагування та оперування вербальними поняттями, високий рівень комбінаторних здібностей, розвитку абстрактного мислення. Вони мають значно більший словниковий запас.

Таким чином, вважаємо, що для розвитку професійного мислення майбутніх фахівців треба здійснювати психологічний супровід становлення цієї важливої якості шляхом підвищення рівня психологічної грамотності, мотивації до саморозвитку і самовдосконалення, впровадження новітніх освітніх технологій у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів з метою формування і розвитку професійно важливих властивостей майбутнього фахівця, в тому числі і професійного мислення.

References:

1. Джелілова Л. Р. Психологічні особливості розвитку професійного мислення у майбутніх вчителів початкової школи: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Одеса, 2008. 19 с.
2. Кудрявцев Т. В. Психология технического мышления: Процесс и способы решения технических задач. М.: Педагогика, 1975. 303 с.
3. Орлов А. А. Динамика личностного и профессионального роста студента педвуза / А. А. Орлов, И. А. Исаев, И. Л. Федотенко, И. М. Туревский. *Педагогика*. 2004. № 3. С. 53–60.
4. Шайда О.Г. Психологічні особливості становлення професійного мислення майбутніх учителів гуманітарного профілю: дис. канд. психол. наук: 19.00.07, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2014. 100 с.
5. Ягупова О. В. Особливості розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психологія праці; інженерна психологія». Харків, 2009. 20 с.

2.8. Theoretical aspects of physical education in higher educational institutions

Теоретичні аспекти фізичного виховання у закладах вищої освіти

Постановка проблеми. Особливості навчальної дисципліни фізичне виховання у закладах вищої освіти визначається тим, що студентський період – це остання можливість отримання знань, вмінь та навичок з фізичної культури в межах державної системи освіти.

Фізичне виховання для студентської молоді повинно бути могутнім оздоровчим чинником, завдяки якому підвищується їхня фізична працездатність, мотиваційна готовність до активного пізнання освітнього середовища та підготовки до професійної діяльності.

Науковці вважають, що основна ідея фізичного виховання у закладах вищої освіти направлена на збереження творчого багатоліття випускника закладу вищої освіти, укріплення його здоров'я, а метою його повинно бути формування фізичної культури особистості студента. У закладах вищої освіти, в наш час домінує фізична підготовка з втратою цілісного розвитку особистості [7; 8].

Таким чином, на думку авторів, фізичне виховання не може бути основним процесом у формуванні фізичної культури особистості. Необхідні трансформація освітнього процесу у ЗВО в такий, в якому домінує фізичне самовиховання і самовдосконалення студентів, піклування їх про своє здоров'я, самоосвіту в цій галузі діяльності протягом всього життя [7, 8].

На нашу думку формування фізичної культури особистості не повинно бути прерогативою тільки під час навчання в університеті з опануванням навчальної дисципліни «Фізичне виховання» – це завдання і всіх попередніх етапів навчання. У закладі вищої освіти цей процес повинен отримати своє логічне завершення, причому не тільки у виді спортивного студентського життя, але, в першу чергу, у виді такого освітнього модуля який би давав студентам знання на

рівні сучасних досягнень науки, її «проблемних зон», в обрану для занять виді фізичної культури.

Фізичне виховання об'єднує одночасно наукові та гуманітарні знання і повинне бути представлене в освітньому просторі закладах вищої освіти, в першу чергу, з освоєнням студентами галузей знань про наукові основи здорового способу життя, соціальних аспектах фізичної культури, наукових основах життєдіяльності людини. Рішення цієї проблеми вбачається у вдосконаленні фізкультурної освіти у закладах вищої освіти.

Фізичне виховання як навчальна дисципліна підпорядкована низками документів міністерства освіти і науки України. Відповідно до наказу від 14.11.2003 р., №757 представлені загальні напрями розвитку фізичного виховання у закладах вищої освіти з метою забезпечення виконання рішень колегій Міністерства освіти і науки України «про стан і перспективи розвитку фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України» (від 28.06.95 р. протокол № 7/6 – 3), «Про координацію роботи фізичного виховання і спорту в навчально-виховних закладах галузі» (від 25.02.98 р. (протокол № 2/9 – 19.), «Рекомендації щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах (лист МОН № 1/9-454 від 25.09.15 року).

Майбутня трудова діяльність випускників закладів вищої освіти ставить зростаючі вимоги до формування й удосконалення різноманітних фізичних здібностей студентів. Це задекларовано в законах України: «Про освіту», «Про фізичну культуру і спорт», цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», Концепції фізичного виховання в системі освіти України, державних стандартах вищої освіти, Державній програмі розвитку фізичної культури та спорту на 2007–2011 роки.

Фізичне виховання у закладах вищої освіти з 2003/2004 навчального року, запропоновано з першого курсу проводити обов'язково на всіх курсах за всіма спеціальностями, обсягом не менше 4-х академічних годин на тиждень окрім останнього випускового семестру.

Безпосередню організацію освітнього процесу з фізичного виховання та його спеціалізованих напрямів у ході освітнього процесу і в позанавчальний час у закладах вищої освіти здійснює – кафедра фізичного виховання.

Відповідно до завдань фізичного виховання у закладах вищої освіти, обсягу та специфіки навчання кафедра може передбачати в своєму складі необхідні для організації її діяльності навчальні підрозділи – навчальні секції фізичного виховання, фізичної реабілітації, спортивного виховання, які об'єднують відповідні спеціалізації з видів рухової активності, захворювань, спорту та навчальні групи.

Організацію у закладі вищої освіти в позанавчальний час спортивних заходів (змагань, розваг, ігор, свят, фестивалів тощо) здійснюють спортивний клуб, спортивний актив, студентська колегія, організаційний комітет.

Для забезпечення організації освітнього процесу з фізичного виховання та масового спорту заклад вищої освіти може мати у своєму складі навчально-методичний (методичний) кабінет, наукову (навчальну) лабораторію, кабінет лікарського контролю, спортивний комплекс, інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Обов'язковий мінімум за освітніми програмами різних спеціальностей дисципліна з фізичного виховання передбачає 406 годин та включає в себе наступний мінімум знань:

- фізична культура в загальнокультурній і професійній підготовці студентів;
- соціально-біологічні основи фізичної культури;
- основи здорового способу життя;
- оздоровча система і спорт (теорія, методика і практика);
- професійно прикладна фізична підготовка студентів.

Під час всього освітнього процесу проводяться семестрові заліки. З метою здійснення медичного контролю стану здоров'я студентів які займаються фізичною культурою і спортом, запропоновано щорічно організовувати і проводити їх медичне обстеження. Загальний тижневий об'єм рухової активності

студентів за рахунок додаткових навчальних і поза навчальних занять повинен складати до 6-8 годин.

В загальних положеннях з фізичного виховання говориться, що фізична культура є важливим компонентом цілісного розвитку особистості, входять обов'язковим розділом в гуманітарні розділи освіти, значущість якого проявляється через гармонізацію духовних і фізичних сил, формування таких загальнолюдських цінностей як здоров'я, фізичне і психологічне благополуччя, фізичне вдосконалення [9].

Результатом успішного освітнього процесу по завершенню навчання та набутих знань з дисципліни «Фізичне виховання» повинно бути сформована стійка мотивація та потреба в здоровому продуктивному способі життя, фізичному самовдосконаленню, отримання особистого досвіду творчого використання різних методів та прийомів для подальшої професійної діяльності та застосування набутих знань та вмінь в повсякденному житті [10].

Метою фізичного виховання у закладах фізичного виховання має бути:

- розуміння ролі фізичного виховання в розвитку особистості і підготовці її до професійної діяльності;
- знання науково-практичних основ фізичної культури і здорового способу життя;
- формування мотиваційного ціннісного відношення до фізичної культури, мотивація до здорового способу життя, фізичне самовдосконалення, потреба в заняттях фізичними вправами та спортом;
- оволодіння системою практичних умінь та навичок які забезпечують збереження і зміцнення здоров'я, психічне благополуччя, розвиток і вдосконалення фізичних здібностей, якостей, особистості, самовизначення у фізичній культурі;
- забезпечення загальної і професійно-прикладної фізичної підготовки, яка визначає психофізичну готовність студентів до майбутньої професії;
- отримання досвіду творчого використання фізкультурно-спортивної діяльності для досягнення життєвих та професійних цілей.

Програма включає в себе знання основ здорового способу життя, теорію і практику оздоровчих систем, інтегрує їх тематику теоретичного, практичного і контролюючого матеріалу.

За останні роки виникла негативна тенденція, яка характеризується погіршенням стану здоров'я населення нашої країни. За основним показником якості життя та добробуту країни очікуваний життєвий вік складає: середня тривалість життя чоловіків на 11.1 років менше ніж у жінок (63.8 та 74.9 відповідно). Цей розрив є більшим у сільських поселеннях (11.9 років), ніж у міських (10.6 років). Найбільше перевищення (13.8 років) спостерігається у Чернігівській області, причому серед сільського населення воно становить 15.9 років). Найменші відмінності у тривалості життя чоловіків і жінок характерні для м. Києва (9 років) та Чернівецької області (9.6 років) [6].

Продовжує погіршуватися і стан здоров'я студентів. Оpubлікований статистичний матеріал свідчить про те, що в життя вступає «хворе покоління».

Серед наук, які займаються питаннями формування, збереження здоров'я людини, головне місце займає фізична культура. Цей вид культури має гуманну направленість, впливає на духовний розвиток людини, формує цінності, які мають загальнокультурне значення, серед яких головним є здоров'я [3; 4].

«Фізичне виховання» – це дисципліна, де студенти мають змогу практично займатися своїм оздоровленням. Закон «Про фізичну культуру і спорт», також розглядає фізичну культуру як один із засобів профілактики захворювань, зміцнення здоров'я, підтримання високої працездатності людини.

В зв'язку з збільшенням кількості студентів, які мають відхилення в стані здоров'я, збільшується значення сучасного напрямлення фізичної культури, об'єктом пізнання, впливу та оздоровлення в якому є хворі люди – адаптивної фізичної культури (АФК). Саме в АФК розробляються засоби і методи, які впливають на оздоровлення і адаптацію до наукової та трудової діяльності людини з відхиленням у стані здоров'я [1].

В останній час спостерігається хвилююча тенденція збільшення кількості студентів, які звільнені від занять з фізичної культури. Довідки з підписами

членів клінічно-експертних комісій лікувальних закладів, які мають студенти, в категоричній формі наполягають звільнити їх від «занять з фізичного виховання» на наступний навчальний рік або на весь період навчання [5].

Науковці стверджують, що із всієї кількості студентів, які вступають у заклади вищої освіти від 10 до 30% мають відхилення в стані здоров'я, половина з них потребує повного звільнення від практичних занять з фізичного виховання. Таким чином, медичні працівники розглядають існуючі форми занять з дисципліни «Фізичне виховання» в закладах вищої освіти як дисципліну, яка може нашкодити здоров'ю даній групі студентів. В той же час спеціалісти адаптивної фізичної культури активно запрошують та залучають до фізично-спортивної діяльності навіть інвалідів, намагаючись розвивати їх дієздатність та ефективну самореалізацію як соціально значущих членів країни [1].

В практиці кафедр фізичного виховання закладів вищої освіти склалася ситуація, коли велика кількість студентів, в найкращому випадку, залучається до освоєння теоретичної частини програми з фізичного виховання. Виникла парадоксальна ситуація, коли студенти, які найбільше потребують освоєння і практичного використання засобів та методів фізичного виховання, такої можливості під час навчання не отримують.

В той же час, існуючі документи вимагають наступні вимоги до рівня підготовки бакалаврів з гуманітарних дисциплін:

- розуміння значення фізичної культури в розвитку людини та підготовці спеціалістів;
- знання основи фізичної культури та здорового способу життя;
- володіння системою практичних вмінь та навичок, які впливають на збереження здоров'я, розвиток та удосконалення психофізичних якостей, самовизначення в фізичній культурі;
- набуття досвіду використання фізично-спортивної діяльності для успішного досягнення життєвих та професійних цілей.

Результатом навчання в сфері фізичного виховання повинно бути створення мотивації до здорового способу життя, формування потреби в фізичному

самовдосконаленню. Використання таких засобів, як фізичні вправи, сили природи, гігієнічні фактори ставлять фізичне виховання в тісний взаємозв'язок з валеологією і ведуть до побудови нової парадигми фізичного навчання

Проблема полягає в тому, що вивчення цілісного організму людини розбили на ряд вузьких дисциплін, а потрібен системний, комплексний підхід, враховуючи і проблему здоров'я. З даної точки зору, взаємозв'язок всієї роботи по зміцненню здоров'я і формування здорового способу життя студентів на кафедрах фізичного виховання є достатньо актуальним [2, 3,4].

Особливості роботи зі студентами, які звільнені від практичних занять фізичного виховання на довгий термін, ще недостатньо вивчені. Ми вважаємо, що звільнення від таких занять, повинно мати тимчасовий характер, так як негативно впливає на здоров'я юнаків та дівчат, які потребують рухової діяльності.

Висновки. В зв'язку із оновленням змісту дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти, актуальне є дослідження форм і методів адаптивної фізичної культури, які найбільш ефективні в роботі з оздоровлення студентів звільнених від практичних занять в зв'язку зі станом здоров'я на довгий термін.

Основною проблемою, що стоїть перед кафедрами фізичного виховання у закладах вищої освіти, є переорієнтація навчального процесу з фізичної підготовки на формування фізичної культури особистості студента, що передбачає як обов'язковий мінімум знання науково-практичних основ фізичної культури й здорового способу життя, формування потреби в регулярних заняттях фізичними вправами й спортом, оволодінням системою практичних умінь і навичок, що забезпечують збереження й зміцнення здоров'я.

В подальшому дослідженні передбачаємо зробити спробу модифікації фізкультурної освіти студентів спеціального навчального відділення, які мають звільнення від практичних занять з фізичного виховання, виявити закономірності та особливості формування в них мотиваційно-ціннісного відношення до фізичного виховання, здорового способу життя, визначення шляхів практичного освоєння ними ціннісного потенціалу фізичної культури і спорту.

References:

1. Адаптивне фізичне виховання: навчальний посібник / укладач. Т.М. Осадченко, А.А. Семенов, В.Т. Ткаченко. Умань: Візаві, 2014. С. 210.
2. Бісмак О.В. Лікувальна фізична культура у спеціальних медичних групах: навчальний посібник. Харків: Вид-во Бровін О.В., 2010. 202 с.
3. Іванов В. Методичний підхід в організації і підвищенні ефективності навчальних занять фізкультурою. *Фізичне виховання в школі*. 2000. № 3. С. 18–20.
4. Круцевич Т.Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення. К.: Олімпійська література, 2010. 246 С.
5. Мухін В.Н. Фізична реабілітація: підручник для студентів ВНЗ фізичного виховання і спорту. К: Олімпійська література, 2000. 423 с.
6. Смертність населення України у трудоактивному віці: колективна монографія; відп. ред. Е.М. Лібанова. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2007. 211 с.
7. Стасюк Р.М., Востоцкая І.Ф., Осипова І.Л. Проблеми та шляхи підвищення ефективності фізичного виховання ВНЗ. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. праць / за ред. С.С.Єрмакова. 2009. № 3. С. 146–149.
8. Теорія і методика фізичного виховання. *Методика фізичного виховання різних груп населення*: підручник для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту; під ред. Т.Ю. Круцевич. Київ: НУФВСУ «Олімпійська література», 2008. Т. 2. С. 155–319.
9. Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах: Лист МОН України від 25.09.2015. № 1/9 – 454.
10. Товт В.А. Основи теорії та методики фізичного виховання: навчальний посібник / Укл: В.А. Товт, О.А. Дуло, М.Ю. Щерба. Ужгород: ПП «Графіка», 2010. С. 140.

2.9. The formation of students of vocational and pedagogical professional college the motivation for a healthy lifestyle by means of fitness technologies

Формування у студенток професійно-педагогічного фахового коледжу мотивації до здорового способу життя засобами фітнес-технологій

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України як європейської держави однією з найважливіших проблем є збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, а особливо сучасної студентської молоді. Всебічний та гармонійний розвиток студентства, заснований на нормах, цінностях, сенсі життя, змінює адаптивні можливості організму особистості і здійснюється через формування здорового способу життя. В цивілізованих країнах Європейського Союзу здоровий спосіб життя – це дуже модно, популярно та актуально. Але стан в нашій країні залишає бажати кращого! Як свідчить аналіз даних офіційного сайту Міністерство охорони здоров'я України в останні роки зростає кількість молоді із захворюваннями серцево-судинної, дихальної та нервової систем, порушенням опорно-рухового апарату. Значні показники мають такі хвороби як: алкоголізм, тютюнопаління й наркотична залежність [8; 9]. Сьогодні лише піднімаються заклики бути здоровим, а соціальне суспільство та реальні дані свідчать про погіршення здоров'я студентської молоді з кожним роком. Сучасна студентська молодь – це майбутні батьки і їх здоров'я є гарантією здоров'я та благополуччя всієї України. У зв'язку з цим велику роль відіграє вивчення мотивації, вподобань та вимог студентства в заняттях фітнесом та трендовими видами оздоровчої аеробіки. Це й зумовлює необхідність активізації позитивної мотивації молоді до здорового способу життя. Погіршення здоров'я студентської молоді активізує пошук трендових та популярних напрямків серед здоров'язберезувальних технологій, а особливо фітнес-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці досить ґрунтовно дослідили мотивацію студенток до здорового способу життя засобами фітнес-технологій (О. Т. Литвин, М. М. Булатова, 2004, Т. Ю. Круцевич, 2006, Н. В. Москаленко, 2010; С. В. Трачук, 2011). Сьогодні науковці встановили, що в основі здорового способу життя лежить оздоровчо-рекреаційна спрямованість передових систем фізичного виховання (В. М. Платонов, 2006; S. N. Blair, 2007; М. В. Дутчак, 2009). В. Самбур дослідив, що застосування сучасних фітнес-технологій (використання різних видів аеробіки) вдосконалюють розвиток психомоторних якостей, рухових умінь і навичок студентів, збільшують їх вподобання до систематичних занять фізичною культурою і спортом. У дослідженнях С. Гейченко, Т. Касацької визначено, що застосування фітнес-технологій підвищує обсяги рухової активності. Є. Урюпін, Т. Букова дослідили, що під час занять аеробними вправами відбуваються позитивні зміни у морфофункціональному стані студентів, що забезпечує покращення показників фізичного здоров'я.

Мета дослідження: проаналізувати особливості застосування сучасних фітнес-технологій та формування у студенток позитивної мотивації до здорового способу життя засобами фітнес-технологій.

Завдання дослідження: 1. Проаналізувати та вивчити наукову літературу з основних питань дослідження. 2. Дослідити сучасні фітнес-технології, застосування їх у професійно-педагогічних фахових коледжах для формування у студентів здорового способу життя. 3. Проаналізувати позитивний вплив на стан здоров'я студентської молоді сучасних фітнес-технологій.

Методи та організація дослідження: Теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової та методичної літератури, контрольні випробування (тести), порівняння та зіставлення, абстрагування та систематизація, методи математичної статистики.

Дослідження проводилось впродовж 2019–2020 н.р. на базі Відокремленого структурного підрозділу «Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра

Довженка». У ньому прийняло участь 50 студенток віком 18–19 років, віднесені до основної медичної групи. Було сформовано дві групи: експериментальну (ЕГ, n=25 осіб), де студенткам було запропоновано займатись за сучасною фітнес-технологією (степ-аеробікою) та контрольну (КГ, n=25 особи), де студентки займались за традиційною навчальною програмою з фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Здоровий спосіб життя – це такий спосіб життєдіяльності, який спрямований на збереження й покращення здоров'я людей. Основні компоненти здорового способу життя є загальна рухова активність, раціональне харчування, достатній сон, оптимальний режим дня, відсутність шкідливих звичок та позитивні емоції [9]. Сьогодні, для покращення здоров'я населення виділяють такі основні напрямки діяльності:

- формування політики, сприятливої для здоров'я;
- створення сприятливого для здоров'я зовнішнього середовища;
- активізація суспільства в напрямку поліпшення здоров'я як особистості зокрема, так і нації загалом;
- формувати свідомість людей діяти на користь власного здоров'я [8].

Важливим напрямком покращення здоров'я є організація викладачем фізичного виховання зовнішніх впливів на активізацію у студентській молоді мотивації до здорового способу життя. Необхідно формувати у студентів ідеологію, у якому здоров'я є найвищою цінністю особистості, нації та людства, давати їм уявлення й знання про здоровий спосіб життя, формувати навички, які дадуть їм змогу зробити вибір на користь здорового способу життя, ділитися власним життєвим досвідом [6]. Все більшого значення на заняттях з фізичного виховання набуває мотивація до здорового способу життя, яка зможе зацікавити студентську молодь, тому що враховуватиме їхні інтереси, рівень фізичного розвитку та стать. Пропонується використовувати такі засоби мотивації молоді до здорового способу життя завдяки сучасним фітнес-технологіям, яких налічується значна кількість, але найбільш популярними з них є наступні [1; 2; 10]:

1. Класична (базова) аеробіка. Найбільш поширений вид аеробіки, що являє собою синтез загальнорозвиваючих гімнастичних вправ, різновидів бігу, стрибків, підскоків, виконуваних під музичний супровід 120–160 акц./хв поточним або серійно-поточним способом. Вправи виконуються на місці, з просуванням вперед, назад і в сторону. Основна фізіологічна спрямованість даного виду аеробіки – розвиток витривалості, підвищення функціональних можливостей кардіореспіраторної системи [4; 5].

2. Степ-аеробіка – поліпшує діяльність серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату, сприяє розвитку найважливіших рухових якостей і покращує пропорційність статури (особливо нижніх кінцівок та нижньої частини тулуба).

3. Слайд-аеробіка. У цьому виді аеробіки використовується спеціальне полімерне покриття і спеціальне взуття. Вправи нагадують рух ковзаняра. Розмір покриття – 183 см довжиною та 61 см шириною. Наукові дослідження показали, що заняття на «слайді» є високоінтенсивним видом оздоровчого тренування, в процесі якого розвивається витривалість, координація рухів, рівновага та загальна спритність, а також тонізуються м'язи ніг.

4. Стретчінг – система спеціально фіксованих положень певних частин тіла з метою поліпшення гнучкості та розвитку рухливості в суглобах. Раціональний варіант стретчінга припускає використання двох типів тренувальних комплексів [3; 7]. Перший, виборчої спрямованості, характеризується застосуванням комплексу вправ за участю одних і тих же м'язових груп, що викликає локальний, але значний за величиною впливу, ефект. Другий тип комплексу формується з вправ, кожна з яких направлена на певну м'язову групу.

5. Калланетика – це поліпшення антропометричних показників за допомогою спеціально підібраних статодинамічних вправ та стретчінга для різних м'язових груп. Під час калланетика рухи та дії виконуються з невеликою амплітудою, часто в нестандартному стані у повному або на пів повному статичному положенні. Акцент чиниться на такі зони, як шию, живіт, сідниці, стегна, спину, також задіяні важкодоступні внутрішні м'язи. Регулярні заняття

калланетикою допомагають швидкому ефекту в зміні зовнішнього вигляду (зміцнення м'язів, позбавлення від надлишків жирової тканини, формування фігури з видовженими пропорціями) і практично не мають вікових обмежень [3; 6].

6. Шейпінг – це система фізкультурно-оздоровчих занять для жінок та дівчат, спрямована на досягнення гармонійно розвинених форм тіла у поєднанні з високим рівнем фізичної підготовленості та рухової активності [3; 6]. В основі тренувальних занять студентської молоді з шейпінгу покладено принцип раціонального використання потенціалу ритмопластичних і силових напрямків гімнастики, синтез вправ яких сприяє позитивній динаміці цілого комплексу найважливіших морфофункціональних показників організму. Найважливішою умовою визначення оптимальних параметрів обсягу, інтенсивності, а також переважної спрямованості фізичних вправ є аналіз ваго-ростових показників студентів та рівня їх фізичної підготовленості [3; 6].

7. Фітбол-аеробіка. У процесі занять даним видом аеробіки використовуються спеціальні пластикові м'ячі діаметром від 45 до 75 см. Це вносить певний ігровий елемент у заняття, сприяє зміцненню окремих м'язових груп, добре виховує почуття рівноваги та сприяє покращенню постави [7]. Особлива перспектива проведення зі студентками аеробної частини заняття в положенні сидячи на поверхні м'яча вчиняє позитивний вплив на м'язи спини, таза, нижніх та верхніх кінцівок, хребта, основні м'язові групи та вестибулярний апарат, що дає можливість безмежно поширити контингент студенток, які займаються аеробними вправами. На заняттях з фітбол-аеробіки використовується музичний супровід, темп та такт в якому з'ясовується характером рухів та дій з врахуванням особистого рівня фізичної підготовленості студенток.

8. Аква-аеробіка. Водне середовище створює спеціальні умови для здійснення рухів: сповільнюється темп їх виконання, в одних випадках процес їх здійснення полегшується, а в інших – ускладнюється. Розрізняють аква-аеробіку в неглибокій і глибокій воді. Вправи можуть виконуватися з низькою, середньою

і високою інтенсивністю, що визначає ступінь навантаження на кардіореспіраторну систему й опорно-руховий апарат.

9. Пілатес – це система фізичних вправ, на заняттях зі студентською молоддю для укріплення м'язів тіла, покращується гнучкість і поліпшується фізичний стан організму [7]. Вправи виконуються на килимках та зі спеціальним обладнанням. Виконання студентками вправ супроводить концентрацією на дихальному ритмі, вони усвідомлюють дії кожної окремої вправи на організм людини, тому такою фітнес-технологією як пілатес можна займатися навіть вдома [7].

Аналізуючи показники фізичної підготовленості студенток КГ та ЕГ на початок педагогічного експерименту та після (за допомогою контрольних випробувань (тестів)), з'ясували, що відбулися вірогідні зрушення у всіх показниках ($p < 0,05$) (табл. 1).

Таблиця 1

Показники фізичної підготовленості студенток 18-19 років

Показники фізичної підготовленості	КГ		ЕГ	
	ВД	КД	ВД	КД
	$X \pm m$	$X \pm m$	$X \pm m$	$X \pm m$
Швидкість – біг на 100 м, с	$18,1 \pm 0,07$	$17,6 \pm 0,15$	$18,1 \pm 0,07$	$16,3 \pm 0,12$
Витривалість – біг на 2000 м, хв, с	$12,3 \pm 0,16$	$11,2 \pm 0,08$	$12,3 \pm 0,16$	$10,9 \pm 0,08$
Швидкісно-силові якості – стрибок у довжину з місця, см	$163,7 \pm 3,21$	$177,4 \pm 2,36$	$163,7 \pm 3,21$	$183,6 \pm 1,28$
Силова витривалість – вис на зігнутих руках, с	$25,3 \pm 0,23$	$32,7 \pm 0,25$	$25,3 \pm 0,23$	$38,8 \pm 0,36$
Спритність – човниковий біг 4 x 9 м, с	$11,4 \pm 0,05$	$10,8 \pm 0,06$	$11,4 \pm 0,05$	$10,2 \pm 0,09$
Гнучкість – нахил тулуба вперед, см	$12,60 \pm 2,18$	$13,5 \pm 0,36$	$15,00 \pm 0,46$	$17,80 \pm 1,89$

У студенток ЕГ (займалися степ-аеробікою) відбулися значні зрушення в показниках фізичної підготовленості, відбулися покращення майже в усіх

показниках фізичних якостей (гнучкості, швидкості, спритності та сили). Студентки, які займалися за традиційною навчальною програмою (КГ) мали невірогідні зрушення у показниках фізичної підготовленості: гнучкість покращилася з $12,60 \pm 2,18$ см до $13,5 \pm 0,36$ см ($p > 0,05$), тоді як у студенток ЕГ вірогідно збільшилася – з $15,00 \pm 0,46$ см до $17,80 \pm 1,89$ см ($p < 0,05$). Аналізуючи показники швидкості з'ясували, що студентки КГ поліпшили показники з $18,1 \pm 0,07$ до $17,6 \pm 0,15$ ($p > 0,05$), тоді як студентки ЕГ вірогідно поліпшили свої результати з $18,1 \pm 0,07$ до $16,3 \pm 0,12$ ($p < 0,05$). Аналогічна ситуація склалася в студенток з показниками з бігу на 2000 м. (витривалості), дівчата КГ покращили результати з $12,3 \pm 0,16$ до $11,2 \pm 0,08$ ($p > 0,05$), а показники студенток ЕГ вірогідно поліпшилися з $12,3 \pm 0,16$ до $10,9 \pm 0,08$ ($p < 0,05$). Аналогічна картина спостерігається з іншими показниками фізичної підготовленості: швидкісно-силові якості, силової витривалості та спритності. Застосовування сучасних фітнес-технологій під час навчального процесу зі студентками допомагає покращенню фізичного стану студенток і розвитку фізичних якостей.

Висновки. Сучасні фітнес-технології відіграють велику роль у житті сучасної людини, зокрема студентської молоді. Серед різноманітності фітнес-технологій обрати потрібно ті, що підходять згідно уподобань, або згідно фізичних можливостей та потреб сучасних студенток. Сьогодні все більшого значення набуває мотивація молоді до здорового способу життя, яке зможе зацікавити студентство, оскільки враховуватиме їхні зацікавлення, рівень фізичного розвитку й стать. Для цього потрібно застосовувати сучасні здоров'язбережувальні технології, які значно підвищують цікавість студентів до фізичного виховання, створять нову позитивну емоційну атмосферу занять, покращать у студентській молоді фізичні якості та фізичну працездатність, спонукають молодь до вибору здорового способу життя.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку нових способів мотивування молоді до здорового способу життя та більш детального обґрунтування вже запропонованих.

References:

1. Давыдов В. Ю., Шамардин А. И., Краснова Г. О. Новые фитнес-системы : учеб. пособ. Волгоград : ВГАФК, 2005. 287 с.
2. Іванчикова С. Використання сучасних технологій фітнесу в вирішенні проблем здоров'я школярів. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 17 (204). Ч. 2. С. 120–124.
3. Касацька Т., Гейченко С. Організація фізичного виховання студенток засобами оздоровчого фітнесу. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення* : мат. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Л., 2012. С. 142–146.
4. Крючек Е.С. Аэробика (содержание и методика проведения оздоровительных занятий): учебно-метод. пособ. Москва: Терра-Спорт, Олимпия Пресс, 2001. 64 с.
5. Купер К. Аэробика для хорошего настроения. М. : Физкультура и спорт, 1987. 191 с.
6. Нечаєв В. Сучасні тенденції у розвитку фізкультурно-оздоровчих технологій. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. 2010. Вип. 3. С. 129–132.
7. Овчиннікова Н., Нестерова С., Сосіна В. Сучасні засоби занять оздоровчої спрямованості. *Фізичне виховання в школі*. 1997. № 4. С. 9–15.
8. Одайник В. Формування здорового способу життя у підлітків. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. 2010. Вип. 3. С. 20–23.
9. Підлісна В., Гуска М. Принципи здорового способу життя студентської та учнівської молоді. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. 2010. Вип. 3. С. 149–153.
10. Теорія і методика фізичного виховання / За ред. Т.Ю. Круцевич. К. : Вид-во НУФВСУ «Олімпійська література», 2008. Т. 2. 391 с.

2.10. Organization of classroom lessons on the subject «Biochemistry of physical culture and sports» in the form of games for students of the specialty «Physical culture and sports»

Організація аудиторних занять з дисципліни «Біохімія фізичної культури і спорту» в ігровій формі для студентів спеціальності «Фізична культура і спорт»

На даному етапі розвитку суспільства та інформаційних технологій необхідно впроваджувати в організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти заняття в ігровій формі. Аудиторні заняття в ігровій формі є актуальними, так як зараз студент йде до вищого навчального закладу не тільки за інформацією зі спеціальності, а й за емоціями.

З розвитком комп'ютерних технологій інформацію за спеціальністю можна знайти самостійно. Існують безліч відео-курсів вивчення тієї чи іншої дисципліни, доступні для читання наукові дослідження. Студент перестав цінувати інформацію, так як інформація стала дуже доступною. Тому зараз, для того щоб зацікавити студента та мотивувати на відвідування аудиторних занять, потрібно впроваджувати в освітній процес такі заняття, які будуть давати ті емоції, які самостійно студент отримати не може. Такі емоції можливі при роботі в команді, при застосуванні елементів гри та змагань, при освоєнні публічних виступів та при передачі своїх знань зі спеціальності іншим. Саме з огляду на вищеназване була сформована основна мета нашого дослідження: розробити комплекс заходів для покращення освітнього процесу студентів спеціальності «Фізична культура і спорт».

Однією з основних дисциплін спеціальності «Фізична культура і спорт» є дисципліна «Біохімія фізичної культури і спорту». В рамках дисципліни студенти вивчають біохімічні процеси, що відбуваються в тілі людини під час тренувальних навантажень та в період відновлення, розглядають принципи

побудови раціональних спортивних та оздоровчих тренувань. Знання з дисципліни є принципово важливими при подальшій роботі в сфері фізичної культури і спорту. Вивчається дисципліна на перших курсах, тому важливо одразу ж зацікавити студента на навчання в університеті. Саме тому для даного дослідження була обрана дисципліна «Біохімія фізичної культури і спорту» та все дослідження стало спрямоване на розробку ситуаційних командних ігор саме для цієї дисципліни.

Ситуаційна задача-гра №1.

На початку заняття студентам пропонується прослухати наступну історію. «Уявіть що ви тренер. Ви тренуєте команду із 10 професійних спортсменів. Ви поставили перед ними завдання виконання вправи на розвиток лактатної витривалості. Після виконання вправи вони вимірюють пульс за 10 секунд 3 рази: відразу по закінченню вправи, через 30 секунд відпочинку, через 60 секунд відпочинку. У семи спортсменів ці три пульси були такими: 32-23-19. А у трьох спортсменів такими: 32-28-26. Назвіть можливі причини такої ситуації із трьома спортсменами.»

По-перше, йде запитання до групи: «Яке відновлення краще – в ситуації із вищеназваними сімома чи трьома спортсменами?». Використовуючи знання з теми «Залежність пульсу від енергозабезпечення» студенти розуміють, що краще відновлення, яке проілюстровано ситуацією із сімома спортсменами (пульс 32-23-19). Треба виявляти причини по яким у трьох спортсменів відновлення погане (пульс 32-28-26). Студентам необхідно назвати якомога більше відомих їм причин, використовуючи отриманні на попередніх парах знання. Викладач зазначає, що єдино вірної відповіді не існує, бо в реальному житті для кожного конкретного спортсмена буде мати значення власна комбінація причин.

Для того щоб максимально залучити кожного студента до обмірковування ситуації пропонується зробити наступне. Викладач обирає трьох студентів, які будуть «акторами». Вони грають спортсменів, у яких пульс не відновлюється належним чином після виконання завдання. Кожен з трьох студентів отримує від викладача картку, на якій вказано причину. Отримавши картку студенту дається

20 хвилин на те, щоб зрозуміти, чому ця причина призведе до поганого відновлення. Користуватися жодними джерелами інформації при цьому не дозволяється, треба самостійно згадувати матеріали пройдених занять. Далі студенту треба буде пояснити свою точку зору з приводу цього питання іншим. Це завдання дає можливість студенту поглибити розуміння теми, синтезувати ідею, маючи певні знання, випробувати себе як доповідача.

Тим часом, інші студенти поділяються на 3 команди. Кожній команді необхідно виявити якомога більше можливих причин поганого відновлення після складного тренувального завдання. Користуватися жодними джерелами інформації при цьому не дозволяється. Таке завдання дозволяє студентам навчитися роботі в команді та обміркувати пройдений матеріал. Через 20 хвилин кожна команда отримує одного «актора». Команда повинна вгадати причину, що вказана на картці цього «актора». На цей етап завдання студентам дається 10 хвилин.

Наступний етап – кожний «актор» виступає перед всією аудиторією з оголошенням причини на своїй картці та детальним біохімічним обґрунтуванням причинно-наслідкових зв'язків. Потім, коли 3 причини з карток обговорено, кожна команда зачитує аудиторії інші можливі причини, до яких вони здогадалися. Після цього йде сумісне обговорення аудиторією всієї ситуації та всіх причин з викладачем. Далі викладачу рекомендується назвати декілька обговорених причин та попросити пояснити їх ще раз декількох студентів, для перевірки розуміння обговореної інформації. Якщо обраний студент не може пояснити, то така можливість надається бажаному студенту. При цьому студент, що зрозумів, повинен пояснювати біохімічне обґрунтування не викладачу, а тому студенту, що не зрозумів. Так студент отримує можливість випробувати себе в ролі викладача. Далі слід спитати студентів що їм сподобалося, що нового вони дізналися, що їх здивувало, що було складно, чи є пропозиції щодо модернізації ситуаційної задачі.

В такій грі у студентів поглиблюються та систематизуються знання, кожен має можливість виступити та проявити творчість. Викладач отримує можливість

побачити рівень засвоєння пройденого матеріалу, а також має можливість виявити студентів, які готові до більшого, ніж стандартна програма, наприклад, до участі в конференції або написання статті.

Нижче наведено перелік можливих причин поганого відновлення пульсу (в контексті наведеної вище задачі): 1) Недостатньо розвинуто аеробний ресинтез АТФ. Як наслідок – недостатня кількість та розмір мітохондрій, недостатня кількість ферментів тканинного дихання, недостатньо розвинута кардіо-респіраторна система та киснево-транспортна система крові. Організму при цьому доводиться підтримувати високу швидкість кровообігу для того щоб отримати необхідну кількість поживних речовин та кисню на відновлення після анаеробної роботи; 2) Недостатньо розвинуто анаеробний лактатний ресинтез АТФ. Як наслідок – відсутність достатньої резистентності к молочній кислоті. При цьому молочна кислота значно руйнує білкові складові м'язової клітини, в тому числі білкову складову мембран мітохондрій (а, як відомо, ферменти тканинного дихання оптимально функціонують при наявності непошкоджених мембран); 3) Спортсмен вживає недостатню кількість антиоксидантів, тому вільні радикали руйнують ліпідні складові м'язової клітини, в тому числі ліпідну складову мембран мітохондрій. Ще можлива причина зниження антиоксидантного захисту – порушення функціонування ферментів антиоксидантного захисту організму внаслідок їх руйнування молочною кислотою, або ж їх недостатня кількість внаслідок недостатньої кількості білків, вітамінів та мінеральних речовин в харчуванні; 4) Спортсмен вживає продукти з жирними кислотами в транс-конфігурації, потрапляння яких до клітинних мембран робить мембрани більш інертними – поживним речовинам складніше потрапити до клітини, а продуктам обміну – складніше виходити з клітини; 5) Спортсмен вживає недостатню кількість незамінних жирних кислот, які потрібні для формування оптимально працюючих клітинних мембран; 6) Спортсмен вживає занадто багато продуктів з нітритами та нітратами, які змінюють валентність заліза в гемоглобіні, ускладнюючи функціонування киснево-транспортної системи крові; 7) Недолік або надлишок кількості білків,

жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин, води в раціоні; 8) Наявність таких шкідливих звичок як куріння та вживання алкоголю; 9) Нераціональний режим дня; 10) Недотримання рекомендацій тренера на попередніх завданнях. Список цих причин може бути доповнено у відповідності до програми курсу.

Ситуаційна задача-гра №2.

Гра спрямована на створення наукової казки. Студенти поділяються на команди. В команді – 4-5 чоловік. Студенти отримують аркуш, на якому вказано слова та словосполучення. Завдання – створити зв'язну історію з урахуванням положень дисципліни «Біохімія фізичної культури і спорту». Обов'язковим є використання всіх наведених слів та словосполучень. Дозволяється змінювати падежі та додавати свої слова. Викладачу, при підготовці аркушу з словами та словосполученнями, необхідно включати слова, що відносяться до біохімії, спорту, університету та слова, які бажано брати з різних сфер життя. Кожна команда може отримувати свій набір слів та словосполучень, або ж кожна команда отримує однакові вхідні дані.

Таке завдання дає можливість творчо та весело провести час, згадати вивчений матеріал, згадати свої емоції під час тренувань та змагань, попрацювати сумісно з одногрупниками при створенні сумісної історії. Таке завдання згуртовує групу.

На створення історії дається 30–45 хвилин. Після цього кожна команда зачитує свою історію аудиторії.

Нижче наведено приклад слів та словосполучень, розміщених на одному аркуші, та створена із них студентами історія.

Набір слів та словосполучень: ватерполісти, яблуко, змагання, збори, задоволення, біль, щастя, тренер, забути, згадати, дізнатися, заборонити, віджимання, автомобіль, режим дня, пошта, сніданок, сік, трибуна, пам'ять, сила, м'язи, антиоксиданти, гемоглобін, киснево-транспортна функція крові, друзі, суперники, ніжність, навчання, мітохондрії, вправи, відновлення, спектакль, гра, сцена, доріжка, ворота, полум'я, ліжко, зошит, щоденник тренувань, акція,

телефон, шкарпетки, ласти, океан, морський котик, прапор України, гори, вуглеводи, жирні кислоти, амінокислоти.

Створена студентами казка: Жили-були студенти. За короткий строк навчання вони зустріли нових друзів. Внаслідок свого режиму дня вони вирішили стати спортсменами – ватерполістами. До щоденника тренувань тренер записував що команді не вистачає вуглеводів, амінокислот та жирних кислот. Кожен день спортсмени ледаче вставали з ліжка, купували на сніданок по акції яблука, тому що їм потрібні були антиоксиданти для сили м'язів. Тренер давав їм тяжкі вправи і мітохондрії в м'язових клітинах не встигали відновлюватися. У кожного спортсмена була своя доріжка в океані, де вони спливали від морських котиків. У студентів проводилися збори в горах, де вони дізнавалися ніжні вправи. Так вони тренували киснево-транспортну функцію крові. Спортсменам забороняли телефони, шкарпетки та зошити, так як через тиждень у них починалися змагання. Їх головний суперник – команда «Автомобіль». Гра проходила на сцені для спектаклів. Їх ворота були у полум'ї. Першу половину матчу суперники збивали команду ластами, але ті, через біль, в другій половині матчу отримала поштою гемоглобін та змінили результат гри. Щасливі трибуни почали віджиматися з прапором України і від цього команда отримала задоволення. Цю команду неможливо було забути. Ось і казці кінець, а наша команда – молодець.

Ситуаційна задача-гра №3.

Гра виконується з м'ячам. Викладач приносить тенісний м'яч. Студенти утворюють коло. Один із студентів отримує м'яч та запитання від викладача по пройденому матеріалу. Якщо студент відповідає на питання, то він отримує можливість кинути цей м'яч комусь з одногрупників, задавши при цьому своє питання по пройденому матеріалу. Студент, якому цей м'яч кидали, повинен його спіймати та відповісти. Якщо відповідає, то отримує можливість кинути м'яч наступному студенту, задавши своє питання по пройденому матеріалу. Якщо студент не зміг відповісти на питання або не зміг придумати наступне питання, то він вибуває з гри. Перемагає той студент, що залишиться в грі останнім.

Таку гру слід проводити не частіше ніж раз в місяць, щоб пройденого матеріалу накопилось досить багато.

Студенту, для перемоги, необхідно не тільки добре знати пройдений матеріал, а й мати стратегію, яку слід розробити швидко та самостійно. Стратегія може проявлятися в виборі наступного студента, що буде отримувати м'яч та підбором такого питання, на яке буде складно відповісти. Користуватися зошитами та іншими джерелами інформації – заборонено [1].

Ситуаційна задача-гра №4.

Студенти поділяються на дві команди. Кожній команді дається завдання на створення кросворду. При складанні кросворду потрібно використовувати знання з пройденого матеріалу. Обумовлюється кількість зашифрованих слів, наприклад, 9. Кожній команді дається на складання кросворду 30 хвилин. Після цього команди кросвордами обмінюються та дається час на відгадування кросворду, який склала протилежна команда. Яка команда скоріше кросворд відгадала – оголошується переможцем. Далі йде сумісне обговорення студентами з викладачем покладених в кросворди запитань [2].

Ситуаційна задача-гра №5.

Студенти поділяються на 2 команди. Кожній команді пропонується зробити якомога детальну схему з приводу факторів, що впливають на клітинні мембрани спортсменів.

Умови завдання: написати фактори які позитивно впливають на клітинні мембрани спортсменів та написати фактори які негативно впливають на клітинні мембрани спортсменів. При цьому фактори що впливають негативно поділити на ті фактори, що є неминучими, та на ті фактори, яких можна уникнути.

Нижче наведено приклад складання схеми (схема може бути доповнена в залежності від обсягу пройденого матеріалу).

Фактори, що позитивно впливають на клітинні мембрани спортсменів: достатня кількість незамінних жирних кислот; наявність в раціоні харчування антиоксидантів; добре розвинений лактатний анаеробний ресинтез АТФ; достатня кількість в раціоні харчування білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та

мінеральних речовин; відсутність у вживаних продуктах транс-ізомерів жирних кислот.

Фактори, що негативно впливають на клітинні мембрани спортсменів, але яких можна уникнути: вживання продуктів харчування, які містять транс-ізомери жирних кислот; недостатня кількість незамінних жирних кислот; відсутність в раціоні харчування продуктів, що багаті на антиоксиданти; погано розвинений лактатний анаеробний ресинтез АТФ; недостатня кількість в раціоні харчування білків, жирів, вуглеводів, вітамінів та мінеральних речовин.

Фактори, що негативно впливають на клітинні мембрани спортсменів, і які є неминучими: вплив вільних радикалів на ліпідні складові мембран; вплив молочної кислоти на білкові складові мембран.

Команда, яка зробили більш детальну схему та коректно її пояснила, оголошується переможцем.

Розроблені авторами п'ять ситуаційних задач-ігор підвищують інтерес студентів на відвідування аудиторних занять, сприяють розвитку навичок роботи в команді, вчать публічним виступам, створюють гарний емоційний настрій, вводять елементи суперництва, що так важливі для результативності навчання студентів спеціальності «Фізична культура і спорт». Запропоновані заходи є ефективними для покращення управління освітнім процесом у закладах вищої освіти.

References:

1. Білоус О.В., Журбін М.С. Інноваційні заходи при викладанні дисципліни «Біохімія фізичної культури і спорту» для студентів спеціальності «Фізична культура і спорт». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. № 3К (110). С. 57–60.

2. Савченко М.О., Білоус О.В., Грдзелідзе С.Р. Складання кросворда як спосіб контролю знань з дисципліни «Біохімія фізичної культури і спорту». *Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти*: матер. І

Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 жовтня 2019 р., Харків; за ред. Кіпенського А.В., Білоус О.В. Харків: Друкарня Мадрид, 2019. С. 22–24.

2.11. Characteristics of mental conditions in students during physical education

Характеристика психічних станів у студентів під час занять фізичного виховання

Постановка проблеми. На даний час, активно відбувається науково-технічний прогрес в різних сферах суспільства, що особливо впливає на фізичний стан підростаючого покоління, який негативно впливає на психічну, розумову і емоційну сфери. Відповідно статистичним даним в Україні поступово підвищується захворюваність серед різних верств населення, особливо занепокоєння стоїть серед молодого покоління. Відповідно до цього у них виражене різке зниження рухової активності, надлишкова маса тіла, перенапруження нервової системи [2].

Молодому поколінню XXI століття, а саме студентській молоді притаманна загальна емоційна напруженість, що виявляється в тривожності, підвищенні неконтрольованої агресивності, небажанні спілкуватися, схильності до самотності, швидкій стомлюваності. Відповідно до цього зростає значення наукової організації праці, яка забезпечує високу працездатність студентів, зберігає їх здоров'я. Основний засіб збереження здоров'я і активного відпочинку під час розумової діяльності – фізичні вправи і спорт [6].

Наукові дослідження дозволяють зробити висновок, що фізичні вправи і заняття різними видами спорту впливають на розумову і фізичну працездатність. Так, проведені педагогічні і фізіологічні дослідження виявили різноманітні зміни в стані організму і розумової працездатності. Під впливом різних величин сумарної рухової активності функціональний стан ЦНС студентів досить чітко відображався на їх розумовій працездатності та динаміці впродовж навчального дня і року [8].

Психологія фізичного виховання сприяє раціональному вирішенню практичних завдань загальнооздоровчого, освітнього і виховного характеру з урахуванням аналізу психологічних сторін діяльності у фізичному вихованні. Як відомо, у процесі фізичного виховання людина вчиться регулювати свої дії на основі зорових, дотикових, м'язоворухових і вестибулярних відчуттів і сприйнять, у неї розвивається рухова пам'ять, мислення, воля та здатність до саморегуляції психічних станів.

Завдяки завдань фізичного виховання, є можливість допомогти раціональному вирішенню практичних питань загальнооздоровчого, освітнього та виховного характеру на основі аналізу психологічних сторін діяльності у фізичному вихованні.

Повноцінне оволодіння професійними знаннями і уміннями у ВНЗ можливо тільки за високої фізичної, розумової та психічної працездатності студента.

Вивчення психологічних особливостей студентів пов'язано з вивченням їх особистісних якостей. Особистість у психології фізичного виховання – це сукупність індивідуальних властивостей психіки, керуючих фізичною активністю. Чинники, що визначають фізичну активність студентів, обумовлюють спеціальну спрямованість навчання, вони тісно взаємопов'язані зі змістом та характером навчально-виховного процесу. Найважливіший обов'язок кожного викладача (тренера) – всебічно аналізувати і враховувати їх у фізичному вихованні студентів. Педагогу необхідно знати про можливості студента, його психологічні особливості. Щоб передбачити поведінку студентів на заняттях, педагог (тренер) з'ясовує, як вони підготовлені до навантажень фізично і морально, які мотиви і установки закріпилися у них в якості основних особливостей особистості [3; 5; 7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури стосовно дослідження психічних станів студентів свідчить про те, що досліджувана проблема розглядається науковцями в різних аспектах, а саме: вивчення саморегуляції психічних станів студентів (Л. Дика, Є. Ільїн, А. Прохоров, Р. Габдрєєва), дослідження психічних станів у навчальній діяльності (Т. Васильєва, М. Ванюхіна, Р. Генінг,

Р. Шавалієва), вивчення станів школярів та студентів у комп'ютеризованій діяльності (А. Сержкіна), залежність емоційних станів від шкільної успішності (А. Горбатков), становлення та розвитку психічних функцій, регуляції психічної активності (З. Рубінштейн).

Психічні стани відбивають усе те, що в даний відрізок часу відбувається у психіці людини. А це особливості перебігу пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення), емоційно-вольових (емоції, почуття, воля) та індивідуально-психологічних проявів (темперамент, характер, здібності), психологічна характеристика діяльності (її мотивація, ступінь усвідомленості).

Мета дослідження – проаналізувати та дослідити рівні психічного стану студентів I-II курсів під час занять з фізичного виховання.

Необхідність проведення даного дослідження викликана такими причинами:

– із змінами соціально-економічних умов змінилися умови навчання (з'явилися нові предмети, збільшився обсяг інформації, яку необхідно сприйняти, відбулися значні відмінності у програмах різних ЗВО, зменшилось аудиторне навантаження з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» тощо);

– вивчити особливості психічних станів студентів у навчальній діяльності.

Для забезпечення здоров'я на біологічному рівні, необхідна динамічна рівновага функцій усіх внутрішніх органів та систем, а також їхнє адекватне реагування на вплив навколишнього середовища. Що стосується залежності здоров'я на психологічному рівні, то воно може бути пов'язане з особливостями особистістю людини, адже психічне здоров'я може бути порушене домінуванням негативних рис характеру, дефектами в моральній сфері або невірним вибором ціннісних орієнтацій. Та слід пам'ятати, що фізичне здоров'я і психічний стан нерозривні і взаємопов'язані, адже сильна психіка в змозі підкорити слабке тіло, забезпечуючи цим його здоров'я [11].

Загальновідомо, що активність особистості і її фізичний та фізіологічний потенціал нерозривно пов'язані з певною системою психологічних механізмів, що забезпечують особливе сприйняття навколишньої дійсності. Постає

необхідність у дослідженні саме цих інтегративних компонентів, з метою комплексного аналізу індивідуальних характеристик студентів I-II курсів ГНПУ імені Олександра Довженка.

За допомогою опитувальника Г.А. Айзенка «Оцінка психічних станів», нами було проведено діагностику психічного стану досліджуваних студентів за чотирма параметрами його оцінювання під час занять фізичного виховання:

агресія – характеризується підвищеною психологічною активністю, прагненням до лідерської позиції шляхом застосування сили по відношенню до оточуючих; *фрустрація* – це психічний стан, детермінований появою реальної або вигаданої перешкоди, перешкоджає досягненню необхідної мети. Ефективність діяльності помітно знижується; *особистісна тривожність*, що характеризується низьким пороговим показником виникнення реакції тривоги й проявляється у формі напруженості, стурбованості, нервозності, відчутті безсилля, незахищеності, нездатності прийняти рішення, а також негативно відбивається на фізіологічному рівні (посилюється серцебиття, підвищується тиск, частота дихання, знижуються пороги чутливості тощо);

ригідність – складність або нездатність перебудувуватись під час виконання завдань навіть за умови, що цього вимагають обставини, виражається інертністю, млявістю тощо.

Рівень особистісної тривожності, що знаходиться вище норми й характеризується емоційною нестійкістю, внутрішніми переживаннями, невдоволеністю, напруженістю, сприйняттям ситуацій як таких, що загрожують життєдіяльності та самооцінці, властивий більшою мірою для старшокурсників.

Якісна інтерпретація зібраних даних засвідчує, що за параметрами особистісної тривожності спостерігається тенденція збільшення кількості студентів, які були віднесені до показника вище норми тривожності – від 8% на першому курсі до 32% на другому курсі.

Кількість студентів I-II курсів, у яких рівень тривожності відповідав норми, становить у межах 6–15%. Вони показали емоційну урівноваженість, спокійність, розкутість, невимушеність, впевненості в собі, готовність до

активних дій. Так, на першому курсі становить 16%, щодо другокурсників, то відбувається наростання числового показника – 32%.

Неоднозначні дані особистої тривожності були виявлені у показниках студентів, які мали тривожність нижче норми. Так, на 1 курсі студентів з показником нижче норми становило 76%, а на 2 курсі їх значно зменшилось до 53 %.

Щодо складової, яка відображає психологічну стійкість, спрямованість на досягнення успіху шляхом подолання перешкод, то норма фрустрації визначена у діапазоні 7–17% студентів.

Завищені показники фруструючого стану (внутрішні конфлікти між прагненнями й можливостями, домінування негативних емоцій, розгубленість, відчуття незахищеності, відмова від боротьби тощо) констатували: 21% – 1 курсу, 39% опитаних другокурсників.

Студенти, які характеризуються активною життєвою позицією, здатні долати перешкоди й приймати рішення, щоб досягти необхідної мети, мають низький рівень фрустрації і розподілились таким чином: 66 % на першому курсі, 44% – другому.

Результати прояву агресії у студентів 1-2 курсів свідчить про значну кількість досліджуваних із завищенням рівнем агресії. Так, діапазон, що характеризує нормальний розподіл даного показника знаходиться у межах 8% – 16%. Студентам, яким властива агресивність, нестриманість через труднощі під час спілкування та співпраці з іншими притаманний показник вище норми. Такі студенти на 1 курсі становлять 40%, на 2 – 38 %.

Також значна частина студентів відзначається стриманістю, спокійністю, готовністю до співпраці. Таких студентів виявлено на першому курсі 41%, 46% – на другому.

Також для значної кількості студентів характерні труднощі в зміні визначеного плану дій, гнучкості, безкомпромісності, небажання сприймати нове, що характеризує їх ригідність. На I-II курсах цей показник становить – 15-

27 %. У межах норми ригідність виявлена в 30% студентів першого курсу, на другому – 22%.

Гнучкість у зміні визначених алгоритмів дій, готовність до прийняття інших точок зору, позицій, легкість переключення уваги, тобто низький рівень ригідності, було встановлено на першому курсі у 54% студентів, на другому – 50%.

Відповідно до показників психічного стану студентів які систематично займались фізичним вихованням, слід відмітити, що в них покращилась емоційна стійкість, значно меншими стали внутрішні переживання, практично зникли незадоволеність і напруженість. Значно зменшилась кількість студентів, у яких особиста тривожність була вище або нижче норми на 28,5 і 8,7 % відповідно.

Результати нашого дослідження частково співпадають з результатами інших авторів [1; 9; 10 та ін.], які проводили та аналізували аналогічні дослідження. Таким чином встановлено, що психічний стан досліджуваних і особливості особистості проявляються лише за певних умов, які створюють або загрозу і небезпеку, або перешкоди у задоволенні своїх потреб.

Висновок. За результатом проведеного дослідження встановлено, що за параметрами особистісної тривожності спостерігається тенденція збільшення кількості студентів, які були віднесені до показника вище норми тривожності – від 8% на першому курсі до 32% на другому курсі. Кількість студентів 1-2 курсі, у яких рівень тривожності відповідає нормі, становить у межах 8-14%. На 1 курсі студентів з показником нижче норми становить 76%, а на 2 і курсі їх значно зменшилось до 53 %. Щодо складової, яка відображає психологічну стійкість, спрямованість на досягнення успіху шляхом подолання перешкод, то норма фрустрації визначена у діапазоні 7-17% студентів.

Відповідно до показників психічного стану студентів які систематично займались фізичним вихованням, слід відмітити, що в них покращилась емоційна стійкість, значно меншими стали внутрішні переживання, практично зникли незадоволеність і напруженість. Значно зменшилась кількість студентів, у яких особиста тривожність була вище або нижче норми на 28,5 і 8,7 % відповідно.

Психічні стани визначають успішність діяльності студентів, їхнє фізичне і психічне здоров'я; виявляють особливості психічної регуляції. Психічні стани є фоном психічної діяльності, впливають на динаміку психічних процесів, виконують регуляторну функцію, забезпечуючи саморегуляцію психічної діяльності. Психічні стани обумовлюють ефективність спілкування і поведінки, продуктивність діяльності.

Перспективами подальшого дослідження. Вивчити проблематику впливу фізичної культури на активізацію пізнавальних процесів – пам'яті, уваги, мислення, уяви; оптимізація не тільки екзаменаційного стресу, а й поточної навчальної діяльності.

References:

1. Апанасенко Г.Л. Соматическое здоровье и максимальная аэробная способность индивида. *Теор. и практ. физ. культ.* Москва, 1998. № 4. С. 29.
2. Базильчук В. Зміни стану фізичного здоров'я студенток під впливом експериментальної програми занять фізичним вихованням. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* Львів, 2004. С. 120–123.
3. Булич Э.Г. Как повысить умственную работоспособность студента. Київ: Вища шк. Главное изд-во, 1989. С. 56.
4. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 376.
5. Гогунев Е.Н. Психология физического воспитания и спорта: учебное пособие. Москва: ИЦ «Академия», 2005. С. 288.
6. Грибков В.А. Методика восстановления умственной и физической работоспособности студентов средствами физической культуры в процессе учебно-трудовой деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук (13.00.04). Москва, 1995. С. 18.

7. Ильин Е.П. Психология физического воспитания Москва: Просвещение, 1987. С. 287.
8. Кузнецова О.Т. Методика підвищення розумової і фізичної працездатності студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості: метод. посібник. О.Т. Кузнецова, О.С. Куц. Львів: НВФ «Українські технології», 2005. С. 175.
9. Магльований А. Аналіз варіабельності ритму серця у студентів з різним рівнем фізичної підготовленості. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. праць з галузі фізич. культ. та спорту. Львів: НВФ «Українські технології», 2005. Вип. 9, Т. 4. С. 124–128.
10. Теория и методика физического воспитания: учебник для ВУЗов физич. восп. и спорта. За ред. Круцевич Т.Ю. К.: Олимпийская литература. Т. 2. С. 167–184.
11. Шевчук Ю. Психологічні аспекти забезпечення здоров'я людини. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності*: Матеріали II Всеукраїнської наукової електронної конференції; відп. ред.: Т.М. Булгакова. Київ, 2019. С. 50–52.

2.12. Development of special abilities of football players in the preparatory period

Розвиток спеціальних здібностей футболістів у підготовчому періоді

Вступ. Навчально-тренувальний процес початкових груп з футболу є базовим у багатолітній підготовці спортсменів. Саме в цей період спортсмени отримують основи техніки і тактики гри. Тому організація підготовки майбутніх футболістів на початковому етапі повинна бути науково обґрунтованою.

Побудова тренувального процесу футболістів обумовлюється головним чином термінами проведення основних змагань. Зокрема, сьогодні спостерігається значне збільшення змагальної практики і, як наслідок, скорочення тривалості підготовчого періоду. Проте, впродовж підготовчого періоду закладається фундамент загальної і спеціальної підготовленості спортсменів. Тому актуальним залишається раціональне планування обсягів тренувальних навантажень, співвідношення засобів тренувальної роботи, які б дозволити спортсменам досягти максимальної спортивної форми до відповідальних змагань.

З огляду на вищезазначене, проблема вдосконалення компонентів змагальної діяльності та тренувального процесу футболістів на етапах річної та багаторічної підготовки досліджувалася достатньо широким колом теоретиків і практиків [5; 7; 9; 11]. Однак, аналіз літературних джерел показав розбіжність думок фахівців щодо ефективних напрямків удосконалення процесу підготовки футболістів. Разом з тим, більшість авторів погоджуються, що на сучасному етапі вичерпали себе напрямки вдосконалення процесу підготовки гравців, пов'язані зі всезростаючою інтенсифікацією тренувальних навантажень або ж із суттєвим розвитком техніки або тактики гри [2; 7; 11]. З огляду на це, перспективним напрямком наукових досліджень вважається пошук новітніх

комплексних шляхів оптимізації процесу підготовки футболістів, серед яких, перш за все варто виокремити моделювання та програмування [6; 8; 10; 11].

Обґрунтування теоретико-методичних основ програмування в системі підготовки спортсменів залишається однією з фундаментальних проблем, вивченню якої присвячені праці багатьох науковців [1; 4]. Зокрема, про ефективність використання методу програмування в тренувальному процесі футболістів свідчать наукові праці [3; 4; 10]. Однак, що стосується підготовки гравців в умовах закладів вищої освіти, дослідження цієї проблематики залишаються фрагментованими.

Викладений аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що проблема побудови тренувального процесу спортсменів на основі програмування є актуальною та перспективною. У той же час, накопичені дані щодо особливостей використання методу програмування в студентському футболі є обмеженими. Це вимагає обґрунтування практичного підходу щодо оптимізації підготовки гравців шляхом розробки програм структурних утворень тренувального процесу футболістів на етапах річного циклу підготовки, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – експериментально обґрунтувати ефективність побудови тренувального процесу футболістів у підготовчому періоді річного циклу підготовки в умовах закладу вищої освіти.

Для отримання об'єктивних результатів у процесі дослідження використовувалися наступні методи: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, педагогічне тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Педагогічний експеримент тривав упродовж підготовчого періоду 2020-2021 н. р. (вересень-жовтень 2020 р.). У дослідженні брали участь 18 футболістів чоловічої збірної команди Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка віком 18-22 роки з кваліфікацією I-II розряду.

Педагогічний експеримент полягав у впровадженні в тренувальний процес футбольної команди розробленої програми підготовки, основні параметри якої детально представлені в п. Результати дослідження та їх обговорення. Для обґрунтування її ефективності ми проводили педагогічне тестування досліджуваних футболістів на початку й у кінці експерименту з використанням тестів стрибок у довжину з місця, човниковий біг 7x50 м, тест Купера, біг 30 м з веденням м'яча, удари м'яча на дальність, які проводилися за стандартною методикою і рекомендовані спеціальною літературою як надійні й інформативні (Костюкевич, 2016).

Результати дослідження. Одна із основних умов високої ефективності системи підготовки спортсменів полягає у чіткому дотриманні вимог щодо вікових та індивідуальних анатомо-фізіологічних особливостей організму. Це дозволяє правильно вирішувати проблеми спортивного відбору і орієнтації, вибору засобів та методів тренування, дозування тренувальних і змагальних навантажень, прогнозування можливих досягнень (Платонов, 2013).

Удосконалення фізичної підготовки відбувається при виконанні змагальних та тренувальних вправ. Кожна з цих вправ характеризується певним тренувальним ефектом, що дає можливість цілеспрямовано впливати на розвиток тих чи інших фізичних якостей.

З метою розвитку фізичних якостей було використано комплекс методів і методичних прийомів, найбільш ефективних, за даними експериментальних досліджень провідних фахівців з футболу, для конкретної фізичної якості (Шамардін, 2013; Николаенко, 2014; Костюкевич, 2016). В залежності від складності фізичної якості та індивідуальних фізичних, психологічних, фізіологічних особливостей футболістів планувалися різні компоненти фізичних навантажень; підбирались ефективні методи розвитку фізичних якостей, характер і тривалість відпочинку.

У зв'язку з цим у підготовчому періоді навчально-тренувального процесу ми звертали увагу на питання підвищення рівня фізичних якостей. Методичні

прийоми їх розвитку (методи, компоненти навантаження, тривалість та характер відпочинку) представлені в таблиці 1.

Так, з метою розвитку загальної витривалості використовувався метод безперервної варіативної вправи. Тренувальний ефект цього методу полягав у підвищенні аеробних та анаеробних можливостей організму, покращення м'язової координації. Виконання тренувальних завдань цього методу сприяло розвитку вольових якостей. Повторно-інтервальний метод нами використовувався для збільшення швидкості або величини зусиль, темпу або амплітуди рухів, або кількох компонентів одночасно, що досягається у повторних серіях з регламентованою інтенсивністю та інтервалом відпочинку. Для адаптації студентів до фізичних навантажень використовувався метод колового тренування.

Таблиця 1

Комплексний підхід та методичні прийоми розвитку фізичних якостей

Фізичні якості	Методи розвитку	Компоненти фізичних навантажень			Тривалість та характер відпочинку
		Інтенсивність вправи	Тривалість вправи	Кількість повторень	
М'язова сила	Повторний, коловий, до відмови	50-60% від максимальної	До 1,5-2.0 с	6-8 повторень	До 3 хв. активний комбінований
Швидкість	Повторно-інтервальний, змагальний	70-90% від максимальної	До 6-7 с	2-3 серії 3-4 повторень	До 5 хв. екстремальний
Швидкісно-силові	Повторний, ігровий, змагальний	50-60 від максимальної	До 5-7 с	3-4 серії 5-6 повторень	До 6 хв. Активний
Витривалість	Безперервної варіативної вправи	40-50% МСК ЧСС-130-140	До 20-25 хв.	1	До 20 хв. Активний
Гнучкість	Повторний, коловий, до відмови	70-80% від максимальної	До 15-20 хв.	3-5 серій 10-15	До 3 хв., Релаксація
Спритність	Повторний, ігровий, змагальний	Максимальна	До 6-10 с	3-4 серії 4-6 повторень	До 4 хв., комбінований

Заняття з переважною спрямованістю на підвищення рівня фізичних якостей проводилися за загальною схемою, яка містить три частини: підготовчу, основну і заключну. Обов'язковість такої структури обумовлена

психофізіологічними закономірностями функціонування організму під час м'язових навантажень. На початку навантаження організм долає інерцію спокою за рахунок поступового підвищення функціональної працездатності органів і систем (фаза впрацьовування). Далі оптимальний рівень працездатності зберігається протягом певного проміжку часу (фаза стійкої працездатності). Під час виконання фізичних вправ поступово відбувається витрачання резервів робочих органів і систем організму (фаза втоми) (Щепотіна & Поліщук, 2018).

Таким чином, послідовність розвитку фізичних якостей наступна: в першу чергу виконувались вправи на швидкість, потім на силу, завершальні – на витривалість. Під час групових форм занять послідовність роботи студентів залежала від місця проведення, кількості інвентарю та обладнання.

Спосіб побудови навчально-тренувального процесу передбачав: визначення тривалості періоду розвитку фізичних якостей та необхідної кількості занять і малих циклів у них; динаміки (підвищення, зниження) навантаження; поєднання локальних програм з питань послідовності розвитку фізичних якостей; вибір засобів педагогічного контролю.

Під час тренувальних занять використовували комплексно-колову форму організації занять в університеті, (отримала назву від комплексного і колового методу), яка складається із таких методів і методичних прийомів:

–метод комплексних занять (використання комплексу методів і методичних прийомів у серії занять, спрямованих на вирішення декількох завдань);

–метод колового тренування;

–організація занять з переважною спрямованістю на розвиток витривалості і швидко-силових якостей.

Організація занять з переважною спрямованістю на розвиток однієї-двох фізичних якостей на одному занятті виявляється більш ефективною, бо концентрація уваги і часу (викладача, студентів), спрямовані на вирішення переважно основного завдання, дозволяє значно інтенсифікувати процес розвитку фізичних якостей, підвищити рівень і темпи фізичної підготовленості

студентів. Позитивну роль відіграє і психологічний настрій студентів при певному режимі рухової активності.

Комплекс вправ, які дозволяють поєднувати фізичну і технічну підготовку. Останнім часом в оздоровчому тренуванні все більш чітко проявляється прагнення комплексно вирішувати питання фізичної і технічної підготовки. З цією метою було застосовано бігові, підготовчі та підвідні вправи, які умовно класифікуємо на: а) вправи, які вибірково впливають на м'язові групи і несуть основне навантаження; б) вправи, за нервово-м'язовими зусиллями і руховою структурою схожі з основними змагальними вправами (рухами); в) вправи, які вказані у пункті «б», але виконуються з обтяженнями (пояс вагою 3-5 кг, диски від штанги 2,5-5 кг, мішки з піском (5 кг); г) колове тренування з використанням специфічних (за видами спорту) комплексів, які сприяють розвитку провідних рухових якостей у сполученні з технічною підготовкою.

Функціональне навантаження яке отримували футболісти під час тренувального процесу в підготовчому періоді ми звертали увагу на ЧСС які умовно були розподілені за 5 рівнями навантажень (Щепотіна & Поліщук, 2018):

- перший рівень. Навантаження помірної потужності, ЧСС 140-150 ударів за хвилину, час роботи йде до нескінченності, відсутні інтервали відпочинку;

- другий рівень. Робота в зоні великої потужності, ЧСС 150-170 ударів за хвилину, час роботи 15-30 хвилин, інтервали відпочинку 3-6 хвилин;

- третій рівень. Робота в зоні субмаксимальної потужності, ЧСС 170-186 ударів за хвилину, час роботи 3-6 хвилин, інтервали відпочинку 1-2 хвилини;

- четвертий рівень. Робота в зоні максимального навантаження, ЧСС 200 ударів за хвилину, час роботи від 10 до 60 секунд, інтервал відпочинку визначається часом відновлення пульсу до 120 ударів за хвилину.

- п'ятий рівень. Робота в зоні рекордного результату, тимчасові умови обумовлені специфікою змагального навантаження.

Для обґрунтування ефективності побудови тренувального процесу футболістів в умовах закладів вищої освіти ми проводили педагогічне

тестування досліджуваних спортсменів на початку й у кінці підготовчого періоду, результати якого відображено в табл. 2.

Таблиця 2

Показники спеціальних здібностей футболістів студентської команди на етапах педагогічного експерименту

Тестові вправи	Статистичні показники		$\Delta \bar{x}$, %	p
	$\bar{x} \pm m$	$\bar{x} \pm m$		
	Етапи експерименту			
	Початок підготовчого періоду	Кінець підготовчого періоду		
Стрибок у довжину з місця, м	2,49±0,01	2,53±0,01	1,6	<0,05
Човниковий біг 7x50 м, с	64,34±0,16	63,42±0,13	1,4	<0,05
Тест Купера, м	2988,35±10,0	3041,78±9,33	1,8	<0,05
Біг 30 м з веденням м'яча, с	4,82±0,02	4,79±0,02	0,6	>0,05
Удари м'яча на дальність, м	82,56±0,53	83,94±0,47	1,7	<0,05

Аналіз табл. 2 дозволяє зауважити суттєвий статистично достовірний ($p < 0,05$) приріст спеціальних здібностей досліджуваних футболістів упродовж підготовчого періоду під впливом розробленої програми підготовки в межах 1,4 – 1,8 %. Достовірного покращення не відбулося лише в результатах бігу на 30 м з веденням м'яча ($p > 0,05$), що характеризує спеціальну спритність гравців у взаємозв'язку зі швидкістю. Це з однієї сторони пов'язано з об'єктивними труднощами вдосконалення швидкісних здібностей футболістів у дорослому віці. З іншої сторони, в подальшому доцільно більше уваги приділяти вдосконаленню спеціальної спритності гравців, яка має велике значення в ігровій діяльності футболістів.

Висновки. 1. Аналіз літературних джерел показав перспективність аналізу розвитку фізичних якостей та спеціальних здібностей у підготовчому періоді і, разом з тим, обмежену кількість досліджень цієї проблематики в ігрових видах спорту.

2. На відміну від традиційного планування, яке визначає лише загальні параметри тренувального процесу, для футболістів студентської команди за відповідним алгоритмом була розроблена програма підготовчого періоду. Вона деталізувалися в програмах тренувальних занять, характерною особливістю яких

була регламентація компонентів навантаження, параметри яких підбиралися з метою формування в гравців тренувальних ефектів.

3. Суттєве (в межах 1,4 – 1,8 %) статистично достовірне ($p < 0,05$) покращення більшості показників спеціальних здібностей футболістів упродовж підготовчого періоду свідчить про ефективність розробленої програми підготовки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в розробці програм річної підготовки футболістів студентських команд.

References:

1. Врублевский Е.П. Теоретико-методическое обоснование программирования макроцикла подготовки спортсменов, специализирующихся в скоростно-силовых видах легкой атлетики. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2011. № 4. С. 74–77.

2. Козіна Ж.Л. Теоретико-методичні основи індивідуалізації навчально-тренувального процесу спортсменів в ігрових видах спорту : автореф. дис. д-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01; НУФВСУ. Київ, 2010. 44 с.

3. Костюкевич В.М. Управление тренировочным процессом футболистов в годичном цикле подготовки: *монография*. 2-е изд. Киев: КНТ, 2016. С. 683.

4. Малиновский С.В. Программированное обучение и спорт. Москва. Физкультура и спорт, 1976. С. 12.

5. Николаенко В.В. Рациональная система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства: монография. Киев: Саммит-книга, 2014. С. 336.

6. Платонов В.Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и её практическое применение. Киев: Олимпийская литература, 2013. С. 624.

7. Шамардін В.М. Технологія управління системою багаторічної підготовки футбольних команд вищої кваліфікації: автореф. дис. ... докт. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт». Львів, 2013. С. 39.

8. Щепотіна Н.Ю., Поліщук В.М. Управління тренувальним процесом кваліфікованих волейболісток на основі методів моделювання. *Теоретико-методичні основи управління процесом підготовки спортсменів різної кваліфікації*: колективна монографія; за заг. ред. В.М. Костюкевича. Вінниця: ТОВ «Планер», 2018. С. 202–227.
9. Bangsbo J. Soccer system and strategies. Illinois: Human Kinetic, 2000. P. 144.
10. Karsten B., Larumbe-Zabala E., Kandemir G., Hazir T., Klose A., Naclerio F. The Effects of a 6-Week Strength Training on Critical Velocity, Anaerobic Running Distance, 30-M Sprint and Yo-Yo Intermittent Running Test Performances in Male Soccer Players. *International journal of sports physiology and performance*. 2016. Vol. 11 (1). PP. 80–85.
11. Kostiukevich V.M., Stasiuk V.A., Shchepotina N.Yu., Dyachenko A.A. Programming of skilled football players training process in the second cycle of specially created training during the year. *Physical education of students*. 2017. 21(6). P. 262–269.

2.13. Problems of professional and pedagogical training of future teachers: implementation of competence approach

Проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів: реалізація компетентнісного підходу

У сучасній системі професійно-педагогічної підготовки вихователів нагальною потребою є розуміння педагогічної діяльності не лише як зовнішнього результату навчання, а й як процесу становлення майбутнього педагога. Найголовнішим завданням при цьому має бути якість одержаного результату, а також змістове наповнення педагогічних засад формування професійної компетентності майбутнього вихователя в умовах університетської освіти. Окрім виділення основних педагогічних засад, що втілюють загальну мету освіти та навчальну програму професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів, вагоме значення має реалізація компетентнісного підходу, інструментарій його втілення в навчальну діяльність.

Вчені-педагоги давно цікавилися питанням методології педагогіки, зокрема В. Краєвський вважає, що це «система знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також системою діяльності з отримання логіки, методів та оцінки якості дослідницької роботи» [3, с. 3-13].

І тому, одержуючи систему знань, необхідно створити такий компетентнісний підхід, щоб співвідношення між дійсністю та відображенням у майбутній професійній діяльності передбачало чітко окреслений зміст професійної підготовки майбутнього вихователя, його відповідність тенденціям уніфікації освіти й адекватність освітнім стандартам.

Компетентнісний підхід в освіті загалом вивчали у працях як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники Р. Бадер, Д. Мертенс, Б. Оскарсон. Українські науковці І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, О. Локшина, О. Овчарук, О. Савченко,

С. Трубачева та ін. розкривали перспективи компетентнісного підходу в національній освіті. Розвиток складових професійної компетентності освітянина був предметом дослідження вчених А. Богуш, Н. Денисенко, Н. Гавриш, Е. Карпової, О. Кононко, Н. Лисенко, Н. Ничкало, Т. Поніманської, Л. Хоружої. Однак більш вузького спрямування, а саме дослідження педагогічних засад компетентнісного підходу щодо формування професійно-педагогічної підготовки вихователя за умов навчання у вищому навчальному закладі було не достатньо розкрито.

Професійно-педагогічною підготовкою майбутнього вихователя передбачено опанування категорій «компетентність» та «компетенція», які, на перший погляд, мають суттєву спорідненість. Так, поняття «компетенція» акумулює насамперед чітко визначену вимогу до освітнього процесу (стандарт, професіограма, опис повноважень, дескриптор професії), характеристику повноважень, потенційну можливість особистості та з'ясування сфери діяльності.

Натомість «компетентність» характеризується науковцями як спроможність суб'єкта праці виконувати завдання і обов'язки у повсякденному житті. Саме структурою компетентності передбачено наявність знань, умінь, певних цінностей, досвід особистісної поведінки, а також фаховий досвід.

Різновидом компетентності є професійна, що означає особистість під час виконання нею певних професійних обов'язків. У напрямі професійної компетентності науковці І. Бех, А. Богуш, В. Бондар, І. Зязюн, Е. Карпова, В. Кузя, Т. Танько виділяють поняття професійної педагогічної компетентності, зазначаючи, що воно є набагато складнішим.

Професійна педагогічна компетентність, або професійна компетентність майбутнього вчителя чи вихователя також має свої характеристики. Чимало вчених, вживаючи цей термін, «розуміють певний обсяг професійно-необхідних знань, умінь, навичок, глибоку обізнаність у питаннях виховання і навчання як обов'язкового елемента професійної компетентності педагога» [2]. При цьому кожен із них прагне якомога точніше визначити її складові. Наприклад, І. Зязюн,

В. Лозова зауважують, що, «крім знань і умінь, педагогу необхідні певні особистісні якості, адже він сам є засобом впливу на учня. Крім того, формування особистості значним чином залежить від спрямованості педагога, його поведінки, яка безпосередньо впливає на дитину, віддзеркалюючись у її підсвідомості» [4, с. 5]. Тобто у професійній компетентності майбутнього вихователя за структурою передбачено врахування професійно значущих якостей особистості, головними серед яких має бути любов до дітей, комунікативність, старанність та емпатія. Маючи такі якості особистості вихователь дошкільного навчального закладу здатен виконувати професійні завдання діяльності, поєднуючи їх з фаховими знаннями та вміннями, саме це і характеризує разом професійну компетентність вихователя-педагога.

До складу професійної компетентності педагога входять декілька видів компетенцій, які науковці поділили на: загальнопедагогічну, що характеризується володінням основних інваріантних психолого-педагогічних знань та умінь, на які вплинула успішність розв'язання великої кількості освітніх і виховних завдань за різними педагогічними системами; а також вона означається відповідністю конкретним фаховим вимогам, на що не впливає спеціалізація педагога; крім того, визначається володінням певних рис характеру особистостей, які потрібні для якісної педагогічної діяльності; спеціальну, яка передбачає оволодіння конкретними визначеними для педагога знаннями, вміннями та навичками; технологічну (діяльнісну), якою визначаються ті професійно-педагогічні вміння, якими передбачено засвоєння виконання професійно-педагогічних дій у галузі професійно-педагогічної діяльності; креативність; комунікативну, що виявляє свої особливості встановленням толерантних стосунків із вихованцями, це сприяло б найефективнішому розв'язанню завдань навчання і виховання; проявом поважного ставлення до тих рис характеру, що становлять зміст поглядів дитини, який він би нецікавим і простим на перший погляд не був; оволодінням прийомами фахового спілкування з колегами; рефлексивну, що є регулятором індивідуальних досягнень педагога, удосконаленням педагогічної майстерності. «Ця

компетенція виявляється в здатності до самопізнання (самопостереження, самоаналізу, критичної самооцінки), самовираження (самокритики, самостимулювання, самозмушування і т.і.), самореалізації (самоорганізації, контролю та обліку діяльності з самоутворення)» [4].

Галузевий стандарт вищої освіти визначає професійні компетенції вихователя дошкільного закладу, серед яких провідна роль належить навчально-розвивальній, виховній, просвітницькій, комунікативній, діагностико-прогностичній, оздоровчо-профілактичній, організаційно-педагогічній та ін.

Професійна педагогічна компетентність характеризує освіту з результативно-діяльнісного спрямування. Саме професійна педагогічна компетентність дає змогу корелювати основні групи компетентностей, якими має володіти майбутній вихователь. Насамперед мається на увазі соціальна компетентність, яка передбачає здатність особистості співпрацювати з іншими у команді, колективі, приймати важливі рішення і спільно визначати пріоритетні завдання у колективі. Набуття такої компетентності сприяє культурному та інтелектуальному розвитку особистості. «Соціальна компетентність формує не тільки певні складні вміння, але й сприяє вихованню надзвичайно важливих у сучасному житті якостей особистості» [5].

Систему професійної педагогічної компетентності становлять, на нашу думку, ряд важливих компетентностей: продуктивної творчої діяльності, інформаційна, комунікаційна та компетентність саморозвитку, або самоосвіти. Так під час реалізації компетентності продуктивної творчої діяльності важливою проблемою у сучасній освіті є пошук обдарованої молоді, спостереження результатів їх навчання: учні, які розвивають і вдосконалюють творче мислення, мають здатність знаходити ефективне вирішення будь-якої проблеми, тобто вони мають більше можливостей для самореалізації.

Актуальність інформаційної компетентності зумовлена зростанням значення інформації для сучасного суспільства, в результаті опрацювання якої передбачено оволодіння різними інформаційними технологіями, а також

наявність вміння критично осмислювати інформацію. Розвиток інформаційної компетентності передбачає також залучення і власного досвіду.

Комунікаційна компетентність передбачає опанування важливого у суспільному житті, роботі усного і письмового спілкування, наближена й до полікультурної компетентності. Натомість компетентність саморозвитку, або самоосвіти дає змогу постійно навчатися і займатися самоосвітою, як у професійному житті, так і у особистісній сферах.

Для реалізації компетентнісного підходу майбутній вихователь повинен навчитися зацікавлювати кожну дитину шляхом чіткої мотиваційної установки, використовувати різноманітні методи і форми навчальної діяльності, а також створювати під час занять такі ситуації, які можуть дати кожній дитині проявити ініціативу, самостійність. Це якнайкраще сприяє формуванню основних компетентностей дошкільників, які мають володіти не лише якимось специфічними предметними вміннями, навичками, а й такими, що є життєво необхідними взагалі кожній людині.

Саме у процесі цілеспрямованого навчання майбутнього вихователя у вищому навчальному закладі може формуватися його професійна педагогічна компетентність. Це відбувається за рахунок того, що саме у закладі особистість поступово починає оволодівати всіма необхідними фаховими компетенціями.

В умовах навчання основними складовими формування професійної педагогічної компетентності є насамперед адапційно-орієнтувальний етап, коли майбутній педагог усвідомлює і осмислює вибір професії, виставляє власні ціннісні пріоритети, а також оволодіває спеціальними знаннями. Як і наступні етапи, адаптаційно-орієнтувальний має своє завдання і розкривається у процесі взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу. На цьому етапі взаємодія учасників виявляється у якості введення майбутнього педагога у навчальну фахово спрямовану діяльність, а також поділ функцій між студентом (учіння) і викладачем (навчання).

Наступний етап науковці визначають як змістоворефлексійний. Він визначає якість набуття основних професійних знань, умінь та навичок,

майбутній педагог має їх засвоїти і проявити у результаті їх застосування свої індивідуальні особливості і розвинути як наслідок у собі професійно значущі якості. Цей етап передбачає використання студентами репродуктивних (імітованих) дій, які підтримує викладач.

Черговий етап формування професійної педагогічної компетентності передбачає інтеграцію у педагогічне середовище та творчу самореалізацію, це так званий практико-перетворювальний етап. На цьому етапі майбутній фахівець-педагог стає більш самостійним, тому важливими є процеси саморегулювання, самоспонування і самоорганізації.

Компетентнісний підхід у фаховій підготовці майбутнього вихователя сприяє використанню на всіх етапах методів, які використовуються на певних етапах навчально-виховного процесу: спочатку, це пояснювально-ілюстративні та репродуктивні (адаптаційно-орієнтувальний етап), надалі методи проблемного викладу, частково пошукові (змістоворефлексійний етап), насамкінець дослідницькі методи (практико-перетворювальний етап).

Крім того, професійна компетентність має різні рівні впливу особистості на навколишню дійсність. Вплив професійної компетентності майбутнього педагога має бути позитивний і якомога сильнішим, незалежно від того, чи є він опосередкований, чи є безпосередній на навколишнє середовище, вихованців, їхніх батьків, інших особистостей загалом. Це можливо досягти лише за умови покращення якості знань, набуття більшого досвіду та певних функцій професійної діяльності, також важливим залишається й збільшення обов'язків особистості.

Компетентнісний підхід у процесі формування професійної педагогічної компетентності майбутнього вихователя характеризується такими ознаками:

- 1) на високому рівні має бути мотивація навчальної діяльності, адже від цього залежить і якість засвоєння знань, і ставлення до навчання загалом;
- 2) повинні бути на належному рівні взаємини, які складаються у майбутнього вихователя з усіма учасниками навчально-виховного процесу у закладі, в якому він навчається;

3) від якості взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу має залежати також і процес управління розвитком особистості;

4) домінуючі психічні стани особистості відіграють неабияку роль у ефективності навчання: якщо людина неврівноважена, можуть виникати психологічні конфліктні ситуації, якщо урівноважена, її поведінка є логічною, адекватною і виваженою.

Саме тому компетентнісний підхід у підготовці майбутнього вихователя суттєво впливає на її результати.

Отже, реалізація компетентнісного підходу у процесі фахової підготовки майбутнього вихователя дає змогу висловити ряд пропозицій у напрямі покращення безпосередньо процесу формування професійної педагогічної компетентності майбутніх вихователів. Це насамперед має бути проведено на нормативно-законодавчому рівні шляхом розробки нових Галузевих стандартів спеціальності «Дошкільна освіта» відповідно до Національної рамки кваліфікацій із необхідністю врахування вимог, що висуваються до педагога-працівника дошкільного навчального закладу сучасним суспільством. Також варто вищим педагогічним навчальним закладам (інститутам, університетам), інститутам післядипломної освіти теж посприяти розробці інструкцій зі створення навчально-методичних комплексів спеціальних професійних педагогічних дисциплін, які мають відповідні навчальні модулі, що узгоджуються із тими професійними компетенціями, які зазначені у Галузевих стандартах вищої освіти. З метою покращення наукової та навчально-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з дошкільного виховання до формування професійної педагогічної компетентності у вищих педагогічних навчальних закладах провести спеціальні семінари.

References:

1. Артемова Л. В. Реалії та перспективи розвитку дошкільної освіти України в контексті ключових позицій Болонської декларації. Вісник Глухівського

державного національного педагогічного університету ім. О. Довженка. 2010. № 16. С. 10–14.

2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. Москва, 2004. 42 с.

3. Краевский В. В. Методология педагогики: прошлое и настоящее. Москва : Педагогика, 2002. № 1. С. 3–13.

4. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : Матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер. Харків : ОВС, 2002. С. 3-8.

5. Пометун О.І. Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів. К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.2004. С.16–18.

PART 3. FUTURE SPECIALISTS' MANAGERIAL COMPETENCE FORMATION

Проблема формування управлінської компетентності майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти у вищій школі має свою специфіку. Задля її визначення важливо окреслити ознаки сучасної педагогічної освіти, що здійснюється у вищій школі по підготовці здобувачів освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Розглядаючи специфіку педагогічної освіти, ми спираємося на дослідження сучасних вчених (І. Бега, Р. Гуревич, М. Євтуха, В. Бондаря, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, В. Лугового, О. Мороза, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, Л. Хомич та ін.), в яких розкрито методичні та теоретичні аспекти педагогічної освіти.

Зокрема, *В. Луговий (1994)* зазначає, що «метою педагогічної освіти має бути формування особистості педагога, здатного реалізувати основне завдання освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства – відповідно до тієї частини культурної спадщини, з якої він спеціалізується» [13].

У «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004) визначено мету розвитку педагогічної освіти як «створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці» [8].

Таким чином, освітній процес у вищій школі має на меті не просто трансляцію професійних знань та педагогічну підготовку, а більшою мірою створення умов для цілісного особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога ЗДО.

Сучасна система педагогічної освіти – це система, яка динамічно розвивається, характеризується відкритістю, багатоступеневістю, багатофункціональністю та гнучкістю. Удосконалення якості педагогічної освіти засновано на принципах фундаментальності, універсальності, інтегральності, варіативності, наступності та її практичній спрямованості.

Під *універсальністю* педагогічної освіти розуміється повнота набору дисциплін, що складають базову підготовку в єдності професійних та загальнокультурних компонентів. Висока якість психолого-педагогічної, соціально-гуманітарної і загальнокультурної підготовки неможлива без посилення ролі гуманітарної складової освітньої програми, що забезпечують дисципліни «гуманітарного» спрямування, які сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості, формування активної громадської позиції, загальної культури тощо.

Реалізація принципу *інтегральності* забезпечує міждисциплінарні зв'язки, орієнтацію на формування цілісної картини світу, створюваної комплексом базових дисциплін на основі взаємодоповнюваності змісту і єдності мети і вимог. *Варіативність* освітніх програм дозволяє задовольняти запити замовника, враховувати адресність підготовки фахівців для системи освіти, що досягається за рахунок гнучкого поєднання дисциплін обов'язкової складової, курсів за вибором і дисциплін спеціалізацій (при наявності). Дотримання принципу *наступності* при формуванні змісту педагогічної освіти дозволяє реалізувати одну з необхідних умов забезпечення безперервності педагогічної освіти. Принцип наступності передбачає досягнення спільної для всіх рівнів педагогічної освіти мети – якісної підготовки кадрів на основі узгодження концептуальних підходів при визначенні вимог до рівня і змісту теоретичної та практичної підготовки фахівців для сфери освіти. Дотримання всіх зазначених

принципів матиме сенс в тому випадку, якщо вони будуть співвіднесені з запитами ринку освітніх послуг, замовника і споживача, а це можливо за умови дотримання принципу *практичної спрямованості* педагогічної освіти.

Водночас важливим завданням вищої педагогічної освіти залишається формування у майбутнього педагогічного працівника, що бере на себе місію професійної підтримки розвитку та особистісного визрівання дитини, суб'єктивної позиції соціальних відносин і власної життєдіяльності, усвідомлення своїх соціально-педагогічних функцій, визначення пріоритетів особистісного і професійного розвитку.

У Концепції розвитку педагогічної освіти зазначено: «головним завданням трансформації педагогічної освіти є забезпечення її випереджувального розвитку. Відповідно до цього, рівень освіченості (включаючи усереднений рівень здобутої формальної освіти) педагогічної спільноти повинен неперервно зростати за рахунок підвищення освітнього рівня молодих фахівців, а також особистісного розвитку педагогічних працівників. Усі здобувачі освіти мають отримати доступ до найсучасніших знань, які можуть бути опановані ними на відповідних освітніх рівнях, та освітніх методик (технологій), що потребує невідкладної належної підготовки та вдосконалення педагогічних працівників» [9].

Отже, професійна компетентність повинна стати однією з найважливіших характеристик діяльності педагога, інтегральною якістю особистості, що виступає як результат професійно-педагогічної підготовки і як найважливіша умова ефективності професійної діяльності.

У Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) наголошено, що «підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, враховувати світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів» [9].

Однією із вимог до модернізації освітніх програм підготовки педагогічних працівників, окреслених у Концепції, є «формування менеджерських

(управлінських) навичок із широким використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій для ефективної діяльності в умовах реальної автономії закладів освіти» [9].

Щодо підготовки управлінців закладів освіти, то у Концепції зазначено, що вона передбачає «здобуття (визнання) додаткової формальної освіти та/або підвищення кваліфікації в галузі 07 «Управління та адміністрування» [9].

Водночас, підготовка управлінців ЗДО здійснюється на магістерських освітніх програмах зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. Стандарт зі спеціальності 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти затверджено 2020 року [21].

У державному освітньому стандарті вищої освіти фактично визначаються ті положення, які утворюють професіограму фахівця ЗДО, тобто повну кваліфікаційну характеристику фахівця з позиції вимог, що пред'являються до його знань, умінь і навичок; до його особистості, здібностей і рівня підготовки впродовж декількох років.

З-поміж спеціальних компетентностей, які має набути здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта визначено знання, вміння і практичні навички, що визначають здатність випускника успішно здійснювати управлінську діяльність у закладах дошкільної освіти, а саме: «здатність здійснювати методичний супровід освітньої діяльності закладу дошкільної освіти; готовність до організації фінансово-господарської діяльності закладів дошкільної освіти; здатність здійснювати нормативно-правове регулювання діяльності закладу дошкільної освіти, керуючись законодавчими документами та основами професійної етики» та ін. [21].

Відповідно до Стандарту, нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, вимагає забезпечення з-поміж іншого, і результатів навчання, що пов'язані із функціями управлінської діяльності, а саме: «володіння вміннями й навичками аналізу, прогнозування, планування, організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти» [21].

Задля гарної підготовки майбутнього фахівця ЗДО важливо визначення структури, змісту, форм і методів теоретичної та практичної підготовки магістрів, розробка методик, що сприяють розвитку їх загальних і спеціальних здібностей, формування у них професійної компетентності.

Розглядаючи формування як наукову категорію, ми дотримуємося позиції В. Сластьоніна (2013), що визначає «становлення, придбання сукупності стійких властивостей і якостей. Формувати – означає надавати форму чогось, стійкість, завершеність, певний тип» [19, с. 101].

У рамках дослідження *формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО* ми будемо розглядати як компонент професійної підготовки фахівця у вищій школі, який передбачає, з одного боку, врахування специфіки освітнього процесу у виші, його загальних цілей, змісту, форм і методів професійної освіти, а з іншого – підбір змісту і особливу організацію практико-орієнтованої діяльності магістра в рамках освітнього процесу вишу, задля забезпечення оптимального рівня сформованості управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО.

Опора на компетентнісний підхід у процесі формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО передбачає особливу організацію тієї частини освітнього процесу, яка безпосередньо визначає становлення цієї характеристики магістра як майбутнього фахівця ЗДО.

" " " " " "

" " "" " 0'

Моделювання затребуване тоді, коли виникає необхідність чіткого структурування та систематизації отриманих знань про досліджуваний об'єкт. У зв'язку з цим моделювання процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО ми розуміємо як систематизацію, структурування і інтерпретацію знань про це явище з урахуванням специфіки освітнього процесу у вищій школі, змісту і характеру професійної підготовки майбутнього педагога.

Враховуючи зазначене, нами були визначені компоненти моделювання процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО в вищій школі, до їх числа відносяться:

1. Цільова спрямованість процесу формування.
2. Динамічна характеристика процесу формування
3. Змістовна складова процесу формування.
4. Організаційно-діяльнісна складова процесу формування.

Виділення компонентів моделювання процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО дає можливість послідовно розглянути проектування та шляхи здійснення цього процесу на практиці.

1. Цільова спрямованість процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі.

Моделювання процесу підготовки фахівця починається із визначення цілей, тому що усвідомлене цілепокладання визначає відбір змісту, форм, методів і технологій реалізації поставлених цілей.

Розділяємо думку А. Троян (2015), відповідно до якої у визначенні мети підготовки фахівця з управління необхідно виходити з розуміння наукового управління як свідомої діяльності, яка здійснюється відповідно до вимог об'єктивних закономірностей управління і керованої системи [22]. Тобто важливо підготувати фахівця, який був би компетентним як в управлінській діяльності так і в педагогічній галузі.

Отже, кінцевою метою підготовки майбутнього фахівця до управлінської діяльності у ЗДО є сформованість у нього педагогічних та управлінських компетентностей, які сприятимуть ефективній діяльності у ЗДО.

У рамках нашого дослідження цільовий компонент розглядається як основа, відповідно до якої відбувається цілеспрямоване формування особистісно-ціннісного ставлення майбутнього фахівця управлінської діяльності в галузі дошкільної освіти, потреби оволодіння нею як важливого засобу творчого пізнання і перетворення освітнього процесу ЗДО. Функція цільового компонента набуває домінуюче значення, так як сприяє пробудженню у магістрів інтересу до

осмислення необхідності оволодіння початками управлінської діяльності, оскільки вона надає майбутнім фахівцям можливість освоїти науково-теоретичні основи управління педагогічними системами, психолого-педагогічні механізми його здійснення, а також впливає на формування особистісних якостей майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Мета полягає у засвоєнні майбутніми фахівцями ЗДО сукупності знань галузі педагогічного менеджменту та теорії і практики дошкільної освіти, досвіду практичного вирішення управлінських завдань у ЗДО, ціннісного ставлення до управлінської діяльності, що стане основою управлінської компетентності як особистісно-професійної характеристики майбутнього фахівця ЗДО.

Основними завданнями формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ЗДО є формування:

- ціннісної системи знань про закономірності організації дошкільної освіти;
- знань з теорії та практики управління освітньою системою ЗДО;
- мотивованого ставлення до управлінської діяльності, заснованого на розумінні та особистісному прийнятті її гуманістичних, демократичних, аксіологічних підстав;
- практичного досвіду здійснення управлінської діяльності у ЗДО та розв'язання складних завдань.

Названа мета і перераховані завдання формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі відображають ідеологію компетентнісного підходу до підготовки фахівця, який передбачає, що управлінська компетенція – це область питань і видів діяльності, необхідних для професійного освоєння майбутнім фахівцем, а управлінська компетентність – це особистісно-професійна характеристика майбутнього фахівця, що відображає ступінь оволодіння відповідною компетенцією.

2. Динамічна характеристика процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі.

Цей компонент моделі формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі передбачає визначення етапів організації цього процесу відповідно до загальної логікою здійснення професійної освіти у ЗВО.

У дослідженні ми дотримуємося позиції, згідно з якою формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО – це динамічний процес, який послідовно здійснюється впродовж 1 року та 4 місяців навчання здобувачів за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Динамічна характеристика процесу формування проявляється у виділенні етапів, які формально відображають послідовність занурення магістранта у сферу питань управління ЗДО. Логіка формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі включає три основних етапи: орієнтаційний, предметно-методичний, дослідницький. На кожному етапі, поряд із загальною метою – професійною підготовкою майбутнього фахівця ЗДО, можна виділити приватні цілі.

Орієнтаційний етап формування передбачає засвоєнням базових соціально-гуманітарних дисциплін.

Предметно-методичний етап формування пов'язаний із засвоєнням магістрантами спеціальних дисциплін, які розкривають наукові основи, теоретичні та практичні аспекти дошкільної освіти та педагогічного менеджменту, управління закладом дошкільної освіти та здобуття практичного досвіду управлінської діяльності у ЗДО.

На дослідницькому етапі формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО важливо створити умови для організації індивідуальних наукових досліджень майбутніх фахівців ЗДО.

Отож, логіка процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО визначається поетапним ускладненням змісту, форм і методів, що сприяють ефективному засвоєнню майбутнім фахівцем ЗДО основ теорії і практики дошкільної освіти та управлінської діяльності, їх прийняттям як особистісно-значимих у професійній діяльності.

3. Змістовна складова формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі.

Задля досягнення цілей та результатів навчання важливо знання та практичну складові навчання представити загально-професійними освітніми компонентами, які складають взаємопов'язану логічну систему, яка об'єднує наступні компоненти: соціально-гуманітарна підготовка, що забезпечується загально-гуманітарними предметами; предметно-методична підготовка, націлена на засвоєння психолого-педагогічних знань у єдності з технологічною стороною організації освітнього процесу в ЗДО; теоретико-практична підготовка до здійснення окремих напрямків діяльності фахівця ЗДО, у тому числі до управлінської діяльності.

4. Організаційно-діяльнісна складова процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі.

Процес формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО включає у себе різні види аудиторної та позааудиторної діяльності, самостійну діяльність магістрів; практичну складову; дослідницьку роботу та ін.

До організаційних форм освітнього процесу відносимо: лекції, семінарсько-практичні заняття; педагогічна практика; написання кваліфікаційної наукової роботи.

До методів навчання відносимо: інформаційно-комунікативні, комп'ютерні технології, методи ігрового моделювання (рольові, ділові, імітаційні ігри), методи аналізу конкретних ситуацій (АКС або кейс-стаді), що дозволяють посилити практичну спрямованість процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО та ін.

Основною умовою успішної реалізації процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО, безсумнівно, є взаємозв'язок теоретичних знань із практичною підготовкою, націленість освітнього процесу на занурення майбутнього фахівця у практико-орієнтовану діяльність. Звідси в якості ще одного засобу ефективного здійснення процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО виступає педагогічна

практика, яка допомагає магістрам набути практичні навички розв'язання складних завдань управлінської діяльності у ЗДО.

5. Результативна складова формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО у вищій школі.

Компетентнісний підхід до процесу підготовки фахівця змінює уявлення про результат підготовки, образ якого визначається в рамках мети. Тут в якості показника досягнення мети виступають не просто знання, вміння і навички, засвоєні учнями, а компетентність особистості, що розуміється як особистісно-усвідомлюваний, суб'єктивний досвід, що має особистісний сенс і універсальне значення,

Управлінську компетентність майбутнього фахівця ЗДО розглядаємо як динамічну, незавершену, інтегральну особистісно-професійну характеристику (в сукупності когнітивного, ціннісного, комунікативного та організаційно-діяльнісного компонентів), що проявляється у знанні, прагненні, готовності і здатності професійно виконувати управлінські функції у ЗДО, ефективно вирішувати складні професійні завдання.

“ “ “ “ “ “ “ “ “
“ “ “ “ “ “ “ ”

Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти здійснюється в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на освітньо-професійній програмі “Дошкільна освіта” на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Цей процес реалізується відповідно до логіки підготовки майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі до професійної діяльності; сформоване змістовне наповнення збагачене навчальними дисциплінами педагогічного менеджменту, теорії та практики управлінської діяльності в ЗДО; майбутній фахівець включається в практико-орієнтовану діяльність, що забезпечує набуття способів здійснення управлінської діяльності в ЗДО.

Мета освітньо-професійної програми – забезпечити фундаментальну теоретичну і практичну підготовку висококваліфікованих фахівців за

майбутнього фахівця знаннями педагогічного менеджменту, теорії та практики управлінської діяльності в ЗДО.

Як зазначалося раніше, *орієнтаційний етап* формування передбачає засвоєння базових соціально-гуманітарних і психолого-педагогічних дисциплін, в рамках яких осмислюються загальні наукові та педагогічні знання. В освітньо-професійній магістерській програмі “Дошкільна освіта” входять такі дисципліни: *Академічна риторика, Філософія та соціологія освіти* в рамках яких розкриваються загальні теорії соціального устрою, функціонування соціальних систем, управління, як особливого соціального феномена та ін. У здобувачів освіти формується здатність діяти соціально відповідально та свідомо, генерувати нові ідеї (креативність), до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, працювати в команді, цінування та повага різноманітності та мультикультурності, здатність розуміти та аналізувати причини кризового стану сучасної освіти, аналізувати вплив освіти на стратифікаційні процеси в суспільстві, логічно мислити, самостійно аналізувати складні явища суспільного життя.

Принциповим є формування на цьому етапі особистісної позиції студента в ставленні до людини як мети і цінності соціального розвитку. У зв'язку з цим в рамках навчальних дисциплін розкриваються загальні аксіологічні засади сучасного світогляду і моралі. Увага майбутніх фахівців акцентується на тому, що «добро», «гуманність», «право», «свобода», «гідність особистості», «повага до людини» є універсальними цінностями, що відображають гуманістичні основи того досвіду, який накопичений в історії розвитку людства. Таким чином, у майбутнього фахівця ЗДО поступово формується світоглядне ставлення до професійної діяльності, основу якого складають гуманістичні та демократичні цінності. З огляду на те, що одним з методологічних підстав теорії і практики управління є людиноцентрична ідеологія, названі змістовні аспекти виконують пропедевтичну функцію в формуванні когнітивного і ціннісного компонентів управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО.

Важливе місце у формуванні управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО відіграють змістовні аспекти навчальної дисципліни *Педагогічні технології дошкільної освіти*, так як саме в її рамках відбувається осмислення студентами гуманістичних і демократичних основ професійно-педагогічної діяльності, одним з напрямків здійснення якої є управлінська діяльність. У ході навчального курсу у здобувачів освіти формується здатність організовувати освітній процес у закладах дошкільної освіти з використанням сучасних, науково обґрунтованих, традиційних та інноваційних засобів, методів, прийомів, технологій, створювати максимально сприятливі умови для розвитку, навчання і виховання дітей, створювати розвивальне середовище відповідно до особистісно зорієнтованої моделі освіти дітей дошкільного віку.

Водночас вирішення проблеми формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО не може бути реалізовано лише через систему педагогічних дисциплін. Безумовно, необхідні такі форми роботи і таке змістовне наповнення навчальних курсів, які будуть цілеспрямовано формувати компетентність майбутнього організатора та управлінця дошкільної освіти.

На другому – предметно-методичному етапі – важливим є викладання освітніх курсів мета яких – цілеспрямоване вивчення теорії і практики педагогічного менеджменту, управлінської діяльності в ЗДО та методичної роботи. В освітньо-професійній програмі «Дошкільна освіта» підібрано наступні курси: «Методична робота в дошкільній освіті» [18], «Організація і керівництво у ЗДО» [3] та «Менеджмент у системі дошкільної освіти».

Формування знань у здобувачів освіти з теорії та практики методичної діяльності в дошкільній освіті реалізується через вивчення ними **обов'язкового навчального курсу «Методична робота в дошкільній освіті»**.

Заклади дошкільної освіти за своєю природою є відкритою соціальною системою, яка функціонує в умовах постійної зміни чинників зовнішнього середовища та специфіки дії внутрішніх чинників, одне з центральних місць серед яких посідає ефективність управлінської діяльності. Одним із показників ефективного управління є участь у цьому процесі членів педагогічного

колективу, які в тісній взаємодії з керівництвом закладу утворюють єдину команду, що діє на засадах інноваційності, творчості, взаєморозуміння та партнерської взаємодії.

Провідна роль у цій системі належить методисту, який у своїй діяльності має спиратися на гуманістичні та демократичні принципи керівництва; легко адаптуватися у взаєминах із педагогічним колективом; виявляти професійну компетентність, креативність, психологічну грамотність; поширювати та упроваджувати новітні передові педагогічні технології, забезпечувати сприятливі умови для реалізації навчально-виховних завдань роботи ЗДО.

Дослідником методичної діяльності в дошкільній освіті Р. Шаповалом науково обґрунтовано, що компетентність управлінця ЗДО, як найважливіший складник його професіоналізму, є інтегрованим особистісним утворенням педагога, який відбиває єдність теоретичної та практичної готовності до ефективного здійснення різноманітних функцій (інформаційно-аналітичної, мотиваційно-цільової, планово-прогностичної, організаційної, контрольної-регулятивної). Він стверджує, і ми з цим повністю погоджуємось, що управлінська компетентність керівника ЗДО вимагає педагогічної спрямованості на здійснення професійної діяльності (гуманістичний світогляд, настанови на пізнання й розуміння людини, підтримання процесів розвитку особистості вихователя і вихованця; особистісне прийняття цінностей педагогічного управління); сформованості мотивації зростання педагогічної майстерності, сукупності особистісно-професійних якостей (енергійність, діловитість, здатність до роботи з людьми, вимогливість до себе й інших людей, впливовість, толерантність, емпатія), знань і вмінь, необхідних для практичного розв'язання завдань управління; розвиненості здатності до рефлексії й самоуправління [24, с. 37-42.]

У цьому контексті перед нами стояло завдання створити теоретичні та практичні умови для відповідної підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 012 Дошкільна освіта другого (магістерського) рівня так, щоб випускники могли успішно виконувати управлінські функції в закладі освіти.

Для цього нами був здійснений науковий пошук з проблеми підготовки здобувачів вищої освіти.

Нами було встановлено, що в Україні за останні десятиріччя проведено чимало досліджень, у яких розкриваються загальнотеоретичні проблеми підготовки студентів до певного виду педагогічної діяльності (Н. Грама, Т. Жаровцева, Л. Зданевич, О. Листопад, І. Луценко, В. Нестеренко, Т. Танько, Г. Троцько та інші); висвітлення питань професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Г. Бурма, Т. Горюнова, Н. Грама, Г. Лаврентьева, Л. Машкіна, С. Мельничук, П. Михайленко, Т. Танько, Х. Шапаренко та інші); розробка науково-методичного забезпечення змісту дошкільної освіти (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, Н. Протасова, О. Савченко, Р. Шаповал та інші).

На думку В. Сластьоніна, професійну підготовку варто розглядати як цілісний процес, що функціонально спрямований на досягнення визначеної мети і включає формування в майбутнього педагога професійно-педагогічних умінь і навичок, виховання певних професійних якостей та цінностей особистості [20, с. 33].

Змістово-цільовими структурними елементами управлінської міжособистісної взаємодії учені називають:

– адміністративний елемент, що передбачає правові, фінансово-господарські функції керівника, інформаційний і діловий обмін в організації;

– педагогічний елемент – реалізація керівником закладу освіти завдань створення відповідних педагогічних умов для навчання, виховання, розвитку вихованців, а також його навчально-виховний вплив на підлеглих, батьків вихованців;

– методичний елемент, що передбачає роботу менеджера освіти з підвищення кваліфікації, розвитку творчості, досягнення, акмеологічного рівня в роботі підлеглих, організацію вивчення й упровадження передового досвіду, досягнень сучасної науки в практику роботи працівників колективу закладу освіти [7, с. 76].

Вище зазначені структурні елементи управлінської діяльності тісно переплітаються і домінують у роботі вихователя-методиста закладу дошкільної освіти. І не випадково для підготовки управлінців ЗДО, що здійснюється на магістерських освітніх програмах зі спеціальності 012 Дошкільна освіта був визначений як обов'язковий курс «Методична робота в дошкільній освіті».

З'ясовано, що оптимальним результатом професійної підготовки і навчання особистості є професійна підготовленість. Професійна підготовленість, спрямована на оптимізацію навчального процесу, дозволить забезпечити найкращий результат. Залучення майбутніх педагогів до професійно-педагогічної діяльності можливе за умови наявності необхідних умінь та об'єктивної професійної підготовленості до виконання відповідних функцій.

У своїй роботі над розробкою змістового наповнення програми курсу для магістрів, який би забезпечував формування компетентностей майбутнього управлінця дошкільної освіти, а саме готовність до методичної діяльності, ми спирались на визначені науковцем Л. Іщенко критерії сформованості ціннісно-мотиваційної сфери студентів. Адже розуміли, що без усвідомлення необхідності володіння теоретичними знаннями, методиками, технологіями розвитку дитини (когнітивний компонент), здатності застосовувати їх у практичній діяльності (діяльнісний компонент), оцінки студентами своєї підготовленості до самовдосконалення, самореалізації, до творчої діяльності (оцінно-рефлексивний компонент), якісного результату в освоєнні професійних компетентностей не буде [6, с. 101].

Складаючи програму дисципліни «Методична робота в дошкільній освіті», ми враховували визначені дослідником О. Листопадом педагогічні умови ефективної реалізації якісної підготовки студента, як сукупності зовнішніх об'єктивних обставин, що детермінують успішність цього процесу:

- відображення у змісті підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти сутності та цінності педагогічної майстерності;

- емоційну підтримку і стимулювання студентів до творчих проявів у навчальній діяльності;

- забезпечення індивідуальної траєкторії опанування студентами способів творчих проявів у майбутній професійній діяльності [12, с. 161].

Змістове наповнення процесу професійної підготовки майбутніх управлінців в дошкільній освіті (зміст освітньо-професійної програми підготовки, навчального плану, програм курсів, фахової практики та самостійної роботи) було інтегроване і спрямоване на формування системи педагогічних знань і фахових умінь у сукупності з розвитком важливих професійних якостей особистості на основі індивідуально-диференційованого підходу.

Для організації ефективного навчального процесу ми використали ідеї науковця Г. Беленької щодо врахування основних етапів формування професійної компетентності в умовах навчання у ЗВО:

- адаптаційно-орієнтувального, на якому відбувається усвідомлення і осмислення вибору діяльності, корекція життєвих пріоритетів, формування загальнонавчальних умінь;

- змістово-рефлексійного, під час якого відбувається оволодіння системою фахових знань та умінь, їх осмислення та розвиток на цій основі індивідуальних особливостей і професійно значущих якостей особистості;

- практико-перетворювального, на якому відбувається гармонійна інтеграція у професійне середовище, набувається початковий професійний досвід, здійснюється самооцінка готовності до професійної діяльності, прогноз подальшого професійного зростання [2].

А одним із провідних факторів формування професійної компетентності управлінців дошкільної освіти була організація партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Отже, узагальнюючи підготовчу роботу до розробки програми курсу «Методична робота в дошкільній освіті», ми можемо констатувати, що професійну компетентність фахівця-управлінця дошкільної освіти означено як здатність вирішувати професійні задачі на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно значущих якостей, серед яких провідними є вимогливість, взаєморозуміння та партнерська взаємодія,

професійна комунікативність. Структурними компонентами професійної компетентності є мотиви, системні знання, фахові уміння та професійно значущі якості особистості [18]. В умовах ступеневої підготовки в закладі вищої освіти професійна компетентність випускника визначається базовою і розглядається як здатність трансформувати особистісні та навчальні здобутки (знання, уміння, професійно-значущі якості) у площину професійної діяльності.

Програму курсу «Методична робота в дошкільній освіті» було розроблено згідно нового Стандарту зі спеціальності 012 Дошкільна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти, який затверджено у 2020 року [21].

У програмі курсу були враховані визначені Стандартом основні компетентності випускника за освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами та сконцентрована увага на формування відповідних загальних та спеціальних (фахових і предметних) компетентностей, які у свою чергу забезпечують знання, уміння та відповідальність, необхідні майбутньому методисту закладу дошкільної освіти.

Загальні компетентності

Здатність діяти соціально відповідально та свідомо: виявляти національну й особистісну гідність, громадянську свідомість та активність; дбати про розвиток і функціонування громадянського суспільства; усвідомлювати відповідальність за формування світогляду майбутнього громадянина України; брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства України.

Здатність генерувати нові ідеї (креативність): бути готовим проявляти ініціативу і приймати доцільні та відповідальні рішення в проблемних ситуаціях; діяти в нестандартних ситуаціях і нести соціальну й етичну відповідальність за прийняті рішення.

Здатність проведення досліджень на відповідному рівні: розуміння суті, способів організації наукової діяльності, її значення в підвищенні якості й ефективності освіти; володіння способами розробки освітніх проектів та їх упровадження у практику роботи дошкільного закладу; здатність презентувати

новації, зацікавлювати й переконувати учасників освітнього процесу в необхідності брати участь у розробці та впровадженні інноваційних проектів; ініціювати авторські ідеї і проекти, знаходити ресурси для їх реалізації, організовувати науководослідницьку діяльність.

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, що включає таке: розуміти зв'язки між розвитком, навчанням і вихованням дітей раннього і дошкільного; уміти обігрувати педагогічні ситуації, спрямовані на формування й розвиток особистості дитини-дошкільника, аналізувати результати та проектувати шляхи вдосконалення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти; презентувати результати своїх досліджень у формі доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах, оформлювати у вигляді тез, статей; обмінюватись накопиченим досвідом; брати на себе відповідальність упровадження інноваційних підходів в освітній процес.

Здатність працювати в команді: знати та усвідомлювати необхідність роботи в команді для створення доброзичливої атмосфери та дружніх взаємовідносин в колективі закладу дошкільної освіти та в роботі з батьками; володіти вмінням вибудовувати алгоритм ефективної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу та планувати стратегію розвитку колективу. Толерантно ставитись до думок і позицій інших учасників освітньо-виховного процесу та колективу в цілому, виявляючи педагогічний такт і повагу; відповідально ставитись до прийняття колективних рішень, аргументовано пропонувати й відстоювати власні ідеї і пропозиції.

Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел: знати види наукових джерел, способи пошуку, зберігання й опрацювання інформації; вміти аналізувати та систематизувати результати пошуку наукової інформації, застосовувати її в освітніх і дослідницьких проектах у різних сферах професійної діяльності; використовувати потенціал інформаційних технологій для роботи з педагогічним колективом, батьками; здійснювати комунікативну взаємодію з педагогічним колективом закладу дошкільної освіти для накопичення фактичного матеріалу з обраної проблеми дослідження та

визначення її достовірності й надійності; відповідально ставитися до аналізу накопиченого наукового матеріалу з проблеми дослідження і дотримання достовірності використаного матеріалу та авторських прав [21].

Спеціальні фахові компетентності.

Здатність організовувати освітній процес у закладах дошкільної освіти з використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій: знати сучасні концепції, програми, завдання, зміст, традиційні та інноваційні методи, форми, засоби, технології організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти; особливості та інструментарій психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу; вміння використовувати моніторинг як механізм вдосконалення діяльності дошкільного навчального закладу та системи дошкільної освіти; реалізовувати контрольню-оцінну та коригувальну функцію в ЗДО; реалізовувати завдання сучасних концепцій та програм дошкільної освіти, надавати допомогу вихователям щодо вибору методик діагностування досягнень у розвитку дітей з різних розділів програм навчання та виховання; аналізувати й інтерпретувати отримані результати; брати відповідальність за якість і результативність освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та доцільність використання дібраних технологій.

Здатність здійснювати методичний супровід освітньої діяльності закладу дошкільної освіти: знати традиційні та інноваційні технології методичного супроводу навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти; знати сучасні методичні розробки та досягнення вітчизняних і зарубіжних педагогів у галузі дошкільної освіти; сприяти ефективним формам взаємодії закладів і установ науково-методичного забезпечення дошкільної освіти для реалізації навчально-методичної і науково-дослідницької функцій; уміти застосовувати в практичній діяльності здобутки сучасних науковців (вітчизняних і зарубіжних) та педагогів-практиків; будувати комунікативну стратегію, тактику та техніку взаємодії з колективом закладу дошкільної освіти, організовувати спільну діяльність для обміну досвідом, впровадження в роботу наукових наробок з метою підвищення особистісного рівня; відповідально ставитись до добору

матеріалів методичного супроводу освітньої діяльності та рівня володіння сучасними техніками.

Здатність створювати та впроваджувати в практику наукові розробки, спрямовані на підвищення якості освітньої діяльності та освітнього середовища в системі дошкільної освіти: усвідомлювати важливість впровадження наукових розробок в навчально-виховний процес закладів дошкільної освіти та розуміти власні можливості щодо їх використання в практичній; вміти здійснювати відбір наукових розробок галузі дошкільної та інклюзивної освіти, та вміло адаптувати їх до рівня розвитку дітей в освітньо-виховному середовищі закладів, інформувати колег по роботі про власні результати пошуку шляхів підвищення рівня розвитку дітей; проявляти самостійність в організації освітнього середовища для реалізації наукових розробок та проведення власного наукового дослідження.

Здатність здійснювати просвітницьку діяльність з метою підвищення психолого-педагогічної компетентності вихователів, батьків, громадськості: розуміти сучасні вимоги щодо рівня власної професійної компетентності, а також до організації просвітницької діяльності серед громадськості, колег та батьків; уміти аналізувати й оцінювати актуальність дібраного матеріалу, інноваційних методик та нестандартних форм для підвищення інтересу вихователів, батьків та громадськості в досягненні спільної мети – підготовки дітей до дорослого життя; висловлювати критичні й об'єктивні судження щодо результатів своєї роботи та колег; спрямовувати необхідну інформацію на підвищення психолого-педагогічної компетентності вихователів, батьків, громадськості, застосовуючи інтерактивні методи взаємодії.

Здатність до самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації в професійній діяльності та до конкурентоспроможності на ринку праці: усвідомлювати сучасні вимоги суспільства до професії педагога, оцінювати й співвідносити рівень своєї професійної готовності зі світовими та вітчизняним тенденціям розвитку освіти, володіти інформацією про систему безперервного навчання впродовж життя, використовувати широкий спектр форм, засобів, методів

самоосвіти і самовдосконалення, проектувати подальше особистісне зростання, володіти технологіями самовдосконалення; використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для професійної самоосвіти та особистісного зростання, підвищувати свій інтелектуальний рівень у сфері професійних інтересів, проявляти творчість, активність, прагнути досягнення успіху на ринку праці.

Здатність розробляти і реалізовувати дослідницькі та інноваційні проекти у сфері дошкільної освіти: Володіти інформацією про стан потреби й тенденції розвитку дошкільної освіти, про державні установи та громадські організації, що реалізують різні проекти спрямовані на покращення якості освіти, в тому числі й інклюзивної; уміти збирати, систематизувати інформацію про проблеми й перспективи розвитку дошкільної освіти, налагоджувати співпрацю з установами, громадськими організаціями, професійними асоціаціями, діяльність яких спрямована на підвищення якості дошкільної освіти; взаємодіяти з різними інституціями, знаходити партнерів, проводити з ними конструктивні переговори, вносити пропозиції при вирішенні завдань покращення якості освіти; Залучати колег, батьків, інших зацікавлених осіб до створення, обговорення, реалізації інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення якісної доступної освіти.

Здатність організовувати науково-експериментальну та методичну діяльність в системі дошкільної освіти: знати особливості та форми організації науково-експериментальної і методичної роботи в закладах дошкільної освіти; уміти визначати педагогічні умови організації експерименту та методіку його реалізації на кожному етапі; відповідально ставитись до методичного забезпечення і організації експериментального дослідження, до отримання фактичного матеріалу та його достовірних даних [21].

Виходячи з необхідних професійних компетентностей була визначена ”
” ” ” ” ” : формування професійної
компетентності майбутніх фахівців з методичної роботи і педагогічного
консультування, творча самореалізація їх у педагогічній діяльності.

<

1. Сформувати знання:

- сутність та завдання методичної роботи;
- мета і принципи методичної роботи;
- основні функції методичної служби;
- вимоги до особистості методиста та його кабінету;
- методи і форми методичної роботи.

2. Сформувати вміння (навички):

- визначати потреби педагогічних працівників ЗДО щодо методичних і консультаційних послуг;
- оперувати методами і формами методичної роботи у галузі освіти;
- організації і планування всіх видів методичної роботи;
- здійснювати контроль та моніторинг навчально-виховного процесу в закладі освіти;
- використовувати сучасні інформаційні та інноваційні технології у методичній роботі;
- здійснювати науково-дослідницьку роботу;
- вивчати і впроваджувати новаторські ідеї та передовий педагогічний досвід.

3. Розвинути установки до:

- аналізу та рефлексії;
- критичного мислення та інноваційного пошуку;
- лідерства та постійного професійного розвитку;
- створення сучасного творчого освітнього середовища в закладі.
- аналізу та рефлексії;

” ” <реалізація завдань для досягнення результатів курсу здійснюється за рахунок аудиторного навчання та самостійної роботи здобувачів вищої освіти шляхом:

- прослуховування навчального матеріалу на лекціях, онлайн-лекціях, перегляд презентацій;

- самостійного вивчення студентами навчального матеріалу на основі розробленого навчально-методичного комплексу та освітньої платформи Moodle;

- виконання практичних і самостійних завдань, спрямованих на набуття студентами вмінь і навичок на практиці;

- участі студентів у семінарських заняттях з використанням інноваційних засобів та різного виду презентацій;

- проведення поточного самотестування (після вивчення кожної теми), модульного контролю та підсумкового контрольного тестування.

Зміст навчальної дисципліни «Методична робота в дошкільній освіті» було побудовано так, щоб якомога ширше і змістовно розкрити студентам особливості роботи методиста в закладі дошкільної освіти і сформувати означені вище професійні компетентності майбутніх фахівців з методичної роботи та націлити їхню творчість на самореалізацію у педагогічній діяльності.

Особливістю вивчення дисципліни було те, що здобувачів вищої освіти заохочували не лише отримувати і пасивно засвоювати отриману інформацію, але й висловлювати власні міркування і судження, щодо розуміння і сприйняття навчального матеріалу. Такий підхід спонукав студентів виявляти власну точку зору, критичне мислення і самостійність, розвивати творчість і креативність.

У роботі зі студентами домінували інтерактивні методи навчання з використанням мультимедіа, що безумовно давало більшого ефекту в засвоєнні навчального матеріалу. У плані курсу було виділено дві академічних години на ознайомлення і засвоєння інтерактивних форм роботи з педагогічним колективом. А на практичних заняттях студенти практикувались використовувати ці форми і методи, розв'язувати творчі завдання, кросворди, ребуси, створювати та обігрувати ділові ігри, а потім аналізували педагогічні ситуації. Згодом, здобувачі навчилися проектувати оригінальні форми роботи на віртуальний педагогічний колектив з метою удосконалення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Це збагачувало їх професійні надбання на теоретичних заняттях з курсу та трансформувалось у практиці.

Основу змістового наповнення процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО утворює зміст дисциплін «*Менеджмент у системі дошкільної освіти*».

Аналіз змістового наповнення навчального курсу «*Менеджмент у системі дошкільної освіти*», реалізація якого здійснюється на 2 курсі (4 семестр) магістерського рівня вищої освіти. У змісті дисципліни формально можна виділити три компоненти: інформаційно-теоретичний, практико-орієнтований та контрольньо-оціночний.

Інформаційно-теоретичний компонент змісту включає зміст, що розкриває базові теорії, концепції, наукові підходи до проблеми педагогічного менеджменту у системі дошкільної освіти. У навчальному курсі передбачені питання наукових основ та історії педагогічного менеджменту.

Практико-орієнтований компонент змісту навчального курсу складається з набору практико-орієнтованих завдань, використання яких дозволяє формувати у майбутніх фахівців ЗДО досвід вирішення професійно-орієнтованих управлінських завдань. Організаційною основою реалізації цього компонента змісту є методи аналізу конкретних практичних ситуацій та ігрове моделювання.

Контрольно-оцінний компонент змісту навчальної дисципліни включає різні завдання направлені на аналіз рівня сформованості знань здобувачів освіти по основним науковим категоріям курсу; на рефлексивний самоаналіз і діагностику особистісного потенціалу майбутнього фахівця ЗДО в аспекті реалізації функцій менеджера та ін.

У цілому навчальний курс «*Менеджмент у системі дошкільної освіти*» сприяє забезпеченню реалізації:

- формування когнітивного компонента управлінської компетентності, основу якого склали знання наукових основ педагогічного менеджменту, основних управлінських функцій та принципів їх здійснення, історії розвитку питань педагогічного менеджменту у вітчизняній науці. Важливим показником сформованості цього компонента стало осмислене і усвідомлене ставлення

майбутніх фахівців до управлінської діяльності та розуміння залежності якості діяльності освітньої установи від якості та обґрунтованості управлінських рішень, що приймається управлінцем;

- стимулювання процесу формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців ЗДО до управлінської діяльності, усвідомлення ними її людиноцентричної спрямованості, значущості гуманістичних і демократичних цінностей як фактора ефективного розвитку педагогічного колективу в будь-якому освітньому закладі.

- включення майбутніх фахівців ЗДО у колективну взаємодію (дискусії, практико-орієнтовані ситуації, ділові та рольові ігри), що сприяє розвитку комунікативного компонента управлінської діяльності. Здобувачі освіти вчаться правильно висловлювати, доводити, відстоювати власну думку в аспекті прийняття управлінських рішень або аналізу практико-орієнтованих ситуацій; вибирати модель поведінки, адекватну ситуації та ін.;

- засвоєння і накопичення майбутніми фахівцями досвіду управлінської діяльності, що відображає організаційно-діяльнісний компонент управлінської компетентності. Рішення практико-орієнтованих завдань, аналіз практичних ситуацій, ігрове моделювання дозволяють здобувачам освіти стати безпосередніми учасниками управлінської діяльності, яка організована в логіці навчальних занять – семінарів та практикумів.

У період соціально-економічних змін в Українській державі відбувається оновлення концепції в освітній галузі, передусім в дошкільній освіті. Ці зміни актуалізують проблему освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців вищої школи, що є одним із найважливіших функцій забезпечення ефективності педагогічного менеджменту в управлінській діяльності.

Управління – це розумова праця, в результаті якого здійснюється процес управління. Процес управління – це безперервне здійснення послідовних дій від прогнозу майбутньої діяльності, постановки мети і розробки способів її досягнення до аналізу її фактичного результату [23].

Отже, управлінська діяльність, ми розуміємо як планомірне, розумне співробітництво людей на засадах предметних закономірностей для отримання найвищого результату.

Суб'єктом управлінської діяльності може бути окрема особа чи спільнота людей, відповідні громадські інститути (асоціації, корпорації), службовці управлінського процесу, які мають компетентність:

- окреслювати мету зрозуміло й розумно;
- будувати і обирати методи мотивування і організацію майстерності відповідно мети;
- оформляти достовірність мотивування мети;
- реалізовувати процес управління.

Об'єктом управління є управлінська ланка, елемент системи управління, що сприймає керуючу дію з боку інших елементів.

Об'єктом управлінської діяльності є сформовані мережі освітніх закладів в цілому, і як наслідок – людина у процесі освітньої діяльності. Через управлінську діяльність втілюється співробітництво між суб'єктом і об'єктом управлінської діяльності.

Сучасна управлінська діяльність пов'язане з поняттям «педагогічний менеджмент». Англійське слово «менеджмент» (management) прийнято переводити як «управління», а «менеджер» – як «керівник». Метою менеджменту є формулювання і застосування в будь-якій організації і сфері діяльності людини загальних принципів управління, до яких відносяться: визначення цілей і завдань управління; розробка конкретних заходів по їх досягненню; поділ завдань на окремі види операцій, розподіл робіт; координація взаємодії різних підрозділів усередині організації; вдосконалення формальної ієрархічної структури, оптимізація процесів прийняття рішень і комунікацій; пошук адекватної мотивації діяльності і т.д. З функціональної точки зору, це виступає як процес планування, мотивації та контролю, які необхідні для формування і досягнення мети [23].

Менеджмент – це вид управлінської діяльності людьми в різних організаціях. Показниками менеджменту управлінської діяльності закладу дошкільної освіти, ми розуміємо: концентрація на психологічному аспекті управлінської діяльності, особистісне дотримання управлінської діяльності на принципах ввічливості, довіри до працівників, зважування їх фахових компетентностей, концепція створення для них ситуації успіху; перехід від командно-адміністративної системи до демократичної системи; підвищення внутрішньої культури і особистої відповідальності за змістове наповнення освітніх стандартів, громадянських і національних цінностей; включення в управлінську діяльність маркетингу (вивчення попиту, потреби населення в послугах освітнього закладу); курс діяльності закладу на цей попит, адресність діяльності; активний вплив на населення з метою формування потреби в послугах даного закладу дошкільної освіти.

Зміст процесу управлінської діяльності визначається сутністю менеджмента. Науковці Ю. Конаржевський, М. Поташнік, П. Третьяков Т. Шамова та ін. зазначають сутність управлінської діяльності, яка виявляється завдяки реалізації функцій менеджменту. Ми розуміємо, що функції менеджменту є відокремленим напрямом управлінської діяльності (трудові процеси в сфері управління). Основні функції менеджменту: планування, організація, мотивація, регулювання, контроль.

Основними позиціями управлінської діяльності, що застосовуються практично у всіх освітніх закладах, є необхідність своєчасно підготуватися, усвідомлювати можливі проблеми і ризики, тим самим зменшити небезпеку у досягненні визначеної мети. Проектування стратегії і тактики управлінської діяльності є найважливішим завданням в дошкільній освіті.

Питання здійснення функції планування в роботі сучасного дошкільного навчального закладу розкрито у роботах К. Белої, К. Крутій, Л. Поздняк, П. Третьякова, А. Троян, які зазначають, що планування спрямовує діяльність учасників педагогічного процесу відповідно до оптимального вибору реальних цілей, шляхів їх досягнення за допомогою сукупності способів, засобів і впливів,

спрямованих на перехід закладу в новий якісний стан; буде ефективним, якщо керівник надає об'єктивну оцінку рівня роботи ДНЗ в момент планування, має чітке уявлення тих результатів, рівня роботи, які до кінця запланованого періоду повинні бути досягнуті; здійснює вибір оптимальних шляхів, засобів, методів, що допоможуть досягти визначених цілей та завдань тощо.

Сутність планування в закладі дошкільної освіти як функції управлінської діяльності ґрунтується на вмотивованій дефініції головних напрямків розвитку дошкільної освіти з урахуванням забезпечення матеріально-технічної бази і іміджевої потреби. Деталізація мети розвитку освіти і кожного освітнього закладу, зокрема:

- встановлення терміну;
- уточнення адміністративно-господарчих питань;
- здатністю їх виконання, строк і порядок здійснення;
- виявлення матеріальних, трудових і економічних ресурсів, потрібних для

вирішення запланованих завдань.

Виділяють, відповідно від сутності, мети і завдань, таку структуру планування і різновиди планів:

1. Сутність планування підпорядковано терміну планового часу:

- перспективне (стратегічне) планування (прогнозування);
- середньострокове планування;
- поточне планування.

2. План.

Планування – це заздалегідь намічений порядок дій, необхідних для досягнення поставленої мети. Планування – це оптимальний розподіл ресурсів для досягнення поставленої мети. Слово «план» походить від латинського слова *planum* – площина, рівне місце [17]. Планування діяльності закладу дошкільної освіти є визначення мети і прийняття рішень для отримання досягнення.

М. Поташник зазначає, що планування має комплексний характер і включає всесторонній аналіз роботи навчального закладу за попередній період, визначення головних завдань на новий період, прогнозування організаційно-

педагогічних проблем розвитку школи і основних напрямків вдосконалення навчально-виховної роботи, особливостей функціонування і розвитку педагогічного та учнівського колективів, матеріально-технічної бази школи [17].

Система планування передбачає:

- перспективне планування розвитку матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення та освітнього процесу закладу;
- план роботи закладу на поточний навчальний рік;
- тижневі плани роботи директора, його заступників;
- плани навчально-виховної роботи педагогів (календарні, поурочні, плани роботи класних керівників, вихователів, педагогів-організаторів, шкільних психологів, соціальних педагогів);
- плани роботи методичних об'єднань;
- плани роботи гуртків, об'єднань, спортивних секцій;
- плани роботи піклувальної ради, батьківського комітету (якщо такі створені) та ін. [17].

З набранням дієвості річного плану закладу дошкільної освіти відбувається наступна функція менеджменту – організація, яка направлена на дотримання річного плану і проектування сутності здійснення відповідальних того чи іншого заходу, запланованого в річному плані, з вказаним терміном, чинниками виконання, які вимагають організації зусиль відповідальних (педагоги, обслуговуючий персонал, батьки) на забезпечення змісту реалізації плану.

Управлінець визначає певні зміни, згідно результатів контролю, висновків та рекомендацій педагогічного аналізу, а саме, здійснює функцію регулювання. Сутність його полягає в коректуванні річного плану роботи, в підвищенні організаційної концепції, впровадження заходів для вдосконалення освітнього процесу, а також у оновлення змісту внутрішнього контролю й педагогічного аналізу.

Під час організації роботи закладу дошкільної освіти відповідно до планування завдань здійснюється контрольна функція, як перебіг інтегрованого, досвідченого, реального пізнання та експертизи діяльності закладу. Визначення

найвідповідніших аспектів майбутнього розвитку всіх його структурних освітніх підрозділів дає можливість діагностики досягнень і проблем.

Визначальним показником управлінської діяльності є здатність керівника об'єднати педагогічний колектив, втілювати особистісно зорієнтований підхід, сприяти взаєморозумінню кожного учасника освітнього процесу. Слід зазначити, що така умова ефективного керівництва педагогічним колективом набувається через розвиток уміння працювати з людьми, добре розумітися у формальних і неформальних взаємини, формувати позитивний етично психологічний клімат, цінувати людську особистість; гуманізація основ управлінської діяльності (гнучкість дошкільних організаційних структур, відмова від тотального адміністрування, делегування окремих управлінських повноважень дошкільним органам самоврядування, перехід на демократичні принципи в керівництві закладом дошкільної освіти, стиль команди управлінської діяльності, залучення громадськості до управління закладом дошкільної освіти); інноваційного аспекту (комплекс професійно-особистісних здібностей управлінця, адаптивність, здатність оцінювати і прогнозувати ситуації, бути орієнтованим на інновації) керівника закладу.

Отже, до основних ознак професійної діяльності менеджера дошкільної освіти можна зарахувати:

1. Знання та розуміння природи управлінської діяльності та процесів менеджменту.
2. Знання посадових та функціональних обов'язків менеджера освіти.
3. Уміння використовувати інформаційно-комунікативних технологій та інші засоби комунікацій, необхідні у процесі управлінської діяльності.
4. Кадрова політика в управлінській діяльності.
5. Володіння майстерністю успішного результату контактів.
6. Здатність до самооцінювання, уміння робити правильні висновки.

Необхідно зазначити, що професійна діяльність управлінця закладу дошкільної освіти значно впливає на інноваційний розвиток освітнього простору

закладу. Про це свідчить і практика управління сучасним закладом дошкільної освіти, і наукові дослідження у практиці педагогічного менеджменту.

Таким чином, оновлення закладу дошкільної освіти, побудова його як простору освітніх можливостей значною мірою залежить від особистості керівника закладу дошкільної освіти, від змісту його діяльності, яка передбачає не тільки оволодіння сучасними вітчизняними та зарубіжними науково-теоретичними підходами до управління закладом, а й визначенні пріоритетними таких принципів, як демократизація, гуманізація; врахування національних засад в управлінні закладом; запровадження новітніх управлінських функцій; визнанні пріоритетності колегіальних форм управлінської діяльності та використання проектних, дослідницьких, технологічних методів управління. Виконання професійної управлінської діяльності майбутнім фахівцем є гарантією генерування у нього концепції управлінських навичок таких як прагнення і майстерність виконувати управлінські дії в будь-яких ситуаціях. Відповідно до функцій майбутнього управлінця рекомендовано перелік управлінських навичок, рівень сформованості яких визначається у процесі управлінської діяльності та практики педагогічного менеджменту.

Науково обґрунтований характер цілісного освітнього процесу формування майбутнього фахівця – управлінця посилюється в теорії і практики вищої освіти та потребує його осмислення з аспекту якості фахової підготовки здобувачів зі спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Особливо важливим аспектом означеної проблеми є підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Аналіз теоретичних досліджень засвідчує науковий інтерес до підготовки магістрів до управлінської діяльності в різних професійних галузях, зокрема: військово-соціальной (О. Бойко, Т. Мацевко, І. Чистовська), державного управління (В. Лунячек), аграрній (О. Заболотний, Л. Кліх), освітній (В. Берека, Л. Воротняк, О. Гура, Л. Задорожна-Княгницька, С. Калашнікова, Н. Меркулова, А. Светлорусова). Досліджено різні аспекти магістерської підготовки: підготовка магістрів з освітніх вимірювань (О. Макаренко); підготовка магістрів

з педагогіки вищої школи до роботи в системі дистанційного навчання (Н. Мелюхіна); формування готовності до педагогічної діяльності майбутніх магістрів у вищих технічних навчальних закладах (І. Михайлюк); підготовка магістрів початкової освіти до застосування технології контекстного навчання (Т. Ніконенко), підготовка магістрів педагогічних університетів до організації кредитно-модульного навчання (Н. Оськіна); формування науково-дослідницької культури майбутніх магістрів в умовах ступеневої освіти (Г. Сомбаманія).

Ряд досліджень, направлених на проблеми підготовки спеціалістів у галузі дошкільної освіти (А. Богуш, Г. Грама, Л. Поздняк, Т. Танько та ін.); зокрема, підготовки студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті (Г. Закорченна, Н. Колосова, Р. Шаповал та ін.) тощо.

Виходячи із сутності понять «управлінська діяльність», «менеджмент» та зважаючи на результати аналізу досліджень проблеми підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти та з огляду своєрідності підготовки магістрів до забезпечення організації та керівництва дошкільною освітою, ми виділили такі організаційно-керівні умови, що гарантуватимуть продуктивність здатність системи означеної підготовки, а саме:

- оволодіння дисциплін навчального плану підготовки «Магістр»;
- оновлення тем і питань дисциплін професійної підготовки;
- запровадження в зміст фахових дисциплін міжпредметної інтеграції;
- введення до навчального плану навчальної дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою»;
- застосування компонентів європейського досвіду підготовки фахівців для дошкільної освіти;
- використання інноваційних технологій проблемного, позиційного й інтерактивного навчання в процесі викладання фахових дисциплін;
- включення в програму навчально-виробничої управлінської практики завдань, направлених на формування готовності до управлінської діяльності в ЗДО;

- спрямування наукової роботи здобувачів на дослідження актуальних питань управлінської діяльності та практики педагогічного менеджменту;
- проведення практичних занять на базі закладів дошкільної освіти
- налаштування стосунків у системі «викладач – викладач», «викладач – здобувач», «здобувач – здобувач».

Навчальний курс дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою» як компонент психолого-педагогічної підготовки фахівця дошкільного профілю другого (магістерський) рівня вищої освіти є важливою дисципліною.

Метою вивчення курсу є підготовка магістрантів спеціальності «Дошкільна освіта» є забезпечення сучасних знань про теоретичну і практичну підготовку здобувачів до діяльності організатора в системі дошкільної освіти, формування у здобувачів професійних компетентностей керівника закладу дошкільної освіти: планувати адміністративну, методичну, господарську роботу в закладі на рік, квартал, місяць; приймати участь в підвищенні, правильно розподіляти роботу працівників відповідно до їх обов'язків; надавати практичну допомогу педагогічним працівникам; спостерігати і аналізувати освітню роботу з дітьми, розробляти пропозиції, спрямовані на реалізацію Базового компоненту дошкільної освіти в Україні; регулювати хід освітнього процесу; враховувати особливості психологічного клімату в колективі, оформляти документацію керівника закладу, активно впроваджувати наукову організацію праці, успішно вирішувати завдання особистісного розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку, вироблення організаційно-практичних умінь, ефективне використання отриманих знань і умінь в практиці організації і керівництва дошкільною освітою.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- оволодіти теоретико-методичними основами курсу «Організація і керівництво дошкільною освітою»;
- засвоїти зміст та пріоритетні напрями його оновлення;

- навчитись розпізнавати, розуміти і правильно оцінювати найсуттєвіші характеристики управлінської діяльності в умовах адаптації до Європейської системи ECTS;

- формувати вміння планувати та організовувати управлінський процес у закладі дошкільної освіти з вивчення курсу;

- виховати у магістрантів особистісні якості майбутнього фахівця-управлінця, відповідального ставлення до виконання ролі керівника.

Вивчення дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою» забезпечує формування загальних та фахових компетентностей:

- здатність генерувати нові ідеї;

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;

- здатність здійснювати прогностичні, планувально-організаційні функції в управлінні закладом дошкільної освіти;

- здатність здійснювати правове регулювання та управління адміністративно-господарською діяльністю дошкільного навчального закладу;

- здатність здійснювати моніторингову діяльність в управлінні ЗДО і системою дошкільної освіти;

- здатність керувати роботою управління освіти щодо кадрового забезпечення системи дошкільної освіти району (міста).

У результаті опанування навчальної дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою» магістранти повинні знати:

- загальні теоретичні положення курсу;

- організацію і керівництво дошкільною освітою як наукової та навчальної дисципліни;

- нормативні документи, які регламентують діяльність дошкільної освіти, діяльністю керівників закладів дошкільної освіти;

- загальні закономірності педагогічного менеджменту, вивчення основних функцій керівника;

- загальні засадам організації та управління діяльністю в закладі дошкільної освіти, ведення діловодства;

- розробляти, аналізувати, оцінювати документацію, що лежить в основі діяльності закладу дошкільної освіти, використовувати її для управління дошкільною освітою;

- формування вміння аналізувати і оцінювати освітні процеси в закладі дошкільної освіти, робити об'єктивні висновки про діяльність вихователів і фахівців, рівнях розвитку дітей;

- основи проектування, реалізації, оцінювання та корекції освітнього процесу в закладі дошкільної освіти;

- форми, методи та прийоми навчання здобувачів у вищих навчальних закладах.

У результаті опанування навчальної дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою» майбутні фахівці повинні вміти:

- володіти вміннями і навичками забезпечення організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів дошкільної освіти, зокрема дитиноцентризму, здоров'язбереження, інклюзії, розвивального навчання, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії тощо;

- надавати допомогу вихователям щодо вибору методик діагностування досягнень у розвитку дітей з різних розділів програм навчання та виховання. Аналізувати та оцінювати отримані результати, інтерпретувати та розробляти індивідуальні корекційно-розвивальні програми для дітей у нормі та з відхиленнями в психофізичному розвитку;

- виявляти вміння і навички виконання адміністративно-управлінської діяльності директора (завідувача) закладу дошкільної освіти: здійснювати організаційну, методичну, освітню, проектувальну, контрольну, фінансово-господарську та ін. видів роботи;

- володіти навичками регулювання трудових відносин всередині трудового колективу: розробляти, укладати і реєструвати колективний договір;

розробляти правила внутрішнього розпорядку; визначати порядок прийняття на роботу через укладання трудового договору і контракту та звільняти працівників у відповідності до чинного законодавства;

- володіти вміннями і навичками роботи спеціаліста з питань дошкільної освіти управління освіти: проводити аналіз забезпечення якості освіти в закладі, атестацію, моніторинг, складати робочу програму та акт перевірки, готувати мотивований висновок щодо атестації працівників;

- аналізувати якість кадрового забезпечення закладі і системі дошкільної освіти району (міста), складати пропозиції щодо державного замовлення на підготовку і перепідготовку фахівців, організувати роботу з підвищення кваліфікації кадрів;

- управляти інноваційною діяльністю в системі дошкільної освіти: застосовувати процедуру проектування, моделювання та обґрунтування інновацій, розробляти програму апробації та експертизи, організувати реалізацію інновації; створювати умови для проведення експериментальної роботи.

Представимо структуру залікового кредиту навчальної дисципліни «Організація і керівництво дошкільною освітою».

Змістовий модуль 1. Загальні основи організації і керівництво дошкільною освітою».

Тема 1. Завдання, зміст, структура курсу «Організація і керівництво дошкільною освітою»

Завдання, зміст, структура курсу, його значення у підготовці організатора, керівника закладу дошкільної освіти.

Тема 2. Дошкільна освіта в Україні.

Основні етапи становлення дошкільної освіти в Україні.

Закон України «Про дошкільну освіту». Завдання і принципи дошкільної освіти. Здобуття дошкільної освіти.

Нормативно-законодавчі матеріали про мету і завдання дошкільної освіти в Україні на сучасному етапі забезпечення реалізації державної політики в галузі дошкільної освіти.

Змістовий модуль 2. Організаційні акценти діяльності закладу дошкільної освіти

Тема 3. Нормативно-практичні орієнтири закладу дошкільної освіти.

Повноваження закладу дошкільної освіти.

Типи ЗДО та їх характеристика.

Положення про дошкільний навчальний заклад (ЗДО).

Локальні документи закладу дошкільної освіти.

Тема 4. Особливості організації і керівництва ЗДО.

Директор закладу дошкільної освіти. Внутрішня система контролю.

Організаційна структура ЗДО.

Самоврядування. Педагогічна рада. Піклувальна рада.

Організація харчування дітей у ЗДО.

Медичне обслуговування дітей та санітарно – гігієнічні вимоги у ЗДО

Комплектація дітей дошкільного віку.

Робота з батьками.

Тема 5. Кадрова політика ЗДО.

Кадрова політика закладу дошкільної освіти. Кадрова документація.
Атестація педагогів ЗДО.

Штатний розпис ЗДО.

Тарифна система оплати праці.

Педагогічне навантаження, оплата праці, відпочинок педагогічних та інших працівників у сфері дошкільної освіти.

Посадові інструкції.

Організація робочого місця та часу.

Тема 6. Організація і керівництво фінансової та адміністративно-господарської діяльності ЗДО.

Платні послуги.

Кошторис.

Діловодство.

Накази в ЗДО.

Охорона праці та безпеки життєдіяльності в ЗДО (Охорона праці. Цивільний захист. Пожежна безпека. Атестація робочих місць).

Адміністративно-господарська діяльність ЗДО.

Змістовий модуль 3. Система дошкільної освіти

Тема 7. Структура та завдання органів управління дошкільною освітою

Органи управління системою дошкільної освіти.

Основні завдання органів управління, функції, структура.

Повноваження органів управління дошкільною освітою.

Тема 8. Забезпечення якості дошкільної освіти – основа діяльності Державної служби якості освіти України.

Державна служба якості освіти. Завдання, повноваження, права Державної служби якості освіти.

Якість дошкільної освіти та освітньої діяльності. Мета розбудови та функціонування системи забезпечення якості освіти. Система забезпечення якості освіти.

Внутрішня система забезпечення якості дошкільної освіти.

Інституційний аудит та самооцінювання ЗДО.

Введення в освітню програму фахової підготовки курсу «Організації і керівництва дошкільної освіти» задає професійному становленню майбутнього фахівця-управлінця особистісно-зорієнтований вектор, актуалізуючі потреби магістрантів у фаховому самопізнанні й самовихованні і стимулюючи набуття керівної позиції у розв'язанні освітніх завдань. Професійне зростання здійснюється у процесі освоєння теоретико-методологічних основ навчальної дисципліни «Організації і керівництва дошкільної освіти», ознайомлення із сучасними тенденціями розвитку управлінської діяльності та практики педагогічного менеджменту, форм і методів навчання майбутніх фахівців організації і керівництва дошкільної освіти, техніки взаємодії з магістрантами у

системі «педагогічний монолог – діалог». Таке навчання має на меті не лише засвоєння окремих знань та умінь як моделей управлінської діяльності, а насамперед – розвиток тих особистісних якостей майбутнього управлінця, які забезпечують професійне виконання освітньої діяльності: управлінська спрямованість, управлінська компетентність, розвинуті здібності до управлінської діяльності, володіння технікою педагогічного спілкування в процесі управління і практики педагогічного менеджменту [3].

" " " " " " "

" " " " 0

Важливою складовою освітнього процесу підготовки майбутніх організаторів та управлінців дошкільної освіти є педагогічна практика. Її метою є підготовка здобувачів освіти до виконання функцій управлінця закладів дошкільної освіти.

Виробнича педагогічна практика вирішує низку завдань, а саме:

- поглиблення й уточнення знань здобувачів освіти із курсів «Менеджмент у системі дошкільної освіти», «Організація і керівництво у ЗДО», «Методична робота у закладах дошкільної освіти» та інших фахових дисциплін; формування навичок застосування теоретичного матеріалу в практичній роботі в ході виконання функцій методиста й управлінця закладу дошкільної освіти;

- практичне вивчення питань організації діяльності закладу дошкільної освіти: кадрового, матеріально-технічного, фінансового, забезпечення; навчально-виховної й методичної роботи; харчування, медичного обслуговування дітей; створення безпечних умов для навчання, виховання та праці; роботи закладу з батьками; змісту діяльності методиста та керівника дошкільного навчального закладу;

- формування і закріплення умінь спостерігати та аналізувати освітній процес закладу дошкільної освіти; проводити діагностику знань, умінь і навичок дітей в різних вікових групах; на основі одержаних даних оцінювати ефективність педагогічної діяльності вихователів, робити висновки та формулювати рекомендації щодо вдосконалення навчально-виховної роботи;

надавати необхідну консультативно-методичну допомогу; організувати і самостійно проводити різні форми методичної роботи в дошкільному закладі: індивідуальні та групові консультації, семінари, семінари-практикуми, виставки, відкритий перегляд освітнього процесу тощо (відповідно до річного плану дошкільного навчального закладу), в тому числі, доповідати на педагогічних радах; вдосконалювати роботу методичного кабінету дошкільного закладу; проводити заходи щодо педагогізації батьків;

- виховання оптимістичної професійної позиції, прагнення професійного самовдосконалення, бажання активно і творчо впроваджувати в практику роботи сучасних дошкільних навчальних закладів кращі здобутки в галузі дошкільної освіти.

Магістри проходять виробничу практику в базових закладах дошкільної освіти з відривом від навчання. Тривалість практики – 6 тижнів.

На початку практики здобувач освіти складає *індивідуальний план проходження організаційно-методичної виробничої практики*, узгоджує його зміст із завідувачем та методистом закладу дошкільної освіти. Протягом періоду практики студент веде *щоденник*, в який кожного дня записує відомості про хід і результати виконання завдань практики згідно індивідуального плану.

Зміст організаційно-методичної виробничої практики

Практичне ознайомлення з питаннями організації діяльності закладу дошкільної освіти. Практикант проводить бесіди із керівником і працівниками закладу, анкетування, спостерігає за ходом виконання ними посадових обов'язків, оглядає приміщення, ділянку, обладнання та інвентар, аналізує ділову документацію.

Здобувач освіти вивчає такі аспекти діяльності закладу:

Документація закладу дошкільної освіти: Статут дошкільного навчального закладу, ліцензія, річний план, книга наказів, щоденник контролю, протоколи засідань педагогічної ради та інше. Значення, зміст, порядок ведення документації.

Вивчення та аналіз Статуту закладу дошкільної освіти: тип закладу, його статус, нормативно-правові засади діяльності, режим роботи, укомплектованість дошкільного закладу дітьми.

Аналіз річного плану дошкільного навчального закладу.

Повнота кадрового забезпечення закладу дошкільної освіти. Якісний склад педагогічних кадрів. Зміст посадових інструкцій працівників дошкільного закладу. Розстановка кадрів. Організація роботи з підвищення професійної майстерності працівників. Проведення атестації педагогічних працівників. Документація з кадрових питань. Особові справи працівників дошкільного закладу.

Стан матеріально-технічної бази закладу дошкільної освіти. Планування та обладнання ділянки, розміщення групових і спортивного майданчиків, господарських споруд, озеленення тощо. Ознайомлення із проектом закладу дошкільної освіти, обладнання приміщень, їх використання згідно призначення. Маркування, зберігання та облік інвентарю, доцільність його розміщення. Забезпечення закладу посібниками, обладнанням та інвентарем відповідно до норм Типового переліку. Організація навчально-розвивального середовища в дошкільному закладі, у кожній віковій групі, дотримання санітарно-гігієнічних та педагогічних вимог.

Функції завідувача господарської частини.

Фінансова діяльність закладу. Джерела фінансування дошкільного закладу. Організація додаткових освітніх послуг. Кошторис та інша фінансова документація дошкільного закладу.

Організація харчування дітей в закладі дошкільної освіти. Обладнання харчоблоку, організація його роботи. Обов'язки працівників дошкільного закладу в організації харчування (кухаря, комірника та ін.). Контроль за харчуванням з боку адміністрації, батьків та інших інстанцій. Складання перспективного меню, меню-розкладки. Забезпечення продуктами харчування, умови їх зберігання, порядок видачі з комори і повернення в комору, контроль за їх закладкою та обробкою. Ведення документації з питань харчування.

Створення безпечних умов для праці, навчання і виховання в дошкільному навчальному закладі. Робота керівника закладу щодо створення безпечних умов праці та навчання. Зміст посадових інструкцій з безпеки діяльності різних категорій працівників дошкільного закладу. Контроль за дотриманням правил техніки безпеки, протипожежної безпеки та санітарно-гігієнічних вимог.

Медичний кабінет дошкільного закладу. Зміст роботи медичного працівника.

Робота дошкільного навчального закладу з батьками. Форми роботи з батьками. Діяльність батьківського комітету.

Організація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Вибір програм навчання та виховання дітей. Планування загальних організаційно-педагогічних заходів у дошкільному закладі та навчально-виховної роботи у вікових групах. Забезпечення умов для навчання і виховання дітей. Систематичність контролю за ходом та результатами. Використання даних педагогічного аналізу при плануванні подальшої роботи з дітьми.

Вдосконалення навчально-виховного процесу і підвищення рівня професійної майстерності вихователів в ході проведення різних форм методичної роботи. Використання одержаних знань в роботі з дітьми. Організація роботи педагогічної ради дошкільного закладу.

Вивчення змісту діяльності керівника та методиста закладу дошкільної освіти. Практикант проводить бесіду з керівником, в ході якої уточнює його посадові обов'язки, з'ясовує особливості реалізації управлінських функцій при вирішенні адміністративно-господарських та організаційно-педагогічних питань. Проводить бесіду з методистом, визначає, які на нього покладаються обов'язки щодо управління дошкільним закладом. Аналізує ефективність розподілу обов'язків між завідувачем та методистом.

Протягом 1-2 днів спостерігає за роботою завідувача закладу дошкільної освіти і за роботою методиста, фіксує її зміст та витрати часу на вирішення кожного завдання окремо. В ході аналізу визначає, виконанню якої управлінської

функції було приділено найбільше часу, оцінює ефективність вибору методів керівництва.

На основі вивчення документації, інформації, одержаної в ході бесід, а також результатів спостереження та аналізу роботи завідувача студент складає циклограму 1 робочого тижня керівника дошкільного закладу (циклограма оформляється на окремих аркушах, які слід вклеїти в кінці щоденника).

Контроль за освітнім процесом закладу дошкільної освіти. Протягом практики студент аналізує навчально-виховну роботу з різних розділів програми в усіх вікових групах ЗДО. Тематика і зміст контролю визначається згідно річного плану закладу та календарних планів завідувача і методиста. Для виконання даного завдання студент завчасно добирає схеми спостереження й аналізу різних форм навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, діагностичні методики.

За дорученням завідувача та методиста практикант аналізує й затверджує календарні плани навчально-виховної роботи вихователів та інших педагогічних працівників (музичного керівника, інструктора з фізичного виховання).

Разом із завідувачем чи методистом, а також самостійно магістрант перевіряє готовність вихователів до робочого дня. Щоденно переглядає та аналізує заняття, режимні процеси, ігрову, трудову діяльність дітей, а також навчально-виховну роботу в повсякденному житті. Проводить діагностику знань, умінь і навичок дітей в різних вікових групах. На основі одержаних даних оцінює ефективність педагогічної діяльності вихователів, дає рекомендації щодо вдосконалення навчально-виховної роботи. Надає необхідну консультативно-методичну допомогу. Зміст всіх спостережень та повний аналіз освітнього процесу з висновками і рекомендаціями практикант записує у щоденник.

За дорученням керівника закладу проводить тематичну перевірку навчально-виховної роботи з одного із розділів програми в одній віковій групі. За підсумками перевірки оформляє довідку, в якій формулює конкретні висновки щодо стану навчально-виховної роботи та складає рекомендації щодо її покращення.

Організація і проведення різних форм методичної роботи в дошкільному навчальному закладі. Відповідно до річного плану дошкільного навчального закладу, враховуючи результати діагностики та аналізу педагогічного процесу, практикант готує і самостійно проводить одну із форм методичної роботи для педагогічних працівників дошкільного закладу (групову консультацію, семінар, семінар-практикум, відкритий перегляд навчально-виховного процесу тощо). Студент формулює мету і завдання методичного заходу, визначає методи навчання працівників, добирає необхідний науково-теоретичний, методичний та практичний матеріал, готує наочність, дидактичні посібники, складає рекомендації щодо використання набутих знань і умінь в практиці роботи з дітьми. При потребі, як на етапі підготовки, так і безпосередньо під час проведення, практикант може залучити інших працівників, чітко визначивши їх роль. Студент оформляє розгорнутий план обраної форми методичної роботи з тезами доповідей, описом завдань тощо. До цих матеріалів після проведення практикантом методичного заходу додається коротка рецензія завідувача, де міститься оцінка рівня проведення.

За вказівками завідувача та методиста протягом періоду практики студент працює над удосконаленням роботи методичного кабінету дошкільного закладу: добирає нові матеріали, методичні розробки, виготовляє наочні посібники, атрибутику до ігор, складає анотації на нові посібники та публікації періодичних видань, організовує виставки тощо.

Про хід та результати організаційно-методичної практики здобувач освіти доповідає на педагогічній раді дошкільного навчального закладу.

Звітність про проходження організаційно-методичної практики.

Після завершення практики здобувач освіти обробляє зібраний матеріал і складає звіт, в якому подає аналіз власної роботи під час організаційно-методичної практики, характеризує повноту виконання завдань, труднощі, з якими стикався, вказує на власні здобутки.

Підсумовуючи питання змістовного наповнення і збагачення процесу формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО, зазначимо, що:

- сутність змістовного наповнення і збагачення навчальних дисциплін в аспекті управлінської діяльності в ЗДО полягає у виділенні трьох послідовних етапів (орієнтаційної, предметно-методичної та практико-орієнтованої), що відображають ступінь ускладнення досліджуваних питань управлінської діяльності та послідовність входження здобувача освіти в процес формування управлінської компетентності майбутнього фахівця ЗДО;

- практичне рішення завдань змістовного наповнення і збагачення навчальних дисциплін питаннями педагогічного менеджменту, теорії та практики управлінської діяльності в ЗДО забезпечувалося за допомогою дисциплін обов'язкового компонента освітньої програми «Менеджмент в системі дошкільної освіти», «Основи організації та управління в ЗДО», «Методична робота в дошкільній освіті»;

- практико-орієнтованість освітньої програми «Дошкільна освіта» забезпечує педагогічна практика, яка сприяє практичній підготовці здобувачів освіти до управлінської діяльності у закладах дошкільної освіти.

References:

1. Белая К. Ю. Методическая работа в ДОУ: анализ, планирование, формы и методы. Москва: ТЦ, Сфера, 2005. 96 с.
2. Беленька Г. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки: автореф. д-ра пед. наук.: 13.00.08. Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ. 2012. 39 с.
3. Дудник Н. А. Організація і керівництво дошкільною освітою: навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Дошкільна освіта». Умань : Візаві, 2019. 216 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту»: №49. Дата оновлення: 18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.

5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Іщенко Л. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вихователя до формування творчої індивідуальності старших дошкільників: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси. 2016. 499 с.
7. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): монографія. Київ. МАУП. 2000. С. 76.
8. Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text> .
9. Концепція розвитку педагогічної освіти URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/5b7bb2dcc424a809787929.pdf>.
10. Крутій К. Л. Планування роботи сучасного дошкільного навчального закладу: поняття, особливості, умови ефективної реалізації. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208 с.
11. Кушнір В.М. Особливості управління інноваційною діяльністю в закладах дошкільної освіти. Вісник науково-дослідної лабораторії «В.О.Сухомлинський і школа ХХІ століття». Умань : Візаві, 2019. С. 69-72.
12. Листопад О. А. Теорико-методичні засади формування професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: монографія. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2015. 328 с.
13. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. академ. О. Г. Мороза. Київ: МАУП, 1994. 196 с.
14. Організаційно-педагогічні основи методичної роботи: навч. посібник. В.І. Пуцов, С.В. Крисюк та ін. Київ: УПКККО, 1995. 180 с.
15. Поздняк Л. В., Лященко Н. Н Управление дошкольным образованием: учебн. пособие. Москва: Академия, 2006. 482 с.
16. Положення про методичний кабінет. 2018 URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/60597/>.

17. Поташник М. М., Моисеев А. М. Управление современной школой (в вопросах и ответах) пос. для руководителей общеобразовательных учреждений и органов образования. Москва: Новая школа, 1997. 352 с.

18. Скрипник Н.І. Методична робота в дошкільній освіті: навчально-методичний посібник / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, ф-т дошкільної та спец. освіти. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. 108 с.

19. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Ф. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений; под ред. В.А. Сластенина. Москва: Академия, 2013. 576 с.

20. Сластенин В. А., Чижикова Е. И. Введение в педагогическую аксиологию. Москва: Академия, 2003. 192 с.

21. Стандарт вищої освіти України. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf>.

22. Троян А. Н. Управление дошкольным образованием. Москва. ТВ Сфера, 2015. 160 с.

23. Челнокова Е. А., Коровина Е. А., Агаев Н. Ф. Педагогический менеджмент как вид управленческой деятельности педагога. *Современные наукоемкие технологии*. 2015. № 12–1. С. 165–168. URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=35232>.

24. Шаповал Р. В. Управлінська компетентність керівника дошкільного навчального закладу як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка та психологія (Харківський нац. пед. ун-т імені Г.С.Сковороди)*. 2007 (12). С. 37-42.

PART 4. ADULT EDUCATION AND ADVANCED TRAINING

4.1. Informal education of teachers of higher education institutions as a component of the concept of «Lifelong learning»

Інформальна освіта викладачів закладів вищої освіти як складова концепції «Навчання протягом життя»

Концепція навчання протягом життя (Lifelong Learning Programme) як освітня стратегія з'явилася ще у 1972 році під егідою ЮНЕСКО. Згідно з нею, дана концепція включає в себе всі можливі види освітньої діяльності людини, включаючи самоосвіту і саморозвиток.

Сучасні реалії динамічного розвитку суспільства висувають нові вимоги до освіти, сьогодні вже неможливо забезпечити свою конкурентоздатність на ринку праці лише тільки за рахунок класичної освіти, так як набуті знання швидко змінюються, модернізуються, а це вимагає від особистості постійного самовдосконалення через освоєння нових знань і технологій. На перший план виходить здатність людини безперервно поповнювати свої професійні знання, уміння та навички.

Таким чином, самоосвіта (інформальна освіта) набуває статусу цінності, організовуючи і структуруючи весь життєвий процес окремої людини, забезпечуючи адаптацію, самореалізацію і конкурентоспроможність особистості в динамічно мінливих сучасних реаліях життя.

Проект Закону України від 12.02.2015 № 2121, «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти)» визначає інформальну освіту (самоорганізовану освіту, самоосвіту) як цілеспрямовану і

сплановану діяльність, але не інституціоналізовану, тобто менш організовану, ніж формальна або неформальна освіта [1].

У даному проекті Закону України вказано, що «інформальна освіта реалізується за рахунок власної активності в оточуючому культурно-освітньому середовищі, при цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві чинники свого розвитку. Інформальна освіта може здійснюватися шляхом цілеспрямованого спілкування, читання, перегляду телепередач, відвідування установ культури, подорожей тощо» [1].

Можливості конкурентоспроможності закладу вищої освіти (ЗВО) на ринку освітніх послуг в значній мірі залежать від наукової і методичної кваліфікації його викладачів, рівня їх творчих здібностей та можливості вирішувати проблеми підготовки і розвитку майбутніх фахівців. Для того, щоб відповідати новітнім освітнім запитам суспільства та економіки викладачі ЗВО повинні володіти якісним і гнучким потенціалом та використовувати творчий підхід у своїй роботі.

Цілком очевидним є той факт, що якість викладання і рівень підготовки викладача ЗВО повністю взаємопов'язані і взаємозумовлені. Сьогодні саморозвиток і самоосвіта стали найважливішими критеріями, які пред'являє суспільство до викладача як фахівця. Інформальна освіта викладача ЗВО безпосередньо синтезується з його творчою самобутністю, оригінальністю викладання, теоретичними і практичними знаннями навчальних дисциплін, які він викладає, а також методичними вміннями та навичками.

Слід відмітити, що інформальна освіта не обмежується часовими рамками, вона необов'язково має систематичний характер, не має вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень щодо учасників, її результати можуть зараховуватись у формальній освіті в порядку, який передбачений чинним законодавством [1].

Орієнтація викладача ЗВО на інформальну освіту логічно стає головною цінністю всього його життя, так як отримання нової інформації з метою самовдосконалення та саморозвитку інтегрує всі інші цінності та організовує і структурує весь його життєвий процес. Самоосвітні процеси характеризують

залученість викладача ЗВО до спадкоємності його освітньої діяльності, так як освіта є досить складним явищем, яке нерозривно пов'язане з процесом соціалізації та одночасно є його складовою.

Визначимо основні фактори, що впливають на формування у викладачів ЗВО потреби в інформальній освіті. По-перше, це об'єктивні фактори, до яких відноситься науково-технічний прогрес, глобалізаційні процеси, тип суспільства, соціально-економічна характеристика особистості, тип культури та ін. По-друге, це так звані специфічні фактори – сім'я, рівень і якість освіти, коло спілкування, особисті інтереси, потреби і мотиви. На нашу думку, на формування потреби в самоосвіті в першу чергу впливає сім'я особистості, так як пізнавальні процеси і допитливість формується з дитинства.

Інформальна освіта викладачів ЗВО у XXI столітті нерозривно пов'язана з переходом до інформаційного суспільства, де панують просунуті комп'ютерні технології, а основним видом діяльності стає самостійна робота з інформацією, і перш за все це відбувається через самоосвіту. Однією із основних характеристик інформаційного суспільства є виробництво і споживання нових знань, які стають ключовим джерелом нововведень і базисом соціальної організації суспільства. Перехід до інформаційного суспільства пов'язаний з різким зростанням ролі, значення та поширення вищої освіти, оскільки саме вона, в першу чергу, забезпечує виробництво нових знань [2]. Такі тенденції розвитку суспільства, у якому відбувається повна реорганізація виробництва і розподілу знань, створюються новітні інформаційні мережі на основі найновіших способів взаємодії людей, логічно вимагають від викладачів ЗВО активних процесів самовдосконалення та самоосвіти. В результаті процесу постійного нагромадження нових даних інформація набуває характеристики знань. Людина, яка мимоволі залучається до процесу інформатизації суспільства, змушена постійно займатися самоосвітою для того щоб бути у тренді сучасних змін.

Глобального значення сьогодні набуває інформальна освіта як засіб, який є джерелом збагачення не тільки окремого індивіда, а й суспільства в цілому, так як є основним ресурсом сучасної економіки, цінність якого постійно зростає.

Наприклад, відомий дослідник даної тематики О.І. Субетто вважає, що на зміну інформаційного суспільства кінця ХХ століття прийшло освітнє товариство ХХІ століття. Його головною функцією є всебічний розвиток людини та якості освітніх систем в суспільстві, а також якості суспільного інтелекту [3]. Вважаємо, що реалізація цієї функції неможлива без розвитку інформальної освіти, в першу чергу, викладачів ЗВО, так як саме у сфері знання і освіти, в якій вони професійно стверджуються і формуються нові технології, економічне зростання та соціальна стратифікація.

Значення освіти в сучасному суспільстві надзвичайно важливе, а її технології кардинально змінюються з метою домінування у майбутньому саме самоосвіти. Самоосвітні процеси, які в минулому столітті ще мали стихійний характер, у ХХІ столітті набувають все більш усвідомлених і раціонально організованих форм, а інформальна освіта в якості невід'ємної складової професійної діяльності викладачів ЗВО почала займати провідні позиції.

Особливо такі реалії стали актуальними з огляду на те, що світова пандемія коронавірусу викликала ряд нових та загострила вже існуючі проблеми системи вищої освіти України [4]. Заклади вищої освіти вимушено перейшли на повністю дистанційне навчання, освітній процес за таких умов почав вимагати більш системного опрацювання та реалізації проблем створення електронних підручників і методичних матеріалів, цифрових програмних продуктів і формування відповідної професійної культури викладачів ЗВО та керівників системи вищої освіти України у зв'язку з чим проблема самоосвіти викладачів ЗВО стала вкрай нагальною.

Зазначимо, що зі стрімким розвитком сучасних комп'ютерних технологій, в першу чергу, почав змінюватися характер комунікативної діяльності викладачів ЗВО. Якщо класична самоосвіта реалізується в рамках тільки текстової комунікації через взаємодію з книгою, друкованим або письмовим текстом, то сьогодні самоосвіта передбачає комплексний спосіб спілкування через монітор, що дозволяє здійснювати текстову, графічну, аудіовізуальну та міжособистісну форми самоосвіти. Такі тенденції в сучасних процесах освіти і самоосвіти

знайшли своє відображення і в навчальних планах вищої школи, де все менше стає аудиторного навчання і все більше – самостійної роботи студентів, тобто самоосвіти.

Перехід до нової парадигми освіти, де на перше місце виходить самоосвіта пов'язаний також з прагненням особистості зосередитися, абстрагуватися від впливу ЗМІ та масової культури в цілому. Всебічна комп'ютеризація та глобальне поширення Інтернету посилили бажання людей займатися самоосвітою, тому що стало можливим корегувати потік інформації, новин і фактів, зосереджуючись на найбільш цікавих. Людина отримала можливість обирати і коригувати зміст необхідної для неї інформації, а також час, який вона готова витратити на самоосвіту.

Зазначимо, що посадові інструкції викладачів ЗВО передбачають процес самоосвіти. Але часто інертність, впевненість у власному досвіді викладання, а також орієнтація на класичні форми освіти гальмують цей процес. Потенціал викладача займатися інформальною освітою, як правило, буває знижений в силу наступних причин: відсутність моральної, матеріальної і технічної підтримки від керівництва; брак часу; недоліки інформаційних джерел та ін. Але сьогоденні реалії роботи у вищій школі, де здобувають освіту студенти з різними пізнавальними і життєвими інтересами, загострюють нагальну потребу і мотивацію педагога постійно займатися самоосвітою.

Впровадження системи самоосвіти, особистих творчих планів дає можливість викладачу ЗВО самому ставити навчальні завдання і виконувати їх. Однак слід сформулювати систему, в якій, крім навчання однієї особи, проводилися б консультації серед колег, наукових керівників і провідних фахівців.

Необхідність інформальної освіти для викладачів ЗВО диктується, з одного боку, специфікою викладацької діяльності, її суспільною роллю, з іншого боку, реальним станом безперервної освіти, який пов'язаний з постійно мінливими умовами педагогічної діяльності, потребами суспільства, еволюцією науки і практики, всезростаючими вимогами, його здатності швидко і адекватно

реагувати на зміну суспільних процесів і ситуацій, готовності перебудувати свою діяльність, швидко вирішувати нові, більш складні завдання та ін.

Сутність самоосвіти викладача ЗВО полягає в оволодінні технікою і культурою розумової праці, вмінні долати проблеми, самостійно працювати над власним вдосконаленням, в тому числі й професійним. Основними принципами самоосвіти є безперервність, цілеспрямованість, інтегрованість, об'єднання загальної і професійної культури, взаємозв'язок і спадкоємність, доступність, випереджаючий характер, постійне прагнення до вищих щаблів, варіативність та ін.

Здатність до самоосвіти у викладача ЗВО з'являється в процесі роботи з джерелами інформації, аналізу та самоаналізу діяльності. Однак це не означає, що самоосвітою повинен і може займатися тільки викладач зі стажем. Потреба в інформальній освіті може виникнути на будь-якому етапі професійного зростання, так як це одна з умов задоволення потреби затвердити себе в ролі викладача, зайняти гідне місце в суспільстві за допомогою професії.

У вищій школі інформальна освіта викладача повинна бути спрямована на роботу над своєю відповідністю завданням освіти, метою вивчення своїх навчальних дисциплін, пізнавальними інтересами конкретної аудиторії і навіть окремого студента. Усвідомлюється це в процесі постійної педагогічної рефлексії над результатами своєї роботи, безперервної роботи над помилками, аналізу результатів. Адекватне оцінювання і корекція своєї педагогічної діяльності дозволяють викладачам ЗВО звернути увагу на прогалини в своїй освіті, суперечливість або навіть відсутність знань з того чи іншого питання, актуалізувати свої знання, спонукають глибше вникнути в конкретну проблему. Ці мотиви і стають основною причиною і стимулом для інформальної освіти, часто не зважаючи на тривалий досвід педагогічної діяльності, професійну впевненість та вік.

Головною передумовою активної інформальної освіти викладача є мінливий контекст викладання, тобто його аудиторія, її освітні мотиви, ціннісні установки, індивідуальні проблеми та інші фактори. Самоосвіта не може бути процесом

тільки лише професійного самовдосконалення, викладач повинен усвідомлювати необхідність поділитися новими знаннями, збагатити свою загальну і професійну культуру, бути невід'ємною частиною освітнього процесу в цілому.

В ході інформальної освіти викладач ЗВО може використовувати різні джерела інформації: вивчення літератури та матеріалів в мережі Інтернет, перегляд телепередач або відеороликів, проходження курсів підвищення кваліфікації, відвідування семінарів та конференцій, відвідування занять колег з подальшим обміном досвідом, навчання на майстер-класах і т. ін.

Технологія організації інформальної освіти викладачів ЗВО може бути представлена у вигляді наступних етапів. Перший етап (діагностика), який передбачає створення певного настрою на самостійну роботу, аналіз труднощів, постановку проблеми, вивчення літературних джерел з обраної теми, планування і прогнозування результатів самоосвіти. Другий етап (практика), на якому відбувається накопичення необхідних матеріалів, їх відбір і аналіз, перевірка нових методів роботи, проведення експериментів. Третій етап (узагальнення), на якому підводяться підсумки, оформлюються результати інформальної освіти в розрізі окремої навчальної дисципліни, теми або модулю (це можуть бути конспекти лекцій, розробка практичних рекомендацій або тестових завдань і таке інше). Четвертий етап (впровадження), на якому викладач використовує власний досвід в процесі подальшої роботи, а також займається його впровадженням в освітній процес.

Інформальна освіта поступово повинна перейти в науково-дослідницьку роботу. На основі самопізнання, вироблення рефлексивного мислення, вміння вчитися відбувається трансформація розвитку в саморегульовану систему, перетворення стійкого інтересу особистості до самоосвіти в постійну життєву потребу в самовихованні, що свідчить про досягнення оптимального рівня самовдосконалення викладача ЗВО.

Показники ефективності інформальної освіти викладача ЗВО – це перш за все якість організації навчально-виховного процесу та його професійно-

кваліфікаційне зростання. Такий вид освіти формує особистісне зростання та дозволяє викладачеві розвивати в собі лідерські якості, розширювати можливості досягнення поставлених цілей. Усвідомлення і осмислення внутрішніх потреб виводить викладача на професійне самовизначення, тим самим досягається розвиток професійної свідомості та усвідомлення себе в професії.

Все вище сказане переконує нас в тому, що про самоосвіту викладача ЗВО слід говорити як про явище глибоко соціокультурне, яке носить суспільний характер. Воно напряду пов'язане з розвитком суспільства в цілому та здійснює на нього через систему освіти все більший вплив.

Разом з тим, взаємозв'язок і взаємозумовленість суспільства та самоосвіти загалом як різнорівневих явищ є досить неоднозначною. Розвиваючись раніше в руслі освіти, самоосвіта поступово знаходить автономію, а її соціорегулятивні функції в подальшому будуть проявлятися значно виразніше, ніж сьогодні.

Соціальні наслідки функціонування і зміни характеру самоосвіти все більш серйозно позначаються на розвитку суспільства в цілому і являють собою значущі умови і чинники майбутніх трансформацій у всіх сферах людської діяльності.

Як невід'ємна складова безперервної освіти, самоосвіта створює можливості цілеспрямованого формування, необхідного для інноваційної економіки людського капіталу на основі оновлення професійних знань для адаптації особистості до нових соціально-економічних умов. Саме тому даному рівню освіти належить багато в чому ключова роль в процесах перетворення сучасного українського суспільства. Без розширення і оновлення знань і навичок, формування соціально-професійних компетенцій неможливий прогрес, а тим більше виживання країни в загальносвітовому інтеграційному процесі. Нова модель розвитку освіти багато в чому пов'язана зі зміною освітніх парадигм, що переносять акценти з освітньої діяльності на самоосвітню.

Основними умовами такої зміни є: нормально функціонуюча економіка, побудована на безперервній реалізації нових, в першу чергу комп'ютерних та інформаційних, технологій; активно підтримуваний суспільством і ефективно

працюючий соціальний інститут освіти, який вирішує свої завдання через різні системи і підсистеми вищої освіти; наявність розвинених демократичних інститутів; дієвість правових норм. Без цього може мати місце лише просте прагматичне пристосування колишньої системи освіти до нових потреб суспільства, до такого процесу її функціонування, в якому самоосвіта покликана здійснювати вузьку роль додаткового навчання, і не більше того.

Нормальний хід розвитку суспільства, реальні досягнення провідних країн світу вказують той шлях змін в сфері освіти, який визначає характер зв'язків між освітою і самоосвітою. Про це свідчить аналіз історичного процесу їх відносин.

References:

1. Проект Закону України від 12.02.2015. № 2121 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти)» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/XH1MX00Q>

2. Bell D. The Coming of Post Industrial Society. URL: <https://newlearningonline.com/new-learning/chapter-3/daniel-bell-on-the-post-industrial-society>

3. Субетто А.И. Введение в нормологию и стандартологию образования. Спб.-М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, КГУ им. Н.А. Некрасова, Крестьянский государственный университет им. Кирилла и Мефодия, 2001. 182 с.

4. Квятко Т.М. Вплив інноваційної стратегії на розвиток бізнесу в посткоронавірусних умовах. *The role of technology in the socio-economic development of the postquarantine world: monograph 42*. Ed. By Magdalena Gawron-Łapuszek, Andrii Karpenko. Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. P. 241–247.

4.2. Technology of development of professional competence of educators of preschool institutions by means of training

Технологія розвитку професійної компетентності вихователів дошкільних закладів засобами тренінгу

В умовах системних змін і трансформацій в освітній галузі, на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти розроблено і впроваджено чимало технологій, спрямованих на професійну підготовку фахівців для дошкільних закладів освіти (В. Бедерханова, Г. Беленька, Н. Гузій, Н. Лисенко, Н. Кирста, О. Кононко, Л. Савенкова, Л. Спірін, Т. Танько та інші).

Слово «технологія» походить від грецьких «*tehne*» – майстерність, мистецтво та «*logos*» – поняття, навчання, наука [4]. В. Сластьонін розглядає її як послідовне розписування завдань і способів їх розв'язання на кількох рівнях: концептуальному (на рівні теорії), власне технологічному (на рівні принципів організації навчального процесу), процедурному (на рівні конкретних операцій) і технічному (на рівні використання засобів навчання, включаючи ТЗН) [6]. Таке розуміння технологічного процесу дозволяє визначити його багатогранність і різномірність розгортання. Отже, «процес діяльності лише тоді може називатися технологією, якщо він заздалегідь прогнозований, визначені кінцеві властиві продукту і засобу його одержання, цілеспрямовано сформовані умови для проведення цього процесу і він «запущений» [6, с. 246].

Однією із важливих характеристик сучасної технології навчання Г. Селевко вважає спроможність залучення вихователів до активної роботи на всіх етапах навчальної діяльності: мотивації, цілеполагання, проектування, організації виконання плану діяльності, контрольно-оцінному, створення ситуації досягнення мети і переживання ситуації успіху [4].

Будуючи педагогічну технологію, ми розуміємо професійне зростання вихователя дітей дошкільного віку як поетапне сходження за рівнями засвоєння

знань, набуття відповідних компетенцій від пізнання, відтворення, застосування до творчості. Структура педагогічної технології будувалась нами на підставі аналізу робіт Г. Беленької [1], Н. Гузій [2], Г. Селевко [4], В. Сластьоніна [6], Х. Шапаренко [7] та інших, де підкреслюється, що в її побудові мають бути представлені: концептуальна основа, змістова частина: мета, зміст матеріалу, процесуальна частина (технологічний процес): організація запланованого процесу, методи і форми діяльності та взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Мета технології передбачає формування і розвиток професійної компетентності вихователів дітей дошкільного віку засобами тренінгу.

Для досягнення мети визначені наступні завдання, що полягають у:

- 1) формуванні позитивної мотивації до здійснення педагогічної діяльності і прагнення до самовдосконалення;
- 2) розкритті сутності та змісту педагогічної діяльності вихователя дітей дошкільного віку;
- 3) формуванні способів проектування професійної компетентності педагогів дошкільної освіти;
- 4) розкритті механізмів педагогічної рефлексії, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку в процесі формування професійної компетентності;
- 5) створенні умов для саморозвитку вихователів та творчого перетворення дійсності в процесі навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку з метою їх різнобічного розвитку.

В основі технології покладено наступні принципи: прогностичності, етапності і поступовості, принципу зворотного зв'язку, доцільності і прагматичності, принципу саморозвитку та самовдосконалювання і ін. Таким чином технологія формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів полягає в чіткій покроковості діяльності, визначенні та послідовному виконанні накреслених завдань, спрямованих на досягнення мети, й містить такі етапи: інформаційно-мотиваційний; тренувально-орієнтуючий; рефлексивний і контрольний.

Цілеспрямована робота з формування і розвитку професійної

компетентності вихователів дошкільних навчальних була здійснена в природних умовах їх професійної діяльності. В якості основної форми роботи було обрано тренінг. Тренінг визначається як процес створення нових функціональних утворень (або розвиток уже існуючих), які керують поведінкою, або як група методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності [5].

Основними завданнями тренінгу були наступні:

- актуалізація потреб учасників в особистісному професійному саморозвитку;
- створення рефлексивного середовища, що сприяє активізації всіх сторін особистості вихователів за рахунок створення стосунків доброзичливості, «безумовного прийняття», співтворчості тощо.

На першому занятті була проведена вступна бесіда, під час якої тренер пояснила особливості функціонування тренінгової групи, було прийнято основні правила роботи групи, обговорено мету та результати, до яких потрібно прагнути учасникам. Відразу ж була проведена бесіда з майбутніми учасниками на теми: «Чого я очікую від групи?», «Які проблеми збираюся вирішити?» і т.д.

Тренер також познайомила з принципами функціонування групи учасників активного соціально-психологічного навчання:

- звертатися один до одного на «ти» та по імені, щоб забезпечити спілкування в системі «суб'єктно-суб'єктних» стосунків;
- все, що відбувається в групі, підпорядковувати принципіві «тут і тепер»;
- висловлювання учасників тренінгу повинні бути спонтанні, щирі;
- приймати себе й інших такими, які вони є, уникати оцінювальних суджень в групі і за її межами та ін.

Згідно з правилами функціонування тренінгової групи, її учасники мають право поводитися вільно, не лякаючись покарання за невиконання завдання. Єдина вимога до всіх – строге дотримання принципів роботи.

Засвоєння принципів функціонування групи фактично здійснювалося на перших двох-трьох заняттях.

Під час підготовки до тренінгу та в процесі його проведення психолог дотримувався певних вимог:

- 1) зміст тренінгового заняття має відповідати потребам учасників і бути також сприйнятливим, спиратися на їхній практичний досвід;
- 2) необхідне ігрове моделювання змісту і форми діяльності;
- 3) організовувати спільну працю учасників для усвідомлення механізму розв'язання проблем, пошуку ефективних шляхів і засобів;
- 4) створювати умови для діалогічного спілкування.

Вважаємо, що починати роботу треба з формування позитивної мотивації до пізнання та самодослідження. Для цього нами широко застосовувалися такі методи, як індивідуальні та групові бесіди, практикуми та ін. Вони були спрямовані на більш поглиблене вивчення особливостей педагогічної діяльності, та себе в ній. А саме: «Характеристика педагогічної діяльності», «Професіограма педагога дошкільної ланки освіти», «Особливості професії вихователя дітей дошкільного віку» тощо. Такі заняття сприяли активізації самооціночної діяльності педагогів, стимулювали розвиток рефлексивного мислення. Крім того, отримані знання заклали основу більш глибокого усвідомлення та осмислення власного педагогічного досвіду, розуміння індивідуально-психологічних особливостей дітей, колег та інших людей – суб'єктів взаємодії.

Протягом тренінгу нами було виділено 3 стадії роботи: початкова, основна (процесуальна) та підсумкова (контрольна). Початкова стадія тривала приблизно 2–3 дні при безперервній інтенсивній роботі. Як показали наші спостереження, на цій стадії навчання був ще досить високий рівень ситуативної напруги. Учасники переживали тривогу. («чи варто мені багато говорити про себе?», «чи прийме мене група» та ін.). Все це виражалось в невисокій активності учасників тренінгу, паузах у роботі.

На першому етапі роботи групи основним завданням керівника було забезпечення спонтанності процесу інтерактивного навчання, завдяки чому конкретно-змістовна сторона занять визначала поведінку самих членів групи та сприяла формуванню неповторного для групи сценарію тренінгу.

В центрі уваги тренера-керівника на цій стадії роботи – діагностика особистісної проблематики учасників тренінгу, тому що від психодіагностики залежить ефективність подальшої організації занять у групі. Ми використовували такі вправи, як «Броунівський рух», «Приверни увагу інших» та інші елементи психогімнастики «Передача почуття», «Настрій», «Шеренга», «Атоми», «Годинник» та ін., з метою «розморожування» групи, створення атмосфери довіри та доброзичливості.

На цьому етапі роботи особливий інтерес та психологічне значення для кожного учасника групи тренінгу мала вправа на представлення себе (вправа «Самопрезентація»), де кожен із учасників групи спонтанно, на свій розсуд розповідав про себе і власний шлях вибору професії.

Після цієї вправи кожен із членів групи висловив свої перші враження про кожного. Цей матеріал був надзвичайно цінним для порівняння його потім із більш змістовним та глибоким психологічним аналізом поведінки. Вправа сприяла самопізнанню, розвитку групового процесу.

Хороший ефект був нами визначений при виконанні вправ «Психологічний автопортрет» та «Психологічний портрет».

Вправа «Міжнародний симпозіум» була націлена на виявлення інтересів вихователів. Кожному учаснику видавався бланк анкети з 5–6 питаннями. Кожен учасник відповідав на питання анкети протягом 5–7 хвилин, після чого тренер давав таку інструкцію: «Зараз ваше завдання складається з того, щоб за результатами анкетування об'єднатися у команди однодумців. За яким принципом ви будете об'єднуватись і скільки буде сформовано команд – вирішувати вам». На виконання завдання відводилося 15 хвилин. Після того, як команди сформувалися, тренер дав наступне завдання: «Уявіть, що ви готуетесь до виступу на Міжнародному симпозіумі, який присвячений проблемам формування професійної компетентності вихователя. Завдання кожної команди – сформулювати і обґрунтувати 2–3 головних характеристики професійної компетентності вихователя. Окрім того, основні погляди на проблему бажано відобразити за допомогою девізу та емблеми команди». Після спільного

обговорення у підгрупах відбулася презентація кожної команди. На заключному етапі тренер підсумував результати виконаної роботи.

Метою тренувально-орієнтуючого етапу було осмислення фахівцями своїх знань та досвіду стосовно прогнозування власного саморозвитку і різнобічного розвитку дітей дошкільного віку, оволодіння вихователями способами і засобами педагогічного проектування від мети до результату тощо. Основними завданнями були такі: оволодіння вихователями прийомами проектування; складання та реалізація програми особистісно-професійного саморозвитку і самовдосконалення. Також була проведена робота з підготовки вихователів до організації проєктивної діяльності і з дітьми дошкільного віку.

Основним змістом роботи стало: оволодіння вихователями основами проєктивної діяльності шляхом вивчення методики створення освітнього маршруту саморозвитку і різнобічного розвитку дітей з подальшим дослідженням проблеми. Використовувались такі інтегративні методи роботи, як групова дискусія, обговорення ситуацій, що дозволяло учасникам правильно формулювати свої думки, відстоювати свої позиції, обґрунтовувати стратегію власної поведінки. І при цьому кожен із вихователів мав змогу в таких педагогічних умовах проявляти педагогічні уміння на певному рівні. Під час аналізу ситуації передбачалося вільне висловлювання думок, всі вихователі ставали учасниками обговорення. На цьому етапі використовувалася рольова гра. Саме ігровий характер сприяв створенню на заняттях атмосфери внутрішнього комфорту, невимушеності. Найбільш результативними були вправи «Знайомтесь, наш садочок!», «Темперамент дитини», «Казка про моє життя» та ін.

Рольові ігри дозволили вихователям «приміряти» на собі різноманітні способи поведінки, спробувати свої сили в складних ситуаціях, що потребують швидкого вирішення. Перевага даної гри полягала в тому, що входження в гру, як правило, відбувалося легше та швидше, ніж входження у справжню професійну діяльність, а навички, що були отримані в ній, дозволяють у реальному житті легко налагоджувати контакт з людьми, досягати поставлених

педагогічних цілей, не губитися в складних професійних ситуаціях. Крім того, атмосфера в аудиторії, рівноправність спілкування вихователів та педагогів з довірою та взаємною повагою дозволили вихователям підвищити свою самооцінку, упевнитися у власних силах для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності.

У процесі гри учасники відпрацювали нові навички моделювання ситуації та навчилися реагувати на зміну обставин. Рольові ігри сприяли розвитку професійних умінь: конструктивних, організаторських, комунікативних, проєктивних. Під час даних ігор почало формуватися професійне мислення та вміння швидко і об'єктивно опрацьовувати інформацію в умовах її постійної зміни, про що свідчать наші спостереження.

Практичні заняття вимагали від вихователів ґрунтовної підготовки до них через самостійну роботу. Вихователям пропонувалися такі творчі завдання: написання листа собі, майбутньому фахівцю, створення банку ідей «Дошкільний заклад майбутнього», вивчення і презентація передового педагогічного досвіду фахівця з дошкільного виховання та ін. Представлені вихователями матеріали (методичні рекомендації до проведення тренінгів з дітьми дошкільного віку, ділові і рольові ігри, методики діагностики розвитку та саморозвитку дітей тощо) були зібрані в папку «Скарбничка фахівця». Ці матеріали знадобляться майбутнім вихователям у їхній практичній діяльності.

На третьому, рефлексивному етапі роботи нами ставилися за мету аналіз та оцінювання процесу формування професійної компетентності у вихователів, їх особистісного і професійного зростання, набуття вмінь рефлексії, самоконтролю, самооцінювання.

Основними завданнями на цьому етапі були такі: створення умов для самооцінки, самоконтролю вихователями особистісних результатів процесу формування професійної компетентності, практичне втілення отриманих знань і вмінь в процес навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

Для реалізації завдань рефлексивного етапу застосовувались такі вправи як: розробити і провести психолого-педагогічну роботу з дітьми з розвитку та

формування у дітей уявлень про себе із застосуванням психогімнастики, казкотерапії, психотерапевтичних розмов, кольоротерапії. Вихователі розробляли тренінгові вправи, такі, як «Моє ім'я», «Я – подарунок для людства», «Я ціную себе», «Мій всесвіт», «Мої вчинки для щасливого майбутнього», «Я кмітливий», «Мій настрій», «Розумію інших – розумію себе», «Комплімент собі та іншим», «Що можна сказати про мене доброго?» тощо. Проведений аналіз знань і вмінь вихователів показав, що виконання таких вправ і завдань допомогло позитивним змінам у формуванні спеціальних професійних умінь і навичок.

Такі позитивні показники зростання професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних освітніх закладів дозволили нам перейти до контрольного етапу роботи. Цей етап передбачав створення умов для ґрунтового, глибокого і усвідомленого оволодіння професією вихователя дітей дошкільного віку через сформованість всіх компонентів професійної компетентності у педагогічних і методичних діях. Основними завданнями цього етапу були творча взаємодія вихователів з дітьми дошкільного віку, формування індивідуального педагогічного стилю спілкування з суб'єктами освітнього процесу тощо. Для цього організовувались вправи, де протагоністи мали змогу презентувати свою майстерність, творчі навички, вміння взаємодіяти з іншими тощо. Найбільш результативними були завдання наступного характеру:

1. Підготувати фрагмент заняття з дітьми з наступним обговоренням особливостей його проведення. Тема, етап заняття – за вибором вихователя.
2. Розробити режисуру свого спілкування з конкретною аудиторією (діти, батьки, колеги, адміністрація).
3. Підготуватися до демонстрації вправ для творчої роботи в публічних умовах тощо.

На цьому завершальному етапі вихователі продемонстрували вміння творчого перетворення дійсності, практично застосовували педагогічні знання про педагогічну взаємодію в процесі організації навчально-виховної діяльності; встановлення контакту з аудиторією; створення у дітей когнітивної установки, психологічного налаштування на заняття; побудову монологу вихователя як його

внутрішнього діалогу з дітьми; створення на занятті ситуацій співроздумів і співхвилювань; організацію навчання на різних рівнях пізнавальної активності дітей; створення робочого самопочуття вихователя і дітей на занятті.

В процесі тренінгової роботи на цьому етапі було підведення підсумків, повторний огляд кожним із учасників навчання своїх можливостей та виявлення труднощів, з якими він може зустрітися при спілкуванні в процесі педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, динаміка формування професійної компетентності вихователів дозволяє стверджувати, що значний позитивний ефект у цій діяльності досягається за рахунок впровадження педагогічної технології оптимального поєднання навчальної, тренінгової та практично-професійної діяльності. Така тісна взаємодія приводить до того, що при формуванні професійної компетентності кількісні показники переходять в реальні, якісні, коли критерієм сформованості є конкретні дії та вчинки педагогів.

Як показали наші дослідження, між учасниками групи є можливість подальшого післятренінгового спілкування та взаємної підтримки один одного в процесі професійного зростання і набуття педагогічного досвіду та майстерності. Це є також суттєвим досягненням, що дозволить в майбутньому вихователям прибігати до своєрідної супервізії під час вирішення ускладнених ситуацій професійної діяльності.

References:

1. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання: монографія. К.: Світоч, 2006. 304 с.
2. Гузій Н.В. Основи педагогічного професіоналізму: навч. посіб. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. 155 с.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К. : Стилос, 2010. 336 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М.: Нар.

образование, 1998. 256 с.

5. Семиченко В.А. Моделювання структури педагогічної діяльності. Ялта: НМЦ «Надія», 2010. 76 с.

6. Слостенин В.А. Профессиональная деятельность и личность педагога. *Педагогическое образование и наука*. 2010. № 1. С. 51.

7. Шапаренко Х.А. Особливості формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна*. 2006. Вип. XVI. С. 251–260.

4.3. Communicological approach in professional training of teachers-androgogues

Комунікологічний підхід у професійній підготовці викладачів-андрагогів

Глобалізаційні процеси які відбуваються в світовому полі вносять свої корективи в усі сфери життєдіяльності людини, не винятком є і система вищої освіти України.

Повільні темпи реформування системи вищої освіти, невідповідність сучасним вимогам суспільного розвитку, породжують суперечності та розбіжності між декларованими концептуальними координатами її розвитку та практикою освітнього процесу, що спричиняє невідповідність навичок, які отримують здобувачі закладів вищої освіти запитам сучасності. Визначальними факторами позитивних змін у вищій освіті є розвиток технологій та урбанізація, що окреслюють «правила гри» для всіх користувачів освітніх послуг, спонукаючи їх до впровадження новітніх освітніх підходів, моделей, методик, технологій та ін. Тенденції розвитку системи освіти та вплив на них ринку праці висвітлено в працях сучасних дослідників О. Бокова, О. Гулевича, Т. Вітряка, Н. Джинчарадзе, В. Ковальчука та ін. [1; 2; 3].

У дослідженні Future Work Skills 2020 Інститут майбутнього виокремлює 10 важливих навичок для успіху в роботі майбутнього: розуміння смислів; соціальний інтелект; уміння мислити поза рамками і правилами, адаптивне мислення; міжкультурна компетентність; обчислювальне мислення; медіаграмотність; міждисциплінарність; проєктне мислення; управління інформацією; уміння працювати віддалено [4].

На думку експертів в освіті та інших сферах, включаючи бізнес, сьогодні необхідно мати ряд спеціальних навичок і компетентностей, а саме:

- критичне мислення;

- дослідницькі навички і методи;
- креативність;
- ініціативність;
- комунікативність;
- співробітництво.

Згідно Закону України «Про вищу освіту», Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.), Проекту «Стандарту вищої освіти України другого (магістерського) рівня, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки», освітня (освітньо-професійна) програма «Педагогіка вищої школи» та «Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки» передбачено розробку національних стандартів підготовки фахівців усіх рівнів на компетентнісній основі та узгодження їх з професійними стандартами з урахуванням світових тенденцій.

Спираючись на перелік навичок і компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей можемо виокремити комунікативну компетентність як одну з ключових серед очікуваних результатів навчання. У цьому контексті потрібним є не тільки розширення діапазону знань, умінь і навичок, необхідних для використання рідної та іноземної мов як засобу професійного спілкування з метою формування вищезазначених навичок і компетентностей, але внесення змін у цілі й завдання, зміст професійної підготовки магістрів освітніх, педагогічних наук у закладах вищої педагогічної освіти [13; 14].

На підставі зазначених вимог актуальним є дослідження обумовлені необхідністю розробки базових освітніх програм вищої освіти з урахуванням компетенцій професійних стандартів при переході на освітні стандарти нового покоління. Сучасними дослідниками Kitaeva L., Ryazarova L., Sirotkina O., Slepneva E., Viugina S., Vjatkina I., було запропоновано принципи впровадження модулів, які будуть формувати універсальні компетентності, зокрема комунікативні, обов'язкові для здобувачів. Авторами пропонується універсальний курс, розроблений з урахуванням принципів відбору і

структурування змісту професійної підготовки, який дозволяє сформувати ефективну комунікативну компетенцію випускників магістратури [5].

Також є слушною думка авторів, що до формування загальних компетентностей майбутніх викладачів у контексті розвитку вищої педагогічної освіти України, та розв'язання проблематики підготовки висококваліфікованих викладацьких кадрів в умовах освітнього середовища ЗВО [14].

Зазначимо, що одним із важливих компонентів сучасного фахівця є комунікативна компетентність, яка розглядається у вигляді інтегральної властивості особистості, що дозволяє досягати конструктивної взаємодії між учасниками діалогу. Сучасні дослідники визначають «комунікативну компетентність» як здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування [6].

Дослідження вказують на те, що комунікативна компетентність виступає однією зі сходинок професіоналізму і є сукупністю знань, умінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих психологічних якостей, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності [13].

Ми суголосні з поглядами Л. Білоконенко, яка схарактеризувала комунікативну компетентність як основну умову, що дає змогу вийти на високий рівень здійснення професійних функцій. Тож має бути серйозний підхід до формування комунікативної компетентності як однієї з ключових навичок ... Комунікативна освіта, що є важливим компонентом професійної підготовки в Європі та Америці, ще не є такою в українських вишах [7].

Велике значення у структурі комунікативної компетентності має категорія «людське спілкування», детальне визначення та чітке розуміння якої представлено комунікологією. Даному напрямку присвячені праці відомих дослідників: Річарда Л. Ленігана, Ісаака Е. Кета, Л. Білоконенко, С. Денисюк, В. Дятлова, С. Краченко, Ф. Шаркова тощо. Ученими визначено комунікологію

як науку про людське спілкування [8], одну з перспективних галузей сучасного наукового знання. Американський дослідник Ісаак Е. Кетт у своїх наукових розвідках представив комунікологію як нову гуманітарну науку [9, с. 124] й визначив її як науку про втілений дискурс, де створюється відстань між досліджуваним явищем та наукою про нього [9, с. 139].

Доречно вказати, що Ісааком Е. Кеттом уперше було представлено філософію комунікації, як «гуманітарну науку «Комунікологію»». Учений наполягає на тому, що «Комунікологію» слід розглядати як гуманітарну науку і в цьому відношенні її слід чітко відрізнити від соціальних наук, які, на його думку, засновані на теорії інформації. З погляду дослідника комунікологію доречно розглядати на межі семіотики і феноменології [10]. На думку Річарда Л. Ленігана гуманітарна наука комунікологія є кульмінацією декількох дисциплінарних розробок, які в основному розглядаються як одиничні конституції і основоположні для різних підходів, тому що існує певна різниця між тим, що люди висловлюють, і тим, що вони сприймають. Вищезазначене відбиває наступне зіставлення «Людина – Культура – Наука» які, за визначенням вченого виникають в окремих культурних дисциплінах (вираз людського втілення) у порівнянні з окремими науковими дисциплінами (сприйняття фізичної природи) [8].

Слушною є думка С. Денисюка, який стверджує, що комунікологія – це наука про роль і місце комунікації в соціумі, про цілісність комунікаційної системи в процесах їх розвитку та функціонування. Значення комунікології полягає в розкритті всіх знань кожного суб'єкта комунікативного процесу.

Вітчизняна практика показує, що оптимізація комунікації та обміну інформацією між суб'єктами взаємодії та налагодження комунікації в різних сферах наукових досліджень призводить до поширення та аналізу всіх спланованих інформаційних дій до концептуального наближення реальності в ринкових умовах.

Слід наголосити, що, комунікологія як наука про комунікації покликана розв'язати наступні проблеми:

- види, форми та рівні комунікації;
- концептуальні підходи, теорії та моделі комунікацій;
- пояснення комунікативної привабливості;
- визначення місця і ролі комунікацій на підприємстві;
- визначення основних етапів розвитку комунікацій та інші [12].

Комунікологія (теорія комунікації) – це наукова дисципліна, що вивчає методи і системи комунікації. Це відносно молода галузь знання, проблематика якої коріннями йде ще в часи античності. Остаточно дисципліна сформувалася в науковому полі фундаментальних, природничих та гуманітарних знань у ХХ столітті. Усе більшу затребуваність комунікативних знань і навичок зумовив «комунікативний бум», який призвів до того, що проблеми комунікації сьогодні турбують вчених різних напрямків, а сам термін «комунікація» вже міцно увійшов у понятійний апарат соціально-гуманітарного знання. Трансформація індустріального суспільства на інформаційне супроводжується не лише кількісними зрушеннями, а й якісними змінами [11].

Не можна залишити без уваги роботу В. Шаховського, який досліджує аналіз проблеми ефективного спілкування, самоаналізу, аналізу засобів масової інформації та тексту, аналізу дискурсу емоційних ситуацій в інституційному та міжособистісному спілкуванні доводячи, що між емоціями та режимом екологічної сумісності не існує прямої взаємозалежності; цей зв'язок ситуативний.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що саме комунікологічний підхід являє собою важливу складову формування спеціальних навичок у професійній підготовці викладачів-андрагогів.

Грунтовне дослідження проблеми реалізації комунікологічного підходу у професійній підготовці викладачів-андрагогів дозволило встановити, що зміст професійної підготовки повинен охоплювати всі компетентнісні складові професійної підготовки викладача-андрагога. У ході дослідження проаналізовано сучасний розвиток системи вищої освіти України. Розглянуто основні тенденції розвитку системи вищої освіти та вплив на них ринку праці.

Відокремлено основні навички та компетентності професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти. Схарактеризовано різні підходи до формування професійної компетентності викладачів. Доведено необхідність застосування комунікологічного підходу в професійній підготовці викладачів-андрагогів.

References:

1. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні: наукова доповідь / Джинчарадзе Н.Г., Боков О.В., Гулевич О.Ю., Вітряк Т.Б., Шостак І.В., Куліков Г.Т., Красівський Д.О., Савченко Н.В., Савенко О.О., Літвінчук Л.Й. К.: ІПК ДСЗУ, 2018. 42 с.

2. Kovalchuk V. High education system challenges in the context of requirements of labour market and society. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. – 2016. – С. 88–90.

3. Ковальчук В. Тенденції розвитку освіти в епоху інформаційного суспільства. *Стратегії інтенсифікації вищої гуманітарної освіти в Україні та країнах ЄС*: монографія / О.В. Малихін, В.І. Ковальчук, Н.О. Арістова, Р.А. Попов, І.С. Гриценко. Київ: НУБіП України, 2017. С. 7–134.

4. Goldman A. What skills will workers need to succeed in tomorrow's workplace? [Електронний ресурс]. URL: <http://www.iftf.org/future-now/article-detail/3-new-invaluable-work-skills-for-2018>

5. Ryazapova, LZ (Ryazapova, Liliya Z.); Vjatkina, IV (Vjatkina, Irina V.); Kitaeva, LA (Kitaeva, Liudmila A.); Viugina, SV (Viugina, Sazida V.); Sirotkina, OV (Sirotkina, Olga, V); Slepneva, EV (Slepneva, Elena, V). Designing communicative training for technology students based on professional standards, 2020.

6. Гладких Г., Шаров С. Напрямки формування комунікативної компетентності студентів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №1(11). С. 70–74.

7. Білоконенко Л. Практичний курс комунікології в системі професійної підготовки студентів-філологів. *Українська мова серед інших слов'янських*:

етнологічні та граматичні параметри: матер. VI міжнар. наук. конф. Кривий Ріг, 2020. С. 25–29.

8. Richard L. Lanigan. *Communicology: Approaching the Discipline's Centennial*. *Semiotica y Comunicologia, Special Issue. Raz-n y Palabra*, No. 72. Coordination: Carlos Vidales.

9. Isaac E. Catt *The Signifying World Between Ineffability and Intelligibility: Body as Sign in Communicology*. *Review of Communication*. 11: 2. С.122–144.

10. *Embodiment in the Semiotic Matrix: Communicology in Peirce, Dewey, Bateson, and Bourdieu* / Isaac E Catt, Fairleigh Dickinson University Press, Madison, New Jersey, 2017. *Journal of Communication*, Vol. 69, Issue 5, October 2019, P. E22–E25.

11. Денисюк С. *Комунікологія : навчальний посібник*. Вінниця: ВНТУ, 2015. 102 с.

12. Якубенко І.М. *Науковий феномен комунікології. Сучасні тенденції та перспективи розвитку системи управління в Україні та світі: Матеріали міжнар. наук.–техн. конф. (Київ, 16–17 березня 2017)*. Київ, 2017. С.135–136.

13. Sypchenko Olha, Boiko Iryna *Formation of communicative competence of masters of education, pedagogical sciences by means of media educational technologies. Education pedagogy: problems and prospects for development in the context of reform*. Editors: Sławomir Śliwa, Olga Tsybulko. *Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. P. 254–264.

14. Сипченко О. *Формування загальних компетентностей майбутніх викладачів засобами інноваційних технологій в освітньому середовищі ЗВО* / О. Сипченко, Л. Черкашина, Н. Гарань. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : монографія за заг.ред. Л.Г. Гаврілової. Hameln, Germany : InterGING. 2019. С. 180–195.

4.4. Diagnosis of communication skills of heads of educational institutions: gender aspect

Діагностика комунікативних вмінь керівників освітніх закладів: гендерний аспект

Орієнтація українського суспільства на європейську й світову інтеграцію змінює всі сфери суспільного життя, зокрема освітню, та потребує її докорінного реформування. Цьому сприяє реалізація в Україні широкомасштабної освітньої реформи й упровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [1].

Покладання в основу цієї Концепції компетентнісного підходу зумовило нові вимоги до особистості й діяльності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти і, особливо, до керівників цих закладів. Саме їм в умовах реформування системи вітчизняної освіти надаються нові повноваження й водночас вимагається володіння відповідними компетентностями. Для перетворення закладів загальної середньої освіти на такі, які відповідатимуть вимогам сучасності, потрібні нові технології управління, а щоб концепція була успішно впроваджена, директори шкіл мають стати лідерами змін.

Як відомо, освітня діяльність будується за законами спілкування, а значить, до особистості керівника надаються особливі вимоги комунікативного характеру.

У науковій літературі є чимало досліджень, пов'язаних з осмисленням ролі керівника в управлінні навчальним закладом. Так, пріоритети діяльності директора школи визначила Г. Кравченко; модель функціональної компетентності керівника сучасного навчально-виховного закладу розробила О. Сорока; Л. Даниленко, Н. Островерхова, Л. Донська обґрунтували можливість модернізації функцій керівництва; В. Єрошин, Г. Карпо, М. Поташнік дослідили теоретичні основи управління розвитком школи;

Т. Живаєва здійснила спробу аналізу особистості керівника навчального закладу; О. Гончаренко визначив роль керівника навчального закладу як члена освітянської команди. Особливості управлінської діяльності керівників різних типів закладів освіти розглянули О. Богомолова, В. Нідзельська; вплив керівника на якість освітнього процесу проаналізували В. Полторацька, Е. Подкопаєва, Л. Слабодух; загальні науково-теоретичні аспекти управління навчальним закладом дослідив Є. Хрипков тощо. Однак, зауважимо, що визначення особливостей впливу психологічних, зокрема комунікативних, якостей керівника на ефективність управлінської діяльності в освітньому закладі становить наукову проблему, розв'язання якої сприятиме не лише поглибленню прикладних знань, а й практичної реалізації освітньої реформи.

Комунікативна компетентність керівників освітніх закладів це система внутрішніх ресурсів ефективного вирішення фахових завдань, а саме: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок, яка певним чином пов'язана з цілісністю особистості. Визначені її компоненти не протиставляються один одному, оскільки відображають багатозначність та складність дефініції, що розглядається, а також допомагають більш повному його розумінню й тлумаченню. З огляду на це рівень комунікативної компетентності керівника освітнього закладу визначається нами як показник того, наскільки успішно він здійснює професійну діяльність, включаючи здатність до досягнення ефективних результатів в управлінському та навчально-виховному процесі, самоосвіті, самовихованні тощо.

Ключовою характеристикою комунікативної компетентності керівника освітнього закладу є комунікативні вміння. В. Кан-Калик виділяв такі комунікативні вміння, як: вміння спілкуватися з суб'єктами взаємодії: школярами, їхніми батьками, колегами та адміністрацією, вміння через правильно створену систему спілкування організувати спільну творчу діяльність, вміння цілеспрямовано організувати спілкування й керувати ним. Зрозуміло, що це лише найбільш важливі, узагальнені групи комунікативних умінь, які, в свою чергу, включають у себе інші компоненти: вміння скеровувати

вчинки та логіку мислення інших людей в бажаному напрямку, не вдаючись до примусу; вміння враховувати специфіку стилю життя суб'єктів взаємодії, у відносинах – особливості людей залежно від їх віку, рівня освіти, ціннісних орієнтацій, загальної культури, національності, мотивів діяльності, кола інтересів; вільно володіти мовою; правильно формулювати свої думки; керувати емоціями; зацікавлювати слухачів; прогнозувати та управляти поведінкою працівників; своєчасно оцінювати психологічний стан колективу; вміло використовувати міміку, жести, інтонацію; регулювати процес спілкування як між групами, так і на міжособистісному рівні; вести переговори; створювати атмосферу доброзичливості, взаєморозуміння, довіри в педагогічному колективі та ін.

Такий комплекс складних комунікативних умінь керівник-педагог може виробити тільки за наявності певних комунікативних здібностей. До комунікативних здібностей можна віднести:

1. Давати соціально-психологічний прогноз комунікативної ситуації, в якій належить спілкуватися.
2. Соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації.
3. Здійснювати управління процесами спілкування в комунікативній ситуації та ін.

Професійне спілкування керівника освітнього закладу передбачає розвиток вмінь реалізації не лише перцептивного, інтерактивного та комунікативного компонентів спілкування, які відображають переважно, зовнішній, інструментальний аспект управлінської і педагогічної взаємодії, а і внутрішній, особистісний компонент. Комунікативні уміння формуються в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Керівники-управлінці з високим рівнем сформованості комунікативних вмінь відчують потребу в управлінській діяльності та активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються в складних ситуаціях, доброзичливі і розкуті в колективі, ініціативні, у важливих справах або ускладнених педагогічних ситуаціях

приймають самостійні рішення, відстоюють свою думку і працюють над тим, щоб вона була прийнята колегами, самі шукають справи, які б задовольнили їх потребу в комунікативній та організаторській діяльності.

Метою дослідження стало вивчення комунікативних вмінь керівників освітніх закладів.

Об'єкт дослідження – особливості комунікативних вмінь директорів загальноосвітніх шкіл чоловічої і жіночої статі. Предмет дослідження – гендерні відмінності комунікативних вмінь керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу науково-методичної літератури з'ясувати значення комунікативних якостей особистості в управлінській діяльності керівника.

2. У результаті емпіричного дослідження вивчити комунікативні особливості директорів середніх загальноосвітніх шкіл та визначити їх гендерні відмінності.

3. Зробити наукові узагальнення та встановити вплив комунікативних особливостей керівників загальноосвітніх шкіл на ефективність її управлінської діяльності.

У дослідженні взяли участь 56 директорів загальноосвітніх шкіл (15 чоловіків і 41 жінка), м. Одеси та м. Ізмаїла Одеської області.

Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження використано комплекс методів: *теоретичних* (аналіз наукової літератури; порівняння; узагальнення, які дозволили систематизувати теоретичний матеріал з проблеми дослідження); *емпіричних* (тестування; опитування; метод включеного спостереження, бесіда; кількісний і якісний аналіз; методи математичної статистики, які допомогли реалізувати програму дослідження і узагальнити отримані результати).

В дослідженні було використано наступні діагностичні методики: визначення особливостей комунікативних умінь Л. Міхельсона (адаптація

Ю.З. Гільбуха); діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанова, В.О. Уразаєвої); опитувальник «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта спілкування» методика «Діагностика рівня розвитку здібностей до адекватного розуміння невербальної поведінки» (В.О. Лабунської);

Методика комунікативних умінь Л. Міхельсона дозволяє виявити який спосіб спілкування переважає у людини (залежний, компетентний або агресивний) та які комунікативні вміння сформовані. Виділено 10 блоків вмінь: вміння виявляти й приймати знаки поваги (компліменти); реагування на слушну критику; реагування на несправедливу критику; реагування на поведінку, що зачіпає та провокує з боку співрозмовника; вміння звернутися до колег із проханням; вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні»; вміння виявити співчуття, підтримку; вміння самому приймати співчуття й підтримку; вміння вступити в контакт із іншою людиною; вміння реагувати на спробу іншої людини вступити у контакт.

Спрямованість керівників ЗОШ у професійному спілкуванні вивчали за методикою «Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях» (І.Д. Ладанов, В.О. Уразаєва). Цей тест націлений на визначення основних комунікативних орієнтацій та їх гармонійності в процесі формального спілкування за такими шкалами: 1) орієнтація на прийняття партнера; 2) орієнтація на адекватне сприймання і розуміння партнера; 3) орієнтація на досягнення компромісу.

Методика складається з 20 тверджень, до кожного з яких досліджуваному пропонується підібрати один із варіантів запропонованих відповідей. Обробка результатів методики передбачає визначення високого (21 і більше балів), середнього (8–20 балів) чи низького (менше ніж 7 балів) рівнів вираженості характеристик.

Психологічну компетентність керівників ЗОШ у професійному спілкуванні досліджували за методикою «Діагностика рівня розвитку здібностей до адекватного розуміння невербальної поведінки» (В.О. Лабунська), що

складається з 8 соціально-перцептивних завдань. Перше завдання спрямоване на діагностику адекватності розуміння стану і стосунків людини на основі її пози. Друге завдання визначає рівень адекватності розуміння інтелектуально-вольових станів, емоційних нюансів цих станів на основі невербальної поведінки. Третє завдання виявляє рівень адекватності розуміння станів людини на основі її міміки. Четверте завдання спрямоване на діагностику адекватності розуміння станів людини через установлення зв'язків та відмінностей між психологічним змістом різних елементів її невербальної поведінки. П'яте та шосте завдання діагностують можливості респондентів регулювати стосунки між людьми в емоційно-негативний бік (п'яте завдання) чи емоційно-позитивний бік (шосте завдання) через використання в спілкуванні форм невербальної поведінки. Сьоме завдання дозволяє діагностувати адекватність інтерпретації соціальних статусів і типу взаємовідносин співрозмовників за їх невербалістикою. Восьме завдання спрямоване на діагностику можливості до встановлення адекватного зв'язку між вербальною та невербальною поведінкою людини.

Аналіз результатів здійснювали за кожним окремим завданням (максимально 20 балів), і за сукупними показниками (максимально 160 балів), які умовно поділені на три рівні: високий (14–20 балів), середній (7–13 балів) та низький (0–6 балів).

Також для діагностики психологічної компетентності керівників ЗОШ у професійному спілкуванні застосовували опитувальник В.О. Лабунської «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта спілкування», спрямований на вивчення соціально-психологічних характеристик суб'єкта ускладненого спілкування: 1) експресивно-мовленнєвих (тиха мова, тривалі паузи під час розмови, невиразна жестикуляція, швидкий темп мовлення, інтенсивна жестикуляція тощо); 2) соціально-перцептивних (вміння співвідносити дії і вчинки співрозмовника з його якостями особистості, вміння поставити себе на місце іншої людини, вміння «читати» з обличчя почуття і наміри іншої людини, вміння продемонструвати розуміння особливостей співрозмовника, прагнення

відносити людей до конкретного типу, звички робити висновок про співрозмовника за його зовнішністю, бажання оцінювати людей на основі уявлень, що склалися під впливом оточення тощо); 3) ставлення – звертання (байдуже, підозріле, вороже, високомірне, вимогливе ставлення до співрозмовника, страх бути смішним в очах співрозмовника тощо); 4) вмінь та навичок організації взаємодії (бажання співрозмовника більше говорити, ніж слухати, звички перебивати розмову, вміння вчасно припинити розмову, бажання займати в спілкуванні провідну позицію, бажання нав'язати свою точку зору, вміння слухати, вести розмову, вміння пояснювати, обґрунтовувати свої пропозиції, зауваження, вміння урізноманітнювати мовні форми звертання тощо); 5) умов спілкування (тривалості спілкування, концентрації на особистих думках, присутності незнайомих осіб, різниці у віці і т. п.).

Опитувальник містить 68 характеристик суб'єкта ускладненого спілкування, які пропонується оцінити респонденту за 6-бальною шкалою, виходячи з того, наскільки означена особливість притаманна йому в ситуаціях професійного спілкування. Кількість балів, набраних досліджуваним за кожною шкалою опитувальника, може коливатися від 0 до 20 та свідчити про високий (0–6 балів), середній (7–13 балів) або низький (14–20 балів) рівні психологічної компетентності у професійному спілкуванні.

Нами констатовано, що більшість керівників відчувають певні труднощі в реалізації того або іншого виду або компонента управлінсько-педагогічної діяльності. На незадоволеність результатами власної праці вказали 65% опитаних, причому як чоловіків, так і жінок; 67% – не задоволені рівнем власної підготовки до роботи на посаді керівника освітнього закладу.

Перейдемо до аналізу комунікативних вмінь жінок-керівників і чоловіків-керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Вміння виявляти й приймати знаки поваги (компліменти). Переважне в процентному відношенні число впевнених реакцій жінки-керівники і чоловіки-керівники демонструють саме в цій ситуації. Очевидно, у їхньому середовищі,

коли тебе хвалять, захоплюються тобою, найбільш поширеною реакцією є спокійне «спасибі».

Реагування на справедливую критику. І жінки-керівники і чоловіки-керівники знають, як потрібно реагувати на слушну критику. Дослідження показали перевагу впевнених реакцій: (Ж–К – 72%; Ч–К – 76%), так що можна сказати, що ситуація критики, яку вони вважають слушною, не є для них проблемою. Більша частина респондентів взагалі не схильна засмучуватися через критику по роботі і пояснюють, що намагаються враховувати корисні зауваження.

Таблиця 1

Особливості комунікативних якостей керівників загальноосвітніх закладів чоловічої і жіночої статі

№	Комунікативні вміння	Залежні реакції		Компетентні (впевнені) реакції		Агресивні реакції	
		жінки-керівники	чоловіки-керівники	жінки-керівники	чоловіки-керівники	жінки-керівники	чоловіки-керівники
1.	вміння виявляти й приймати знаки поваги (компліменти)	6 24%	1 5,9%	17 68%	14 82,4%	2 8%	2 11,8%
2.	реагування на справедливую критику	5 20%	1 5,9%	18 72%	13 76%	2 8%	3 17,6%
3.	реагування на несправедливую критику	11 44%	2 11,8%	9 36%	7 41,2%	5 20%	8 47,1%:
4.	реагування на поведінку, що зачіпає та провокує з боку співрозмовника	10 40%	0 0%	11 44%	3 17,6%	4 16%	14 82,4%
5.	вміння звернутися до колег із проханням	8 32%	0 0%	9 36%	15 88,2%	8 32%	2 11,8%
6.	вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні»	7 28%	5 29,4%	9 36%	9 52,9%	11 44%	3 17,6%
7.	вміння виявити співчуття підтримку	4 16%	2 11,8%	20 80%	15 88,2%	1 4%	0 0%
8.	вміння самому приймати співчуття й підтримку	13 52%	10 58,8%	9 36%	5 29,4%	3 12%	2 11,8%
9.	вміння вступити в контакт із іншою людиною	1 4%	1 5,9%	23 92%	16 94,1%	1 4%	0 0%
10.	вміння реагувати на спробу іншої людини вступити у контакт	10 40%	3 17,6%	9 36%	12 70,6%	6 24%:	2 11,8%

Реагування на несправедливу критику. Можна говорити про відсутність комунікативних умінь у подібних випадках. Переважний тип реагування у чоловіків-керівників – агресія (47,1%), у жінок-керівників – переважають залежні реакції (44%). Критику своєї роботи й ділових якостей болісніше сприймають жінки ніж чоловіки.

Відсутня перевага впевненої поведінки і у тих випадках, коли мова йде про ситуацій, названі «поведінка, що зачіпає та провокує з боку співрозмовника». Найбільш вираженою реакцією у чоловіків-керівників є агресивна поведінка (82,4%), у жінок-керівників частіше спостерігається компетентна реакція (44%) або залежна (40%), тобто жінки-керівники значно витриманіші ніж чоловіки-керівники, які демонструють суто чоловічий тип реагування.

До комунікативних якостей керівника належить «вміння просити». Виявлено, серед жінок-керівників майже рівномірні частки таких, що характеризуються залежною (32%), компетентною (36%) та агресивною (32%) реакціями. Чоловіки виявилися більш компетентні в умінні «просити» – 88,2%. Можливо це визначається тим, що у школі значною більшістю працюють жінки. У ситуаціях «вміння відповісти відмовою» у чоловіків-керівників переважає компетентний тип реагування (52,9%), а у жінок-керівників агресивний (44%).

Показники сформованості комунікативних вмінь подано на рис. 2. і рис. 3.

Вміння самому виявити співчуття, підтримку. Переважною реакцією в цьому випадку і у жінок і у чоловіків є впевнена компетентна поведінка (Ж-К – 80%; Ч-К – 88,2%).

Вміння самому приймати співчуття й підтримку інших. У середньому ця здатність у керівників загальноосвітніх навчальних закладів на низькому рівні. В обох підгрупах переважним типом поведінки є залежні реакції. Компетентні реакції дещо вищі у жінок-керівників (36% проти 29,4%).

Вміння вступити в контакт із іншою людиною. У цьому випадку можна говорити про те, що відповідні вміння у керівників шкіл добре сформовані.. Переважним типом реагування є впевнена компетентна поведінка (Ж-К – 92%; Ч-К – 94,1%).

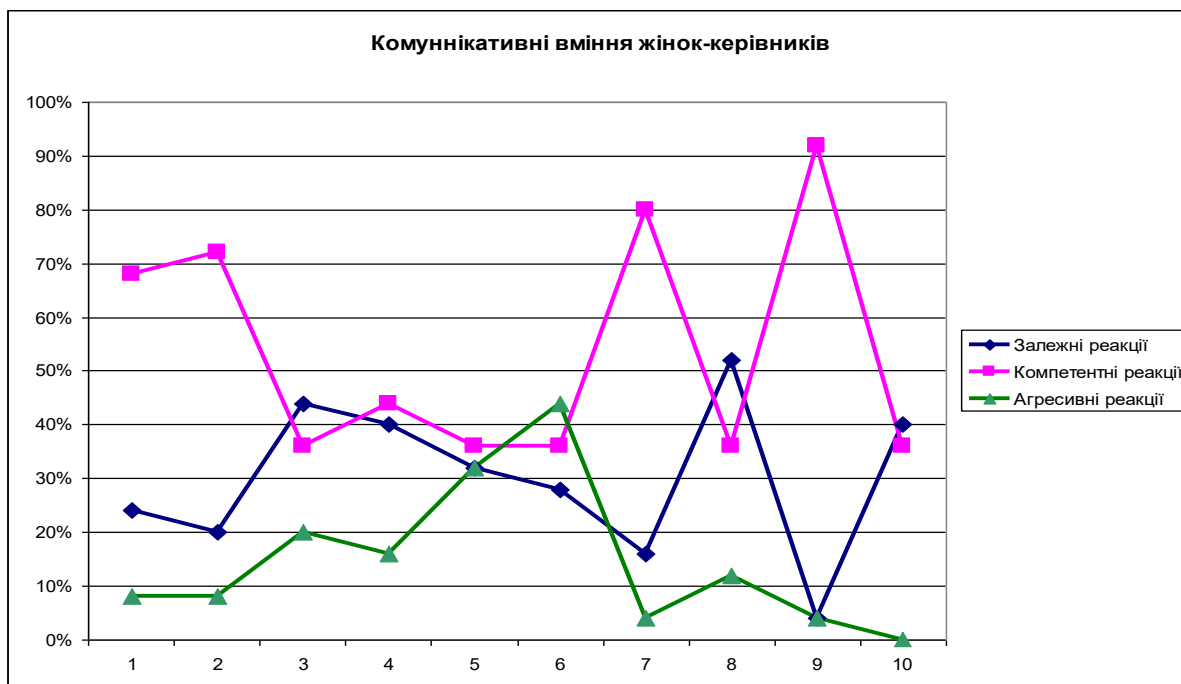

Рис.2. Комунікативні вміння жінок-керівників

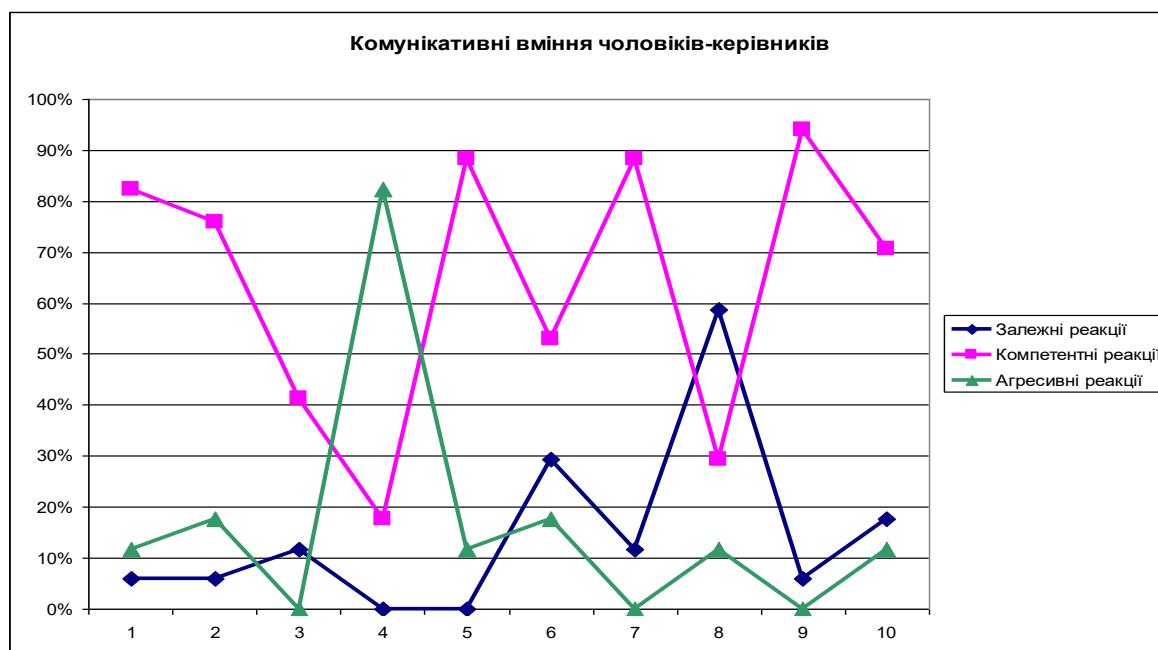

Рис.3. Комунікативні вміння чоловіків-керівників

Реагування на спробу іншої людини) вступити у контакт. При даному типі взаємодії у чоловіків-керівників переважає компетентна поведінка (70,6%), в той час як у жінок, з незначною перевагою – залежна поведінка (40%). Це можливо пов'язане з тим, що жінки витримують більші ніж чоловіки нервово-психологічні перевантаження з їхнім прихованим механізмом стомлення.

Таким чином результати теоретико-емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні **висновки**:

- Керівник школи, директор – ключова особа в закладі загальної середньої освіти, від якої залежить поступ до утворення нової української школи як відкритої та активної соціально-педагогічною системи, осередку культурно-освітнього середовища;

- зміни в роботі директора закладу загальної середньої освіти, нові вимоги, які надаються до його професійної компетентності передбачені реформами освіти, потребують неперервного розвитку і його комунікативних і лідерських якостей;

- емпірично було виявлено, що, комунікативні якості жінок-керівників і чоловіків-керівників мають як збіг так і відмінні риси. Так, комунікативні характеристики, що пов'язані зі спілкуванням з людьми, в тому числі й підлеглими, мають більш виражений рівень розвитку у жінок-керівників шкіл. Це узгоджується з поширеними стереотипами щодо типових рис жінки взагалі, а отже, і жінки-керівника зокрема, пов'язаних із комунікативними та соціальними вміннями, і, як правило, з теплотою та емоційною підтримкою.

- Тенденція досягати успіху в управлінській діяльності у жінок-управлінців пояснюється, на наш погляд, їх більшою орієнтацією на спілкування для досягнення високих результатів спільної діяльності, тимчасом як у чоловіків – більшою орієнтацією на справу і відповідно на її результативність. Виходячи з цього варто застосовувати різні форми навчально-методичної роботи, в тому числі і в системі підвищення кваліфікації директорів середніх шкіл, враховуючи стать управлінця з метою поліпшення ефективності їх діяльності.

- З'ясувалося, що вплив комунікативних якостей директорів загальноосвітніх шкіл на ефективність їхньої управлінської діяльності багато в чому спільний для керівників різної статі. Так, для високої ефективності управлінської діяльності директорам шкіл необхідно виявляти середній і високий рівень упевненості в собі, комунікативної врівноваженості, об'єктивності, довіри до колег, середній рівень толерантності. Водночас

виявлено значущі відмінності в досягненні високої ефективності управлінської діяльності керівниками шкіл різної статі залежно від ступеня виявлення їх товариськості, відповідальності, доброзичливості, колегіальності, вимогливості до себе.

Ці особливості комунікативних якостей слід враховувати у процесі реформування закладів освіти та сприяти розвитку комунікативних вмінь директорів-управлінців в системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації.

References:

1. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді та ін.; за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.

2. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посібник; за заг. ред. В.В. Олійника, Л.І. Даниленко. К.: Логос. 2004. 212 с.

3. Гринчук О.І. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх керівників на етапі професійної підготовки. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної освіти* : зб. наук. пр.; за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків: НТУ «ХП», 2003. Вип. 2(6).

4. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія. К.: Логос, 2008. 140 с.

5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1987. 190 с.

6. Ковальчук В. Професійний керівник – успішний заклад. *Управління освітою*. 2008. № 36. С. 6–13.

7. Королук С.В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : моногр. Полтава : 2007. 168 с.

8. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації : навч. посіб. Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. 528 с.
9. Прищак М.Д., Лесько О.Й. Психологія управління в організації : навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Вінниця, 2016. 150 с.
10. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія і практика : монографія. Луганськ : Знання, 2005. 384 с.

4.5. Prospects of using computer tomography during the teaching of veterinary directions

Перспективи використання комп'ютерної томографії під час викладання дисциплін ветеринарного спрямування

Сучасні реалії освітнього процесу вимагають від педагогічних працівника засвоєння новітніх технологій викладання навчальних дисциплін, переосмислення методів і засобів навчання. Особливо ці питання актуальні у підготовці фахівців у сфері ветеринарної медицини. Встановлення карантинних обмежувальних заходів у зв'язку з епідемією COVID-19 з одного боку прискорили ці процеси, а з іншого ускладнили доступ студентів ветеринарного спрямування до вивчення клінічних дисциплін, які пов'язані з безпосереднім контактом з хворою твариною та проведенням постановки діагнозу та призначенням відповідного лікування під контролем викладача. На нашу думку, одним із засобів покращення викладання клінічних дисциплін ветеринарного спрямування може бути використання новітніх цифрових технологій які використовуються у сучасних приладах комп'ютерної томографії.

Комп'ютерна томографія (КТ) є одним з ключових методів діагностики, що дає ветеринарному лікарю можливість встановлення причини, що викликала хворобу, і як результат – допомагає встановити більш точний діагноз для подальшого лікування. А правильний діагноз ставиться далеко не завжди. КТ є одним з ключових методів діагностики, що дає ветеринарному лікарю можливість встановлення причини, що викликала хворобу, і як результат – допомагає встановити більш точний діагноз для подальшого лікування [1].

Дослідження ефективності використання комп'ютерно-томографічної цифрової технології, як одного із засобів покращення викладання клінічних дисциплін ветеринарного спрямування проводили за хірургічної патології кісток

у собак під час викладання навчальної дисципліни «Загальна і спеціальна хірургія».

Основними патологіями кісток собак, виявленими за допомогою комп'ютерної томографії є переломи хребта, грижі поперекового відділу хребта, грижі грудного відділу хребта, грижі шийного відділу хребта, остеосаркоми, остеомієліт, дисплазія тазостегнових суглобів, дисплазія ліктьових суглобів, дисплазія хребців, переломи кінцівок, атланта-аксіальна нестабільність.

На підставі інформації, яку ми маємо, складність встановлення діагнозу за вищеперерахованими патологіями кісток та хребта, вирішується підтвердженням діагнозу за допомогою універсального, безболісного, не інвазивного методу візуальної діагностики – багатозрізової комп'ютерної томографії.

При КТ досліджуються зображення осьових зрізів, які моделюються комп'ютером з великої кількості даних, зібраних при просвічуванні об'єкта рентгенівськими променями з різних точок. За зрізами можна судити про морфології тих структур, які неможливо розрізнити на рентгенограмах через накладень. З аксіальних зрізів можна реконструювати зрізи в інших площинах, щоб оцінити взаєморозташування об'єктів. КТ – це спосіб побачити більше. З появою КТ змінилося розуміння патологічних процесів, які можуть відбуватися в структурах хребта та кісток. У разі, коли пацієнту необхідно отримати точний діагноз в найкоротші терміни, доцільно застосувати КТ.

Досвід впровадження даної цифрової технології в методику викладання навчальних дисциплін ветеринарного факультету Одеського державного аграрного університету був заснований на співпраці з ветеринарним центром «Фаворіт» м. Одеса (Україна), в якому знаходиться мультіспіральный 16-зрізовий комп'ютерний томограф Philips Mx800. Нижче наведені технічні характеристики та цифрові можливості комп'ютерного томографа Philips Brilliance IDT 16 [2] (рис. 1).

Рис. 1. Зовнішній вигляд комп'ютерного томографа

Philips Brilliance IDT 16 (штатив Гентрі).

- Новітня технологія детекторів Infinite Detector Technology,
- Одночасне сканування шістнадцяти шарів,
- Товщина шару у мм – 0.5, 1.0, 2.5, 5.0,
- Час сканування у сек (360 °) : 0,42, 0.5, 0.75, 1, 1.5, 2,
- Можливість безперервного спірального сканування впродовж 97.5 сек,
- Максимальна встановлена сканована довжина – 1570 мм,
- Поле огляду 500 мм при діаметрі отвору гентрі 700 мм,
- Матриці реконструкції 2562, 5122, 7682, 10242,

Прикладні програми Phillips Brilliance CT для ефективної діагностики:

1. За допомогою Brilliance Workspace® можливий перегляд зображень і їх реконструкції в реальному часі.

2. Функція багато площинної реконструкції (Multiplanar Reconstruction) – цей метод дозволяє швидко сформувати двомірне зображення в будь-якій площині. Для реконструкції може бути задана товщина шару, його орієнтація, кількість відображуваних одночасно зрізів і інтервал між ними. Зміщуючи осьові лінії на зображеннях, можна змінювати розташування будь-якої з побудованих площин в реальному масштабі часу.

3. Об'ємне відтворення (Volume Rendering – 4D-Angio™) – це програма, за допомогою якої можлива одночасна візуалізація кровоносних судин, м'яких тканин і кісток. Програма дозволяє змінювати прозорість будь-якої обраної

тканини в отриманому тривимірному зображенні, що значно підвищує якість і інформативність зображення.

4. MIP – проекції максимальної та мінімальної інтенсивності – це програми, що здійснюють об'ємне перетворення щільності.

5. Shaded Surface Display – це 3-мірна (об'ємна) реконструкція зображення відтінених поверхонь. Зі змінами яскравості і контрастності, тобто затінюючи поверхні з різних сторін, ви можете значно поліпшити уявлення зони інтересу. Додатково, маніпуляції в реальному масштабі з тривимірними зображеннями включають масштабування, обертання навколо будь-якої осі і «вирізання» органів для демонстрації структур, що знаходяться внизу тканин. Зробивши прозорими тканини, огляду підлягають органи. Легко можливо виміряти відстані, тривимірні обсяги, і кути [3].

6. Кількісний КТ аналіз (Q-СТА) – це набір інструментів, що допомагає зробити кількісні вимірювання в анатомічних структурах [4].

Завдяки КТ можна зрозуміти взаєморозташування і взаємозв'язок об'єктів. Окрім того, що на зрізах можна побачити структури, невидимі на рентгенограмі через накладання органів і тканин [5].

Під час КТ-дослідження, з метою зменшення зсуву структур при диханні, тварина укладається в спинне або в бічне положення. Процедура сканування великої собаки на шістнадцятизрізовий спіральному комп'ютерному томографі Philips Електрон займає від 15 секунд до однієї хвилини. За результатами сканування приймається рішення про необхідність додаткових досліджень, наприклад дослідження з введенням контрастної речовини (субарахноїдальний або внутрішньовенно), стрес-укладання (при підозрі на нестабільність). Нерідко тварина направляється на КТ у важкому стані, коли правильно припустити рівень пошкодження складно або пошкоджень може бути декілька. Немає технічних перешкод для того, щоб досліджувати у цього ж тварини не тільки хребет, але і голову, грудну клітку і черевну порожнину (це обов'язково робиться при травмах, при підозрі на патологію середнього і внутрішнього вуха, гідроцефалію, при плевральних і перитонеальних випотах, новоутвореннях).

Для опису стану тканин і характеристики різних патологічних процесів, що відбуваються у черепній порожнині, необхідні дані КТ м'яких покривів голови, кісток черепа, речовини головного мозку, його мозкових оболонок і лікворних просторів [6].

При необхідності тут же, під тим же наркозом, можна взяти матеріал для цитологічного дослідження (при цьому можна на томографі проконтролювати розташування біопсійної голки). Що дозволяє побачити нативное сканування (сканування «як є», без додаткового контрастування) [7].

Введення рентгеноконтрастних речовин. Для вирішення багатьох діагностичних завдань необхідно домогтися того, щоб подібні по рентгенівській щільності тканини стали помітні на зображеннях.

Досягається це введенням рентгеноконтрастних речовин. Залежно від розв'язуваних завдань рентгеноконтрастні речовини вводять під оболонки спинного мозку, в порожнини, в свищі, в кровоносні і лімфатичні судини.

В даний час в якості рентгеноконтрастної речовини застосовується Томогексол (350 мг йоду / мл), Треомбраст 76% (для перорального застосування).

Найбільш часто вживається спосіб контрастування структур – внутрішньовенно. Додатково, при дослідженні структур спинномозкового каналу контраст вводять в субарахноїдальний простір [8].

КТ дозволяє більш повно візуалізувати структуру легень і виявити і диференціювати наявний патологічний процес (Seiler et al., 2008; Schultz et al., 2009) [9].

КТ-дослідження кісткових структур. Розглядаючи патології кісткових структур важно розуміти, якій результат нам потрібно отримати. КТ застосовують в діагностиці ускладнень при лікуванні переломів, в обраних випадках пухлин кісток, при інфекційних захворюваннях, а також як впровадження інтервенційних процедур на опорно-руховій системі і по деяким змішаним показанням, наприклад для кількісної оцінки ротаційних деформацій до і після корегуючих операцій.

Травми центральної нервової системи потребують максимально об'єктивної, надійної й точної діагностики, яка є передумовою успішного лікування. Дуже важливою є топічна діагностика з максимально достовірним визначенням місця та розмірів ушкодження з оцінкою ступеня тяжкості ураження. Зробити це дає змогу КТ черепа [10].

З методів візуалізації опорно-рухової системи КТ застосовується головним чином для зображення кісток. Так як в кістках містяться з'єднання кальцію, головним чином гідроксіапатит, кістки дуже послабляють рентгенівські промені, що утворює різкий контраст з оточуючими м'якими тканинами.

Вимірвальне ослаблення опромінення зменшується з віком, і у тварин з тяжким остеопорозом або з жировою інфільтрацією кісткового мозку можуть бути виявлені навіть негативні значення. На КТ – зрізах відображаються сумарно усі трабекули губчастої кістки, які розташовані усередині шару. В результаті цього переломи в губчастій кістці набагато важче виявити, ніж у кортикальному шарі. Окістя утворює матрикс для формування нової кісткової тканини в процесі нормального росту кісток і відповідає на їх пошкодження. У КТ – зображеннях візуалізується тільки потовщений (завдяки репаративному процесу) або відшарований (гематомою або пухлиною) періост [4].

М'язова тканина має КТ – щільність приблизно 50 од. Н. Атрофія м'язів і жирова інфільтрація призводять до збільшення жирової тканини між м'язовими пучками. Таким чином, зменшення КТ – щільності м'язів майже завжди є ознакою патологічних змін, що відображають довгу іммобілізацію, нейром'язеві або метаболічні захворювання. Суглобовий хрящ, зв'язки, меніски й хрящеві суглобові губи мають трохи більшу щільність, ніж м'язи (70 – 90 од. Н). Їх важко оцінювати у КТ – зображеннях, якщо не виконана КТ – артрографія з внутрішньосуглобовим введенням контрастної речовини. Суглоби оточені різноманітною кількістю жирової тканини, яка виконує амортизаційну функцію, поглинаючи енергію поштовхів під час руху (ліктьовий суглоб), і може брати участь у формуванні краєвих відділів суглобової порожнини (колінний суглоб).

Тільки цей періартикулярний й інтраартикулярний жир утворює чіткий контраст відносно оточуючих м'яких тканин при КТ без контрасту [7].

Оптимальне дослідження скелету в ортопедичній й травматологічній сфері потребує використання тонких зрізів, які вибираються відповідно до скануємої області. Короткий час сканування допомагає зменшити артефакти від рухів у тварин з больовим синдромом.

Укладка тварини повинна передбачати комфортне положення для сканування. При багатозрізовій КТ повинна використовуватися колімація 1 – 1,5 мм при більшості показань в опорно-руховій системі. Для більш високої роздільної здатності в разі шийного відділу хребта або більш дрібних суглобів (гомілковостопний, колінний, ліктьовий, променево-зап'ястковий, фалангові) колімація зрізу слід зменшити до 0,5 – 0,75 мм.

Важливо розташовувати область інтересу точно в центрі апертури Гентрі, (що досягається за допомогою лазерної наводки у трьох площинах) щоб зменшити артефакти кінцевого пучка. При використанні 16 – зрізових томографів опромінення значно знижується, в порівнянні з 4 – зрізовими, що робить сканування з ультратонкими зрізами вибором для всіх областей з низьким поглинанням випромінювання в опорно-руховій системі. Якщо сканування здійснюється з колімацією 1 мм або вище, якість скану можливо оптимізувати, використовуючи принцип нахилу. Кінцівки повинні бути укладені так, щоб площина сканування проходила косо до суглобових поверхонь інтересу, при чому оптимальним вважається кут 45° . Щоб зробити максимальний дозвіл в площині зрізу, суглоб повинен бути поміщений в ізоцентрі штатива Гентрі.

Тривимірні зображення важливі для документування КТ – знахідок у пацієнтів зі складними переломами і в випадках, де сховані анатомічні деталі. Такі зображення представляють цінність для планування лікування, оперативного втручання, доступу для оперативного втручання, можливості протезування кісток або суглобів і в цілях опромінення та сприяють більш ефективному засвоєнню отриманої інформації студентами ветеринарного спрямування.

Отже, керуючись власним досвідом, сьогодні об'ємне уявлення є кращою технологією для вивчення біологічних систем організму. Аналізуючи поліпшену візуалізацію або демонстрацію малопомітних знахідок, які можуть змінити лікувальну тактику в значній кількості випадків, студенти починають краще засвоювати нозологічні одиниці хвороб тварин. Крім того, під час проведення онлайн навчання студентів ветеринарного напрямку, впровадження даної цифрової технології візуалізації освітнього процесу дозволило значно зацікавити онлайн – аудиторію слухачів, що проявлялось у активізації запитань та особистої мотивації щодо уточнення клінічних ознак хворобливих станів та розробки оптимальних лікувальних заходів у тварин.

Приклади:

Рис. 2. Собака породи американський бульдог – КТ – картина оклюзійної гідроцефалії передніх рогів бічних шлуночків головного мозку, як наслідок блоку лікворних шляхів

1. Це проявлялось у вигляді безлічі різноманітних неврологічних симптомів. Собака не могла стояти на лапах, падала на бік, хаотично била лапами, закручувала голову різко в сторону і слідом за головою переверталась на 360 градусів і продовжувала перекидатися так, поки її не зупинили.

2. Собака породи Хаскі, віком 1 рік 6 місяців, стан тварини власники ні з чим не пов'язують, симптоми неспецифічні, хитка ходка, шия малорухлива.

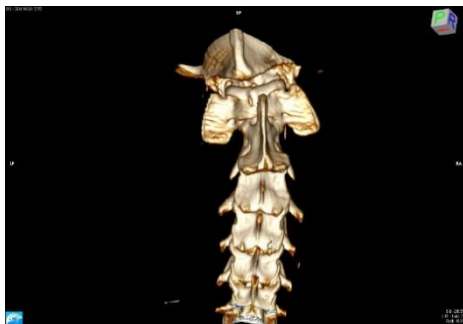

Рис. 3. Після дослідження виявлено ротаційний підвих зуба C2 (епістрофея)

3. Собака породи йоркширський тер'єр, віком 3 роки 5 місяців (після ігор з маленькими дітьми собака лише частково піднімається на кінцівки, погано орієнтується у просторі, малорухома).

Рис. 4. КТ – картина незрощення передньої дуги C1 (атланта)

References:

1. Veterinary computed tomography / edited by Tobias Schwarz, Jimmy Saunders. This edition first published 2011 by John Wiley & Sons Ltd © 2011 John Wiley & Sons Ltd.

2. Технические характеристики компьютерного томографа Philips Brilliance IDT 16. URL: <https://diagnost-kt.org.ua/tehnicheskie-harakteristiki-nashego-oborudovanie/>

3. Що таке КТ (МСКТ або СКТ) хребта. URL: <https://diagnost-kt.org.ua/uk/category/uncategorized-uk/page/2/>

4. Матиас Прокоп, Михаэль Галански; пер. с англ.; под ред. А.В. Зубарева, Ш.Ш. Шотемора. Спиральная и многослойная компьютерная томография: учебн. пособие: в 2 т. М.: МЕДпресс-информ, 2006 – 2007.
5. Герасимов А.С. Компьютерная томография в ветеринарии – возможности метода. *Мир ветеринарии*. №1 (12). январь-февраль 2013.
6. Телятніков А.В. Комп'ютерна томографія у ветеринарній медицині. *Ветеринарна медицина України*. № 1. 2001.
7. Максимилиан Райзер, Андреа Баур-Мельник, Кристиан Гласер; пер. с англ.; под общ. ред. Н.Б. Петровой. Лучевая диагностика. Костно-мышечная система. М.: МЕДпресс-информ, 2011. 384 с.
8. Мак Киннис Линн Н. Лучевая диагностика в травматологии и ортопедии. 2015.
9. Стовба В.Г. Заворот доли легкого у собак и кошек: особенности визуальной диагностики. *Мир ветеринарии: научно-практический журнал*. № 5 (26) сентябрь – октябрь 2015.
10. Телятніков А.В. Комп'ютерна томографія черепно-мозкових травм. *Ветеринарна медицина України*. № 10. 2001.

4.6. Gender differences in the leadership styles of secondary schools' directors

Гендерні відмінності стилів управління керівників загальноосвітніми закладами

Гендерні проблеми в освітній галузі привертають до себе все більше суспільної уваги. Адже більшість керівників загальноосвітніми закладами є жінки. В зв'язку з цим постають питання вивчення відмінностей стилів управління керівників загальноосвітніми закладами чоловічої і жіночої статі.

Відомо, що практичне розв'язання завдань сучасної освіти можливе лише за умови належної підготовленості керівників, здатних ефективно здійснювати управління загальноосвітнім закладом, організовувати діяльність особистості, педагогічного колективу в складних умовах сьогодення. Важливою умовою підвищення ефективності управлінської діяльності в цій сфері є становлення і розвиток особистості керівника-професіонала як суб'єкта, який активно, якісно і творчо реалізує управлінські функції з оптимальними психологічними витратами та володіє конструктивним індивідуальним стилем управлінської діяльності. Йдеться насамперед про розвиток тих індивідуально-психологічних якостей керівника, що можуть забезпечити ефективну реалізацію функцій його професійної діяльності як управлінця.

Особливо важливі комунікативні якості керівника освітнім закладом, оскільки управління в школі є процесом взаємодії з різноманітними суб'єктами освітнього процесу: адміністрацією відділу освіти, колегами, учнями та їх батьками. Цей процес є не простим і потребує особливих вмінь і компетентності. При цьому все більш очевидною постає залежність успішності процесу функціонування і розвитку загальноосвітніх закладів як від оптимізації самого механізму управління ними, так і від підвищення ефективності роботи

керівників-освітян. У зв'язку з цим особливо гостро постає питання конструктивності їх індивідуального стилю спілкування і керівництва.

Цій науковій проблемі присвячено значну кількість досліджень вчених: Д. Александрова, О. Бандурки, В. Васильєва, Ю. Ємельянова, Л. Казміренко, Л. Карамушки, М. Кравицького, Н. Лигун, В. Милорадової, І. Охріменка, О. Столяренка, Р. Шакурова та ін. Проблему детермінації індивідуального стилю діяльності активно вивчали Н. Веригіна, В. Галузьяк, І. Долгополова, С. Дружилова, С. Максименко, В. Марініна, Л. Музичко, Ю. Уварова, О. Шпортун та ін. Стиль управління вивчався у контексті соціально-психологічних аспектів комунікації (Л. Даниленко, К. Кабаченко, Л. Орбан-Лембрик, І. Чубова та ін.). Результати визначення динаміки індивідуального стилю діяльності знайшли відображення у працях С. Жданової, І. Завгородньої, О. Ілгунової, О. Кузнецової, О. Самбікіної та ін. Стиль як інтегральну характеристику управлінської діяльності досліджували О. Бондарчук, А. Журавльов, Р. Кричевський, В. Маркін, Л. Мішуровський та ін.

З огляду на доволі значний обсяг наукових пошуків з даної проблематики заслуговують на увагу питання вивчення гендерного аспекту домінуючого індивідуального стилю управління освітнім закладом, що і зумовило тему нашого дослідження.

Метою дослідження стало вивчення індивідуального стилю управління жінок-керівників і чоловіків-керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Об'єкт дослідження – індивідуальний стиль управлінської діяльності. Предмет дослідження – гендерні відмінності індивідуальних стилів управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

У дослідженні взяли участь 42 директори загальноосвітніх шкіл (15 чоловіків і 27 жінок) м. Мелітополя, м. Одеси та Слов'янська Донецької області.

Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження використано комплекс методів: *теоретичних* (аналіз наукової літератури; порівняння; узагальнення, які дозволили систематизувати теоретичний матеріал з проблеми дослідження); *емпіричних* (тестування; опитування; бесіда; кількісний і якісний

аналіз; методи математичної статистики, які допомогли реалізувати програму дослідження і узагальнити отримані результати).

В дослідженні було використано наступні діагностичні методики: визначення стилю керівництва (за тестом А.Л. Журавльова); та комунікативних умінь Л. Міхельсона (адаптація Ю.З. Гільбуха).

Тест А.Л. Журавльова дає можливість визначити домінуючий стиль керівництва, яким віддують перевагу досліджувані респонденти, а саме: директивному, колегіальному або ліберальному. Можливе співвідношення трьох типів у стилі керівництва. При цьому результати змішаного типу відповідають різним характеристикам керівництва:

- однаково низька виразність стилів характерна для недосвідчених керівників;
- однаково середня виразність стилів характеризує оперативно непостійного керівника;
- однаково висока виразність стилів характеризує суперечливий, непередбачений тип керівника.

Проаналізувавши співвідношення основних типів стилів керівництва серед директорів шкіл, встановлено, що серед управлінців-чоловіків найпоширеніший колегіальний стиль керівництва (35,3%), тим часом як серед жінок – комбінований (40%).

Таблиця 1

Співвідношення показників стилів керівництва (за тестом А.Л. Журавльова)

	жінки-керівники		чоловіки-керівники	
	кількість	%	кількість	%
Директивний	2	8,0%	2	11,8%
Колегіальний	3	12,0%	6	35,3%
Ліберальний	2	8,0%	1	5,9%
Директивно-колегіальний	4	16,0%	4	23,5%
Директивно-ліберальний	3	12,0%	2	11,8%
Колегіально-ліберальний	1	4,0%	1	5,9%
Комбінований	10	40,0%	1	5,9%

Важливо також відзначити, що комбінований стиль керівництва у жінок-директорів шкіл зустрічається в 5 разів частіше, ніж у чоловіків-директорів (відповідно 40% і 5,9%). Цей факт свідчить про те, що визначальною особливістю стилю керівництва жінок-директорів, насамперед, є інтуїтивність, відчуття ситуації, що склалася в шкільному колективі, а також динамічність і гнучкість у застосуванні методів та прийомів здійснення впливу на учасників навчально-виховного процесу, тимчасом як чоловіки досить часто використовують типові методи і прийоми впливу.

Важливою характеристикою чоловічої вибірки є велика кількість серед досліджуваних тих управлінців, що використовують колегіальний (демократичний) стиль керівництва (35,3%), тим часом як у жіночій виборці – лише 12% (рис.1).

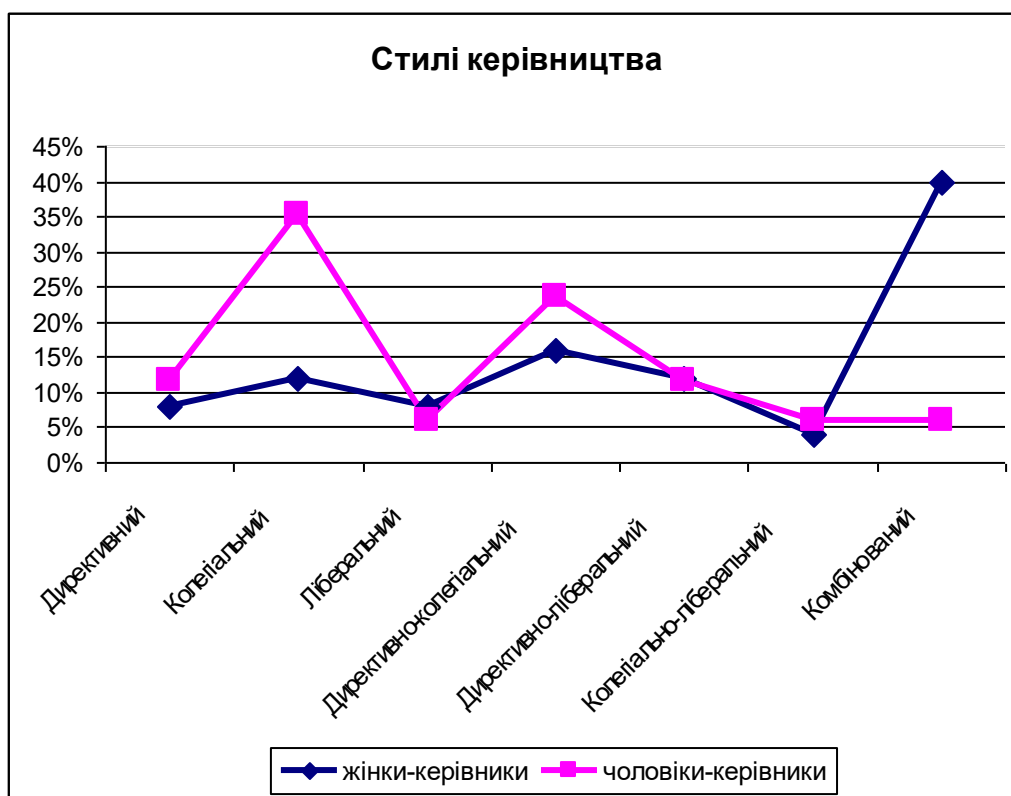

Рис. 1. Результати діагностики стилів керівництва (за тестом А.Л. Журавльова)

Цікавим є факт, що у своїй роботі і жінки-керівники і чоловіки-керівники в рівній мірі використовують директивно-ліберальний стиль (чоловіки – 11,8%,

жінки – 12%). Аналізуючи розподіл стилів керівництва серед жінок і чоловіків-директорів шкіл відзначимо, що чоловіки-керівники дещо частіше, ніж жінки-керівники, застосовують авторитарний стиль керівництва (11,8% у чоловіків і 8% у жінок).

Отже, одержані результати свідчать в більшій мірі про наявність відмінностей, ніж схожість у розподілі стилів керівництва в чоловічій і жіночій вибірках директорів шкіл. Дані дослідження показують і те, що фактор статі специфічно впливає на стиль, а також на методи, засоби і прийоми керівництва педагогічним колективом.

References:

1. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія. К.: Наук. світ, 2008. 318 с.

2. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія. К.: Логос, 1998. 140 с.

3. Карамушка Л.М., Івкін В.М. Психологія управління змінами в освітніх організаціях: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. К.: АПН України, Ун-т менедж. освіти, 2010. 37 с.

4. Мельник В. Стандарти управлінської кваліфікації керівника навчального закладу. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2002. № 4. С. 77–82.

5. Онищук Л.А. Гуманізація управлінської діяльності директора школи : монографія. Житомир: Полісся, 2002. 324 с.

6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління. К.: Академвидав, 2003. 568 с.

7. Управління закладами середньої освіти: психологічні аспекти: науково-методичний посібник /за ред. Л.М. Карамушки. К.: Кіровоград, 1997. 150 с.

8. Чубова І.І. Гендерні розбіжності у формуванні індивідуальних стилів управлінської діяльності керівників-освітян в професійній діяльності. *Соціальнопсихологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства*: матер. XIII наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 24–25 січн. 2017 р., Северодонецьк: Вид-во СНУ імені В. Даля, 2017. С. 200–203.

9. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив. М.: Просвещение, 1990. 208 с.

ANNOTATION

Part 1. Educational process in preschools, primary-elementary schools and secondary-high schools: modern approaches and technologies

- 1.1. Vitalii Boichenko, Maryna Boichenko, Alina Sbruieva. Theoretical model of gifted services provision in Ukrainian out-of-school STEM education institutions.** The study is aimed at revealing the components of the theoretical model of gifted services provision in Ukrainian out-of-school STEM education institutions, which includes target, methodological, content, technological and evaluative components. Effective implementation of the proposed theoretical model is ensured by a number of pedagogical conditions: choice of STEM-education areas; integrity and consistency of gifted services; designing educational work in an out-of-school STEM education institution.
- 1.2. Liubov Poltorak. The art therapy technique «I Am in Society» for increasing the active social position of orphans and children deprived of parental care.** Research have shown the opportunities of art-therapeutic method «I am in society» in working with orphan children and children deprived of parental care. Was confirmed Its functional capabilities and expected results: identification and awareness of the behavior patterns of children formed in them in social groups; understanding of personal boundaries; gaining experience of acting in new ways for children; obtaining social interaction positive experience on the other group members example; developing of self-knowledge, empathy, imaginative thinking and other skills. The research is primary focused on the coverage of work experience at the boarding institution, the children interaction features during art therapy work, their reactions and ways of intercommunion. The article describes the main difficulties that orphans have. These include difficulties in expressing their thoughts and feelings, low levels of reflection, poorly developed imaginative thinking, low self-esteem, and increased levels of anxiety about events in the east.
- 1.3. Oksana Yevdokimova, Iryna Ostopolets, Natalia Shalashna. Support and facilitation of pupils in the process of group work at the Junior Academy of Sciences of Ukraine.** The article considers a new approach to the organization and conduct of group work with students of the Donetsk regional school of the Small Academy of Sciences of Ukraine, namely psychological and pedagogical support and facilitation. The experience of teachers working with students has shown that group work based on these principles contributes to the real implementation of personality-oriented learning, construction of each student's own educational environment and individual trajectory in it.
- 1.4. Vasil Gaida. Formation of self-educational competence of students on the basis of sustainable development in the process of implementation of educational projects.** The article emphasizes the importance of implementing the

ideas of sustainable development in the educational process. A special role in this is given to educational projects as an effective tool for forming students' self-educational competence. The author identifies certain stages of implementation of educational projects and analyzes in detail the possibilities of forming a separate component of self-educational competence in each of them.

1.5. *Zinaida Martynenko, Irina Erdakiy, Elizaveta Makobrej.* Formation of environmental consciousness of adolescents. Nowadays, both in our country and abroad, in the minds of people is actively forming a qualitatively different attitude to nature. Man's inability to coordinate his actions with nature can lead to the disappearance of life on the planet Earth. Only human activity, which is based on an understanding of the laws of nature, can solve this problem. And this is possible only if each person will develop a sufficient level of environmental awareness, environmental attitudes and environmental behavior, the formation of which begins in childhood and continues throughout life.

1.6. *Irina Koriakina, Nataliia Khlus.* Introduction of health-saving technology of fitball-aerobics in the process of correctional and health-improving work of preschool educational institutions. The article deals with the peculiarities of fitball aerobics introducing in the process of correctional and recreational work with senior preschool children. It was defined that introducing such health keeping technology as fitball aerobics in the preschool educational institutions leads to the optimization of preschoolers' physical activity, the system approach to forming children's value attitude to their own lives and motivation for a healthy lifestyle. Complex of fitball aerobics exercises helps to treat such diseases as scoliosis, osteochondrosis and neurasthenia. Mechanical fitball vibrations influence on the vertebral column, joints and intervertebral discs. At the fitball aerobics classes with preschool children the following tasks are being solved: development of physical qualities; development and improvement of coordination and balance; muscle corset strengthening; skills of correct posture forming; improvement of psycho-emotional state and stimulation of neuropsychological development; improvement of hands motility and speech; child's organism adaptation to physical activity. In the process of physical education in the preschool education institution children's motor skills are formed, physical qualities such as flexibility, strength, agility, endurance are developed, and also a stable muscle corset is formed and it is able to resist spinal curvature that is very important for forming preschoolers' correct posture. The therapeutic physical exercises used by spinal curvature should be considered as a special system of preschoolers' teaching that has recovery and preventive function.

1.7. *Larysa Haidai, Svetlana Chelalo.* The role musical accompaniment during the lessons of rhythmic and choreography. The article is dedicated to the searching of new approaches to the role of the musical accompaniment during the rhythmic and choreography lessons at the primary school. The means of the musical accompaniment are highlighted in the article due to the importance of the development of hearing, sense of rhythm, the coordination of movements and the ability of the memory to remember sounds and moves. The article gives the

definition of the influence of the musical accompaniment on the emotional state of a child. The great attention is paid to the forming of knowledge, skills and experiences in conducting lessons in musically rhythmic and choreography education in the process of training of the future teachers of physical education.

1.8. *Alla Karalkina, Oksana Novitskaya. Innovative learning technologies in the development of creative abilities of students in lessons of Ukrainian language and literature.* The article investigates innovative learning technologies in the development of creative abilities of students in lessons of Ukrainian language and literature. The model of using the technology of critical thinking development, which is based on interactive interaction, is analyzed. The stages of its formation are considered, as well as the situations of active participation of students in the learning process. The originality of schoolchildren's education with the help of innovative technologies is revealed.

Part 2. Features of the organization and management of the educational process in higher education institutions

2.1. *Natalia Salnikova. International NGOs and the Quality of Higher Education in Departmental HEIs of Ukraine.* The process of ensuring the quality of higher education is a strategic priority for the development of higher education in Ukraine. Meet the EHEA standards in the field of higher education for cooperation of Ukrainian universities with European ones; the conceptual foundations of higher education reform, which are designed to provide quality educational services, should be considered. Modern higher education policy in the European Higher Education Area to ensure the quality of higher education involves the involvement of various stakeholders in the functioning of higher education, including NGOs and associations, employers, local communities and active citizens. Departmental HEIs began to form an internal quality assurance system in 2016. At this stage, relevant provisions have been developed that regulate the distribution of powers to ensure the quality of education between different services and departments of the university. Based on the analysis of news from the websites of departmental free economic zones of Ukraine, it was concluded that departmental universities cooperate with international law enforcement organizations.

2.2. *Kateryna Tryma. Cooperation between non-governmental organizations and departmental higher education institutions in Ukraine.* Based on the analysis of news from the websites of departmental free economic zones of Ukraine, it was concluded that specialized free economic zones cooperate with international and Ukrainian public organizations whose activities are related to law enforcement. The priority of cooperation between the HEIs and public organizations, which is publicly available on the websites of universities, is joint educational activities,

trainings, conferences and round tables, professional development of employees. The conclusion is made about the need to develop mechanisms for cooperation of departmental free economic zones of Ukraine with NGOs and the algorithm of public coverage of this process.

- 2.3. Viktoriia Kovalska. Corporate culture as a tool for management of the educational process in higher education institutions.** The relevance of the development of corporate culture as a tool for management of the educational process in higher education institutions is proved. The essence of the concept of corporate culture, its functions are determined. The levels of corporate culture of the educational organization on the basis of E. Shane's model are singled out, among which the level of artifacts, the level of values of the educational institution and the level of basic ideas.
- 2.4. Svitlana Kokhanska. Management of the process of formation of professional competencies of the future art teacher in the process of studying professional disciplines.** The article considers the problem of managing the process of formation of professional competencies of the future art teacher in the process of studying professional disciplines. The essence and content of professional competence, the basic principles of its formation in the process of students' instrumental training are revealed. The methods and techniques of elaboration of school repertoire in the classroom of the main musical instrument both during classroom classes and during independent work are determined. The sequence of stages of studying the school repertoire is substantiated and checked, their efficiency is proved.
- 2.5. Olena Tryfonova, Diana Cherednyk, Anastasiya Tykhonova. Organization of the educational process in natural sciences in terms of distance education.** The article presents the possibilities of improving the educational process in natural sciences in terms of e-learning. The analysis of the researches devoted to it is carried out and the emphasis is made on use of cloud services and digital technologies. The authors proposed a model of cloud-based educational environment for natural sciences, identified the main forms and means of organizing the educational process in distance education.
- 2.6. Mykola Sadovyi, Natalia Kramarenko, Dariusz Rogowicz. Features of formation of professional competences of students at training of a course «Fundamentals of scientific researches».** The article is devoted to the topical problem of formation of professional competencies students in teaching the course «Fundamentals of Scientific Research». After analyzing the theoretical foundations of the research problem, the essence of the concepts of professional competencies of future technology specialists is revealed, it is determined that it should be an integral quality of the teacher's personality, contain semantic and procedural components and meet the conditions: transformation of knowledge, mobility and efficiency of technologies of activity and critical thinking.
- 2.7. Yuliia Bilotserkivska, Oleksandr Shaida, Fcplgn' Rcrlo m. Comparative analysis of the features of professional thinking of students of engineering and humanities.** The article presents the results of empirical research on the

features of professional thinking in students. A comparative analysis is made and the differences of intellectual lability and components of intelligence in students of future engineers and primary school teachers are established. The conclusion is made about the need to develop this professionally important quality through psychological support, including in the process of early professionalization in higher education.

2.8. *Olha Petrykei, Dmytro Tsys, Mariola Macala. Theoretical aspects of physical education in higher educational institutions.* The article, based on the analysis of scientific and methodical literature, considers the issue of teaching physical education course in higher educational institutions. The main aspects of physical education in the educational process are theoretically substantiated. The main activities of physical education departments in the process of conducting physical education classes with students with disabilities are determined. The legal and normative framework on the issues of physical culture and sports of student youth is analyzed. The principles on which the system of physical education of students in Ukraine should be built are defined.

2.9. *Nataliia Khlus, Maryna Zaliubivets, Dariusz Stanuchowski. The formation of students of vocational and pedagogical professional college the motivation for a healthy lifestyle by means of fitness technologies.* The article deals with the problem of formation and healthy lifestyle among students of higher educational establishments. Means of motivation for healthy lifestyle through fitness application of modern technology on the physical education lessons were offered. Students are encouraged by using such motivation tools as classic (basic) aerobics, step aerobics, aqua aerobics, fitball aerobics, slide aerobics, callanetics, shaping and stretching. It was found that the usage of modern fitness technologies improves the physical condition of students such as physical fitness for all indicators, physical health, physical development, physical working capacity, motor activity and morpho-functional condition that encourages students to practice healthy way of life.

2.10. *Olesia Bilous, Alla Voids, Julia Gasan. Organization of classroom lessons on the subject «Biochemistry of physical culture and sports» in the form of games for students of the specialty «Physical culture and sports».* The work considers the questions of educational process management in higher educational institutions. The developed measures for improvement of classroom lessons of students of a specialty «Physical culture and sports» are given. Five tasks in the form of a game which can be used by teachers of higher educational institutions at teaching the discipline «Biochemistry of physical culture and sports» are described in detail. Developed games improve the learning process.

2.11. *Sergey Piltyay, Nataliya Tsys, Eleonora Czekaj-Kocyba. Characteristics of mental conditions in students during physical education.* The problem of research of mental conditions of the students of I-II courses in the process of studies in higher educational establishment is analysed in the article. The results of the research are considered and described according the methodology of questionnaire G.A. Aizenka «Estimation of mental conditions», and diagnostics

of mental condition of the investigated students was conducted on four parameters of his evaluation: personality anxiety, frustration, aggression, rigidity. On the basis of the expounded material the conclusions were made and both positive and problem aspects of students' mental condition that need further corrective and developmental influence on separate constituents (frustration, rigidity) are distinguished.

2.12. *Sergey Redko, Sergey Shchastlyvyy, Kacper Pokusa. Development of special abilities of football players in the preparatory period.* A program was developed that provided for the regulation of the components of the load, which was crucial for the formation of training effects in players using an algorithm that formed the program of training the students of the student team in the preparatory period. Unlike traditional planning, which defines only the general parameters of the training process, a program of the preparatory period was developed for the students' team players according to the corresponding algorithm. It was detailed in training programs with regulation of load components, the parameters of which were selected for the formation of players' training effects. Statistically significant ($p < 0,05$) improvement of most indicators of football players' special abilities during the preparatory period within the range of 1,4 – 1,8 % is the evidence of the effectiveness of the developed training program.

2.13. *Tetyana Kozak. Problems of professional and pedagogical training of future educators: implementation of the competence approach.* Given the current global trends towards integration and globalization, as well as socio-economic, social, political and cultural changes, the modernization of the education system in our country is not possible without a highly qualified and competitive teacher. Due to this, the requirements for professional training of future educators are growing, because it is their qualification that determines the quality of ensuring the harmonious development of the child, which provides a solid foundation for their further education and upbringing. Until 2021, national legislation, namely the laws of Ukraine "On Education", "On Preschool Education", "On Higher Education", the National Doctrine of Education Development in Ukraine, the Concept of Pedagogical Education, the Concept of the State Targeted Program for Preschool Education Development defines national policy in the field of teacher training, in particular the preschool profile, aimed at increasing their prestige and social status, as well as providing conditions for professional and cultural growth. The basic pedagogical bases of the competence approach concerning formation of professional pedagogical competence of the future tutor in higher educational institutions are characterized. The influence of the competence approach on the solution of the problem of professional and pedagogical training of future educators of preschool educational institutions is traced. In modern pedagogical theory and practice, the competence approach provides an opportunity to establish quality training for future educators by increasing the level of professional competence of graduates of higher educational institutions.

Part 3. Future specialists' managerial competence formation

Valentyna Kushnir, Nelia Skrypnyk, Natalia Dudnyk. Formation of managerial competence of future preschool education specialists of higher school. The research presents practical experience in the formation of managerial competence of future specialists of the preschool educational institution in the conditions of pedagogical university on the educational-professional program of the second (master's) level of higher education «Preschool education» in the specialty 012 preschool education. The model of the process of formation of managerial competence of future specialists of preschool educational institution in higher school is theoretically substantiated. The experience of realization of the process of formation of managerial competence of future specialists of the preschool education institution in the higher school is represented, in particular the content of the obligatory courses and the practical component of the educational process are outlined.

Part 4. Adult education and advanced training

- 4.1. Natalia Babko, Tetiana Kviatko. Informal education of teachers of higher education institutions as a component of the concept of «Lifelong learning».** The article presents the results of theoretical analysis of the concept of informal education. The necessity of self-education of teachers of higher education institutions in accordance with modern tendencies of development of educational processes is analyzed. The stages of technology of organization of informal education of higher school teachers are determined.
- 4.2. Sabina Ivanchuk, Tetiana Bakumenko, Vita Yakovenko. Technology of development of professional competence of educators of preschool institutions by means of training.** The article describes the pedagogical technology of managing the professional competence of educators of preschool children, which provides for the following stages: information and motivation; training and orienteering; reflexive and control. The purpose and tasks of each stage are described. Some of the most effective exercises are revealed. Conclusions are made on the effectiveness of the implementation of the developed technology in the work with educators of children of preschool educational institutions.
- 4.3. Iryna Boiko. Communicological approach in professional training of teachers-androgogues.** The modern development of the higher education system of Ukraine has been analysed in the article. It has been considered the main tendencies of the development of the higher education system and the impact on them of the labour market. It has been highlighted the main skills and competencies of professional pedagogical training of teachers of higher education

institutions. It has been characterized different approaches to the formation of professional competence of teachers. It has been proved the necessity of application of the communicological approach in the professional training of teachers-androgogues.

- 4.4. *Natalia Falko, Yuliana Irkhina. Diagnosis of communication skills of heads of educational institutions: gender aspect.*** Education reform in Ukraine requires a new type of management of educational institutions, in particular secondary schools. Communicative characteristics of the head – the key to successful implementation of his professional functions, as the educational process is built on the laws of communication. The article presents the results of empirical research of communicative skills of heads of male and female secondary schools. The results indicate differences in communicative characteristics in the male and female samples of school principals. Studies show that the gender factor specifically affects the style of communication, as well as methods, tools and techniques of interaction with the subjects of the educational process.
- 4.5. *Andrii Teliatnikov, Nadiya Filimonova. Prospects of using computer tomography during the teaching of veterinary directions.*** This article describes the capabilities of computed tomography digital technologies: real-time image viewing; reconstruction of two-dimensional images in any plane; 3-dimensional reconstruction of the image and three-dimensional reproduction of biological structures of animals, in order to improve the methods of teaching disciplines and increase the assimilation of information by veterinary specialists.
- 4.6. *Qmꞑpc 'Xf qxlej gpm . 'Qmꞑpc 'O qpf {ej , Natalia Shaida. Gender differences in the leadership styles of secondary schools' directors.*** Leadership style is the basis of communication of the school principal with various subjects of his professional interaction: colleagues, students, their parents. In the management activities of the director of the secondary school, he is manifested in the implementation of all professionally necessary functions: planning, organization and control, decision-making, communication, motivation and more. The article presents the results of an empirical study of management styles of heads of secondary schools for men and women. The results show more differences than similarities in the distribution of leadership styles in the male and female samples of school principals. These studies show that the gender factor specifically affects the style, as well as the methods, tools and techniques of leadership of the teaching staff.

ABOUT THE AUTHORS

Part 1. Educational process in preschools, primary-elementary schools and secondary-high schools: modern approaches and technologies

1.1. *Vitalii Boichenko* – PhD Student, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine

Maryna Boichenko – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine

Alina Sbruieva – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine

1.2. *Liubov Poltorak* – PhD in education, Senior Lecturer, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

1.3. *Oksana Yevdokimova* – Head, Municipal Educational Institution of Extracurricular Activities «Donetsk Regional Small Academy of Sciences for pupils», Slovyansk, Ukraine

Iryna Ostopolets – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Natalia Shalashna – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

1.4. *Vasil Gaida* – Methodist, Ternopil Regional Municipal Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ternopil, Ukraine

1.5. *Zinaida Martynenko* – Practical Psychologist, Lyman Lyceum of the Lyman City Council of the Donetsk Region, Lyman, Ukraine

Irina Erdakiy – Head of the Educational and Methodical Office, Department of Education, Youth and Sports of Lyman City Council of Donetsk Region, Lyman, Ukraine

Elizaveta Makobrej – 11th grade, Lyman Lyceum of the Lyman City Council of the Donetsk Region, Lyman, Ukraine

1.6. *Irina Koriakina* – Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Nataliia Khlus – Candidate of Physical Training and Sport, Senior Teacher, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

1.7. *Larysa Haidai* – Teacher, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Svetlana Chelalo – Concertmaster, Teacher, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

1.8. *Alla Karalkina* – Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

Oksana Novitskaya – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

Part 2. Features of the organization and management of the educational process in higher education institutions

2.1. *Natalia Salnikova* – PhD in History, Associate Professor, Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Mariupol, Ukraine

2.2. *Kateryna Tryma* – Candidate of Political Sciences, Leading Researcher, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

2.3. *Viktoriiia Kovalska* – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

2.4. *Svitlana Kokhanska* – Senior Lecturer, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, Ukraine

2.5. *Olena Tryfonova* – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Diana Cherednyk – Head of Laboratory, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University; Teacher of chemistry and biology, Kropyvnytskyi College «University of Modern Knowledge», Kropyvnytskyi, Ukraine

Anastasiya Tykhonova – Senior Laboratory Assistant, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

2.6. *Mykola Sadovyi* – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Natalia Kramarenko – Senior Laboratory Assistant, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Dariusz Rogowicz – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.7. *Yuliia Bilotserkivska* – PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Ukrainian Academy of Engineering and Pedagogy, Kharkiv, Ukraine

Oleksandr Shaida – PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Daniel Palimąka – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.8. *Olha Petrykei* – Senior Teacher, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Dmytro Tsys – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Mariola Macala – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.9. *Nataliia Khlus* – Candidate of Physical Training and Sport, Senior teacher, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Maryna Zaliubivets – Teacher, Professional Pedagogical College of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Dariusz Stanuchowski – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.10. *Olesia Bilous* – PhD, Associate Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

Alla Voida – Teacher, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

Julia Gasan – Teacher, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

2.11. *Sergey Piltyay* – Assistant, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Nataliya Tsys – Assistant, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Eleonora Czekaj-Kocyba – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.12. *Sergey Redko* – Assistant, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Sergey Shchastlyvyy – Assistant, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

Kacper Pokusa – the Academy of Management and Administration in Opole, Opole, Poland

2.13. *Tetyana Kozak* – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, National Pedagogical University named after M. N. Dragomanov, Kyiv, Ukraine

Part 3. Future specialists' managerial competence formation

Valentyna Kushnir – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Nelia Skrypnyk – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Natalia Dudnyk – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Part 4. Adult education and advanced training

- 4.1.** *Natalia Babko* – PhD, Associate Professor, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine
Tetiana Kviatko – PhD, Associate Professor, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine
- 4.2.** *Sabina Ivanchuk* – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine
Tetiana Bakumenko – Senior Teacher, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine
Vita Yakovenko – Teacher, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine
- 4.3.** *Iryna Boiko* – PhD Student, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine
- 4.4.** *Natalia Falko* – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine
Yuliana Irkhina – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, SI «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, Ukraine
- 4.5.** *Andrii Teliatnikov* – Doctor of Veterinary Sciences, Associate Professor, Odesa State Agrarian University, Odesa, Ukraine
Nadiya Filimonova – Master, Veterinary Center «Favorite», Odesa, Ukraine
- 4.6.** *Oksana Vdovichenko* – Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, SI «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, Ukraine
Oksana Mondych – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine
Natalia Shaida – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

